Doktori (PhD) értekezés

Kulturális tanulás Magyarország közművelődési intézményrendszerében

Kuthy-Megyesi Judit

Témavezetők: Dr. Takács-Miklósi Márta és Dr. Juhász Erika

DEBRECENI EGYETEM
Humán Tudományok Doktori Iskola
Neveléstudományi Doktori Program

Debrecen, 2025

KULTURÁLIS TANULÁS MAGYARORSZÁG KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYRENDSZERÉBEN

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében a neveléstudomány tudományágban

Írta: Kuthy-Megyesi Judit okleveles interkulturális pszichológia és pedagógia szakos bölcsész, andragógus, szociális munkás

Készült a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola (Neveléstudományi Doktori Program) keretében

Témavezetők: Dr. Takács-Miklósi Márta és Dr. Juhász Erika

Az értekezés bírálói:

Dr. .....

Dr. ……

Dr. .....

A bírálóbizottság:

elnök: Dr. .....

tagok: Dr. ……..

Dr. ……..

Dr. ……..

Dr. ……..

A nyilvános vita időpontja: 20… . …… … .

Nyilatkozat

Én, Kuthy-Megyesi Judit teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

Budapest, 2025. ……..

Kuthy-Megyesi Judit

Tartalomjegyzék

1. Megújuló paradigmák a magyarországi közművelődésben 6
1.1. A kulturális tanulás hazai és nemzetközi aspektusai 7
1.2. A kutatásban vizsgálni kívánt témák, főbb kutatási célok 12
1.3. Központi fogalmak és konceptualizáció 15

2. A kulturális tanulás és a tőkék 22
2.1. Tőkeelméletek a közművelődésben 23
2.2. A közművelődés révén gyarapítható kulturális és társadalmi tőkefajták 34

3. A hazai közművelődés története 42
3.1. Az agrártársadalomból az ipari társadalomba vezető átmenet 43
3.2. Az intézményesült szervezetek időszaka 52
3.3. A professzionalizmus és szocialista intézményrendszer korszaka 55
3.4. Negyedik generációs művelődési otthonok időszakától napjainkig 65

4. Oktatáspolitikai sajátosságok a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulásban 72
4.1. Expanzió, felnőttnevelés és az egész életre kiterjedő, élethosszig tartó tanulás 72
4.2. A közművelődés nemzetközi limitációi és oktatáspolitikai jellemzői 85

5. Az értekezés kutatási koncepciója 97
5.1. Kutatási kérdések és hipotézisek 98
5.2. Vizsgálati koncepció 100

6. Statisztikai helyzetkép és indexalkotás 106
6.1. Statisztikai jellemzők a közművelődési intézményrendszer csúcsintézményeiben 107
6.2. Mintaintézmények kiválasztása 129

7. Gazdasági, társadalmi és szakmai jellemzők a kulturális tanulásról 138
7.1. Kiegészítő statisztikai adatok és regresszió analízis 139
7.2. A kulturális tanulás háttérmutatói 142

8. Kulturális tanulás a közművelődés alapdokumentumaiban 157
8.1. Elméleti háttér és vizsgálat módszer 157

8.2. A dokumentumelemzés eredményei 162

9. Interjús vizsgálat a kulturális tanulás vezetői tapasztalatairól 185

9.1. Elméleti háttér és vizsgálati módszer 185

9.2. Az interjús vizsgálat eredményei 189

9.3. A kulturális tanulás megalapozott elmélete 226

10. Összegzés 230

Summary 243

Hivatkozott szakirodalom 246

Mellékletek 271

1. melléklet: Az empirikus vizsgálat alapsokaságát bemutató táblázat (N=197). Magyarország közművelődési csúcsintézményei (2019). (saját szerk.) (forrás: EMMI, 2020a) 271

2. melléklet: A kulturális tanulási index eredményeit bemutató táblázat a csúcsintézményekben (N=197). A legmagasabb pontszámokat elért régiós intézmények kiemelésével. (saját szerk.). 280

3. melléklet: Strukturált intézményi háttérkérdőív 286

4. melléklet: Dokumentumelemzési szempontrendszer 298

5. melléklet: A részmintában szereplő (N=6) intézmények legfontosabb alapadatai a dokumentumelemzés tükrében, a felhasznált dokumentumok alapján. (saját szerk.) 300

6. melléklet: Kapcsolati hálózatok összefoglalása intézmények szerint a dokumentumelemzés tükrében 308

7. melléklet: Félig strukturált intézményvezetői interjúvázlat 313

8. melléklet: Az interjús beszélgetésben résztvevő intézmények és válaszadók legfontosabb adatait összefoglaló táblázat a 2023-as adatfelvétel eredményei alapján. (saját szerk.) 321

Táblázatok jegyzéke 322

Ábrák jegyzéke 323

Köszönetnyilvánítás 324

1. Megújuló paradigmák a magyarországi közművelődésben

A közművelődési szakterület a 2000-es évek során több, a szakma tartalmi hangsúlyait és a tényleges intézménytípusi jellemzőket átrendező paradigmaváltáson ment keresztül, újra a cselekvő és művelődő közösségek képe került a közművelődési intézmény- és szolgáltatórendszer látókörének középpontjába. Ebben a szakmai szemléletben az egyének egy közösség tagjaiként válnak a közművelődésben megvalósuló tanulási-fejlődési folyamat részeseivé, egyúttal a kultúra eszközrendszerének segítségével saját közösségi életük tevékeny alakítóivá.

A közművelődési intézményrendszer paradigmaváltásával összhangban a 2017. évi LXVII. törvénnyel módosításra került a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény. A szemléletmódváltás új kihívások elé állította a közművelődési szakmát, megváltozott az intézményi színterek jellege: a közművelődési intézménytípusok újradefiniálásra kerültek, az átalakult tevékenységrendszer miatt megváltoztak a közművelődési alapszolgáltatások, az új intézménytípusok és szolgáltatástípusok a szakemberellátottság változását is indukálták (1997. CXL. tv; 2017. LXVII. tv., 20/2018. EMMI r.).

Ebben a megváltozott hazai közművelődési intézményrendszerben vizsgáljuk a kulturális tanulás jellegzetességeit. A témaválasztás aktualitását a paradigmaváltás, közvetlenül a 2017-es törvénymódosítás és az ahhoz kapcsolódó szakmai, tartalmi átalakulás adja. A téma relevanciáját, diszciplináris területi lehatárolását a neveléstudomány közművelődési alrendszere, a kulturális tanulás hazai (Forray & Juhász, 2009; Juhász & Szabó, 2016; Juhász, 2017) és nemzetközi értelmezési keretei (Schoof et al., 2011; European Commission, 2016; Canadian Council On Learning, 2010) biztosítják, a téma tőkeelméletekbeli (különösen Bourdieu, 1998) és közművelődés-történeti (Horváth, 1990; Kolvacsik, 2003; Sári, 2004, Németh, 2019a, 2019b, 2020a, 2020b, 2020c; Juhász, 2016) gyökerei mellett.

A disszertációhoz kapcsolódó feltáró jellegű vizsgálat célja értelmezni, hogy a kulturális tanulás hogyan jelenik meg a megújuló közművelődési intézmény- és tevékenységrendszerben Magyarországon, annak milyen kutatási problémái, vizsgálati irányai vannak.

1.1. A kulturális tanulás hazai és nemzetközi aspektusai

A kulturális tanulás fogalmi sajátosságait meghatározza annak diszciplináris és területi lehatároltsága: a vizsgálni kívánt téma a neveléstudomány tudományágának közművelődési alrendszeréhez kapcsolódik, értelmezési keretrendszerét ennek mentén szervezi több neveléstudományi és közművelődési szakkifejezés, amelyek szakirodalmi értelmezéseit és értekezésbéli meghatározását az alábbiakban összegezzük röviden. Fejezetünk egyes szakaszai szövegazonossággal a disszerens és Miklósi 2022-es közös tanulmányában (Kuthy-Megyesi & Miklósi, 2022) publikálásra kerültek, azok a disszerens saját szöveges tartalmai.

Magyarországon a kulturális tanulást elsősorban Juhász vizsgálja – önállóan, illetve szerzőpárosokkal (Forray & Juhász, 2009; Juhász & Szabó, 2016; Juhász, 2016, 2017). A kulturális tanulás nem-formális és informális, a kultúra széleskörű eszköz- és intézményrendszere révén megvalósuló tanulási forma (Juhász, 2017). Önművelés, ahol autonóm tanulási színterekhez (szabadidő és hobbi (1.), kulturális és művészeti ismeretek (2.), amatőr sportolás (3.) kapcsolódva (Forray & Juhász, 2009; Miklósi, 2010) szerzünk ismereteket. A tevékenység során az alábbi négy féle formában realizálódó tanulási folyamatok valamelyikének segítségével tanulunk: muzeális, színházi, könyvtári, koncert-, közművelődési intézményeket és szolgáltatókat látogatunk (1.), sporttevékenységeket végzünk (nem profi sportolói tevékenység, szabadidő vagy hobbisport) (2.), a média eszközeit használjuk (3.), valamint a művészetek által tanulunk (4.) (Juhász & Szabó, 2016; Juhász, 2018; Miklósi, 2010). Négy formája közül az elsőnek tevékeny része vizsgálatunk tárgya, a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás.

A közművelődésben, mint tanulási színtérben egy alkotó és művelődő célú cselekvés folyik, amely egy iskolarendszeren kívüli, jellemzően együttműködések, közösségek révén, öntevékeny formában, kultúraelsajátító céllal. (Kary et al., 2018)

A kulturális intézményrendszer meghatározó hazai szereplője a közművelődési szakterület. Emiatt a kultúra és a művelődés közvetítésében kulcsfontosságú funkciókat lát el, tevékenysége és szolgáltatása révén a kulturális és a társadalmi tőkékhez közvetlenül kötődő tőkeberuházási folyamatok része. Tőkegazdagító szerepe alapján a kulturális tanulás neveléstudományi kiindulópontjának a tőkeelméleteket tekintjük, amelyek a gazdasági tőke szemléletet meghaladóan (Bourdieu, 1998) mutatják be a társadalomban, közösségekben, kultúrá(k)ban rejlő erőforrásokat.

A fentiek mentén a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás fogalmilag keretezhető, a neveléstudomány közművelődési alrendszerében vizsgálható téma.

A kulturális tanulás nemzetközi aspektusai közül a kanadai Composite Learning Index (CLI) – Összetett Tanulási Index (Canadian Council On Learning, 2010), a Deutscher Lernatlas (DLA) – Német Tanulási Atlasz (2011) (Schoof et al., 2011) és a Culture Statistics – az Európai Unió Kulturális Statisztikája (European Commission, 2016) adhatnak elsősorban támpontot a fogalomrendszer árnyalására.

A kanadai CLI vagy Composite Learning Index (Canadian Council On Learning, 2010) olyan összetett indikátor- és mérőeszköz rendszerként került kialakításra, amely célja a tanulási aktivitások mérése volt. A négy pilléres mérőeszköz több szinten (települési, kistérségi, regionális, országos) mérőszámokat rendelt az aktivitásokhoz (Canadian Council On Learning, 2010). A mutatók elsősorban gazdasági megközelítéseket tartalmaztak: míg a kultúra/művelődés általi tanulási indikátor a kanadai otthonok kulturális tevékenységekre vonatkozó kiadásait, addig a kulturális forrásokhoz való hozzáférés mutató a múzeumok és galériák eléréséhez szükséges időintervallumot mutatta ki. (Juhász & Szabó, 2016; Juhász, 2017) A kanadai mérőeszköz támpontot adott a téma kvantitatív vizsgálatára, de nem ad lehetőséget a feltáró jellegű vizsgálatára, a kutatás a kulturális tanulás mélyfúrására nem törekedett.

A német ELLI (European Lifelong Learning (LLL) Indicators – Európai Élethosszig Tartó Tanulás Indikátor) a CLI indexből került kifejlesztésre 2008-ban, Európa első LLL indikátoraként. A CLI-hez hasonlóan a tanulást négy pilléren határozta meg: 27 indikátor és 36 ún. speciális mérőeszköz alkalmazásával rendelt konkrét mérőszámokat az LLL aktivitásokhoz. Az ELLI minden eredménye ellenére elsősorban statisztikai adatok meghatározását és azok összehasonlítását szolgálta. Ennek a tanulási mutatónak ugyanakkor erőssége, hogy már törekedett a tanulás dimenzionálásra a CLI gazdasági (kultúra-fogyasztási) szemléletét meghaladóan (Saisana, 2010), de továbbra sem biztosított lehetőséget a kvalitatív mérésre, a téma kevert módszertani elemzésére.

A DLA vizsgálat az ELLI projekt (így a CLI) folytatásaként, annak továbbfejlesztéseként 2011-ig az élethosszig tartó tanulás és a tanuló régiók mérésére szolgált (Kozma et al., 2015). A Német Tanulási Atlasz (DLA) kutatás a tanulás négy dimenzióján (formális tanulás, szakképzés, személyes tanulás és társadalmi tanulás) keresztül vizsgálta meg annak gazdasági és társadalmi hatásait. (Schoof et al., 2011) A DLA vizsgálat eredményessége mellett a hazai tanulási viszonyokra csupán részben adaptálható – amelyre a LeaRn kutatás során tettek eredményes kísérletet 2015-ben. A kutatás több kutatási kérdést és területet hagy vizsgálatlanul: (a) a magyarországi képzési és kulturális intézményi környezet eltér a németországi

rendszertől[1], illetve (b) a DLA dimenziói mentén a kulturális tanulás leginkább a személyes tanulási dimenzióba sorolható, ellenben a közművelődésben való kulturális tanulás esetében – az intézményi sajátosságok alapján – meghatározó szereppel bír a közösségi környezet is.[2] (Kozma et al., 2015) Mindezek mentén nem emeli ki a közösségek jelentőségét, elsősorban személyes eredménynek tartja a sikeres tanulást.

Az előbbiek mellett az UNESCO kulturális tevékenységre vonatkozó világjelentése (UNESCO, 1998) és az Eurobarometer (EU modell) kulturális tevékenységekre vonatkozó tesztelésének jelentése (UNESCO Institute for Statistics, 2009) is kiegészíti a téma nemzetközi perspektíváját. A kultúra statisztika-szemléletű vizsgálatára több, globális elemzés született. Hasonlóan a CLI indexhez elsősorban gazdasági indikátorokat összegez a Culture Statistics – az Európai Unió Kulturális Statisztikája. Többek között a kulturális foglalkoztatottakra és vállalkozásokra, a kulturális részvételre, az egyéni kulturális kiadásokra, a nemzetközi kereskedelemre vonatkozólag tartalmaz adatokat. (European Commission, 2016) (Juhász & Szabó, 2016) Az UNESCO *„World Culture Report – Kulturális Világjelentés”* c. dokumentuma (1998) a kultúra fogalmához a múzeumok és levéltárak esetében a látogatók/látogatottság jellemzőit, az archivált dokumentumok mennyiségi jellemzőit,, illetve az előadó-művészetek látogatottságait és külföldi turnékat kapcsolja. (Bellavics, 2000). Az UNESCO Institute for Statistics – az UNESCO Statisztikai Intézete 2006-ban a fejlődő országokban kultúra alkalmazási színtereket határozott meg[3] (UNESCO Institute for Statistics, 2009) (Juhász, 2017). Ezek az eredmények a széleskörű kultúra-értelmezés mentén párhuzamosságot mutatnak a kulturális tanulás fogalmával. A statisztikai vizsgálati módszer miatt csak korlátozottan adnak lehetőséget a téma elemzésére. Az UNESCO 2018-as globális jelentése – Global Report 2018. – ReShaping Cultural Policies –a kulturális irányelvek újraformálására (többek között a fenntarthatóság, a fenntartható fejlődés, a mobilitás, az emberi jogok és a szabadság célok mentén) tett kísérletet. (UNESCO, 2018)

[1] Az általános képzések itthon rendszerszinten összekapcsolódnak a szakképzésekkel, a könyvtári intézmények pedig a kulturális intézményrendszer részei. A DLA-ban kialakított dimenziókban csak az egyes aldimenziókkal közösen (szakképzési aldimenzió, illetve kulturális életben való részvétel aldimenzió) elemezhető témakörök.

[2] Az autonóm tanulás (self-directed learning (Juhász, 2019)) mellett (Forray & Juhász, 2009; vö. Pordány, 2006) a kulturális tanulás nem csak saját, tudatos motivációból történő tanulási tevékenység révén valósulhat meg. A kulturális intézményrendszer lehetőséget biztosít az önálló tanulás során, illetve mellett a kikapcsolódásra is, amely tovább ösztönözheti a tanulót tudásának bővítésére (vö. Taylor, 2010). Ezzel a tanulás hatékonysága még eredményesebb lehet.

[3] : „Home Based” – „otthoni használatú” kultúra alkalmazás (pl. internetezés, rádió hallgatás, olvasás, számítógép használat) (a.), „Going-Out” – „látogatáshoz kötött” kultúra alkalmazás (pl. kulturális intézmények, szolgáltatók látogatása (b.), „Identify Building” – „öntudatformálás” célú kultúra alkalmazás (pl. amatőr kulturális tevékenységek, tagság kulturális szervezetekben, populáris , etnikai, illetve ifjúsági kultúra stb.) (c.) (UNESCO Institute for Statistics, 2009; Juhász, 2017)

A fenti nemzetközi vizsgálatok és jelentések rendkívül értékes, az egyes nemzetekre, illetve a határokat átívelően szolgálnak adatokkal a kultúrafogyasztásról és a részvételi jellemzőkről. Mindezeket ugyanakkor jellemzően gazdasági és statisztikai (számszerűsített) szemüvegen keresztül mutatják be, kitérve többek között a pénzbeli, időbeli befektetésekre, a kulturális tőkék mennyiségi (pl. materiális javak számadatai, látogatói, illetve eseményszám) jellemzőire. Az egyes tanulási motivációkra, tanulási közösségekre, az intézményekben megvalósuló tanulási sajátosságokra, jó gyakorlatokra vonatkozóan nem, vagy alig tartalmaznak mutatókat. (Ennek magyarázata lehet a dokumentumok projektalapú, valamint index-, illetve jelentés-célú megszületése). Különösen a közművelődési intézmények tekintetében az előbbiekre elsősorban horizontálisan, illetve a kulturális intézményrendszer szintjén tesznek érintőlegesen kísérletet, maga a közművelődési értelmezési keret is hiányos. A disszertációban vizsgált téma elsősorban tanulási (neveléstudományi, közművelődési alrendszeri) vonatkozásban célozza feltárni a kulturális tanulás sajátosságait az ehhez a témához kötődő vizsgálati kérdésekre a bemutatott kutatások nem irányultak.

A magyar tudományos felmérések körében több olyan jó példa sorakozik, amelyek a kultúra, a közművelődés társadalmi, illetve nevelési, tanulási funkcióit, valamint a szolgáltatási és intézményi jellemzőket elemzi.

A határon túli magyar kulturális intézményrendszert sokrétűen vizsgáló intézményi kutatást az egykori Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma kezdeményezte 2002 őszén (Blénesi et al., 2005), majd a MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete tervezte és valósította meg 2003 és 2004 között (Blénesi et al., 2005). A kutatás kérdőíves lekérdezéssel a kisebbségi magyar intézmények sajátosságait (az intézmény jellegére, annak tevékenységi körére, rendezvényeire, valamint a résztvevők számára, és az eseményeinek látogatottságára vonatkozólag) tárta fel. (Blénesi et al., 2005) A vizsgálat a közművelődési szolgáltatók jellemzőinek bemutatására, illetve azok szakmai mintázatainak beazonosíthatósága miatt releváns vizsgálati előzmény. Megjegyzendő, hogy a felmérés a tanulás témakörét nem elemezte, hiányzik belőle a neveléstudományi aspektus.

Az OTKA[4] által támogatott LeaRn projekt öt éven keresztül, – 2011 és 2015 között – valósította meg a tanuló régiós kutatást. A vizsgálat (párhuzamban a német DLA kutatással) hazánk tanuló régiós feltérképezését célozta. A vizsgálat módszerei a különböző tanulási pillérek esetében eltérők voltak: a kutatás részeként a kulturális tanulást statisztikai adatelemzés és kérdőíves adatszolgáltatás alapján elemezték. (Kozma et al., 2015) A kutatás eredménye, hogy a szűken értelmezett kulturális témájú tanulási alkalmak hangsúlyosak a kulturális

[4] Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok

tanulások körében, tekintettel arra, hogy a mintában a közművelődési intézmények felülreperenzáltsága beazonosítható volt. A kulturális tanulásban a LeaRn kutatás eredményei alapján a közművelődési szolgáltatók szerepe meghatározó. A vizsgálat sikeres kísérletet tett a kulturális tanulás mérésére, színtereinek leírására. Ugyanakkor a kutatást területi (Észak-Alföld régió) és módszertani (kérdőíves adatfelvétel) lehatároltság jellemezte, az adatfelvételre még az intézményrendszeri átalakulást (2017) megelőzőleg került sor. (Kozma et al., 2015) Nyitva hagyta az országos jellemzőkre és az (új) intézményrendszer feltárására vonatkozó vizsgálati irányokat.

A magyar kulturális intézményrendszer sajátosságainak felmérését szolgálták a Cselekvő Közösségek projekt (2016-2019) kutatási eredményei, amelyek többek között az intézményi sajátosságokat (Ponyi et al., 2019a), a kulturális szakterület lehetséges jövőbeli vizsgálati trendjeit (Ponyi, 2019), a kulturális intézmények társadalmiasíthatóságát (Kuthy-Megyesi & Ponyi, 2019), illetve a lokális közösségfejlesztési folyamatokat (Ponyi et al., 2019b) elemezték. A kutatások a közművelődés átfogó, országos (, részben nemzetközi) jellemzőinek, trendjeinek leírása kapcsán értékes vizsgálati irányokat és megállapításokat hordoztak, így aktuális megállapításokkal bírtak (az átalakuló) intézményi színterek jellemzésére. A felmérések ellenben a kulturális tanulás jellegzetességeit tételesen nem vizsgálták, helyzetleírásokra irányultak, szoros adatfelvételi és -feldolgozási keretekkel.

A közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás sajátosságainak – így az intézményi jellemzőinek, a szolgáltatások, események és programok milyenségének – mérése céljából a Nemzeti Művelődési Intézet életre hívta a *„Kulturális és közösségi tanulás – A közösségi színterek és közművelődési intézmények felmérése 2020.”* című országos kutatást. Ez a kutatás mérföldkő volt: az első, a magyar közművelődési szakma által megvalósított országos tudományos mérés volt, amelynek tematikája a tanulást célozta. A kulturális tanulási aktivitást mérő felmérés a közvetlen közművelődési jellemzők (intézményi sajátosságok, személyi ellátottság, szolgáltatások, tevékenységrendszer, célközönség), valamint a kulturális tanulási formák egyfajta mérési módja. (Juhász & Kuthy-Megyesi, 2021) (vö. NMI, 2019) A kutatás csak kvantitatív módszereket alkalmazott: a statisztikai és a kérdőíves vizsgálaton túl kvalitatív módszerekkel nem vizsgálta a kulturális tanulást. A (projekt jellegből eredő) módszertani korlátok a statisztikai áttekintést és a kulturális tanulás sajátosságainak szűkített leírását biztosították. Az elemzés az intézményi jellegzetességek mélyfúrására nem tett kísérletet, statisztikai mutatóival viszont eredménnyel segítve az OSAP adatok (vö. EMMI, 2020a, 2020c) kiegészítéseit. A felmérést időkeretei mentén és módszertanában is limitációk (egykörös, néhány hónap alatt megvalósuló, kizárólag kérdőíves adatfelvételes lekérdezés) jellemezték. (Juhász & Kuthy-Megyesi, 2021)

A bemutatott hazai előzmény kutatások a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás tényleges jellemzésére, a társadalmi tőke- és kulturális tőkeinvesztálások menti leírására csak részben (Juhász & Kuthy-Megyesi, 2021) törekedtek, a kutatásban kombinált módszerek alkalmazására nem került sor. Nyitva hagyták azokat a vizsgálati kérdéseket, amelyek megválaszolását vizsgálatunk célozza: a komplex jelenség feltárását és leírását.

1.2. A kutatásban vizsgálni kívánt témák, főbb kutatási célok

Dualitások jellemzik a közművelődést, céljai között szerepel a felzárkóztatás, a prevenció és a korrekció, hangsúlyai ugyanakkor változók a társadalmi igények tükrében. Működését tekintve egyaránt aktív és passzív: befogadásra és szervezésre is alkalmas, tanácsadással, szolgáltatások biztosításával, ügyintézés lehetőségével, szakmán belüli és szakmaközi működésre is nyújt feltételeket. Tevékenységében megjelenik az alap- és témaspecifikus ismeretek biztosítása, (részben) az iskolarendszerű képzés kiegészítése, a hagyományápoló és kortárs irányzatok műveléshez szükséges feltételek megteremtése, a mindennapi és ünnepi kultúra terjesztése. Célcsoportjai a teljes társadalom és témaspecifikusan kiemelt csoportok is szerepelnek. (Hunyadi, 2011)

A paradigmaváltások mentén a közművelődés intézményi képe átalakult: az intézményi színterek megváltoztak (közművelődési intézménytípusok újra definiálásra kerültek), a tevékenységrendszer (közművelődési alapszolgáltatások), a szakemberellátottság (színtéri humánerőforrás mennyiségi és minőségi összetétele) differenciálásra került.

A módosított jogszabályi környezet meghatározott szolgáltatási körrel és humánerőforrásbeli adottságokkal, tíz intézmény-, illetve szolgáltatótípust irányzott elő (1997. CXL. tv. 76-78.§; 20/2018. EMMI r. 12-18.§). Az intézmény- és szolgáltatórendszer típusai:

1. Művelődési ház (közösségi ház, faluház): A helyi közművelődést szervező, közművelődési alapszolgáltatást nyújtó közművelődési intézmény. Legalább három közművelődési alapszolgáltatást biztosít. Vezetője legalább szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkezik.
2. Művelődési központ: A helyi és járási közösségi művelődést szervező, közművelődési alapszolgáltatásokat biztosító közművelődési intézmény. Legalább öt közművelődési alapszolgáltatást biztosít. Vezetője szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkezik.
3. Kulturális központ vagy Agora: Települési, kerületi szintű, de több egymással határos járásra, egy megyére vagy több egymással határos megyére is kiterjedő közművelődési

intézmény. A közművelődési alapszolgáltatások teljes körét biztosítja. Vezetője legalább szakirányú mesterfokozatú szakképzettséggel bír.

4. Többfunkciós közművelődési intézmény: Közös igazgatású művelődési ház, művelődési központ vagy kulturális központ, amely alapszolgáltatásai mellett turisztikai információ-szolgáltató, sajtótermék-kiadási és médiaszolgáltatási feladatellátást biztosít. Vezetőjének végzettségre vonatkozó előírása függ a működési formájától, amely az előírt alapszolgáltatások számát is meghatározza (az 1-3. pont szerint).
5. Népfőiskola: Nyitott tanulási, képzési közművelődési intézmény, elsődleges tevékenysége az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítását célzó alapszolgáltatás. Az intézményvezető végzettségét a működési forma határozza meg (1-3. pont).
6. Népi kézműves alkotóház: Népi kézműves műhelygaléria, népi kézműves nyitott műhely. Közművelődési intézmény, tárgyalkotó népművészeti tevékenységek számára biztosít színteret. Feladata a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítéséhez szükséges feltételek biztosítása, az alkotóház vezetője szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkezik.
7. Gyermek-, illetve ifjúsági ház: Gyermekház, ifjúsági ház, gyermek- és ifjúsági ház. Művelődési központ vagy művelődési ház formában szolgáltató intézmény, ahol a szolgáltatások főbb célcsoportjai a gyermek és az ifjúsági korosztály tagjai. Működési feltételeit annak formája határozza meg (1-2. pont).
8. Szabadidőközpont: Formáját tekintve művelődési központ, művelődési vagy szabadidőközpont, ahol a közművelődési alapszolgáltatáshoz kapcsolódó feladatok mellett a fizikai és a szellemi rekreációval összefüggő tevékenységet lát el, ahhoz megfelelő feltételeket biztosít. Működési feltételeit annak formája határozza meg (1-3. pont).
9. Integrált kulturális intézmény: A tizenötezer fő alatti lélekszámú településen a kulturális alapszolgáltatásokat – közművelődési, muzeális és könyvtárügyi feladatokat – együttesen biztosító szervezeti forma. Működési feltételeit annak formája határozza meg (1-2. pont).
10. Közösségi színtér: Rendszeresen működő, jogi személyiséggel nem rendelkező intézmény vagy egyéb létesítmény, amely a települési, kerületi közművelődés szervezése, a közművelődési alapszolgáltatások biztosítása érdekében kerül fenntartásra, működtetésre. A foglalkoztatott legalább középfokú, szakirányú végzettséggel rendelkező szakember, legfeljebb három község esetében megengedett egy személy több fenntartó, működtető általi közös foglalkoztatása.

A törvénymódosítással a szakterület tevékenységrendszere is átalakult. A közművelődési alapszolgáltatások (7) tükrében a szakmai feladatok tematikusan kerültek meghatározásra. A közművelődés feladata elősegíteni és támogatni a művelődő közösségek létrejöttét, működését, fejlődését, valamint a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek részére helyszínt, helyiséget biztosítani (1.). Fejleszteni a társadalmi és közösségi részvételt (2.). Biztosítani az egész életre kiterjedő tanulás feltételeit (3.). A hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítéséhez (4.). Az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenységekhez (5.). A tehetséggondozáshoz és tehetségfejlesztéshez (6.). Feladata továbbá a kulturális alapú gazdaságfejlesztés. (1997. CXL. tv 76.§.; 20/2018. EMMI r. 3-11.§)

Az intézmények célcsoportja a teljes társadalom, az eltérő szolgáltatások látogatók, igénybevevők arányát differenciálják. (Kary et al., 2018) A teljes lakosságot magába foglaló célközönség szűkítését az egyes alapszolgáltatások is elősegítik. Bizonyos intézménytípusok területi, térségi hatókör és az alapszolgáltatások köre alapján (művelődési ház, művelődési központ, kulturális központ/Agora), más színterek sajátos célcsoportok (pl. gyermek-, illetve ifjúsági ház (gyermekek és fiatalok), népfőiskola (felnőttek), népi kézműves alkotóház (népi tárgyalkotó művészek)), illetve tevékenységcsoportok (többek között önképzés, kézművesség, szabadidő eltöltése) mentén alakítják szolgáltatásaikat. (20/2018. EMMI r. 3-11.§; Kuthy-Megyesi & Takács-Miklósi, 2018)

Az eddigi kutatási tapasztalatok tükrében a közművelődésben a kulturális tanulás jellemzően általános képzések formájában vagy a kulturális életben, illetve közösségi eseményben való részvétellel jelenik meg. (Juhász & Szabó, 2016)

A törvénymódosítás átstrukturálta a hazai közművelődést, segítséget biztosított az újradefiniálásra, a többi kulturális szereplőtől való elhatárolásra a szakmai célokban és metódusokban. Az átalakulás óta egy kutatás zárult le a témában, az előbbiekben ismertetett limitációk mentén.

Kutatási célunk az volt, hogy a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás jellemzőit feltárjuk a magyarországi viszonylatokban. Feltérképezzük, hogy a kulturális tanulás hogyan jelenik meg a közművelődésben.

A vizsgálatot kombinált vizsgálati módszertan segítségével valósítottuk meg.

Vizsgálatunkban az intézmények célközönségére, megújult tevékenység- és intézményrendszerére, humánerőforrására, formális és informális kapcsolati hálózatára, az egyes területek közötti (lokáció, településtípus) különbségek és hasonlóságok megismerésére, továbbá a kulturális tőke, társadalmi tőke és a hátránykompenzáció közművelődésben való mérhetőségére törekedtünk. A fentiek segítségével feltáró jellegű értekezésünkben a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás elméleti és empirikus, magyarországi

viszonylatok szerinti jellemzését mutatjuk be. Vizsgálatunk aktualitását, újdonság értékét a szakterületi paradigmaváltás adja, relevanciáját a neveléstudomány közművelődési alrendszerében megvalósuló vizsgálat módszertani komplexitása biztosítja.

1.3. Központi fogalmak és konceptualizáció

A disszertációban vizsgált témát, a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulást (vö. Juhász & Szabó, 2016) hét központi fogalom szervezi: kulturális tanulás, közművelődési tevékenység, közművelődési intézmény, informális tanulás, nem-formális tanulás, kulturális tőke és társadalmi tőke. A vizsgálati téma fogalmi bevezetésére, területi lehatárolására már kísérletet tettünk, az egyes fogalmak konceptualizálásához azonban azok dimenzionálása szükséges (1. táblázat).

1. táblázat. Az értekezésben használt fogalmak dimenziói és mérési lehetőségei (saját szerk.)

Központi fogalom	Dimenziók	Aldimenzió(k)	Mérési lehetőségek
Kulturális tanulás	**Kulturális tanulás a kultúra szűkebb intézményrendszere segítségével** (múzeumi, színházi, koncert-, könyvtári, közművelődési intézmények és szolgáltatók látogatása)	**Kulturális tanulás a közművelődési intézmények látogatása segítségével** Kulturális tanulás művelődési házakban **Kulturális tanulás művelődési központokban** **Kulturális tanulás kulturális központokban/agorákban**	Intézményi szakmai adottságok (jellemzően OSAP (EMMI 2020a, 2020c) alapján: célközönség, közművelődési tevékenység és szolgáltatások, társadalmi tőkeinvesztálások (formális és informális kapcsolati hálózat). kulturális tőkeinvesztálások (objektivált, inkorporált kulturális tőkék, humánerőforrás)).
	Kulturális tanulás a szabadidősport segítségével	Kulturális tanulás többfunkciós közművelődési intézményekben	
	Kulturális tanulás a média segítségével	Kulturális tanulás népfőiskolákban	
	Művészetek által történő tanulási folyamatok	Kulturális tanulás népi kézműves alkotóházakban Kulturális tanulás gyermek- és ifjúsági házakban Kulturális tanulás szabadidőközpontokban	Kulturális tanulási alkalmak (formája, csoportosítása informális/nem-formális tanulási eseményként, tematikája, célközönség jellemzői, képzési tevékenység).
Közmű-velődési tevékeny-ség	Közművelődési alapszolgáltatások A közművelődési intézmény működtetéséhez szükséges tevékenységek	**Művelődő közösségek támogatása (1.)** **A közösségi- és társadalmi részvétel fejlesztése (2.)**	Alkotó művelődő közösségek, klubok, körök, szakkörök, képzések, ismeretterjesztés, táborok, kiállítások, műsorok, rendezvények, egyéb szolgáltatások főbb jellemzői.

		Az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása (3.) **A hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása (4.)** **Az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása (5.)** **A tehetséggondozás- és fejlesztés feltételeinek biztosítása (6.)** **A kulturális alapú gazdaságfejlesztés (7.)**	
Közmű-velődési intézmény	Művelődési ház **Művelődési központ** **Kulturális központ/Agora** Többfunkciós közművelődési intézmény Népfőiskola Népi kézműves alkotóház Gyermek-, illetve ifjúsági ház Szabadidőközpont	Művelődési központok a Budapest és Pest régiókban **Művelődési központok a Konvergencia régiókban** Kulturális központok/agorák a Budapest és Pest régiókban **Kulturális központok/agorák a Konvergencia régiókban**	Alkotó művelődő közösségek, klubok, körök, szakkörök, képzések, ismeretterjesztés, táborok, kiállítások, műsorok, rendezvények, egyéb szolgáltatások főbb jellemzői. Kulturális tanulás alkalmak (formája, csoportosítása informális/nem-formális tanulási eseményként, tematikája, célközönség jellemzői, képzési tevékenység). Intézmény adottságai (többek között lokáció, felszereltség, épület(ek)/helyiség(ek) száma, állapota, humánerőforrás összetétele, formális és informális kapcsolati hálója, célközönségek stb.).
Kulturális tőke	**Objektivált kulturális tőke** **Inkorporált kulturális tőke** **Intézményesült kulturális tőke**	**Objektivált kulturális tőke megjelenések a közművelődési alapszolgáltatásokban (7)** **Inkorporált kulturális tőke megjelenések a közművelődési alapszolgáltatásokban (7)** **Objektivált kulturális tőke megjelenések a közművelődési intézmények adottságai által** **Inkorporált kulturális tőke megjelenések a közművelődési intézmények adottságai által** **Intézményesült kulturális tőke a 3. „Az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása alapszolgáltatás” (20/2018. EMMI r. 7. §) révén (képzési alkalmak, tanfolyamok, ismeretterjesztő, tudásbővítő alkalmak, önképző,**	Objektivált kulturális tőke megjelenése (közművelődési alapszolgáltatások és intézményi adottságok révén): kellékek, felvételek és dokumentáció (kézirat, szakmai/projekt (pl. tervezetek, projektdokumentáció, képzési és tanfolyamdokumentáció, prezentáció, (e-)tananyag), kiadványok, kép, hangfile, film), jelmez/viselet, hangszer, forgató-, és szövegkönyv, alapanyag, eszköz, produktum és/vagy termék, belső közösségi (pl. csapatépítés), illetve szakmai (pl. továbbképzés) esemény dokumentációja. Inkorporált kulturális tőke megjelenések (közművelődési

		öntevékeny klubok, közösségek, szakkörök)	alapszolgáltatások és intézményi adottságok révén): készség, képesség, kompetencia, ismeret, tudás, műveltség az egyes alapszolgáltatás szerint specifikusan, belső (tovább)képzés, fórum, tudásbővítő alkalom során elsajátított ismeret, kompetencia. Intézményesült tőke megjelenések a 3. közművelődési alapszolgáltatásban: végzettség, tanúsítvány.
Társadalmi tőke	**Kapcsolati hálózat** **Formális kapcsolati hálózat** **Informális kapcsolati hálózat**	**Intézmény formális kapcsolati hálózata** **Intézményvezető formális kapcsolati hálózata** **Intézmény informális kapcsolati hálózata** **Intézményvezető informális kapcsolati hálózata** **Munkatársak formális kapcsolati hálózata** Közösségek, célközönségek formális kapcsolati hálózata **Munkatársak informális kapcsolati hálózata** Közösségek, célközönségek informális kapcsolati hálózata	Formális: megállapodás, szerződés, tagság, cím/titulus. Informális: közvetett kapcsolat, személyes (személyközi) kapcsolat, szokásjog.
Informális tanulás	Önirányító, spontán tanulási események Szolgáltatások igénybevétele Kulturális szolgáltatások **Közművelődési (alap)szolgáltatások** Időtöltés otthon Sportolás Média használat Közlekedés, utazás	**A közművelődési alapszolgáltatások (7) a nem-formális tanulási események (képzések, tanfolyamok, tudásmegosztási események) kivételével.**	Közművelődési intézmény által megvalósított informális tanulási esemény: tábor, hálózatépítés, szakkörök, körök, klubok, csoportok tevékenysége, műsor, kiállítás, rendezvény (szórakoztató, közösségi, művészeti).
Nem-formális tanulás	**Munkahelyen megvalósuló nem-formális tanulás** Egyéb munkáltatónál megvalósuló nem-formális tanulás Civil szervezetben megvalósuló nem-formális tanulás	**Munkahelyen (közművelődési intézményben) megvalósuló nem-formális tanulás (munkavállalók)** Művelődési házban **Művelődési központban** **Kulturális központban /Agorában**	Munkahelyen: munkavállalói/vezetői képzés, tanfolyam, tudatosan vállalt nem formalizált tanulási esemény, tanári/mentori támogatással megvalósuló tanulási esemény, tanfolyam jellegű esemény, rövid

Szakszervezetekben megvalósuló nem-formális tanulás Pártokban megvalósuló nem-formális tanulás Szolgáltatások révén megvalósuló nem-formális tanulás	Többfunkciós közművelődési intézményben Népfőiskolában Népi kézműves alkotóházban Gyermek-, illetve ifjúsági házban Szabadidőközpontban	képzés, célzott tudásmegosztások (pl. jógyakorlat megosztás).
Közművelődési intézményekben megvalósuló nem-formális tanulás Közművelődési szolgáltatóknál megvalósuló nem-formális tanulás	**Közművelődési intézményekben megvalósuló nem-formális tanulás** Művelődési házban **Művelődési központban** **Kulturális központban /Agorában** Többfunkciós közművelődési intézményben Népfőiskolában Népi kézműves alkotóházban Gyermek-, illetve ifjúsági házban Szabadidőközpontban	Közművelődési intézmény által megvalósított célzott, nem formalizált tanulási esemény: szabadegyetem, műhelyfoglalkozás, tudásmegosztás, iskolarendszeren kívüli képzés (szakmai, nyelvi, egyéb), tanfolyam konferencia, (ismeretterjesztő) előadás, tanácsadás.

Értekezésünk középpontjában a **kulturális tanulás** (cultural learning[5] (Juhász, 2019)) fogalma áll (Juhász & Szabó (2016) fogalomalkotása alapján). A kulturális tanulás informális és nem-formális tanulás formaként, az egyén egész életében jelen van (vö. Kuthy-Megyesi & Takács-Miklósi, 2018, Kuthy-Megyesi & Miklósi, 2022), életkoroknak megfelelően eltérő intenzitással és különböző eszközök segítségével valósul meg. A kulturális tanulás a kultúra széleskörű intézményrendszere segítségével elérhető, eszközrendszere lehet passzív (befogadó műfajok) és aktív (alkotó műfajok). Különböző formái révén tudatosan, egyéni elhatározás alapján, irányított (nem-formális tanulás) vagy önirányító, spontán jelleggel (informális tanulás) jön létre. (Juhász & Szabó, 2016) Ebben a fogalmi környezetben fogjuk vizsgálni a **közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás**t (cultural learning realised in cultural education), amely a közművelődési tevékenység révén valósul meg. Ez a vizsgálat legfontosabb fogalma, amelynek mérését a disszertáció teljes empirikus szakasza szolgálja: a fogalom jellemzőinek feltárására vállalkoztunk a kombinált vizsgálat mérőeszközeivel. A kulturális tanulás sajátosságainak leírását a kvantitatív szakasz eredményeit meghaladóan elsősorban a kvalitatív vizsgálati szakasz: a dokumentumelemzés és az intézményvezetői interjú válaszai biztosították. A kvantitatív szakaszban elsősorban az intézményi sajátosságok, a szakmai tevékenységek beazonosítására törekedtük, a kvalitatív eredményekkel azonosítjuk a kulturális tanulás általános és egyedi (intézményi) jellemzőit. A kvalitatív vizsgálatok alapján megalkottuk a kulturális tanulás megalapozott elméletét.

[5] A közművelődési szakkifejezések angol nyelvű fogalmi megfeleltetésében Juhász 2019-es angol nyelvű kötetét tekintjük elsődleges hivatkozási alapnak a disszertációban. (Juhász, 2019) A fogalom angol nyelvű fordítására emellett több kifejezés is alkalmazható: a témában íródott angol nyelvű publikációban a disszerens a közművelődésre a „community culture" fordítást alkalmazta (Kuthy-Megyesi, 2025), Juhász és Gyányi közös 2025-ös tanulmányában a „public community culture" kifejezést használta (vö. Juhász & Gyányi, 2025).

A **közművelődési tevékenység** (cultural education activity) fogalmát a szakterületet meghatározó törvény 1. sz. melléklete definiálja meg, (1997. CXL. tv. 1. sz. m.) a tevékenységeket közművelődési alapszolgáltatások szervezik. (20/2018. EMMI r. 3-11. §) A közművelődési tevékenységet az OSAP statisztikai adatok (388/2017. Korm. r.) másodelemzésével mértük, eredményeit az intézményi kérdőíves mérés árnyalta, illetve egészítették ki tematikusan.

A **közművelődési intézmény** (institution of cultural education) definíciójának értelmezésében Kary és szerzőtársai (2018) meghatározását alkalmaztuk. A közművelődési szakterület jelenleg önálló lexikonnal még nem rendelkezik, a neveléstudományon belül az andragógiai és felnőttképzési kutatások terület rendelkezik saját lexikonnal: ez a Benedek András, Csoma Gyula és Harangi László által 2002-ben szerkesztett „*Felnőttoktatási és képzési lexikon A-Z*" című kötet (Benedek et al., 2002). Kary és szerzőtársai a 2018-as kötet fogalomtárában egy későbbi közművelődési lexikon alapját képező fogalomtár megalkotására törekedtek, emiatt releváns és aktuális hivatkozási alapja lehet a közművelődés fogalmainak. A közművelődési intézmény egy jogi személyiségű (vagy annak szervezeti egységébe tartozó), rendszeresen működő, a lakossági közművelődési tevékenységének ellátására létrehozott és fenntartott szervezet. A közművelődési céllal alapított intézmény, jogi személy, meghatározott személyi, infrastrukturális és pénzügyi keretek mentén, jellemzően alapító okirat szerint működő költségvetési szerv vagy önkormányzat által létrehozott közhasznú társaság, illetve egyéb gazdasági társaság. (Kary et al., 2018)

Disszertációnkban a közművelődés ún. csúcsintézményeiben vizsgáltuk a kulturális tanulás sajátosságait. Szakmai és infrastrukturális adottságaik mentén a szakterület legjobb feltételekkel bíró intézményei egyrészről az Agora/kulturális központ intézmények, illetve a művelődési központok. Definiálásukban a jogszabályi meghatározásokat használjuk: az **Agora, kulturális központ** (agora, cultural centre) olyan közművelődési intézmény, amely a közművelődési alapszolgáltatások (7) teljes körét nyújtja. Adottságai mentén a legnagyobb közművelődési intézmények. (1997. CXL. tv. 78/B. §; 20/2018. EMMI r. 15. §) Az Agora típusú intézmények három fő cél mentén kerültek alapításra: kerüljenek létrehozásra multifunkcionális közösségi központok (1.), egy-egy komplexumban együttesen legyenek elérhetők a közösségi, a képzési és az élményfunkciók (2.), valamint kialakításra kerüljön a területi közművelődési tanácsadó szolgáltató funkció (3.). Az Agora-konstrukció alapján az agora típusú intézmények főbb küldetése egyfelől a közművelődési és köznevelési rendszereket összekapcsolása, magas színvonalon biztosítani a kulturális szolgáltatásokat, illetve az élethosszig tartó tanulás feltételeit javítani. (Németh, 2022) A **művelődési központ** (community centre (Juhász, 2019)) jellemzően a helyi művelődést szervező közművelődési

intézmény, amely legalább öt közművelődési alapszolgáltatást biztosít, többfunkciós közművelődési intézmény, népfőiskola, vagy szabadidőközpont intézményi formában is. (1997. CXL. tv. 78/A. §; 20/2018. EMMI r. 14. §) A fenti intézményeket a továbbiakban együttesen a közművelődési „csúcsintézményeknek" tekintjük. Ezekben csúcsintézmények a vizsgálat színterei.

A kulturális tőke és társadalmi tőke (cultural capital and social capital (Bourdieu, 1986[6])) fogalmakat Bourdieu fogalmi rendszere mentén konceptualizáltuk. Bourdieu **társadalmi tőkének** tekinti az egyes csoporttagságon alapuló erőforrásainkat, amelynek része, hogy a csoporthoz való tartozás hitelképességet teremt. Más megfogalmazásban a társadalmi tőke nem az egyes kapcsolatok megléte, hanem a kapcsolatok hálója, ahol a társadalmi kapcsolatok születnek és maradnak fenn, ezáltal profitot termelnek és újratermelnek. A társadalmi tőke mérését elsősorban a kvantitatív vizsgálati szakasz intézményi strukturális háttérkérdőív, a dokumentumelemzés és a félig strukturált vezetői interjú szolgálta. A **kulturális tőke** Bourdieu szerint három típus mentén valósulhat meg: objektivált (pl. könyvek, végzettség), intézményesült (cím, titulus), valamint inkorporált (belsővé tett, elsajátított) formában. A közművelődésben megvalósuló kulturális tanulásban a kulturális tőke elsősorban objektivált, illetve inkorporált formában jelennek meg, bizonyos esetekben (képzési tevékenység) a közművelődésben intézményesült kulturális tőkeinvesztálás is megvalósul. (Bourdieu, 1998) A tőkék beazonosítását és mérését az közművelődési alapszolgáltatások (illetve az azokhoz kapcsolódó tevékenységek, szolgáltatások és képzések) segítségével a kvantitatív vizsgálati szakaszban végeztük, majd a kvalitatív vizsgálat során szükség szerint pontosítottuk azokat.

Az informális tanulás és a nem-formális tanulás fogalmak tekintetében az Európai Közösségek Bizottságának (2000) *„Memorandum az egész életen át tartó tanulásról"* című dokumentumában megalkotott definíciókat alkalmaztuk. A „*Felnőttoktatási és képzési lexikon A-Z*" informális és nem-formális tanulási fogalmakat nem nevez meg a kötet szócikkei között (Benedek et al., 2002). Emiatt az egész életen át tartó tanuláshoz kapcsolódóan megalkotott fogalmakat összefoglaló memorandum definícióját alkalmaztuk. Az **informális tanulás** (informal learning (Commission of European Communities, 2000)) esetében sokszor maguk a tanulók sem ismerik fel tudás-, illetve készségbővülésüket, az informális tanulás a hétköznapi életben való részvétel természetes folyamatának eseménye és eredménye, amely a céltudatos tanulás három alapkategóriájának az egyike. A **nem-formális vagy nonformális tanulás** (non-formal learning (Commission of European Communities, 2000)) a céltudatos tanulási

[6] A tőkeelméletekhez kötődő szakkifejezések angol nyelvű fogalmi megfeleltetésében Bourdieu 1986-os angol nyelvű publikációját tekintjük hivatkozási alapnak. (Bourdieu, 1986)

tevékenységek másik alapkategóriája, a formális tanulás mellett. Jellemzően nem zárul hivatalos bizonyítvánnyal, működése az alapoktatási és képzési feladatokat ellátó rendszerek melletti. Színterei között megtalálhatók civil szervezetek és informális csoportok, társasági, illetve munkavégzés céljából látogatott, valamint a formális rendszereket kiegészítő szolgáltatási és szervezeti helyszínek. (Európai Közösségek Bizottsága, 2000) A tanulási alapkategóriákat az egyes tevékenységek, szolgáltatások jellemzésével vizsgáltuk. A feltáró jellegű kutatásunk célja a tanulási események megjelenítése a kombinált vizsgálat módszerei mentén, a vizsgálat nem választja szét élesen azok alapkategóriáit.

2. A kulturális tanulás és a tőkék

A magyar közművelődési intézményrendszer társadalmi, valamint oktatáselméleti és társadalomelméleti diskurzusban való elhelyezésének egyik alappillére, hogy a közművelődés a kultúrát és a műveltséget közvetítő, ezáltal a lokális identitást, a közösségi önszerveződést, illetve a helyi értékeket megőrző és újjáteremtő kulturális intézményhálózat (Fülöp, 2019; vö. Fülöp, 2017). A közművelődési szakma értékrendszere, szolgáltatói, továbbá művelődő közösségei révén tőkével bír, amely meghatározó eleme a magyar társadalom kohéziójának. (Ponyi, 2014) A társadalmi kohézió fogalma alatt *„olyan társadalmak jellemző tulajdonsága*[át értjük]*, melyek képesek biztosítani, hogy a polgárok önbecsülésük feladása nélkül legyenek képesek harmonikusan együtt élni".* (Winch & Gingell, 1999, idézi: Radó, 2001:1)

A kulturális tanulás sajátosságai és a közművelődés adottságainak figyelembevételével – párhuzamban Pusztai tőkeelméletekhez kapcsolódó értelmezésével (Pusztai, 2009) – úgy véljük, hogy a fentiek nem egyéni teljesítmény formájában, hanem jellemzően közösségi aspektusban, társadalmi környezetben valósulnak meg. Nem-formális vagy informális tanulási folyamatokként, a szolgáltatások révén egy kvázi összességét adják az egyes közösségek készségeinek és képességeinek. (vö. Farkas, 2014)

A tőke fogalma viszonyokat feltételez és viszonyokra épít: nevelésszociológiai fogalomként mindig az egyén és a társadalom (egyik csoportjának, közösségrendszerének) kapcsolatának interakciójából ered (Juhász et al., 2017). Az ember társadalmi lény, az emberiség a kezdetektől kisebb csoportokba, társadalmi közösségekbe rendeződik. Ez a „társadalomba rendeződés" soktényezős szerepköröket teremt és vélelmez, összekapcsolódva azokat tőkével, státusszal, kultúrával. Ennek alapja az egymásra utaltság jelensége, továbbá a hatás- és viszonyrendszerek fel- és elismerése. *„A társadalom és a kultúra azonos terjedelmű fogalmak, sőt voltaképpen a mögöttük álló valóság is ugyanaz, csak különböző oldalról szemlélve."* (Vitányi, 2016:2) A társadalom szereplői között kapcsolat- és pozíciórendszer fedezhető fel a kezdetek óta, ez a státusz pedig sokszor a későbbi generációk számára átörökítésre is kerül, így alakul ki a társadalom szerkezete (Andorka, 1997).

A téma nevelésszociológiai gyökereit a tőkeelméletekben látjuk. Úgy véljük jelentős a szakterület tőkefelhalmozása tanulási aspektusai kapcsán. Fejezetünkben kiemelt figyelmet fordítottunk a kutatási téma társadalmi-, illetve kulturális tőkéhez való kapcsolódásainak bemutatásra. A fejezet első részében – a téma kronológiai sorrendjére, valamint a tőke-fogalom nevelésfilozófiai fogalomérésére való tekintettel – a tőke általános neveléstudományi, definícióbéli megjelenését mutattuk be. Majd a főbb társadalomszerkezet-elméletek

bemutatásával a kulturális tőkére való szűkítésre helyeztük át a hangsúlyt. Az egyes elméleteket a közművelődés alapszolgáltatásaival, illetve tevékenység- és intézményrendszerével illesztettük párhuzamba. A tőke kötések témakörének érintésével (Putnam, 1993, 2000) a kötéselméletekre is rövid kitekintést tettünk. Végezetül az egyes kulturális tőke értelmezések összehasonlító magyarázatát és értelmezését kapcsoltuk össze a kulturális intézményrendszerrel és a közművelődéssel, kiegészítve mindezeket a közművelődésben való kulturális tanulás jellemzőivel.

2.1. Tőkeelméletek a közművelődésben

Bár a társadalmi tőke fogalmát a szakirodalomba dokumentáltan 1916-ban Hanifan vezette be (vö. Hanifan, 1916, 1920), azt Pusztai meggyőzően Dewey társadalomkritikájából véli eredeztetendőnek. Dewey értelmezési keretrendszerében (vö. Dewey, 1915) a társadalmi problémák megoldására az ún. atomizálódással, társadalmi törésekkel szemben a közösségépítést, a lokális demokrácia megerősítését hangsúlyozza. Meglátása szerint a társadalmi interakciókból eredő kapcsolatteremtések segítségével a közösségekből szövetség alakulhat ki. (Pusztai, 2009) Dewey munkásságának központjában a demokrácia, mint életvezetési forma állt. (Kálmán Ungvári, 2011) Dewey 20. század eleji, a lokális közösségfejlesztésre irányuló törekvései analógiát mutatnak a közművelődés közösségi és társadalmi részvétel fejlesztésére irányuló alapszolgáltatásával (vö.20/2018. EMMI r. 6. §).

Dewey munkásságának követőjeként Hanifan fogalomalkotásában elsősorban a közösségek, a családok és az emberek között kialakuló kapcsolatokban, a bizalomépítésben és a filantróp, baráti, érzékeny kölcsönösségben véli a társadalmi problémák megoldását. A társadalmi tőke fogalmát az amerikai ún. vidéki iskolaközösség-központok vizsgálata során használhatta első alkalommal, definícióját a mindennapi élet kölcsönhatásainak leírására alkalmazta. (Pusztai, 2009; Ponyi, 2014; Orbán és Szántó, 2005) Hanifan közösségi kölcsönhatásokra építő definiálása a művelődő közösségek létrejöttének elősegítését, működésük támogatását, fejlődésük segítését, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítását célzó alapszolgáltatással (vö. 20/2018. EMMI r. 5. §) állítható párhuzamba. Értekezésében a társadalmi tőke – így a társadalmi kapcsolatok, a jóindulat, a társadalmi egység – apadásáról, egyúttal a világ romlásáról számolt be. Ezen közjavakból eredezteti az erkölcsöt, a közösség működését, illetve annak fennmaradását. (Füzér et al., 2006)

Dewey és Hanifan után mintegy 30 évig a társadalomtudományban nem igazán találkozhatunk a társadalmi tőke fogalmával, azt az 50-es évek második, a hatvanas évek első felében hozta vissza Lenski a társadalmi mobilitás és a vallási közösségek vizsgálata révén (vö. Lenski, 1961; Pusztai, 2009). Elméletében megvizsgálja a vallási közösségek stabilitását, az egyéni vallásosság (felekezeti hovatartozás) és a gazdasági tényezők, illetve a politika és a hitbéli meggyőződés kapcsolatát. Meglátása szerint *„a vallás az egyének viselkedésére és ennek következtében a társadalmi élet egészére gyakorolt hatásában a társadalmi osztállyal egybevethető tényező".* (Lenski, 1963, idézi: Mihu, 1971:1332) Lenski megközelítése nem csak a társadalmi tőke és a vallási kultúra miatt fontos a párhuzamosság (a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása alapszolgáltatás (vö. 20/2018. EMMI r. 8. §)), hanem annak kultúrához szorosan kötődő gazdaságfejlesztési vonatkozása miatt is (kapcsolódva a kulturális alapú gazdaságfejlesztés alapszolgáltatáshoz (vö. 20/2018. EMMI r. 11. §)).

A 70-es években Loury (vö. Loury, 1977) társadalmi tőkének nevezte az egyének azon saját erőforrásait, amelyekkel a családi kapcsolatokban és a közösségi vagy társadalmi szervezetekben találhatunk. (Orbán és Szántó, 2005) Elmélete egyfajta visszatérés volt a kis- és lokális közösségekhez (részben a már felsorolt alapszolgáltatásokhoz is). Tanulmányaiban (Loury, 1977, 1987) megnevezi azokat a csoportokat, amelyek már közvetlen párhuzamosságot mutatnak a közművelődés (művelődő) közösségeivel, csoportjaival. A kisközösségekből, a helybéliségből kiinduló értelmezése a közművelődés lokális társadalomfejlesztési, kvázi „katalizátori" funkciója miatt jelentős nevelésszociológiai állomás.

Továbbgondolva a közgazdaságtan hagyományos elméleteit (Juhász et al., 2017), Loury-val párhuzamban, ugyancsak a 70-es években vezette be a tőke fogalmát újra, annak osztályspecifikus (egyenlőtlenségi, társadalom differenciáló) szerepének hangsúlyozásával Bourdieu (Bourdieu, 1998). A Bourdieu-féle értelmezést bemutató tanulmánya 1986-ban (vö. Bourdieu, 1986) jelent meg. (Pusztai, 2009)

Bourdieu tőkeelméletét három pilléren határozta meg: megnevezte a társadalmi, a gazdasági és a kulturális tőkét. Ezek közül a kulturális tanulás vonatkozásában leginkább a kulturális tőke számunkra a relevánsan vizsgálandó definíció. Feltevése szerint a társadalmi, gazdasági és kulturális tőke egymástól nem elválasztható, összekapcsolódó fogalmak, a három tőke kialakulásának forrása pedig az, hogy a három pillér közül a gazdasággival a társadalom egyes tagjai eltérő módokon rendelkeznek. A tőke, felhalmozott munkaként, aktorok vagy csoportok által külön és egyedi módon – anyagi formában, vagy elsajátított ú.n. inkorporált formában, a társadalmi világ belső szabályszerűségeinek alapelveként – kerül elsajátításra, amelyhez időre van szükség. A tőke három típusa alkalmas az átalakulásra, Bourdieu

elnevezése szerint a rekonverzióra (Orbán és Szántó, 2005): *„A tőke képes önmagát reprodukálni, növelni, és képes profitot is termelni, de ezekhez és magához a tőke felhalmozásához is idő szükséges. A tőketípusok átválthatók, Bourdieu ezt rekonverziónak nevezi."* (Méreiné et al., 2015:5) Ezzel szemben a tőkét fennmaradási tendencia jellemzi. Mindhárom tőketípusra szükség van ahhoz, hogy a társadalmi hierarchia csúcsára juthassunk. (Bourdieu, 1998) *„A különböző tőkefajták kölcsönös invertálhatóságának ténye a kiindulópontja azon stratégiáknak, amelyek a tőke (és a társadalmi térben elfoglalt pozíció) újratermelését a lehető legcsekélyebb tőke-átalakítási költségek (átalakítási munka és a vele járó átalakítási veszteségek) segítségével kívánják elérni."* (Bourideu, 1998:442)

A gazdasági tőke az összes tőketípus alapja, meghatározza azok jellegét, konvertálhatóságát. Míg az ökonomizmus szerint minden a gazdasági tőkére redukálható, a szemiologizmus szerint ellenben a társadalmi csereviszonyok kommunikációs jelenségekre szűkíthetők, figyelmen kívül hagyva a gazdasági tőkére való visszavezethetőség durva tényét (Kiss, 2013). Elmélete úgy véli minden társadalmi és kulturális tőke gazdasági tőkévé alakítható. (Méreiné et al., 2015) Ez a szemlélet a közművelődési alapszolgáltatási palettát vizsgálva egzakt módon megmutatkozik a kulturális alapú gazdaságfejlesztésben: többek között a helyi örökségi alapú kreatív gazdaságfejlesztő eseményeket és szolgáltatásokat, a saját és közösségi kreativitást, tudást, gazdaságfejlesztési programokat; a kulturális alapú digitalizációt is ide sorolja erőforrásként az ún. kulturális törvényt pontosító rendelet (vö. 1997. CXL. tv.; 20/2018. EMMI r. 11. §; Marosán & Márkus, 2019). (Bourdieu, 1998)

A Bourdieu-féle értelmezés szerint a társadalmi tőke – amelynek alapja a társadalmi csoportbeli tagság, részvétel és annak intézményesülése (az osztály) – permanensen újra termelődik, fennmarad (Farkas, 2014; Pusztai, 2009), és ehhez szükségszerűleg folyamatos, kölcsönös elismerésen alapuló cserére van szükség. (Farkas, 2014) A társadalmi tőke egy csoporthoz való tartozáson alapuló erőforrás. Lényege, hogy az egyes csoporttagok által birtokolt erőforrás összessége a csoport számára biztosítékot jelent, hitelképességet kölcsönöz. Mivel mindig az egyes kapcsolatokban rejlő erőforrásokat jelölik, soha nem korlátozódnak csupán a tényleges kapcsolatra, a társadalmi vagy fizikai közelségre. Az individuum által birtokolt társadalmi tőkét a kapcsolatok hálójának kiterjedése, annak mozgósíthatósága és tőkejellemzői (gazdasági, kulturális vagy szimbolikus) határozzák meg. Kapcsolati háló alatt Bourdieu egy olyan terméket, eredményt ért, amely az egyéni vagy kollektív beruházási stratégiákból fakad, célja a társadalmi kapcsolatok megteremtése és fenntartása tudatosan vagy öntudatlanul. Eredménye jellemzően haszon (profit). A társadalmi tőkét multiplikációs hatás jellemzi. (Bourdieu, 1998) A csoporttagság, a közösségi részvétel alapú tanulás alapja a közművelődés szemléletének, ennek eszköze a kultúra társadalom- és közösségszervező

szerepe (vö. 20/2018. EMMI r. 6. §). Bourdieu a társadalmi tőkében egyfelől kvázi szociális védőhálót lát a szegényebbek számára, másfelől a felsőbb társadalmi osztályok szereplői számára összeköttetést fogalmaz meg. Bourdieu a társadalmi tőkét szűkös és véges erőforrás-összességként értelmezi, amelynek alapja a társadalmi tagság, s amelyhez társadalmi kapcsolataink révén jutunk hozzá közvetlen vagy közvetett módokon. (Farkas, 2014) A kulturális intézmények közösségeiket a kulturális aktivitások révén érik el, megteremtve a kulturális közösségfejlesztés definícióját, amely középpontjában a (művelődő) közösség és annak kulturális értékei szerepelnek (Arapovics, 2016) (vö. Kleisz, 2019; Kleisz & Dóri, 2018). A kulturális közösségfejlesztés révén kapcsolódik össze közvetlen módon a társadalmi tőke és a közművelődés. A kulturális rendezvények, események, programok olyan különféle találkozási pontokat jelentenek a társadalom tagjai számára, amelyek a formális és informális kapcsolataik megteremtéséhez, fenntartásához is hozzájárulnak.

A kulturális tőke tekintetében, ha az adott társadalomban a formális, gazdasági tőke átinvesztálása hátráltatott, azzal fordítottan arányosan emelkedni fog a kulturális tőke látens körforgalma (vö. Bourdieu, 1998) (Farkas, 2014). Párhuzamban itt jelenhet meg a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulásban a kulturális tőke hátránykompenzáló funkciója. (vö. Juhász & Szabó, 2016) Ennek és a (családi) kulturális tőkeinvesztálásnak (Pusztai, 2009) lehet egyik platformja a kulturális tanulás (Forray & Juhász, 2009; Juhász & Szabó, 2016; Juhász, 2017; Kuthy-Megyesi & Juhász, 2022): többek között kulturális események látogatásával, a társasági vagy társadalmi eseményeken való részvétellel, kulturális társadalmi aktivitással. A tevékenység célja a kulturális javak vagy a művelődés, műveltség megismerése, elsajátítása. A közművelődési intézmények és szolgáltatók erre (jogszabályban deklarált (1997. CXL. tv. 73-90. §) alapfeladataik és hatás- / hatókörük mentén hivatottak: „*lehetővé teszik a kulturális és társadalmi tőke intézményesülését is ,(…).*” (Ponyi, 2014:3)

A fentiekhez kapcsolódó (gazdasági) befektetés nem csak nyereséget, de sokszorozott nyereséget eredményezhet. (Pusztai, 2009) Tehát a Bourdieu-féle elmélettel párhuzamban a közművelődés a kapcsolati hálói révén a társadalmi tőke, szakmai tevékenysége alapján a kulturális tőke előállításában, újratermelésében és az ebből eredő társadalmi profitban is feladattal bír. Pokol szerint a kulturális tőke birtoklásával az individuum integráns részét, így a habitus részét képző vagyon is létrejön. (Pokol, 1995) Bourdieu elmélete alapján a kulturális tőke három formájának (inkorporált – individuális, belsővé tevő, objektivált – materiális, kézzelfogható, és intézményesült – végzettség, cím, fokozat, titulus formában) átadása, átadhatósága rejtettebb, mint a gazdasági tőkéjé, hiszen átadhatósága alig tudatos és ellenőrzött. Ezek a funkciók a közművelődés egyes tevékenységtípusaiban meg- és újratermelhetők a kulturális tanulás révén. Az objektivált kulturális tőke – kultúraközvetítés formájában – az

egyik leglátványosabb közművelődési tevékenység (ilyen például egy kiállítás vagy egy tematikus est, amely tárgyak, objektumok formájában átruházható) (vö. Gyekiczky, 1994). Objektivált kulturális tőke lehet egy könyv, publikáció, kiadvány, honlap, képzőművészeti alkotás stb. is (Méreiné et al. 2015). Illetve akár egy informatikai eszköz vagy egy hangszer (Pusztai, 2015), illetve egy műemlék, festmény. (Bourdieu, 1998)

A kézzel fogható, objektivált kulturális tőkének legtöbbször az értéke gazdasági tőkeként is megállapítható – sőt, nem ritkán más tőke előzetes meglétét is feltételezi (gondoljunk csak a kulturális tőke megszerzéséhez szükséges anyagi forrásokra). Ugyanakkor az, hogy a „birtokos", hogyan használja az objektivált kulturális tőkét már összekapcsolódik és hatással bír saját inkorporált kulturális tőkéjére. (Méreiné et al., 2015) Az objektivált kulturális tőke elsősorban a családban kerül felhalmozásra és – már gyermekkortól – átadásra. A zökkenőmentes és hatékony átadásához erős kulturális tőkével rendelkező családi mikrokörnyezetre van szükség. A kulturális tőke konvertálhatósága miatt annak tulajdonosa olyan kollektív hatalommal bír, amely növekszik. Inkorporált kulturális tőke lehet többek között a(z) (könyv, újság) olvasás(á)ból eredő műveltség (vagyis az az ismeret, információ, amelyet olvasással szerez meg az egyén) (Pusztai, 2009). Ez a tőke szorosan, közvetlenül kapcsolódik az individuumhoz, általa bármilyen helyzetben, azonnal előhívható, alkalmazható (Méreiné et al., 2015). Az inkorporált tőkeszerzésre is, bár megszemélyesített és időigényes kulturális tőke forma, tanulási teret, valamint időt teremt és szán a közművelődés (Juhász et al., 2017). A felnőttképzési tevékenység funkciója által az intézményesült kulturális tőketermelésben és -átadásban is szerepe van (többek között OKJ-s közművelődési képzések, (támogatott) felnőttképzések által megszerzett jogosítványok, igazolások, végzettségek formájában). „*Az intézményesült kulturális tőke tartós, jogilag garantált konvencionális érték."* (Méreiné et al., 2015:8) „*A kulturális tőke* [ezen] *megszemélyesített formája oly mértékben kötődik a személyhez, hogy annak halálával megsemmisül. Arra van csupán esély, hogy a tőke társadalmi relációi átörökíthetőek."* (Gyekiczky, 1994:57) Amennyiben a tőke birtoklója elhunyt, az inkorporált kulturális tőke halálával elvész. Ez a fajta kulturális tőke tehát erősen kapcsolódik annak tulajdonosához – emiatt sokan szimbolikus tőkeként tekintenek rá – és társadalmi átörökítés útján (pl. tudásmegosztás formájában) kerül továbbadásra . (Bourdieu, 1998) Bourdieu szerint a különböző tőkefajták – a gazdasági, társadalmi és kulturális tőkék – felhalmozódása és átörökítése azonos[7]. (Pusztai, 2009) Megállapította, hogy a kulturális tőkebefektetés a társadalom strukturális részrendszereiben (család, társadalmi osztály, régió)

[7] Ezzel ellentétes eredményekről: az alacsony iskolázottságúak olvasási szokásainak komoly intenzitásáról számol be Gereben 2005-ös eredménye, amely alapján az ún. magas kultúra befogadása tömegessé válthatott pl. a 60-as évek diktatúrában, ezt nevezzük fordított Máté-effektusnak. (Pusztai, 2009)

jellemzően eltérő (Méreiné et al. 2015), a kulturális tőke dimenziói egymással azonos arányban alakulnak ki (társadalmi szerep, iskolázottság és kultúrafogyasztás kapcsolata, párhuzamossága) (Pusztai, 2009).[8] A közgazdaságtan alapján a tőke a kapitalizmus találmánya, gazdasági gyakorlatból ered. Bourdieu szerint az, hogy a háromfajtából éppen melyikben jelenik meg a tőke, függ a felhasználás jellegétől, környezetétől és a transzformációs költségektől is. (Bourdieu, 1998)

Bourdieu munkásságával párhuzamosan Coleman 1988-as monográfiájában (Coleman, 1988) írt első alkalommal a tőkéről. A párhuzamosság feltételezhető, hiszen a szerzők egymásra történő csekély hivatkozás mellett, hasonló társadalmi problémákról és megoldási variációkról vélekedtek. (Pusztai, 2009) Coleman hasonlóan Bourdieu-höz hármas tőkerendszert határozott meg elméletében (vö. Coleman, 1988): a fizikai vagy tárgyi tőkét (részben a Bourdieu-féle gazdasági tőke), az emberi tőkét (amely leginkább a kulturális tőkével állítható párhuzamba), valamint a társadalmi tőkét (azonos néven szerepel Bourdieu-nál). (Pusztai, 2009; Fényes & Pusztai, 2004) Amennyiben Coleman kapcsán is feltételezzük, hogy a közművelődésnek elsősorban az emberi (valamint a társadalmi) tőke gyarapításában van közvetlen rendeltetése elsőként Coleman társadalomszerkezet-elméletének főbb jellemzőit szükséges értelmeznünk. Monográfiája alapján a személyek közötti kapcsolatokban testesül meg a társadalmi tőke, három alaptípussal: kötelezettségek – elvárások, információs csatornák, illetve szankciók – normák. (Orbán és Szántó, 2005; Németh, 2011)

Coleman (1988) szerint a társadalmi tőke rendszerének működési feltétele a minimális bizalom, a közösségi kapcsolatok és a formális vagy informális szervezeti formában megvalósuló kapcsolattartás. Elméletének alapja, hogy a társadalmi viselkedésrendszert makroszinten szükséges tárgyalni. A makroszintű tárgyaláshoz viszont szükségszerű az egyéni, individuális szinten megjelenő szükségletek kielégítését célzó, tudatos cselekvés, hiszen a közösség egyéni, saját célokkal rendelkező személyekből és csoportokból áll össze. (Pusztai, 2009) Lényeges különbség elmélete és a bourdieu-i fogalomalkotás között, hogy Coleman szerint a társadalmi hálózatok létrejöttének célja elsődlegesen nem az, hogy a tőke termelésben vegyenek részt, ez csupán ún. mellékszál (externalitás). A társadalmi hálózatok elsősorban más funkciót betöltő kapcsolathálókként működnek, kiindulva abból a feltételezésből, hogy minden kapcsolat társadalmi tőkét hozhat. Az így létrejövő közvetett haszon (amelynek forrása a közvetlen haszonról való lemondás) sokszor több hasznot hoz és hozzájárul az egyéni

[8] Ferge (1980) vizsgálatai alapján (vö. Ferge, 1980) létezik a kulturális tőkének olyan reprodukciós hatása is, amely szerint amennyiben az adott oktatási intézményben domináns arányban vannak a szellemi foglalkozásúak gyermekei, akkor a diákok heterogenitása részben korrigálja a hátrányosabb származású diákok továbbtanulási szándékait is. (Fényes & Pusztai, 2004)

szükségletek kielégítéséhez. (Pusztai, 2009) Coleman fogalomrendszere szerint a társadalmi tőkének részei azok az ún. „társadalmi viszonyok" is (tematikánkkal párhuzamban ilyen az egyén művelődő közösségekben való csoporttagsága), amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy az egyén vagy a csoport (közösség) céljait elérje, érdekeit érvényesítse, megvalósítsa (Farkas, 2014). Ezek analógiája ismerhető fel a kulturális tanulás sajátosságaiban (Juhász & Szabó, 2016), feltételezve, hogy egy-egy birtokolt vagy megszerzett közművelődéshez közvetlen vagy közvetett módon kapcsolódó ismeret, tudás egyéni vagy (mikro)közösségi hasznot jelent, továbbá, társadalmi viszonyrendszerben is működtetésre kerül a közművelődésben megjelenő csoporttagság révén. A teljesség igénye nélkül ilyenek lehetnek: az alkotó művelődő közösségek, a klubok, körök és szakkörök, a képzési csoportok, a tábori csoportok, illetve közösségek. A Coleman-féle tőkeelmélet szerint a közösségi részvétellel, a családon kívül csoporttagsággal is tőke hozható létre, birtokolható. Ennek lehet terepe a közművelődési intézményrendszer vagy a közösségi színterek hálózata, ahol az abban tevékenyen működő alkotó művelődő közösségek, előadó és tárgyalkotó népművészeti csoportok, amatőr művészeti csoportok, klubok, szakkörök tőkét állítanak elő, termelnek újra. (Ponyi, 2014) Épp a fentiek miatt Coleman alapján, amennyiben egy egyén kilép a közösségből az mindkét fél számára veszteséget jelent (erőforrásban, bizalomban, kapcsolatban) (Pusztai, 2009; Coleman, 1988).

A Coleman-féle emberi tőke az elsajátított képességek és készségek összegzéseként értelmezhető. Ez a humán tőke azonban egy sokkal átfogóbb, több nézőpontot tartalmazó definíció, szemben Bourdieu megközelítésével. (Pusztai, 2009; Farkas, 2014) Az emberi tőke az egyénben ölt testet, tehát nem társadalmi és nem is lehet az, nincs társadalmi viszonyok közé ágyazva. (Farkas, 2014) Értelmezünk szerint a birtokolt egyéni kulturális javak, ismeretek, amelyek a közművelődésből fakadnak mind szervezői elemei a humán tőkének. Része mindaz, amit Bourdieu kulturális tőke formái között már bemutatásra került (többek között a birtokolt művelődési tárgy, eszköz, tudás, ismeret, képzettség, végzettség), társadalmi viszonyok szerinti korlátozások nélkül. Míg Bourdieu az osztályrendszerből és a társadalmi hierarchiákból indul ki: Coleman elméletének középpontjában a társadalomban rejlő közösségi erőforrás, tőke áll. Az elmélet szerint pedig a tőke a közösségi tagsággal azon individuum számára is elérhetővé válik, aki önállóan ahhoz nem tudna hozzáférni (Pusztai, 2009). Ez az elmélet párhuzamba állítható a kulturális tanulás spontán vagy tudatos formáival, amelyek gyakran megvalósulnak a közművelődés intézményrendszerében való közösségi tagság, hálózati részvétel révén. Coleman az egyéni motivációktól részben eljut a társadalmi tőke közjószág értelmezéséig is. Ez a megközelítés végül majd Putnam-nál (vö. Putnam, 1993, 2000) teljesedhet ki: „*bizonyos típusainak előnyeit nem csak azok élvezhetik, akik létrehozzák, mivel nehéz kizárni másokat a*

„fogyasztásából”.” (Orbán és Szántó, 2005:56) Maga a közjószág jelleg már a művelődéshez való alapvető joggal összekapcsolandó jelenség. (vö. Magyarország Alaptörvénye)

Putnam a Coleman-féle értelmezést folytatta tovább, ám szerinte a társadalmi tőke univerzálisan csökkenő jelenség. A redukció feloldása az erős kapcsolati hálók meglétén alapszik. Putnam esetében a társadalmi tőke és az emberi (kulturális) tőke fogalma nehezen különválasztható (Putnam, 1993, 2000) a tőke-megközelítés közjó jellege miatt (vö. Kis, 2006). A társadalmi tőke egy kulturális jelenség, része a közintézményekbe helyezett bizalom, valamint a kollektív cselekvésre, társadalmi részvételre való készség. (Orbán és Szántó, 2005) A probléma kiindulópontjaként megfogalmazta, hogy a helyi, erős, belső szolidaritás alapú közösségeket napjainkban felváltotta az egocentrikus laza kötésekre alapozott kapcsolatok rendszere. Mindez a társadalmi tőke általános csökkenéséhez (többek között a közbiztonság, a politikai részvétel, az önkéntes segítségnyújtás redukálódásához) vezetett. Erre a társadalmi jelenségre a család intézményének gyengülésében, a technikai fejlődésben, a gazdasági versenyben, a növekvő földrajzi mobilitásban, valamint a társadalompolitikai beavatkozások együttes hatásában látja a magyarázatot. (Pusztai, 2009)

Szerinte a társadalmi tőkének kollektív, a fizikai[9] és az emberi tőkének pedig individuális sajátosságai vannak. A társadalmi tőkét személyközi interaktusok, erős társadalmi kapcsolati hálók, stabil nonprofit szervezetek jellemzik. (Orbán és Szántó, 2005) A nonprofit szervezetek kapcsán itt nevezendők meg azok a kulturális civil szervezetek, amelyek a közművelődés holdudvarához tartoznak: az intézmény színfalainak tevékeny használói, szakmai fórumainak, eseményeinek, közösségeinek ismert résztvevői, érdekképviseleti szervezeteinek tagjai, képviselői. Résztvevői gyakran a szakterületi eseményeknek, tudományos konferenciák, műhelymunkák előadói, oktatói, facilitátorai. A tőke aktorai között a kulturális célú civil szervezeteket név szerint is megnevezi 1993-as monográfiájában Putnam. (Putnam, 1993; Siisiäinen, 2000) Amennyiben Putnam esetében az egyéni, emberi tőke sajátosságainak leírására vállalkozunk: azokat csak az egyéni bizalmon alapuló együttműködések tükrében találhatjuk meg. Ezek a kollektív cselekvési komplikációk megoldását, a közös célok elérését szolgálják. Míg Bourdieu esetében a tőke elsősorban magánjellegű, Putnamnál kollektív. Putnam szerint az emberi tőke individuális: azon egyedi sajátosságok összessége, amely egy-egy embert jellemez. (Orbán és Szántó, 2005) A tőkék tipizálásától függetlenül Putnam egyértelműen az önzetlenség erősítésében és a bizalom helyreállításban, így a társadalmi és közösségi részvételben látta a csökkenés megállítását (Pusztai, 2009). Felhívja a figyelmet arra

[9] Az előbbiekben vizsgált gazdasági tőkével részben megfeleltethető, tárgyi javadalmakat magába foglaló tőkeértelmezés. (Orbán és Szántó, 2005)

is, hogy a fentnevezett tőkefajták nem fordulhatnak elő tiszta, laboratóriumi körülmények között, azok arányait és hangsúlyos pontjait valós körülmények között szükséges érzékelni. (Németh, 2011) Jelentős szerepe van Putnamnak a társadalmi tőke fogalmának széleskörű elterjedésében, elmélete szerint: *„Társadalmi tőkét teremteni nem egyszerű, de a demokrácia működőképessé tételének ez a kulcsa."*[10] (Putnam, 1993:185, idézi: Füzér et al., 2006:9*)*

A társadalmi tőkének – a társadalmi kapcsolat erősségének milyenségétől függően – két dimenzióját különbözteti meg (Orbán és Szántó, 2005): (1.) az erős, kisebb közösségek összekötő (bonding) társadalmi tőke kapcsolatai hozzájárulnak a (2.) nagyobb, társadalmi áthidaló (bridging) társadalmi tőke kötésekhez (Pusztai, 2009). Ugyanakkor az erős, összekötő társadalmi tőke hajlamos lehet mások kizárására, a homogenitásra. Az áthidaló társadalmi tőkére a befogadás, a rétegek közötti kapcsolatteremtés és az integráció lehet jellemző. A bonding – összekötő társadalmi tőke Putnam szerint termelhet „közrosszat" is (Putnam, 2000; Orbán és Szántó 2005), ugyanakkor meglátásunk szerint a befogadó és nyitott, erős társadalmi tőkének egyik potenciális forrásai a kulturális tanulás színterei. A színtér csoportjai, közösségei a társadalmi és közösségi hálót „szőhetik újjá" többek között a közművelődési szolgáltató- és intézményrendszer tevékenysége révén. Putnam elméletével a kötéselméletek témakörét hívja be a teoretikus elemzésünkbe. Ezek az elméletek vizsgálatunk szempontjából elsősorban a kulturális tanulás során létrejövő és gyarapodó társadalmi tőkeberuházások és kapcsolati hálók miatt fontosak, emiatt itt teszünk rövid kitekintést a kötések jelentőségére. Tesszük ezt annak tudatában, hogy a közművelődésben szoros és gyenge kötésű kapcsolatok is létrejönnek, működnek.

Tönnies (1983) társadalomelméletében a társadalom és a közösség radikális elválása mutatkozik meg. Munkássága alapja, hogy a társadalomban a jog uralkodik, a közösségben az egyetértés és a rend. Romantikus antikapitalista munkája a közösségi életmódnak és értékrendnek a kultúramegtartó szerepét hangsúlyozta. Az „új" társadalom, a modern ellentétes a „tradicionális" társadalommal (a megértéssel) szemben. Ebben a társadalomban az egyén, akit a társadalomban elfoglalt szerepe hajt: a társadalmi egyezség (jog) szerint teszi a dolgát, ugyanakkor értékeket a közösségekben talál, anélkül elmagányosodik, a társadalmat a kiüresedés jellemzi. Itt is felfedezhetők a kis, közvetlen kötődési formák és a nagy, gyenge társadalmi kapcsolatok, de épp a globális értékrenddel szemben a lokális értékek megőrzését, ápolását tartja jelentősnek Tönnies. A lokális kötődések nem csak értéket hordoznak, de önmaguk a közösségek is értéket képviselnek. (vö. Szepessy, 2018) Granovetter (1973) szerint

[10] Elméletét később nemzeti társadalmi tőke-fejlesztési projekt révén a mindennapi életbe is törekedett megvalósítani Saguaro Szeminárium néven a Harvard Egyetemen. (Füzér et al., 2006)

a kapcsolatokat, illetve az erős (pl. barátokkal, rokonokkal) és gyenge (pl. ismerősökkel kialakított) kötéseket a kötések érzelmi intezitása, intimitása, a kölcsönhatások időtartama, valamint a kölcsönösen nyújtott szolgáltatások jellemzői mentén kategorizálhatjuk. Munkájában felhívja a figyelmet arra, hogy a gyenge kötésekkel bíró kapcsolatok képeseket hidakat képezni az erős kötéseket tartalmazó csoportok között, mivel meghaladják az erős kötések bensőséges jellegét. Integrálják ezeket a csoportokat, jelentős szerepük van az információáramlásban. Az erős kötések az érzelmi támogatás miatt jelentősek. A gyenge kötésre épülő társadalmi viszonyok sokszor jelentősebbek lehetnek az individuum életében, több hozadékot, kvázi tőkét termelnek, mint az erős kötésekre alapuló személyes kapcsolataik.

Granovetter elméletében azt is leírja, hogy a gyenge kötés szereplői hasonló társadalmi jellemzőkkel (státusz, értékek, demográfiai adatokkal) rendelkeznek. (Farkas, 2014; Granovetter, 1973). Maga a társadalmi kapcsolat Farkas (2014) szerint lehet szoros vagy laza kapcsolat, amely párhuzamba állítható. A minősége a kötéseknek nehezen meghatározható annak erőssége, valamint az adott kapcsolat közösségi vagy társadalmi természetének beazonosíthatósága okán. Emberi és társadalmi kapcsolataink nem kísérleti körülmények között születnek és kerülnek működtetésre, hanem a mindennapi élet tevékeny részei. Farkas kritizálja Granovettert, szerinte ilyen élesen nem választható el a két kötéstípus alapján egy-egy emberi kapcsolat, továbbá véleménye szerint a kapcsolatokat intenzitásuk és nem érzelmi töltésük mentén kellene értékelnünk. *„(…) felfogásunk szerint a társadalmi viszonyok és a társadalmi kapcsolatok részben – társadalmiságuktól eltekintve – különböző természetűek, és a társadalmi kapcsolatok csak a társadalmi viszonyok bizonyos vonatkozásait tükrözik. Mint már említettük, szoros társadalmi kapcsolatokat azok között az egyének között találunk, akiket azonossági társadalmi viszonyok fűznek össze; a szoros társadalmi kapcsolatok tehát elvileg teljes mértékben tükrözik az azonossági társadalmi viszonyokat.”* (Farkas, 2014:11)

A fentiek alapján a közművelődési intézmény (és vezetője, munkatársai) társadalmi tőkéjének, kapcsolati hálójának vizsgálatakor tehát tekintettel kell lennünk az ott lévő individuumokra és nagyobb társadalmi egyezmények alapján létrejött együttműködésekre.

A tőkeelméletek sorában végezetül Fukuyama tőke definíciója (vö. Fukuyama, 1997) a bizalomból indult ki: felfogása szerint a társadalmi tőke nem más, mint egy képesség, amely a társadalom vagy az egyén bizalmából ered. A társadalmi tőkeszerzés feltétele a csoport erkölcsi szabályaihoz való alkalmazkodás, ugyanakkor teóriája feltételezi, hogy a szabályok a csoporton belül közösen kerülnek kialakításra annak érdekében, hogy a csoporttagok közötti bizalom evidencia legyen. (Farkas, 2014) Fukuyama hasonlóan Bourdieu-höz és Colemanhoz a társadalmi tőke három funkcióját nevezte meg: a gazdasági (ezek között a legjelentősebbként a tranzakciós költségcsökkentést), a politikai (úgymint a civil társadalom fejlesztését és

megerősítését) és társadalmi funkciót (többek között a társadalmi kohéziót és integrációt) jelölte meg. (Ponyi, 2014)

Fukuyama szerint a társadalmi tőke kulcsfogalmai a mozgósítás és az együttműködés: a társadalmi normákat azzal a céllal kell életre hívni, hogy létrejöhessen egy kölcsönösen előnyös együttműködés, társadalmi összhasznossággal. (Orbán és Szántó, 2005) Fukuyama a „*Bizalom"*-ban (Fukuyama, 1997) egy kölcsönösen előnyös kooperációról ír a tőkék jellemzésekor. A téma társadalmi veszélyforrásokat is magába foglalhat, az egyes tőkék – akár anyagi, akár politikai vagy társadalmi funkciót töltenek be – jó és rossz érdekeket, egyes források, tudások filantróp és romboló célokat is szolgálhatnak (pl. egy orvos esetében a gyógyítást, egy fizikus esetében az atombomba felfedezését). (Füzér et al., 2006) Fukuyama filozófiai meglátása szerint a kulturális szokások és értékek azok az erők, amelyek meghatározzák gazdasági körülményeinket. Tehát a társadalmi tőke a bizalommal és a gazdasági tényezőkkel együttesen, egy kulturális környezetben ágyazott. A bizalom kulturálisan alapon kerül meghatározásra. (Rabie, 2021) A közművelődési szakterület a közösségfejlesztéssel értékteremtést, -feltárást és -megőrzést képvisel, egyrészről a társadalom tagjait közösségekbe mozgósítja, másrészről, képviselt normáival (úgy is mint: hazaszeretet, helyi értékek, szokások, magyarság tudat) társadalmi értékeket, így fukuyama-i „összhasznosságot" teremt, s ebben eszközrendszere a kulturális tanulás. A közművelődés a kulturális környezet megtartásában és újrateremtésében, gazdagításában működik közre. A bizalom fogalma a közművelődésben rejlő társadalmi kapcsolatok (tőkék) esetében mutat párhuzamosságot.

A fenti megközelítések csak tömör formában és közel sem teljes körű áttekintést adhattak azoknak az elméleteknek a körére, amelyeket tőkeelméleteknek nevezünk (lásd. további elméletek, például: Világbank 1999, Európai Bizottság 2005 (Orbán és Szántó, 2005) vagy Mateju (Vercseg, 2004). A fenti tőke értelmezések mindegyikébe a közművelődési alapszolgáltatások (20/2018. EMMI r. 3-11.§) beilleszthetők. Tartalmukat is, ahogy arra már fentebb utaltunk, nem tekinthetjük vegytiszta megoldásnak társadalmi problémáinkra vagy leíró magyarázatnak kulturális erőforrásainkra. Meglátásunk szerint a bemutatott elméletek nem érvényesíthetők minden részletükben a jelenlegi vagy a múltbéli társadalmi berendezkedésünkre. Úgy véljük, hogy a közművelődésben lezajló kulturális tanulási folyamatok tőkeinvesztálások, erőforrások is, az emberiség tőke gyarapodásának részei (Juhász et al., 2017).

2.2. A közművelődés révén gyarapítható kulturális és társadalmi tőkefajták

A bemutatott tőke elméletek alapján feltételezzük, hogy a közművelődésben való kulturális tanulás intézmény- és szolgáltatórendszere közvetlenül szolgálja a (kulturális tőke, társadalmi tőke) gyarapíthatóságát. A tőkeelméletek közül valamennyi esetben párhuzamosságot fedezünk fel a közművelődés alapszolgáltatásai és tevékenységei vonatkozásában. A feldolgozott elméletek közül valamennyi közvetlen vagy közvetett módokon foglalkozik a kultúra, a kulturális közösség funkcióival, leginkább részletekbe menően Bourdieu (Bourdieu, 1998) elmélete az, amely a kultúra eszközrendszerének egyedülálló tipizálását (objektivált, inkorporált és intézményesült kulturális tőketípusok) tartalmazza. Értelmezése alkalmas a társadalmi tőkével való párhuzamosságok azonosítására is. A Bourdieu elméletében leírt kulturális tőketípusok közül tanulási eseménynek részben az inkorporált kulturális tőke elsajátítása (elsajátított, belsővé tett tudás, készség, ismeret), részben pedig az intézményesült kulturális tőke megszerzése, birtoklása tekinthető, feltételezve, hogy az iskolai végzettség vagy státusz birtokálásának kitétele, hogy az egyén a tematikus ismereteket elsajátítsa és arról sikeresen számot adjon. A társadalmi tőke vonatkozásában a csoporthoz való tartozást, a csoporttagságot, a hitelképességet, a beavatottságot, a multiplikációs hatást és a csereviszonyokat emeli ki Bourdieu[11]. (Bourdieu, 1998)

Feltételezve, hogy ezek érvényesítéséhez elengedhetetlen a „*szakadatlan kapcsolattartás*” (Bourdieu, 1998:439). A kulturális tanulás sajátosságainak tükrében (Juhász & Szabó, 2016) mindezek nem-formális, illetve informális tanulási események keretében valósulnak meg a közművelődésben. A kulturális intézmények lényegbeli kultúra-gyarapító szerepét a társadalmi, nemzeti és kulturális örökség, a társadalmi (részben politikai) környezet határozza meg (vö. Husz, 2014), illetve a jogszabályi környezet keretezi (1997. CXL. tv.; 2017. LXVII. tv). A hazai közművelődési szolgáltatások körének szabályozása az, amely elősegíti a szakma célkitűzéseinek megvalósítását: ezt szolgálja a közművelődési alapszolgáltatások rendszere. (Oszlánczi, 2019; 20/2018. EMMI r. 3-11.§) Az alapszolgáltatások mögött jellemző tevékenységek, események, eredmények és elvárások sorakoznak. Ezek alapján a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás egyik tételesen leírható formája a közművelődési alapszolgáltatások révén elsajátítható társadalmi tőkék, valamint objektivizált és intézményesült kulturális tőkék köre. Hiszen Bourdieu szerint is: *„A társadalmi világ struktúráját es működését akkor ítélhetjük csak meg helyesen, ha a tőke fogalmát nem csupán*

[11] Bourideu elméletében a származástani aspektusokat is vizsgálja (Bourdieu, 1998), témákban ezt a szemléletet nem alkalmazzuk, nem vizsgáljuk.

a közgazdaságtanból ismert formában, hanem valamennyi megjelenési formájában vezetjük be." (Bourdieu, 1998:431) Az alapszolgáltatások főbb sajátosságai és a tőketípusok tipikus megjelenése a közművelődési szakterület szolgáltatásai szerint leírhatók. Az eszközrendszer ilyen irányú ismertetése részben a közművelődésben fellelhető értékek és javak tőke-alapú mérhetőségét is elősegíti. A közművelődési alapszolgáltatások jellemzésében a 20/2018. évi EMMI rendeletben foglaltakat tekintjük hivatkozási alapnak,, (20/2018. EMMI r.) az inkorporált kulturális tőkék beazonosíthatóságában Énekes és Juhász (2013) tanulmányát (Énekes & Juhász, 2013).

Az elkövetkezőkben a hét közművelődési alapszolgáltatásban azonosítjuk az egyes tőketípusok lehetséges megjelenési formáit (amelyben a statisztikai adatlap is segítségünkre volt) (EMMI, 2020a). Feltáró jellegű kutatásunkban ennek a téma „status nascendi" hatása miatt van jelentősége. Itt kapcsolódik össze a teoretikus keret, a tőkeelméletek szerinti origó és a vizsgált központi fogalom, a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás.

Művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása alapszolgáltatás (20/2018. EMMI r. 5. §)

Az egyes intézmények szolgáltatási tervei alapján az alapszolgáltatás részei azok a közösségi tevékenységek (közösségi tevékenységek, folyamatok és programok összessége), amelyek a művelődő közösségek létrejöttét, működését ösztönzik, támogatják, elősegítik.

Kulturális tőketípusok jellemző megjelenése:

objektivált kulturális tőke: Művészeti csoportoknál: színjátszó kellékek (jelmezek, díszletek), bábok, képző- és iparművészeti alkotások, hangfelvételek, fotók, filmek a csoportok munkásságából, kóruskották, könnyűzenei és komolyzenei (szimfonikus, fúvós, kamara stb.) hangszerek (1.). Népi előadó-művészeti csoportoknál: népzenei hangszerek, népviseletek, népdal felvételek, néptáncruhák, hagyományőrző ruházatok, kották (2.). Tárgyalkotó népművészeti csoportoknál: fazekas, faragó (kéreg, fa, szaru, népi bútorkészítés, csont), bőrműves, fonható szálas anyag-megmunkáló (vessző, gyékény, csuhé, szalma), textil (szövés, nemezelés, csipkeverő, hímző) hagyományőrző tevékenységeihez kapcsolódó eszközök, illetve produktumok (3.).

inkorporált kulturális tőke: Művészeti csoportoknál: színjátszási, szövegkönyvi, dramaturgiai, műelemzési, előadói készség, dallamérzék és dallamhallás, hangszerhasználati ismeretek és készségek, vizuális alkotó, kifejező képesség, esztétikai-művészi kompetenciák, közösségi kompetenciák (1.). Népi előadó-művészeti csoportoknál: néprajzi és népzenei ismeretek, ritmusérzék, testmozgáshoz és táncművészethez kapcsolódó ismeretek és készségek,

hazafisághoz, hazaszeretethez, hagyományőrzéshez, hungarikumokhoz kapcsolódó műveltség, tudás, esztétikai-művészi kompetenciák, közösségi kompetenciák (2.). Tárgyalkotó népművészeti csoportoknál: tárgyalkotó népművészeti tevékenységhez kapcsolódó eszköz- és anyaghasználati ismeretek, esztétikai-művészi kompetenciák, közösségi kompetenciák (3.).

intézményesült kulturális tőke: Kevésbé jellemző.

Társadalmi tőketípusok jellemző megjelenése:

formális társadalmi tőke: Művészeti, népi előadó-művészeti és tárgyalkotó művészeti csoportok és formalizált közösségeik (szervezetek – egyesületek, művészi formációk), a szervezeti struktúra/hierarchia felépítése, a fennálló dokumentált együttműködések más szervezetekkel, érdekképviseleti és ernyőszervezetekkel. A tagok személyes szakmai titulusai, címei. A csoport (verseny)eredményei, elismerései.

informális társadalmi tőke: Szokásjog szerinti közösségi rítusok, események (ideértve a csoporttagsághoz szükséges viselkedési és kapcsolattartási formákat, találkozási alkalmakat, ünnepköröket (pl. születésnapok)). A csoporttagok és a vezetők közötti személyes (baráti, partneri, mentori) kapcsolatok, a saját, nem hivatalos kommunikációs csatornák, online közösségek (pl. virtuális csoportok). A tagok saját személyes csoporton kívüli kapcsolatai, csereviszonyok.

A közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése alapszolgáltatás (20/2018. EMMI r. 6. §)

Magába foglalja az állampolgári részvétel fejlődését, a helyi társadalom közösségi életét, kapcsolatrendszerét elősegítő közösségfejlesztő eseményeket és szolgáltatásokat, akár önkéntes tevékenységeket. Ide tartoznak a családokat célzó, a generációk közötti, a különböző kultúrák közötti kapcsolatokat elősegítő, akár hátránykompenzáló, szociális témakörű programok. A fentieken túl a szolgáltatás része a helyi közösségi tervezés ösztönzése, elősegítése is.

Kulturális tőketípusok jellemző megjelenése:

objektivált kulturális tőke: Közösségi terv, esemény- és programdokumentáció (pl. fotó-, hang- és filmfelvételek), az egyes érzékenyítő (szociális, önkéntes, hátránykompenzáló) programok alatt készült produktum (pl. gyermekrajzok, kézműves alkotások stb.).

inkorporált kulturális tőke: Állampolgári ismeretek, interkulturális kompetenciák, szociális és életviteli kompetenciák, közösségi kompetenciák.

intézményesült kulturális tőke: Kevésbé jellemző.

Társadalmi tőketípusok jellemző megjelenése:

formális társadalmi tőke: A helyi formális közösségek (szervezetek – egyesületek, művészi formációk), önkéntesek szerződés szerinti bevonással, iskolai közösségi szolgálatot célzó megállapodások, közösségi szolgálatos diákok. A szolgáltatásba bevonható formalizált

közreműködők jellemzői, eseti vagy állandó megbízással, szerződéssel (megbízási, vállalkozási vagy önkéntes szerződés szerint közreműködő, szakmai vagy technikai feladatokat ellátó személyek, szervezetek).

informális társadalmi tőke: A helyi közösségek saját, belső hagyományai, rítusai (pl. élő adventi naptár), kapcsolattartási formák, találkozási alkalmak. Informális (kis)közösségek (ideértve az életkor vagy élethelyzet szerinti csoportosulásokat (pl. játszótereken találkozó kisgyermekesek), közös ünnepköröket (pl. születésnapok)). A település lakosai, véleményvezérei közötti személyes (baráti, szomszédi) kapcsolatok, a saját, nem hivatalos közösségi kommunikációs csatornák (pl. ** település kertbarátok köre), online közösségek (pl. virtuális csoportok). Rendszeres vagy eseti filantróp kezdeményezések, közreműködések közösségei, csoportosulásai.

Az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása alapszolgáltatás (20/2018. EMMI r. 7. §)

Beleértjük az iskolarendszeren kívüli képzési alkalmakat, tanfolyamokat, népfőiskolai programokat, szabadegyetemeket, ismeretterjesztő alkalmakat. Hozzátartozik az életminőséget és életesélyt javító tanulási lehetőségek, az elektronikus közszolgáltatásokat ismertető események, illetve a közművelődési intézményekhez kapcsolódó önképző, öntevékeny klubok, szakkörök, közösségek működésének támogatása.

Kulturális tőketípusok jellemző megjelenése:

objektivált kulturális tőke: Esemény- és programdokumentáció (pl. fotó-, hang- és filmfelvételek), képzési és tanfolyamdokumentáció (jegyzőkönyv, feljegyzés, vázlat, ötletterv, munkaterv, képzési terv, prezentáció, tananyag, e-learning), kiadványok (tankönyvek, fogalomtárak, szerkesztett kötetek, módszertani útmutatók, jógyakorlat gyűjtemény, segédanyag).

inkorporált kulturális tőke: Kulcskompetenciák, közművelődési és kulturális közösségfejlesztési ismeretek, közösségi kompetenciák.

intézményesült kulturális tőke: Képzési események során megszerzett végzettség, tanúsítvány (iskolai rendszeren kívül: szakképesítés, egyéb, nyelvi, témája szerint: nyelvi, szakmai, egyéb).

Társadalmi tőketípusok jellemző megjelenése:

formális társadalmi tőke: Képzéshez, szakmai eseményekhez, előadásokhoz szükséges személyi erőforrások: előadók, szervezők, oktatók, szakkör- és klubvezetők titulusai, képesítései, hálózata. A nagyobb ernyő- és érdekvédelmi szervezeti tagságok, amelyek

hozzájárulnak a tanulási események szervezéséhez, megvalósításához (pl. népszerűsítés, célcsoport, előadók bevonása).

informális társadalmi tőke: Az egyes nem-formális alkalmak résztvevői és vezetői közötti informális tudásmegosztások, kapcsolatok. Az események, alkalmak során létrejött informális kapcsolatok. A csoporttagságból eredő bizalom és hitelképesség, informális hálózatok.

A hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása alapszolgáltatás (20/2018. EMMI r. 8. §)

Része lehet valamennyi anyanyelvápolási, helytörténeti, népművészeti, népi iparművészeti, a helyi szellemi kulturális örökséggel és külhoni nemzetrészek kulturális értékeinek megismerésével, nemzetiségi és más kisebbségi kulturális értékekkel kapcsolatos kör, csoport, klub, értéktár. Az előbbiek mellett az ezzel a céllal életre hívott esemény, program, szolgáltatás (ideértve az állami, a nemzeti, a társadalmi és településhez kötődő ünnepeket, helyi megemlékezéseket és alkalmakat).

Kulturális tőketípusok jellemző megjelenése:

objektivált kulturális tőke: Helyi/tájegységi értéktárak értékei, esemény- és programdokumentáció (pl. fotó-, hang- és filmfelvételek), az egyes programok alatt készült a kulturális értékek átörökítésére alkalmas produktumok (pl. nemzeti jelképek ábrázolása (gyermekek által készített nemzeti lobogó, kokárda). A külhoni nemzetrészek kulturális értékeit bemutató szemléltető eszközök (pl. kiadványok, prezentációk, fotók), az előbbiekhez kapcsolódó népművészeti és iparművészeti produktumok (pl. szobor, kiállítás, dombormű, textilmunkák).

inkorporált kulturális tőke: Anyanyelvi kommunikáció, állampolgári, honismereti és helytörténeti ismeretek, nemzetiségi és más kisebbségi kulturális értékekhez, szokásokhoz, hiedelmekhez kapcsolódó tudás, az előbbiekhez kapcsolódó esztétikai-művészi kompetenciák, közösségi kompetenciák.

intézményesült kulturális tőke: Nem jellemző.

Társadalmi tőketípusok jellemző megjelenése:

formális társadalmi tőke: Formális kisebbségi/vagy témaspecifikus csoportok, oktatási/kulturális intézmények jellemzői, kisebbségi önkormányzatok. Az érintett csoportok formális virtuális és offline találkozásai, csatornái.

informális társadalmi tőke: A csoportok közötti anyanyelvi kommunikáció (szóban, írásban, virtuálisan), a nyelvhagyományból és/vagy a (kisebbségi) csoporttagságból eredő

szokások kapcsolattartási felülete, informális tömörülése (pl. Viber csoportok). A közös identitásból eredő csoporttagság és bizalom.

Az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása alapszolgáltatás (20/2018. EMMI r. 9. §)

A szolgáltatás során olyan amatőrművészeti szakkörök, csoportok, klubok (szakmai és infrastrukturális) támogatására kerülhet sor, amelyek a képzőművészet, a zeneművészet, a táncművészet, a színház- és bábművészet, a versmondás, a film- és médiaművészetek, valamint az irodalom területén szerveződnek.

Kulturális tőketípusok jellemző megjelenése:

objektivált kulturális tőke: Esemény- és programdokumentáció (pl. fotó-, hang- és filmfelvételek), az egyes amatőrművészeti csoportok, szakkörök vagy klubok produktumai és annak eszköztára (irodalmi alkotások (líra, epika, dráma területe szerint). Képzőművészeti alkotások, zenei darabok, hangszerek, kották, forgatókönyvek, szövegkönyvek (táncművészet, színház- és bábművészet), színjátszó kellékek (jelmezek, díszletek), bábok, képző- és iparművészeti alkotások, hangfelvételek, fotók, filmek a csoportok munkásságáról.

inkorporált kulturális tőke: Színjátszási, szövegkönyvi, dramaturgiai, műelemzési, előadói készség, dallamérzék és dallamhallás, hangszerhasználati ismeretek és készségek, vizuális alkotó, kifejező képesség, esztétikai-művészi kompetenciák, közösségi kompetenciák.

intézményesült kulturális tőke: nem jellemző.

Társadalmi tőketípusok jellemző megjelenése:

formális társadalmi tőke: Amatőr alkotó- és előadó-művészeti csoportok, szakkörök jellemzői (szervezetek – egyesületek, művészi formációk), a szervezeti struktúra/hierarchia felépítése, a fennálló együttműködések száma más szervezetekkel, érdekképviseleti és ernyőszervezetekkel. A tagok személyes szakmai titulusai, címei. A csoport (verseny)eredményei, elismerései.

informális társadalmi tőke: Szokásjog szerinti közösségi rítusok, események (ideértve a csoporttagsághoz szükséges viselkedési és kapcsolattartási formákat, találkozási alkalmakat, ünnepköröket (pl. születésnapok, évfordulók, ünnepélyek). A csoporttagok és a vezetők közötti személyes (baráti, partneri, mentori) kapcsolatok, a saját, nem hivatalos kommunikációs csatornák, online közösségek (pl. virtuális csoportok), a tagok saját személyes csoporton kívüli kapcsolatai, csereviszonyai.

A tehetséggondozás- és -fejlesztés feltételeinek biztosítása alapszolgáltatás (20/2018. EMMI r. 10. §)

Művészeti és egyéb foglalkozásokat, szakköröket, klubokat működtetnek, illetve támogatnak a nevezett alapszolgáltatás keretein belül a közművelődési szolgáltatók. Emellett felzárkóztatást elősegítő, tanórán kívüli foglalkozásokat szerveznek meg. Az események célja, hogy az adott településen élő vagy tanuló hátrányos helyzetű személyek kompetenciáinak fejlesztését, valamint tehetsége kibontakoztatását elősegítsék.

Kulturális tőketípusok jellemző megjelenése:

objektivált kulturális tőke: Foglalkozásterv, óraterv, munkaterv, esemény- és programdokumentáció (pl. fotó-, hang- és filmfelvételek). A tehetséges, illetve hátrányos helyzetű személyek által készített kompetenciafejlesztő vagy tehetség kibontakozását elősegítő foglalkozás alatt létrejött produktum.

inkorporált kulturális tőke: Tanulás tanulása, személyes készségek, attitűdök fejlesztése (önbizalom, kommunikáció, én-hatékonyság, önkifejezés).

intézményesült kulturális tőke: Nem jellemző.

Társadalmi tőketípusok jellemző megjelenése:

formális társadalmi tőke: A foglalkozásokhoz, szakkörökhöz, klubokhoz szükséges személyi erőforrások: foglalkozásvezetők, szakkör- és klubvezetők titulusai, képesítései, hálózata. A nagyobb ernyő- és érdekvédelmi szervezeti tagságok, tehetséggondozó programok, szervezetek (pl. kollégiumok, kuratóriumok) képviselői, kapcsolattartói.

informális társadalmi tőke: Az egyes nem-formális alkalmak résztvevői és vezetői közötti informális tudásmegosztások, kapcsolatok. Az események, alkalmak alkalmával létrejött informális kapcsolatok. A csoporttagságból eredő bizalom és hitelképesség, informális hálózatok.

A kulturális alapú gazdaságfejlesztés alapszolgáltatás (20/2018. EMMI r. 11. §)

Támogatja és szervezi a kulturális terület- és településfejlesztéssel, helyi vállalkozás- és termékfejlesztéssel, kreatív iparral, a kulturális turizmussal kapcsolatos eseményeket. Magába foglalja valamennyi programot, tevékenységet, szolgáltatást, amely célja a helyi szellemi, épített és természeti örökségre építő közösségi és kreatív gazdaságfejlesztés, illetve az egyéni és közösségi tudást és kreativitást erőforrásként értelmező és használó helyi gazdaságfejlesztés. Ezeken túl az alapszolgáltatás hozzásegít a digitalizáció kulturális alapú használatához, illetve az információs és kommunikációs technológiák felhasználásához, kezeléséhez.

Kulturális tőketípusok jellemző megjelenése:

objektivált kulturális tőke: Helyi vagy tájegységi termék, termékcsoport, helyi turizmust élénkítő kiadványok, médiatermékek. Az egyes kulturális alapú gazdaságélénkítő, és -fejlesztő események dokumentációja (pl. fotó-, hang- és filmfelvételek).

inkorporált kulturális tőke: Közösségi és kreatív gazdaságfejlesztés, helyi gazdaságfejlesztéshez kapcsolódó egyéni és közösségi tudás. Vállalkozói kompetencia, digitális kompetencia, a helyi szellemi, épített és természeti örökségre építő ismeretek.

intézményesült kulturális tőke: Nem jellemző.

Társadalmi tőketípusok jellemző megjelenése:

formális társadalmi tőke: Az alapszolgáltatáshoz kapcsolódó helyi vállalkozók, termelők, kulturális szereplők, turisztikai szereplők jellemzői. A szakmai tartalmakhoz kapcsolódó formalizált együttműködések (pl. turisztikai desztinációkhoz kapcsolódó megállapodások). Érdekvédelmi és hatósági szervek, pályázati együttműködések.

informális társadalmi tőke: Az egyes formális együttműködésekhez kötődő informális kapcsolatok, csereviszonyok, partnerségek, informális mecenaturák, barteri (kapcsolattartási) csatornák.

Úgy véljük a hazai közművelődés feladatellátása a kulturális tőkék gyarapításában az előzőekben bemutatott tőkeelméletek, valamint a Bourdieu-féle kulturális tőketipizálás mentén a kulturális tanulás tükrében jellemezhető. A közművelődés szakmai célkitűzéseivel és tényleges tevékenységeivel összeegyeztethetőséget mutatnak a tőke-elméletek kultúrára és kulturális közösségekre vonatkozó teóriái, emiatt azokat a téma kiindulópontjának tekintjük. A közművelődésben megvalósuló kulturális tanulást (Juhász & Szabó, 2016) ugyanakkor az alapszolgáltatások tőkék szerinti kategorizálását meghaladó tanulási folyamatnak véljük. Feltételezzük, hogy a kulturális tanulás mérőszámai, értékei között szerepelnek az intézményi sajátosságok is, jelentős szerepük van a szolgáltatások további jellemzőinek (többek között infrastrukturális, lokális tulajdonságok, humánerőforrás, minőségbiztosítás).

3. A hazai közművelődés története

A művelődés igénye az emberiséggel egyidős jelenség (Juhász, 2016), ugyanakkor célrendszerét –, amelynek szolgálatában áll tevékenység- és intézményrendszere – minden korban több történeti és társadalmi jelenség szervezi. Főbb funkciói több szakterületi paradigmaváltás mentén formálódnak. Hiszen „[a közművelődés] *legfőbb feladata a kultúra demokratizálódásának továbbfejlesztése. A közművelődésnek mint a társadalom öntevékeny szellemi mozgásának központi alakja a művelődő ember, aki folyamatosan bővíti és gyarapítja ismereteit, fejleszti képességeit."* (Kormos, 1996:5) A közművelődés, mint szakma Fónai szerint konstruált*: „egy adott korszak igényei által mesterségesen létrehozott, ideológiai feladatokkal megterhelt (...)".* (Fónai, 1991:4) De minden konstruáltsága ellenére, a területet övező viták, változtatási szándékok dacára a szakma folyamatosan kereste és (részben) meg is találta önmagát, valós társadalmi funkcióját. (Fónai, 1991)

Művelődéstörténeti fejezetünkben a rövid bevezetést követően a közművelődés magyarországi történetét annak tényleges reformkori megjelenésétől (Németh & Szurmainé, 2012) napjainkig mutatjuk be, kutatási témánk figyelembevételével. A téma hazai kutatói a közművelődés rendszerváltás-fejlődési periódusait négy ciklusra osztják (amelyek az agrártársadalomtól a rendszerváltást követőkig szakaszolják a népművelést, közművelést[12] (Sári, 2004; Németh & Szurmainé, 2012)). Annak érdekében, hogy az empirikus vizsgálat aktuális társadalomtörténeti korszakába megérkezzünk, fontos állomások a megelőző korszakok eseményei. *„A közösségben átélt együttlét gazdagsága, összetartozás élménye adja a közművelődés sajátos méltóságát."* (Németh & Szurmainé, 2012:7) Történeti fejezetünkben a fentiek kritikai áttekintésére: a lokális közösségek önsegítő képességének vizsgálatára törekszünk. Összefoglaljuk a magyar közművelődés történet jelentős lépcsőfokait és állomásait a vonatkozó társadalomtörténeti sajátosságok bemutatásával, amelyek a hazai közművelődés paradigmaváltozásaihoz, így a mai közművelődési intézményrendszer gyökereihez vezettek el bennünket.

[12] Az agrártársadalomból az ipari társadalomba vezető átmenet (18. sz. utolsó harmada – 20. sz. eleje) (ide tartoznak a kor kulturális helyszínei, szervezetei (klubok, kaszinók, egyletek és egyesületek, olvasókörök, vallási közösségek, pártok és pártszervezetek)). (1.) Az intézményesült szervezetek időszaka (1920 és 1949 között) (inkább közenteriőrök között, mint sem nonprofit szervezetek formájában (ugyanakkor 16 000 db ilyen szervezet működött hazánkban), intézményesített közösségi nevelés (jellemzően a tanácsköztársaság idején)). (2.) A professzionalizmus és szocialista intézményrendszer korszaka (1949 és 1989 között) (szakmává válás, felsőoktatási szakok alapítása, jogszabályi környezet kialakítása, differenciálódás, első művelődési otthon (Békés, 1949), a 70-es évek nyitott házai, 80-as évektől üres ingatlanokból kulturális intézmények (többek között pinceklubok, lakóházi közösségi klubok)). (3.) Negyedik generációs művelődési otthonok időszaka a rendszerváltás után (1997. CXL. tv.). (Sári, 2004)

3.1. Az agrártársadalomból az ipari társadalomba vezető átmenet

A felnőttek oktatása, művelése az emberiség legrégebbi történelméig nyúlik vissza, emlékeket őrizve a hagyományokról, szokásokról, normákról: gondoljunk csak a névadáshoz, a gazdálkodáshoz, az élethez vagy épp a halálhoz kapcsolódó rítusokra, rítusainkra (Felkai, 2009). A közművelődési szakma az *„ünnepek lüktetéséből sarjad”* (Németh & Szurmainé, 2012:8), jeles képviselőinek elődjeivel már az egykori ünnepkörök kapcsán: a középkori udvari életben, a történetmesélők, a közösségi élet szervezőinek, összetartóinak körében találkozhatunk. A közművelődés történetisége a társadalom művelődési állapotával állítható párhuzamba (Dankanits, 1977). Az európai társadalomfejlődés és demokratikus milliő forrása az antikvitás humanizmus-nyitánya volt és ez szervesen folytatódott a középkor „többszólamú” társadalmi közösségeiben is (ezt szervezte hivatásrend, kultúra, illetve szakma). Ez a többszólamúság a későbbi polgáriasodásban, a központi hatalmaktól való függetlenedési igény elérésében bírt jelentős szereppel (Németh & Szurmainé, 2012).

A középkorban a művelődés elsősorban „zárványszerűen” jelent meg, a társadalom nagy része számára még nem volt elérhető. A műveltségben részesülők száma ugyanakkor fokozatosan emelkedett, majd a reneszánsz és a humanizmus megjelenésével egy időben, a 15. század jelenségeként felgyorsult. A könyvnyomtatás hatására a lakosság szellemi kultúrája átalakult: egyre többen tanultak, így tudtak írni és olvasni. (Felkai, 2009) A 16. és 18. században jelentősen növelte az oktatás, így a művelődés jelentőségét a reformáció, majd az ellenreformáció. Az iskolák elterjedésével a műveltség nőtt, a protestáns iskolák megjelenésével a kultúra demokratizálódása megindult. Az 1777. évi Ratio Educationis után, az ötven felekezetsemleges, ún. elegyes iskola létrehozásával a királyi, majd a hazai társadalom közügyévé vált a felvilágosult abszolutizmusban Mária Terézia és II. József rendelkezése alapján az iskolai nevelés. (Szabó, 2006) A felvilágosodással elindult a reformkor megalapozása és a népi művelés intézményesült kiteljesedének előkészítése. Ezen időszak felemás jellegét mutatja, hogy a Habsburg uralkodóház politikája mentén a nép elsősorban gyakorlati (ún. hasznos) ismeretek átadásában részesült, szemben a „magaskultúrával”, így óvakodva a nép túlművelésétől és öntudatra ébredésétől (Juhász, 2016). A nemzeti kulturális megújulást táplálta a gazdasági-társadalmi átalakulás, a polgári nemzetté válás szükségességének felismerése (Kovalcsik, 2003). A felvilágosodás időszakát sokszor az elme pallérozásával, a haladással, a sokszínűséggel kapcsolják össze. Tehették ezt mindazért is, mivel a felvilágosodás időszakában még nem volt egységes irány vagy gyakorlat az ismeretek rendszerezésére, átadására (Maróti, 1998). A felvilágosodás eszméjének terjedésével az

egyházi kultúra mellett a szalonok és magántársaságok megteremtették a terepét a világi ismeretek, műveltségek elsajátításának, cseréjének (Felkai, 2009). Ekkor bontakozott ki az a modern, polgári társadalom, amely szellemi alapjait majd a német idealizmus adja. Megjelentek az egyletek, klubok, kaszinók és tudóstársaságok. Láthatóvá vált a polgárosodás feltétele, a társadalmi feszültségek megoldásának lehetősége: a népnevelés, az egyén kiművelése. A társadalmi átalakulás, a reformkor előkészítése a 18. század második felétől a társadalmi csoportok (4) mentén is beazonosítható lett. A felvilágosult reformok nemesi-arisztokrata csoportja (1.), akik a művelődéspártoló és könyvtáralapító szerepvállalásukkal támogatták a művelődés ügyét (Széchényi Ferenc, Festetich György). A kultúra- és tudománypártolással, a püspöki könyvtár nyilvánossá tételével a demokratizálódást segítette a második csoport, az egyházi művelődésben elkötelezett főpapok csoportja (2.) (pl. Klimó György püspök). A harmadik csoport a hivatásszerűen értelmiségi pályát választók köre (pl. Hajnóczy József) volt (3.), majd a protestáns felekezetek kollégiumi szemléletét képviselő tanáregyéniségek csoportja alkotta a negyedik társadalmi kört (4.). (Németh & Szurmainé, 2012) Ez a társadalmi differenciálódás a művelődés több területen elinduló expanzióját szemlélteti.

1780 és 1790 táján számos, rövid ideig működő Magyar Társaság is létrejött Bessenyei György felvilágosodás korabeli kezdeményezése mentén, ilyen volt többek között: a Pesti Magyar Társaság vagy a Pozsonyi Magyar Társaság. (Juhász, 2016) Ebben az időszakban indult meg a nyelvújítás mozgalma a nemesség egy részének „dacmagyarságával". Annak érdekében, hogy az anyanyelv minden tudás átadására alkalmas legyen szükségessé vált annak megújítása. A „dacmagyar nemesek" magyar nyelven olvastak, bővítették ismereteiket, eszmerendszerüket. (Bertényi, 1998, idézi: Juhász, 2016) Megjegyzendő, hogy a reformkorban a nemesség tagjai is legtöbbször felnőtt fejjel sajátították el a magyar nyelvet. A nyelvmozgalom egyik kulcskérdéssé vált a művelődés előmozdítása. A kultúra demokratizálódása érdekében. (Fehér, 1998) Az írásbeli ismeretterjesztés ekkoriban kezdődött meg hazánkban. Ilyen volt Tessedik Sámuel szarvasi evangélikus lelkész iskolája, a már megnevezett Festetics György és Nagyváthy János Georgikonja Keszthelyen (Maróti, 1998) vagy az 1780 és 1806 között (rövidebb kihagyással) fennálló, Tessedik Sámuel nevéhez kötődő Industrie-Schuleban. (Felkai, 2009; Juhász, 2016) A tudás demokratizálódásának jellemzésével találkozhatunk akkor is, amikor a könyvtárak a nép előtti megnyitásra készültek. A 18. század második felében több nagybirtokos és egyházi méltóság megnyitotta könyvtárai kapuit a nép előtt. Létrejön a Ráday-könyvtár, majd a Széchényi Könyvtár is 1802-ben. (Felkai, 2009)

A feudális szemléletet a tudás és a tudomány szemlélete kezdte árnyalni, a hangadó társadalmi csoportok között megjelentek a későbbi polgári értelmiség képviselői, ugyanakkor a művelődés az alsó társadalmi rétegek számára továbbra is alig volt elérhető. A lokális

közösségek művelődése elsősorban a társadalom hangadóinak támogatása mentén valósult meg, szórványosan.

A reformeszmék megjelenésének nyomait már a 18. század legvégén és az 1800-as évek első évtizedében is megtaláljuk. Ugyanakkor a felnőttnevelés történetében a reformkort a reformországgyűlésekkel és a széleskörű véleménynyilvánítással, úgyis mint a polgárosodás időszakától, 1825-től számítjuk. (Juhász, 2016) Az 1825 és 1848 közötti időszakban a nép kulturális felemelése vissza-visszatérő cél volt (Maróti, 1998). A közgondolkodást egész Európában ekkoriban mélyen áthatotta a romantika szemlélete. A megközelítés társadalmi alapja a (maga is differenciálódott) polgárság és a kontinens szerte dúló polgári forradalmak voltak. A polgárság álma volt, hogy egy igazságosság és szabadság alapján működő, új társadalom jön létre. (Horváth, 1997) Itthon a magyar nemzet ügye, a haza szeretete, szolgálata és a kultúra az etnikai megmaradás, megerősítés, a nemzetté válás eszköze lett. A művelődés erősen leszűkült a magyar nyelv és irodalom, a nemzeti öntudat és a tudományosság témakörét feldolgozó művészetekre, amelyek a nemzeti függetlenedés elérését szolgálták. (Németh & Szurmainé, 2012) A romantika időszaka egyúttal a polgári kultúra nagy korszakának tekintendő (Németh, 2019b). A magánosok kezdeményezése mellett időnként hivatalos szervek, szervezetek is foglalkoztak az irodalom, a magyar nyelv, a színjátszás megújításával (Felkai, 2009), amely ugyancsak a művelődéshez való hozzáférés (közjószág jelleg elérése) szemlélet-átalakulásának egyik mozzanata.

A kor kulturális értékeit számtalan eredmény tükrözi: ilyen az 1825-ben létrejött Magyar Tudományos Akadémia (gróf Széchenyi István finanszírozásával), a Nógrád megyei Nemzeti Intézet (1830) (alapító tagok száma 138 fő (Kovalcsik, 2003)), amely kifejezetten a népműveléssel foglalkozott, valamint az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (1830). (Felkai, 2009) Almási Balogh Pál 1841-es felhívására megalakult a Magyar Iparegylet, amely a műipar iránt érdeklődők számára tanfolyamokat, kiállításokat szervezett. Ugyanebben az évben létrejött a Királyi Magyar Természettudományi Társaság is, Bugát Pál, Vajda Péter és Fáy András alapításával (Maróti, 1998). Ez a társaság eszmei- és jogelődje az egyik legfontosabb közművelődési szervezetnek: a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnak (TIT). (Németh & Szurmainé, 2012) A TIT a hazai közművelődéshez kapcsolódó tudományos ismeretterjesztés egyik legrégebbi szervezete (Fónai, 1993). 1827-ben Széchenyi István megalapította 175 részvényes tagságával a Pesti Kaszinót (1830-tól Nemzeti Kaszinó elnevezéssel). 1833-ban már 29 kaszinó és több mint 165 egylet létezett. (Kovalcsik, 2003) 1833-ban megnyílt a Vigadó kulturális palota épülete (Kovalcsik, 2003), majd 1837-ben a Nemzeti Színház (Sári, 2004). A felnőttek képzésben, oktatásában egyre nagyobb feladatot vállaltak a tanítók, 1848-ban napirendi pontban tárgyalták ezt a témát a Magyar Tanítók Első

Egyetemes Gyűlésén. A reformok sorra látványos eredményhez vezettek: magyar nyelv ügye (1844), jobbágyfelszabadítás, közteherviselés, szabadsajtó (1848). A sajtószabadsággal a folyóiratok (többek között Pesti Hírlap, Országgyűlési Tudósítások, Törvényhatósági Tudósítások) egyre jelentősebbek lettek: hozzájárultak a reformkori eszmék, események terjesztéséhez. A nyomdák száma is szaporodott. (Juhász, 2016) A már jelentős példányszámú folyóiratok (Mezei Naptár, Magyar Gazda) mellett, amelyek a lakosság korabeli modern technikai és gépi ismereteit is bővítették, megjelent a Vasárnapi Újság 1843-ban az első néplapként. Az olvasás népszerűsödésén túl a társadalmi találkozások lehetősége is bővült, tábora növekedett. (Felkai, 2009) A létrejövő egyesületek, kávéházak, kaszinók, sajtó mind körvonalazták kultúrpolitikai szempontból egy lehetséges nem-állami kultúrpolitika jelenségét. (Drabancz M. & Fónai, 2005)

Az előbbi művelődési mozgalmak egyfelől hozzájárultak az 1848-49-es forradalom és szabadságharc dicsőséges mozzanataihoz, másfelől a társadalmi berendezkedés kitörölhetetlen átalakulását indikálták. A (köz)művelődése egyre több eszköz (intézmények, sajtó) és szereplő (többek között tanítók) mentén vált tapinthatóvá. A lokális közösségek művelődésének tekintetében a reformkor törekvései elsősorban a nemzeti öntudatra, közös kultúrára, az egységre ébredést, a magyarság ügyét támogatták, s ez a magyarságra koncentráló szemlélet a nemzeti megmaradást igen, a helyi identitás kialakulását kevésbé eredményezte. A létrejövő társadalmi szerveződések (ideértve az egyleteket, kaszinókat) elsősorban az értelmiség és a nemesség számára biztosítottak kulturális közösségeket.

A magyar társadalom a szabadságharc leverése után csak lassan tért magához (Sári, 2004), a fejlődés megtorpant, ugyanakkor a kultúra mozgatói (művészek, írók, költők) passzív ellenállásban tartották ébren a nemzeti öntudatot műveikben, művészetükben (Juhász, 2016). A római katolikus egyház meghatározó, kulturális szerephez jutott. Az oktatásügy, a szervezetek, folyóiratok, kiadók működtetése az 1855-ös konkordátum alapján a katolikus egyházhoz került. A színházügy újra fénykorát élte: 1861-ben a Budai Népszínház nyílt meg, Debrecenben állandó színház alakult és újra népszerűvé váltak a vándorszínházak. Több szervezet létrejött az 1850-es években (Magyar Gazdasági Egyesület 1857, Erdélyi Múzeumi Egylet (1859)). (Sári, 2004) 1859-ben az első társaskör, 1860 és 1880 között iparos, polgári, olvasó- és társaskörök alakultak országszerte. (Kovalcsik, 2003) A szervezetek Magyarországon mindenhol megalakultak, önszerveződéssel, társadalmi, gazdasági, illetve kulturális témában (Németh & Szurmainé, 2012). A sajtó virágzásnak indul: maga a közművelődés szó is a 19. században jelent meg. A fogalom Jókai Mórtól származik, az 1870-es években indított azonos című folyóirata alapján. (Kormos, 1996) Ekkoriban 414 féle folyóirat és hírlap jelent meg egymással párhuzamosan, 1877-ben (Németh & Szurmainé, 2012). A kiegyezéstől (1867. XII.

tc.) a kulturális értékek demokratizálása, demokratizálódása felerősödött, kapcsolódva a kor történelmi, társadalmi, politikai és gazdasági szerkezetéhez, berendezkedéséhez. (T. Kiss, 2000) A közművelődés ügyének modernizációja az Osztrák-Magyar Monarchia politikai viszonyai mentén két pragmatikus vonatkozásban haladt. A művelődés jogszabályi feltételei megteremtésre kerültek (1.), az egyesülési jog liberalizálása megjelent (2.) (1875-ös belügyi rendelet az egyesületek életének szabályzásáról). (Németh & Szurmainé, 2012)

Türr István 1868-ban, emigrációjából hazatérve javasolta a Népnevelési Szövetség megalapítását. Baján és annak környező falvaiban létrehozta az első népoktatási köröket, analfabetizmus felszámolási, gyakorlati (háziipari, kertészeti) ismeretek átadási és alapműveltség kialakítási céllal. (Maróti, 1998) A széles körű nevelés és művelődés számára jelentős segítséget jelentett a létrejövő jogszabályi környezet (az 1868/30. tc. a népoktatásról, az 1868/44. tc. a nemzetiségekről, valamint az 1883/30. tc. a középiskolákról) (Szabó, 2006). Andrássy Gyula gróf kormánya megfogalmazta a kulturális értékek egyetemes terjesztését: a népoktatási törvény vonatkozó paragrafusai (81-115. §.) a tanítóképzésben kitértek a felnőtt tanulók tanítására vonatkozó speciális ismeretek elsajátítására (T. Kiss, 2000). Ez a lenyomat már a későbbi szakmásodás egyik pillérének tekintendő.

A népoktatás kötelezővé tételével a felnőttoktatás, így a népművelés is szervezett kereteket öltött. (Felkai, 2009) Báró Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter a népnevelés egységét vallotta. Intézkedésének része volt, hogy az analfabetizmus felszámolását társadalmi feladatként értelmezte, benne meghatározó szereppel a tanítóknak, akik polihisztori társadalmi szerepet töltöttek be. Feladatuk volt a dalárdák, színjátszó csoportok, helytörténeti körök alakítása és vezetése is. Eötvös liberális terveinek (Drabancz M. & Fónai, 2005) az volt célja, hogy a kultúra kiterjedt eszközrendszerével a vidék fejlesztését megvalósítsa, az életkörülményeket javítsa. Az általa megálmodott népnevelési intézet nem valósulhatott meg, de egyre több népiskola nyílt a tankötelezettséget előíró (vö. Drabancz M. & Fónai, 2005) népoktatási törvény értelmében. Eszerint a tanító egy hármas népnevelői funkciót látott el népboldogítóként: egyszerre volt népnevelő, felnőttoktató és népművelő is. (T. Kiss, 2000) 1877-ben megszületett a Központi Népoktatási Kör, Magyarország területén egyre több egylet és kör jött létre népoktatási céllal. Ekkoriban a munkásosztály szervezeteit is megalapították: 1869-ben létrehozták a Pest-Budai Munkásképző Egyletet a munkások alapműveltségének kialakítása céljából, amelyhez hozzákapcsolódott az érdekvédelem és a politikai törekvések megalapozása is. Ezt a fajta tevékenységet már nem népoktatásnak, hanem munkásképzésnek nevezték el. 1891-ben az állami vezetés létrehozta a Vasárnapi Munkásképző Országos Bizottságokat és annak helyi szerveit, hálózatát (Maróti, 1998). A vasárnap 1891-es munkaszüneti nappá vált. (Felkai, 2009) A bizottságok vasárnapi képzéseibe összesen

ötvenezer munkás kapcsolódott be az első négy év során (Horváth, 1990). A bizottságok 1914-ig működtek Magyarországon (Németh & Szurmainé, 2012).

1870-ben megalapításra került a Magyarországi Általános Munkáspárt. A párt 1873-ban határozatban hozott létre egy munkáskört a fővárosban, párttagjainak képzése érdekében. A munkáskör keretében elemi ismereteket, munkásképzést és ideológiai képzést egyaránt kaptak a résztvevők. (Felkai, 1998, idézi: Juhász, 2016) A népfőiskolai mozgalomról 1892-től érkeztek hírek folyamatosan Magyarországra, amely a minta magyarországi átvételére ösztönzött (Németh & Szurmainé, 2012). Intézményi megjelenésükre majd a szabadművelődés virágzásakor látunk több hazai példát.

Az állami támogatás segítségével létrejöttek azok az ún. tetőszervezetek is, amelyek intézményesítették a hazai felnőttképzést és közművelődést: 1882-ben a Felvidéki Magyar Közművelődési Egylet, 1885-ben az Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet jött létre. Ezek a szervezetek azokon az országrészeken kerültek alapításra, ahol a nemzetiségek a többségi társadalomhoz tartoztak. A létrejött egyletek a szeparatista törekvéseket (is) törekedtek kompenzálni. (Németh & Szurmainé, 2012) 1904-ben, már a szabadoktatás időszakában a Dél-magyarországi Magyar Közművelődési Egylet (Sári, 2004), majd a közművelődési egyleteket összefogó „ernyőszervezet" is megalakult: az Országos Közművelődési Tanács. (Felkai, 2009) A társadalmi élet felpezsdült: sorra alakultak egyletek az önsegélyezés, önképzés céljából, nőtt a széles társadalmi rétegeket megszólító események száma és jellege. A könyvolvasás, így a könyvtárak és a könyvnyomtatás általános népszerűsége egyre nőtt. (Juhász, 2016) A közművelődés története szempontjából lényeges esemény volt a munkás és polgári rétegek saját művészeti és önképző szervezeteinek, egyesületeinek létrejötte. Ezek voltak a Budai Dalárda (1864), a Kereskedő Ifjak Társasága (1866), a Nyomdászok Önképző Egylete (1866), a Pesti Olvasóegylet (1868), a Budai Polgári Kör (1872, 1875-től Budai Társaskör, majd 1876-tól Budai Kör). 1900-tól megnyitott a Budai Vigadó. (Kovalcsik, 2003) A század végén egyre több egyesület, olvasókör és munkásotthon működött. Egyrészről a művelődés és a társas közösségi együttlét intézményesült színterei lettek, másrészről politikai pártok bázisai voltak. Ezek az intézmények kulturális eseményeket szerveztek, de felnőttoktatási programokat is megvalósítottak, társadalomtudományi és politikai-ideológiai ismeretek közvetítése céljából. Az előbbi folyamat a 20. század első évtizedeiben tovább erősödött. Nőtt az egyesületek, egyletek, munkásotthonok, olvasó-, gazda- és iparoskörök, dalárdák, színjátszókörök száma. Bár ezekben a szerveződésekben a néptanítók meghatározó szerepeket töltöttek be, folyamatosan differenciálódott a népiskolától a népművelés, a szakterület intézményesülése során. Az átalakuló társadalmi, gazdasági és politikai környezet ellenére, az Eötvös-féle népnevelés továbbra is fennmaradt, sőt virágzott. A tanítóképzésben a „hatványozott

népnevelő" kiképzésére törekedtek, szemben a szakműveltségi tudósi rangú tanítóképzéssel. (T. Kiss, 2000) A „hatványozott népnevelőt" egy speciális tanárként képzeltek el, az elnevezés Gyertyánffy Istvántól, a Paedagogium igazgatójától származott (Szakál, 1934). Az olvasókörök a legapróbb településeken, akár a tanyavilágban is népszerűvé váltak: a lokális tudásanyag, műveltség terjedésében nagy szereppel bírtak. A helyi közösség kulturális eseményei bázisai voltak ennek. Az olvasókörökben zajló vidéki közművelődésnek kiemelt szereplői lettek a néptanítók után a kántortanítók. Munkájuk megalapozta a közművelődési szakmát, elősegítette annak a tanítóképzéstől történő differenciálódását. (Németh & Szurmainé, 2012)

A bemutatott időszakban a lokális közösségi művelődés megindult és széles körben biztosított színteret a bekapcsolódásra, kulturális és társadalmi szerveződések formájában is. Önszerveződési csoportok (körök, szervezetek, pártok), illetve szervezett (kulturális termékek: sajtó, színház, könyvtárak és felnőttoktatás) események, termékek formájában jelentek meg művelődési források. A szabadságharcot, és különösen a kiegyezést követő időszakban a művelődés a nép számára egyre több témában és változatos formák mentén lett elérhető, függetlenül a társadalmi csoporttagságtól vagy a lokációtól. A nép művelése (tetőszervezetek, tanítók, Központi Népoktatási Kör) és önművelése (dalárdák, civil szervezetek, társaságok, egyletek) egyre szélesebb kör számára vált elérhetővé.

A 19. század utolsó évtizedeinek hitvallása volt a szabadművelődés jegyében *„a magyar kultúrát a legfejlettebb európai kultúra szintjére kell emelni"* (Maróti, 1998:53). A szabadoktatás első 50 évében sok ezer (köztük 300 tanítói, 25 múzeumi és 19 régészeti) egylet segítette a sokszínű művelődést. (Szabó, 2006) 1892-ben az ország közel ezer helyszínén adott át elemi, állampolgári és valláserkölcsi ismereteket a megalapított Budapesti Országos Központi Katholikus Kör. 1900-ban létrejött az Országos Szakszervezeti Tanács, amelynek keretében a munkásság számára politikai jellegű nevelés és kulturális felvilágosító tevékenység szervezése zajlott. (Felkai, 2009) A vidéki parasztság szakoktatásában ekkoriban az Országos Magyar Gazdasági Egyesület és a Magyar Gazdaszövetség ért el látható eredményeket (Németh & Szurmainé, 2012). 1893-ban jött létre állami támogatással az első valódi népművelődési intézmény a Szabad Lyceum. Alapításának célja, hogy *„megadja minden felnőtt egyénnek, nemre, korra vagy foglalkozásra való tekintet nélkül az alkalmat arra, hogy ismeretbeli hiányait pótolja, tudását mélyítse és bővítse, vagy érdeklődését a szellemiek iránt bármely irányba kielégítse. A Sz.* [Szabad Lyceum] *ezzel hazánkban úttörője lett a céltudatos és rendszeres iskolán kívüli népművelésnek."* (Révai Nagy Lexikona, 1925:265). A Lyceum előadássorozatokat tartott, elméleti és gyakorlati képzéseket biztosított és tanfolyamok segítségével adott át hasznos ismereteket a mindennapi életre vonatkozólag. A Társadalomtudományi Társaság (1901) egyetemi tanárok és jelentős tudású előadók

közreműködésével több éves tanfolyamokat szervezett. Többek között a szociológia, a lélektan, a filozófia, a társadalmi erkölcstan, az összehasonlító vallástörténet, a természettudományok témakörében. A Társaság kiadta a Huszadi Század című folyóiratot is. (Juhász 2016)

A (kulturális) értékeket és ismereteket átadni kívánó egyletek, akadémiák, körök – többek között a már említett Szabad Lyceum, a Népszerű Főiskolai Tanfolyam, az Uránia Tudományos és Közművelődési Egyesület és Színház (a mai Uránia mozi helyén (Maróti, 1998)) 1897-es alapítással (Juhász, 2016)) vagy a Galilei Kör – és tanfolyamok sorra jöttek létre. (Felkai, 2009) 1910-ben megalakult a FÉSZEK (Festők, Építészek, Szobrászok, Énekesek és Komédiások) klubja, amely ma is működik Fészek Művészklub néven Budapesten. Ekkoriban néhány munkás kaszinó is létrejött (1895: Honvéd utca, 1896: Óbuda, 8. kerület („Munkás Otthon") és Váci út) a Demokratia Szabadkőműves Páholy kezdeményezésére. Céljuk volt, hogy a főváros támogatásával szórakozási és művelődési helyet alapítsanak. (Kovalcsik, 2003)

A különböző képzéseket a munkássajtó is népszerűsítette, felhívta a figyelmet azok fontosságára, a képzések jellemzőire (tartalmuk, helyük, idejük). Ilyen sajtóorgánumok voltak többek között a Népszava, a Munkás Heti Krónika és az Aranytrombita. (Felkai, 1998, idézi: Juhász, 2016) A szakma 1906-ban jelentette meg először havonta megjelenő folyóiratát Népmívelés címmel. (Maróti, 1998) Létrejött a Népművelő Társaság. A szervezet és a folyóirat könyvtáralapítási eszméinek hatására, Szabó Ervin irányításával a Fővárosi Pedagógiai Könyvtár, majd a Fővárosi Könyvtár alapjait is megvásárolták. (Fülöp, 1995, idézi: Juhász, 2016)

1902-ben az egyesületeknek és szervezeteknek otthont, az érdeklődőknek képzést nyújtó Erzsébet Népakadémia, majd 1904-ben a magyar színpadon még nem látott darabokat bemutatni kívánó Thália Társaság jött létre. Ugyanebben az évben megalakult a Julián Egyesület, azzal a céllal, hogy gyermekek és felnőttek számára egyaránt ismeretterjesztő előadásokat, írás-olvasás tanfolyamatokat biztosítson. Az egyesület képes kalendáriumokat, éves naptárakat adott ki, vándorkönyvtárakat alapított. (Petri, 1937, idézi: Juhász, 2016) A munkások és parasztok oktatásában az Országos Közművelődési Tanács, majd 1908-ban a Népművelők Társasága (később Új Élet Társasága néven működött (T. Kiss, 2000)) a szabadoktatási bizottságok szakmai ismereteinek terjesztésével, az általános műveltség falun és városban való gyarapításával vállalt feladatokat. (Horváth, 1990) 1911-ben létrehozták az iskolán kívüli oktatás szervezésére, irányítására az Országos Szabadoktatási Tanácsot (Az 50877. sz. VKM rendelet alapján (T. Kiss, 2000)) (Horváth, 1990; T. Kiss, 2000). 1921-ben Közművelődési Tanácsra neveztek át (Felkai, 2009)), amely Vallás- és Közoktatási Minisztérium Népművelési Központot állított fel (Drabancz M. & Fónai, 2005). A tanáccsal a törvényhatóság célja a hatékonyabb társadalmi összefogás megalapozása volt, ugyanakkor a

szervezet bürokratikus működés jellemezte. Ugyanebben az évben megkezdte működését az Úttörő Társaság is. (Juhász, 2016)

Ekkoriban az amerikai líceumok mintájára több közművelődési intézmény is megalakult (Felkai, 2009). Az 1910-es évektől megindult a népfőiskolai mozgalom hazánkban is, amely a szabadművelődés egyik eredménye. (Sári, 2004) A dán népfőiskolák modelljére 1914-ben Kecskeméten népfőiskola nyílt, amelyre hatással voltak az angol szabadegyetemek és népházak, illetve a német ismeretterjesztő társaságok modelljei is. (Szabó, 2006) A kecskeméti példát több későbbi követte, közülük is kiemelkedő volt a Győrffy kollégium. (Felkai, 2009) Ebben az időszakban 1 210 könyvtár nyílt. A népi írók társadalomkritikájának hatására több mint 10 000 népi kollégista 120 népi kollégiumban bővíthette ismereteit az oktatás és a művelődés területén.

A „kétszeresen szabad" művelődési korban, Karácsony Sándor nyomán a művelődési intézmények olyan intézményekké váltak, amelyek feladata a társadalmi tudás közvetítése és cseréje volt. (Szabó, 2006) A közművelődés virágzását mutatja, hogy az 1907-es Országos Szabadtanítási Konferencia kezdeményezésére a helyi és megyei népművelési programokra a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) támogatási keretet is elkülönített. (Németh & Szurmainé, 2012) A szabadművelődés időszakában a művelődés tematikája és célközönsége tovább szélesedett. A közművelődés intézményesülése a népfőiskolai mozgalom, a klubok, körök és társaságok révén gyarapodott, s egyre inkább elérhetővé vált a társadalom marginalizált csoportja számára is (többek között a munkásréteget megszólító szerveződések, az egyes képzési alkalmak, sajtófelületek révén).

A lokális szerveződések mellett a szakmai közösségek is hangsúlyos szerephez jutottak. Ez a folyamat részben az értelmiségiek gyarapodásával, a kiegyezést követő rohamos gazdasági fejlődéssel magyarázható. A művelődés az egyéni tudás bővítésére és megosztására is kiterjedt már. A társadalmi részvételt és összefogást ösztönző eseményeket majd a vesztes első világháború és Trianon eseményei sodorják új, az ideológiákkal átitatott társadalmi, művelődési folyamatokba. A világháborút követően a politikai gondolkodást a nemzeti erő újjászervezése határozta meg. A magyarságot érő trauma – az ország kétharmadának elcsatolása, a Trianonban hozott békediktátum – miatt a politikai és össztársadalmi gondolkodást a különféle világnézeti irányzatok hatották át. (Németh & Szurmainé, 2012)

3.2. Az intézményesült szervezetek időszaka

Az első világháború időszakában sok egylet és egyesület feloszlott vagy szüneteltette tevékenységét. Az elhúzódó háború nehéz társadalmi állapotokat, nyomorúságot, nyersanyag- és élelmiszerhiányt eredményezett, a béke iránti vágy egyre nőtt. Az orosz proletárforradalom győzelme új lendületet hozott Európának, a vesztes háború, a monarchia felbomlása új szocialista forradalmi tábort szervezett: a Kommunisták Magyarországi Pártját. A csalódott polgári köztársasági berendezkedéssel szemben 1919 tavaszára a Tanácsköztársaság felé billent el a mérleg nyelve. (Kovalcsik, 2003) A két világháború közötti időszakban a szabadoktatás fogalmát tudatosan a népművelés kifejezésre cserélték. Az új megnevezést nem csak a sajtóban, de a hivatalos szerveknél is átvezették, elhatárolódva az előző rendszerek elméleti és gyakorlati rendszereitől (Felkai, 2009). A Tanácsköztársaság idején a központosított, ún. „centralizált" népművelést tartották célravezetőnek, amelyet olyan összefoglaló kulturális fogalomként értelmeztek, amely magában foglalja a felnőttképzést, a sajtót, a könyvtárakat, a muzeológiát, a művészeteket és a filmügyet. A népművelést továbbá a politika ideológia kultúraközvetítő eszközeként alkalmazták. (Sári, 2004)

Ekkoriban az irányító hatalom egyik terve volt a hiányos műveltségű nép tanfolyamokon történő továbbképzése (, ennek csúcsa a Marx-Engels Munkásegyetem volt), továbbá a hiányos műveltségük pótlása. A dinamikus elképzelés a Tanácsköztársasággal együtt elbukott, azt a Horthy-rendszer nem tartotta meg. (Juhász, 2016) A Tanácsköztársaság néhány hónapos időszakában tehát a kommunista ideológiának került megfeleltetésre a kultúra ügye (is). A lokális közösségek a többségi ideológia által vezérelt kultúrába kapcsolódhattak be, sokszor külső nyomás alapján.

1922-ben a Szabadoktatási Tanácsot megszűntették és megalapították helyette az Iskolán Kívüli Népművelési Bizottságot. A bizottság feladatai között szerepeltek: a népkönyvtárak, nép- és kultúrházak megalapítása, az előadók képzése és a diapozitívek kölcsönzése számukra (Németh & Szurmainé, 2012). A 20-as években egyre több szó esett a magyarság „kultúrfölényéről", amivel szemben érdekes adat, hogy ekkoriban a 7,5 millió lakosból 1 millió analfabéta volt. (Maróti, 1998) Ekkoriban a népművelésben egyre nagyobb teret nyert a világszerte népszerűségnek örvendő testnevelés. 1924-ben Országos Testnevelési Alap, 1926-ban Testnevelési Főiskola szerveződött. Klebelsberg Kunó (1922-1931) a kiábrándult tömegeknek új erkölcsi-szellemi nevelést képzelt el, amelynek ideológiai eszköze a keresztény-nemzeti szemlélet, a neonacionalizmus lett. (Juhász, 2016) A miniszter felismerte annak lehetőségét, hogy az életfeltételekhez való alkalmazkodás egyik hatékony eszköze lehet az

iskolarendszeren kívüli nevelés. Ennek szemléletét nem választotta külön a keresztény vallásos érzülettől. (Németh & Szurmainé, 2012) Klebelsberg a kulturális demokrácia megteremtését tekintette a politikai rendszer átalakulásához szükséges előfeltételnek, a nemzeti érzelemnek rendkívüli erőt tulajdonított. Ennek alapjául, a kulturális értékek minél szélesebb körben való terjesztése érdekében szorgalmazta a központilag irányított, egyúttal államilag finanszírozott programok megvalósulását a kultuszminiszter. (Drabancz M. & Fónai, 2005)

A vidéki lakosság alacsony műveltségének és agrárismereteinek pótlására népházak (későbbiekben kultúrházak vagy művelődési házak (vö. Kormos, 1996)) nyíltak. A kultúrházak mozgalma majd a második világháborút követően indul meg a szabadművelődés időszakában (1945-1948). A kultúrházak háború előtti előzményeit népházaknak nevezték. (Fónai, 1993) 1938-ig ezeknek az alsóbb néposztályok műveltségének emelése érdekében létrehozott intézményeknek a száma elérte az 1580-at. Itt szórakoztató rendezvényeket, rövid tanfolyamokat és ismeretterjesztő előadásokat kínáltak a lakosság számára. Az iskolán kívüli népművelési program hatása két területen vált kézen foghatóvá: a gazdasági szakoktatásban és az analfabetizmus elleni küzdelemben. Mindezek az iskolarendszeren kívüli népművelési programok politikai és gazdasági érdekeket szolgáltak. (Drabancz M. & Fónai, 2005) A Népszövetség 650 000 pengős kölcsönéből népkönyvtárak kerültek alapításra a 20-as évek Magyarországán (Romsics, 2002, idézi: Juhász, 2016).

Az olvasókörök száma folyamatosan emelkedett, 15 év elteltével minden második községben működött egy ilyen közösség. Klebelsberg célja volt az is, hogy a középosztály és az értelmiség művelődési igényeit kielégítse. (Felkai, 2009) A tehetősebb olvasókörök a Faluszövetségben tevékenykedtek, a szövetség ismeretterjesztő lapot is működtetett „Falu" címmel. (Juhász, 2016) 1925. december 1.-jén kezdte meg munkáját a Magyar Rádió. Hóman Bálint a rádió műsorainak rendszeres sugárzásában jelentős ideológiai, népművelési célt látott a hivatalos ideológia, a kereszténynemzeti eszmerendszer terjesztésében. Ez a cél csak kis mértékben tudott érvényesülni, a rádió elsősorban szórakoztatási céllal alapult. Hallgatói pedig a középrétegből és az értelmiségiek közül kerültek ki, nem a népműveléssel elérendő paraszti lakosság közül vagy a munkás környezetből. Ezen a területen ez a fajta, a kulturális fórumokat centralizálni és kontrollálni kívánó kultúrpolitika nem volt eredményes. (Drabancz M. & Fónai, 2005) Az iskolán kívüli művelődés intézményesülésének egyik első jelensége volt az 1928-as III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus javaslata: amely szerint a 20 000 főnél nagyobb lélekszámú városokban kötelező jelleggel népművelési otthonokat nyissanak és üzemeltessenek. 1929-ben létrejött a Nemzeti Közművelődési Alapról rendelkező törvény (33.). A jogszabályt végül a világválság miatt – sajnálatos módon – nem foganatosították. (Németh & Szurmainé, 2012) 1933-ban kiadásra, majd 1936-ban újrakiadásra került a

Pedagógiai Lexikon (I-II.), amely már az iskolán kívüli népművelés definícióját is tartalmazta, szintén megerősítve a terület professzionalizációját. (Maróti, 1998; vö. Finánczy et al., 1936)

Szent István király halálának 900. évfordulójakor (1938) összesen 14 365 egyesület működött Magyarországon, 2 998 159 fős taglétszámmal. A közösségi művelődést 2 980 népház, munkásotthon, illetve művelődési otthon szolgálta. (Németh & Szurmainé, 2012) Ebben az időszakban (Hóman Bálint minisztersége alatt) ismét folyamatosan jelentős számban (közel hetven esetben) alakultak egyházakon és magánvállalkozásokon alapuló, a 18 és 24 év közötti parasztfiatalok nevelését, képzését szolgáló népfőiskolák. Ezekről a népfőiskolákról több sajtóközlemény is megjelent, jellemzően a Kelet Népe folyóiratban és egyre több, keresztény egyházhoz kapcsolódó szervezet jött létre (Felkai, 2009), így a KALÁSZ (Katolikus Lánykörök Szövetsége), a KIE (Keresztény Ifjúsági Egyesület) és a KALOT (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesület. (Harsányi, 1991, idézi: Juhász, 2016) Hóman Klebelsberghez hasonlóan a kultúrát nemzetpolitikai stratégiai ágazatnak tekintette. (Drabancz M. & Fónai, 2005)

Diákmozgalmak jöttek létre: a Református Diákmozgalom, a Soli Deo Gloria (Egyedül Istené a dicsőség), a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség, a MEKDESZ (Harsányi, 1991, idézi: Juhász, 2016), továbbá a Fiatal Magyarság Mozgalom Teleki Pál szervezésével. (Németh & Szurmainé, 2012) Kötelezővé vált a fiatal férfiakat megszólító félkatonai szervezet, a leventemozgalom. A mozgalompolitikai, erkölcsi, vallási jellegű nevelést is biztosított a kiképzés mellett. (Harsányi, 1991, idézi: Juhász, 2016) A második világháború nacionalista szele nem csak az ideológiai nevelésben, de a sajtóban is érzékelhető vált. Ennek egyik lenyomata volt a „Magyar Lélek” című folyóirat megjelenése 1939-ben. (Maróti, 1998) A folyóirat a magyar népművelők országos folyóirata volt, gondozója pedig az 1938-ban létrejött Magyar Népművelők Társasága. A folyóiratot Hankiss János államtitkár által szerkesztette. (Antalfia, 1943) 1943-ban Balatonkenesén a paraszti kultúra terjesztése érdekében a népművelési értekezlet központi témája a megnyilvánuló paraszti kultúra volt. A népművelésért, a népi kollégiumért és a népfőiskolákért is sokat tettek népi írónk (Móricz Zsigmond, Erdei Ferenc, Féja Géza, Németh László) (Juhász, 2016), akik több alkalommal állást foglaltak és kiálltak a nép kulturális felemelése mellett. (Felkai, 2009) A paraszt fiatalság körében a népfőiskola rendkívül népszerű volt. A 2-6 hétig tartó, jellemzően téli tanfolyamokon korszerű történeti, természettudományi, irodalmi, művészeti, vallási és gazdasági ismereteket elsajátítottak a résztvevők. A népfőiskolai mozgalom egyre inkább kibontakozni látszott, amely a második világháború eseményei miatt torpant meg. A népfőiskolák jelentős hányadát a református és evangélikus egyház, valamint annak szervezetei kezdeményezték, szervezték. (Kósa, 2023)

A két világháború közötti időszakban, majd a második világháború idején elsősorban az ideológiai alapon szerveződő iskolán kívüli művelődéssel találkozunk. A társadalmi szervezetek száma jelentős volt, ám elsősorban az egyes politikai rendszereknek, (nemzeti, vallási) ideológiáknak kerültek megfeleltetésre, nem ritkán előírt részvétellel, „műveltetéssel", központosított eszmerendszerrel. A lokális közösségek művelődésénél jelentős pozitív elem volt a paraszti kultúra terjedése, a népi kultúra felkarolása, ugyanakkor a szabad akaratból való művelődés, az önművelődés egyre inkább háttérbe szorult az ideológiai alapú népneveléssel, nemzetneveléssel szemben.

3.3. A professzionalizmus és szocialista intézményrendszer korszaka

A II. világháború után megalakultak a művelődéshez szükséges legfontosabb alapintézmények. A világháborúk után a helyét kereső Magyarország politikai elitje a kultúrdiplomáciát kezdeményezte. A korábban létrehozott intézmények újraindítását, a nem létezők életre hívását. (Drabancz M. & Fónai, 2005) 1945 előtt a művelődési otthonokhoz hasonló szervezetek országszerte tevékenykedtek. Az Alföld déli részein, elsősorban a tanyavilágban jellemzően gazda- és olvasókörök, a Dunántúlon jellemzően iparoskörök, illetve egyes településeken legényegyletek, népházak, míg Észak-Magyarországon és az Alföldön elsősorban munkásotthonok, népházak és munkáskörök kerültek kialakításra a helyi igények mentén. Már 1945 előtt létrejöttek azok a társadalmi-kulturális civil szervezetek, amelyek népművelési célok eredményeként alakultak. Legtöbbjük a II. világháború után művelődési otthonként működött tovább. Néhány vonatkozó számadat: 1946: 386 művelődési otthon, 1947: 626 művelődési otthon (Budapesten kívüli adatok), 1947: 274 fővárosi üzemi kultúrterem működött. (Kormos, 1996) A munkásotthonok a mozgalmi élet fontos központjai lettek. A munkásközönség számára rendszeres szórakozást biztosítottak a munkásszínjátszók és a hivatásos előadóművészek (többek között a csepeli, ózdi, diósgyőri, pesterzsébeti munkásotthonokban). A második világháború után az alakuló művelődési otthonoknak két fő feladata volt. Egyrészről annak az igénynek a kielégítése, miszerint legyen olyan intézmény, épület, ahol a társadalmi élethez, munkához szükséges ismeretek elsajátíthatók. Másfelől legyen mód a gondolat-, vélemény- és eszmecserére és hozzáférhetők legyenek olyan szolgáltatások, ahol az alkotási vágy kielégíthető.

Milliók a művelődési otthonokban láttak először filmet, színdarabot, képzőművészeti kiállítást. Százezrek kapcsolódtak be az amatőr művészeti mozgalomba. (Kormos, 1996) 1945

és 1948 között a szabadművelődés korszakában szerteágazó intézményrendszer valósult meg pártok, civil szerveződések és egyházi szervezetek tagságával. A korszak célrendszereit két minisztériumi rendelet is alátámasztotta (44.300/1945. VI. sz., 62.132/1945. VI. sz.). (Juhász, 2016) Az 1945-1948 közötti ún. koalíciós időszak politikájában a kultúra demokratizálását, az írástudatlanság felszámolását, a munkás- és parasztfiatalok művelődési lehetőségeinek és köreinek fokozását tűzték célul (Felkai, 2009). A szabadművelődés szemlélete szerint az intézményrendszer a pártbefolyásmentes művelődési gyakorlatot szolgálta (Fónai, 1993).

1945-ben egységes felnőttoktatási rendszer jött létre a munka melletti tanulási mobilitás ösztönzése, új vezető réteg felnevelése céljából. Ekkoriban az analfabéták aránya 6,8% volt országosan, sokan még a hat elemit sem fejezték be. (Horváth, 1990) 1946-ban két újabb rendelettel (720/1946. ME, 31600/1946. VKM. (Horváth, 1990)) szabadművelődési kerületekre osztották fel az országot. A kerületek élén a szabadművelődési felügyelő állt (T. Kiss, 2000), ügyvezetőkkel. A szabadművelődési tanácsoknál gyakornok tanárok, tanítók, lelkészek dolgoztak. (Fónai, 1993) Ezek a tanácsok vidéken működtek, a fővárosban kiépült kulturális intézményhálózat volt. Egyes településeken „Kerületi Szabadművelési Tanács", máshol „Települési Szabadművelési Tanács" működött. (Drabancz M. & Fónai, 2005) A dolgozók műveltségének és iskolázottságának pótlására 1945-ben megalapították a dolgozók iskoláit[13]. 1930-ban a népesség 20%-a nem vett részt iskolai oktatásban[14], a dolgozók iskolája nagyban hozzájárult a felnőtt lakosság műveltségpótlásához. Az 50-es években és a 60-as évek elején a különböző munkakörökhöz kapcsolódó elvárt végzettség miatt igen nagy szerephez jutott a „kvalifikációs hullámban" a dolgozók iskolája. 1964-65-re végül gyorsütemű létszámcsökkenést tapasztaltak ebben az oktatási formában, amelynek egyik oka az volt, hogy az oktatási rendszerben megindult a „fiatalodás", a társadalom iskolázottságának színvonala emelkedett. (Horváth, 1990)

1946-ban a Magyar Állami Közmunkaügyi Hivatal rendeletben jelölte meg a kultúrotthonok létesítésének szükségességét. Ezek az intézmények egyaránt helyet biztosítottak a közkönyvtárnak, a helyi népművészeti alkotótevékenységnek, a múzeumnak, előadásoknak és helyi igény szerint a mozi-fényképszínháznak is. (Szabó, 2006) A kultúrház-mozgalom

[13] A dolgozók iskoláit az 11.130/1945.sz. rendelet legitimálta. Azok számára biztosították középfokú iskolai és középiskolai tanulmányok elsajátítását, akik többek között szociális helyzetük, származásuk miatt nem fejezhették be kötelező tanulmányaikat vagy azon idős emberek számára nyújtottak oktatást, akik szívesen visszatértek az iskolapadba. A dolgozók iskolája részben szakmai továbbképzést jelentett, részben felső(bb) oktatásban történő tanulmányokra készített fel. (Csoma, 1992, idézi: Juhász, 2016)

[14] *„(…) érettségi bizonyítványt szerzett 2,2%-a, s egyetemi, főiskolai diplomát szerzett 1,9-%-a, (...) a szegényparasztság gyermekei a középiskolás tanulók 1,3%-át teszik ki, amikor a parasztság az ország lakosságának 35%-át alkotta. Az ipari munkásság gyermekinek aránya a középiskolákban 2,7%, a lakosságnak pedig a munkásság 18,8-át alkotta."* (Horváth, 1990:359)

hároméves terve során 20 kultúrház épült vidéken (Fónai, 1993). Ebben az évben életre hívták a Magyar Népi Művelési Intézetet. Az intézet a Szabad Művelődési Tudományos Intézetnek a szabadművelődés elméletéhez kapcsolódó feladatait és vagyonát vette át, elnöke Illyés Gyula lett (T. Kiss, 2000). A művelési intézet célja szerint a társadalmi szervezetek számára elveket és módszereket biztosított (Drabancz M. & Fónai, 2005)

1945-ben megalakult a 2100/1945. sz. rendelettel az Országos Szabadművelődési Tanács (OSZT) (Fónai, 1993), Karácsony Sándor elnökségével. (Maróti, 1998) A tanácsot a megszűnt Országos Népművelési Bizottság helyett alapították. (Drabancz M. & Fónai, 2005) A szervezet kettős feladat ellátására vállalkozott: egyrészt összefogni az iskolán kívüli művelődéssel és felnőttoktatással foglalkozó szervezeteket, másrészt a minisztérium tanácsadó szervi feladatokat ellátni. (Juhász, 2016) Saját mozgalmi lapja is volt a szabadművelődés mozgalmának „Szabadművelődési Híradó" címmel, amely 1945 októberétől került kiadásra (Fónai, 1993). 1947-ben megjelent az „Új Szántás" című folyóirat első száma (Maróti, 1998), amelyet az OSZT adott ki. (Drabancz M. & Fónai, 2005) A szabadművelődés szolgálta a szabadművelődési szakemberek képzését is, amelyhez a „Magyar Rádió" „Falu Hangja" osztálya is csatlakozott 1948-ban kísérleti kultúrvezetői tanfolyamával, a tanyák ifjúsága számára (T. Kiss, 2000).

A szabadművelődési korszakot politikai pluralizmus jellemezte. Megfogalmazásra került az egyéni és a közösségi érdekek által szerveződő társadalom képe, a központi akarat minden formában elutasításra került. A periódus a „kultúrálandó fél kultúrigényeinek" tanulmányozását ábrázolta. A termőföld szimbolika szerint (Karácsony, 1947), a föld (a tanuló) a termést hozza, amelyet akar, ami benne gyökerezik. A szemlélet mentén az iskolán kívüli népművelést felváltotta a szabadművelődés, ahol maga művelődik a nép, szabad elhatározásából. (Németh & Szurmainé, 2012) A szabadművelődés kora napjainkig példaértékű időszaka a cselekvő és művelődő közösségek önszerveződésének. A koalíciós időszakban a kulturális életnek, így a közművelődésnek is csak bizonyos területei szerveződhettek. Ez lehet az egyik magyarázata, hogy a Magyar Kommunista Párt különösen tevékenyen szervezte a kulturális élet kezdeményezéseit, szervezeteit, hiszen a háború előtt saját kulturális szervezetekkel –, illegális működése miatt – nem rendelkezett. Ennek pótlására 1945-ben létrehozták a Munkás Kultúrszövetséget (később Dolgozók Kultúrszövetsége 1947-től, majd a Szakszervezeti Szaktanács Kulturális Osztálya 1948-ra). Kezdeményezték az elindítását a „Szabad Föld Téli Esték"-nek, majd a „Szabad Föld Tavaszi Vasárnapok"-nak. Szorgalmazták tanyanapok, megyenapok szervezését, ahol egy régió művelődő közösségei, kulturális életének csoportjai mutatkoztak be. (Fónai, 1993) 1948-ban elindultak a „szabadművelődés kultúr-autóbuszai", amelyek filmvetítőket, társulatokat vittek magukkal. (Drabancz M. & Fónai, 2005)

A háború után az újjáalakult és kibővült népfőiskolákat 1948-ban az MDP Politikai Bizottságának határozata ellehetetlenítette. A sajtó önálló arculata megszűnt. Létrejött a Szabad Nép, szakszervezeti irányítással működött a Népszava és továbbra is megjelent a Hazafias Front folyóirata a „Magyar Nemzet". Tartalmuk azonban alig különböztek egymástól. (Juhász, 2016) A politikai szektorban jelentős változás ment végbe, amely az iskolán kívüli művelődést alapjaiban átformálta. 1948-ban „reakciós, összeesküvő" indokok miatt megszüntették a szabadművelődést. Feloszlatták az Országos Szabadművelődési Tanácsot. (Fónai, 1993) 1949-től az egypártrendszer és a totális kommunista diktatúra létrejöttével a népművelés elnevezés visszatért a használatba, amely a szovjet mintára központosított hatalom művelődést irányító szemléletét tükrözte. A lokális öntevékenység felszámolásra került, a közművelődést a rendszer államilag monopolizálta. A szakszerűséggel szemben a politikai hatalom megszervezése és megtartása lett a cél. A korszak direktíváinak demonstrálása, az agitációs szerep lett a kulturális terület főbb funkciója, amelyet művelődési tervutasítás irányított. (Németh & Szurmainé, 2012)

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Szabadművelődési Főosztálya helyett 1949-re a Népművelési Minisztérium[15] Népművelési Főosztálya jött létre. (Fónai, 1993) Az uralkodó kultúrpolitikai ideológiát Lenin fogalmazta meg kulturális forradalomként. A kulturális forradalmat a társadalmi forradalom szerves részének tartotta. A szocializmus megteremtéséhez úgy vélte meghatározott kulturális színvonal szükséges, amelynek alapja az osztályharc, felszámolva a „volt uralkodó osztályok monopóliumát", biztosítva a művelődéshez való jogot és egy új értelmiség születését, akik megbízható, paraszti és munkási származásúak. (Drabancz M. & Fónai, 2005)

Az első művelődési otthon (kultúrotthon (Németh & Szurmainé, 2012)) megalapítására 1949-ben, Békésen került sor. Vas megyében kultúrházépítő „láz" indult meg: több település lakosai[16] kultúrházat építettek, közösségi erőből. A művelődési otthonok számának emelkedésével a művelődési otthonok egységesítésének hálózatosításával visszafogták az alulról szerveződő művelődési mozgalmakat. (Kormos, 1996) A létrejött intézményeknél már az épületek kialakításában is érzékelhető volt a politikai-ideológiai szemlélet. Nagy termeket terveztek meg, amely agitatív demonstrációkat, politikai és társadalmi ünnepélyeket szolgáltak. Ez a szervezeti környezet néhány év alatt a szó szoros értelmében kiépítette intézményrendszerét. Megfeleltette azt a kommunista ideológiának, amelyben a szakterület lelkét biztosító emberi erőforrások is kimerültek. A kényszerűsített művelődést a látogatottság

[15] A Népművelési Minisztérium 1949. június 11.-től 1956. december 31.-ig működött. (Drabancz M. & Fónai, 2005)

[16] Köztük Kissomlyó, Várkesző, Kemeneskápolna, Tohoros, Vép, Gyönyösfalu, Kemenesmihályfalva és Kőszegdoroszló. (Kormos, 1996)

alacsony mutatói és a valós, értékes tartalmakat, együttműködéseket alig hordozó események jellemezték. (Németh & Szurmainé, 2012) A kultúrházak, az intézmények egy része korábban is kulturális célokat szolgált, más intézményeket egykori kastélyokból alakítottak ki (pl. Tuzsér). (Fónai, 1993)

Az intézményrendszer kialakulásával párhuzamosan az azok működését, feladatkörét meghatározó jogszabályi környezet is kialakításra került. Megszületett a Minisztertanács 136/1951. sz. rendelete, az 1/1952. évi Népművelési Minisztériumi rendelet és Szakszervezetek Országos Tanácsának 1952. 3. havi határozata. (Kormos, 1996) Törekedtek az intézményrendszer feladatainak, létesítéseinek, működésének meghatározására. A művelődési otthonok intézményvezetőinek I. országos tanácskozására 1951. október hónapban került sor, a művelődési otthonok számának növekedése céljából. (Kormos, 1996) A nép- és közművelődési könyvtárakat felügyelésére és irányítására Népkönyvtári Központot szerveztek, majd a negyvenes évek végére a könyvkiadás irányítását átvette az állam. Az államosított könyvkiadás érdekében létrejött a Kiadói Tanács (1953). 1949-ben a Magyar Tudományos Akadémia újjászerveződött és kiépült a kutatóintézeti hálózata, létrejött a Műszaki és Természettudományos Egyesületek Szövetsége is. (Juhász, 2016)

1950-re a tanácsrendszer kiépítésre került, a népművelés irányításának szerkezetét átalakították és létrehozták a megyei tanácsok Népművelési Osztályait. A járásokban népművelési instruktorok irányították a népművelést, kultúrcsoportok, színjátszókörök, olvasókörök kerültek alakítása, akik saját „életképeiket" mutatták be a közönség számára. A műkedvelés mellett az ismeretterjesztés is jellemző volt a népművelésben. Analfabéta és számolási tanfolyamok, tsz munkaegység számító tanfolyamok, ezüstkalászos gazdatanfolyamok indultak. A termelési kedvet termelési műsorok előadásával törekedtek népszerűsíteni, amelyet ún. „rigmusbrigádok" adtak elő. (Drabancz M. & Fónai, 2005) A kor ideológiai totális kontrollját mutatja, hogy 1952-ben Rákosi 60. születésnapja alkalmából országos feladat volt annak megünneplése. Az országszerte meghirdetett munkaverseny egyik eseménye volt Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a meghirdetett „kultúrhét". (Fónai, 1993; Drabancz M. & Fónai, 2005) A szovjet mintára kialakult totális diktatúra az élet minden területén megmutatkozott. A művészetpolitika is szovjetizálódott: ekkoriban vált a művészetpolitika önálló ágazatává a kultúrpolitikának, ahol a szocialista realizmus vált az követendő mintává. (Drabancz M. & Fónai, 2005)

Két világháborút követő szabadművelődés volt az egyik legszebb időszaka az alulról jövő, lokális igényekre reagáló koalíciós művelődésnek. A kommunista egypártrendszer kialakításával a szabadművelődést az ideologisztikus népművelés váltotta fel. A rendszernek

határozott politikai, ideológiai céljai voltak: a termelés propagálását, a tsz-esítés promotálását, a béke-aratás/cséplés eseményét. (Fónai, 1993)

Az 1956-os forradalom és szabadságharc, illetve annak megtorlása után a diktatúra engedni látszott. A Kádár-rendszer első időszakában az elnyomás és a represszió volt jellemző, amely a hatvanas évek elejétől a nyílt megtorlás csökkenéséhez, majd megszűnéséhez vezetett. (Drabancz M. & Fónai, 2005) A direkt utasításos rendszer összeomlott, helyére egy puhább, a hazai művelődési hagyományokra és adottságokra figyelmesebb művelődéspolitikai irányzat jelent meg. A Kádár-korszakkal –, ahol az ideologizált kultúrpolitikát az ún. államosított modell váltotta – a tűrt és támogatott kulturális javakat közvetítette a közművelődés intézményhálózata uniformizált kultúraközvetítéssel. Ez az irányelvek és munkatervek szerint működtetett szakmai sajátosság a kulturális intézményrendszer egészében (ideértve a színházak, könyvkiadás, opera világát) megmutatkozott, nem csak a művelődésre volt kizárólagossággal jellemző. (Németh & Szurmainé, 2012)

A közösségi művelődés népszerűsítését segítették elő a megjelenő tömegkommunikációs csatornák: a Magyar Rádió, a Magyar Filmgyártó Nemzeti Vállalat és a Magyar Televízió. (Kormos, 1996) A kultúrpolitika államirányítási rendszere 1957 és 1974 között nem sokat változott. Elindult a Művelődésügyi Minisztérium, amely a teljes kulturális élet irányításáért felelős volt a művészetektől a közoktatásig. A művelődéspolitika tényleges alakítói jellemzően a pártapparátus tagjai közül kerültek ki (Szirmai 1957-59, Aczél 1957-89). A művelődéspolitikát kettős mechanizmus szerint irányították: az operatív irányítást az állami szervek végezték, az általános célok és elveket a párt egyes testületei (különösen a Politikai Bizottság, a Központi Bizottság és az Agitációs és Propaganda Bizottság) határozták meg. (Drabancz M. & Fónai, 2005)

A lokális kereslet-kínálatra az ötvenes éves végén kezdett tekintettel lenni a művelődési szakterület. 1957-ben létrehozták a művelődési osztályokat a városi tanácsokban, majd 1958-ban a Megyei Művelődésügyi Tanácsot (a Megyei Művelődésügyi Osztály tanácsadói szerveként) (Fónai, 1993). A művelődési otthonok vezetőinek II. országos tanácskozására 1959-ben került sor. Eredményeképpen a művelődési otthonok feladatai csoportosításra kerültek. A tanácskozás tapasztalatai alapján született meg a 2/1960. évi kormányrendelet a művelődési otthonok újra szabályzásáért. A differenciálás alapja a kiscsoportos művelődési formák elterjedése volt. A Művelődési Minisztérium a kormányrendelet megerősítése céljából kiadta a „Művelődési otthonok működési szabályzatát”, amely egyúttal kitért az intézmények tipizálására (az adott épület adottságai szerint). Kialakította a művelődési ház, művelődési

otthon, művelődési terem és művelődési kör vagy klub besorolást.[17] Az Országos Népművelési Tanács 1965. évi ülése egyre sürgette a településtípusok szerinti differenciáltabb intézmény- és követelményrendszer kialakítását. Ekkor jöttek létre az első megyei művelődési központok, került szabályzásra az intézmények gazdálkodása (201/1965. MM. sz. utasítás) és jelent meg a közös fenntartást szabályzó rendelet is (4/1965. MM. sz.). Az utasítás új intézménytípusokat határozott meg, művelődési központ, művelődési ház, klubkönyvtár besorolással.[18] (Kormos, 1996)

A hatvanas években társadalmi erőből és munkából a művelődési otthon-építés újabb lendülethez jutott. Létrejött a „nagytermes" művelődési otthonok hálózata. (Fónai, 1993) A forradalom utáni években a művelődéspolitika a bűnbakká minősített bizonyos művészeteket, majd idővel a művészetpolitika fokozatosan informálissá vált. Ez a szemlélet és gyakorlat a rendszerváltásig fennmaradt, többek között Aczél György hathatós irányításával. (Drabancz M. & Fónai, 2005).

Az 1960-ban szerkesztett „Új magyar lexikonban" még nem szerepel a közművelődés címszó. A definíciót az 1970-es Népművelési konferencia vezette be, a konferenciát ezt követően közművelődési konferenciaként emlegették. (Maróti, 1998) A fogalom jogszabályban először a közművelődési törvényben szerepelt (Kormos, 1996). 1974-ben megjelent a közművelődési párthatározat, majd két évvel később, 1976-ban az országgyűlés által elfogadott közművelődési törvény. A „népművelés" és a „kultúrmunka" számtalan lépcsőfokon ment keresztül az 50-es évek totális diktatúrájától a 60-as években már részben decentralizált, a szabadidő kulturált eltöltésére irányuló működésig. (Maróti, 1998) A népművelés-közművelődés fogalomvita a már nevezett 1976. évi V. törvénnyel zárulhatott le. (Sári, 2004) A társadalmiasítást, az alulról szerveződés első jeleit annak hetvenes évekbeli kidolgozásakor láthatjuk. A felülről jövő, döntéshozói keretezés helyett egy öntevékenységre építő, társadalmi mechanizmusokat használó, önmagát szétfeszítő szakma „csírái" mutatkoztak a szakterületi koncepció kidolgozásakor. (Drabancz M. & Fónai, 2005)

Az 1970-es évektől reformok mozdították ki a műveltető szerepből a szakmát: a közművelődés középpontjába az öntevékeny, kultúraelsajátító ember került, aki sajátos helyi igényekkel és adottságokkal bír (Németh & Szurmainé, 2012). Átalakult a népművelési

[17] Az épület adottságainak figyelembevétele mellett az otthonok személyügyi feltételei is javultak: 5 000 fős lakosságszám felett fő állású művelődési igazgató alkalmazására került sor, a 3 000-5 000 fő közötti lélekszámú települések több mint felében volt fő állású intézményvezető. Azokban a megyékben, ahol több kistelepülés volt, jellemzően a Dunántúlon körzeti művelődési házak kerültek kialakításra fő állású vezetővel. (Kormos, 1996)

[18] Az árnyaltabb működési elvárásokat (a települési művelődési és társadalmi adottságok, illetve az intézményi tárgyi és személyi jellemzők figyelembevételével) az 105/1968. MM. sz. utasítás összegezte. Szükségességét bizonyítja, hogy az azt megelőző időszakban 3 311 területi feladatellátó szakszervezeti és tanácsi intézmény került nyilvántartásra, közülük az új utasítás elvárásai alapján 1 694 intézmény kerülhetett besorolásra. (Kormos, 1996)

tevékenységben a falusi népműveléstől a városi értékek közvetítésében való közművelési feladatra: megjelent az igény a korszerű műveltségre. Ezzel együtt csökkent az aránya az ismeretterjesztésnek, tanfolyamoknak, műsoros estéknek és nőtt a műkedvelő csoportok, mozi és múzeumok, kiállítások, ún. akadémiák látogatottsága. (Fónai, 1993) Több, a helyi körökre épülő országos mozgalom ekkor indult meg (pl. Röpülj páva!) (Drabancz M. & Fónai, 2005).

Ez a szemléletváltás országszerte minőségi átalakulást eredményezett, egyúttal – mivel a helyi igényre irányul az intézmény szakmai profilja – népszerűbbé tette a művelődési otthonokat. A reformokat három főbb okra vezetjük vissza: a gazdasági és társadalmi konszolidáció jelenségére (1.), ahol a magyar társadalom tagjai közösségi és önmegvalósítási teret biztosítottak a közművelődési színterek. A közművelődési szakma nagykorúvá válására (2. a-b.): a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem (KLTE, ma Debreceni Egyetem), amely főbb műhelye volt a felnőttnevelésnek, 1956-ban a tudományágy számára elsőként tanszéket létesített Durkó Mátyás szakalapításával. Ezt követően országszerte elindult a képzés elsőként harmadszakos képzési formában (Felkai, 2009; Juhász, 2016). Később másod-, végül napjainkra főszakként[19] (Sári, 2004). (a.) A különféle szakmai lapok: „Népművelés" (hetente megjelenő, gyakorlati kérdésekkel foglalkozó folyóirat), „Kultúra és Közösség" (KéK) (évente több alkalommal publikált, a terület elméleti folyóirata) permanens nyilvánosságot biztosítottak a szakterületnek. (b.) A fentiek mellett az intézményi profil átalakulásának harmadik okaként (3.) a helyi társadalomba való beágyazódást, a közhasznúságot és az intézményi tevékenységpaletta szélesedését (az igények integrálását) tartjuk. Az intézmények a helyi lakosság mindennapjainak részévé váltak, ahol életszerű tartalommal, otthonként szolgálták egyre inkább a helyi közösségeket. Így indulhatott meg a közművelődés részleges közösségi privatizálása. (Németh & Szurmainé, 2012) A hatvanas évek végére a szakképzett népművelők hiánya országos méretű problémává nőtt, rendkívül magas volt a fluktuáció a munkavállalók között. A közművelődési intézmény teljes munkatársi köre szinte két évente megváltozott. (Fónai, 1993) Ennek egyik feloldására több egyetem, főiskola egymást követően indította el a felsőfokú szakemberképzést. (Fónai, 1991)

A hatvanas évektől máig tartó időszakot egy folyamatosan átrendeződő társadalmi-gazdasági korszakként értelmezzük. A prágai tavasz és a szocializmusban végbemenő új gazdaságirányítási rendszer bevezetésének eredményeként a közművelődésben a közösség, az egyén, a csoportok, körök részleges autonómiája került a szakmai szemlélet középpontjába. A közművelődés egyik legheterogénebb, ideológiákban és mozgalmakban sokféle időszaka a II.

[19] (Itt jegyezzük meg, hogy az egykori népművelő képzésnek több nemzetközi aspektusa is van: Ausztria (népművelés szakma), Anglia (1920), USA (1933), Finnország (1949) népművelő képzés. (Sári, 2004))

világháborút követő és a rendszerváltást megelőző időszaka: a példaértékű szabadművelődéstől (ahol az egyéni és közösségi igények szervezték a(z ön)művelődést), a Rákosi-rendszer felülről irányított diktatórikus kultúraszemléletéhez jutottunk el, ahol az ideológiának megfeleltetve műveltették a magyar társadalmat. A „gulyáskommunizmus" állami monopólium-helyzete a 3T (tilt, tűr, támogat) mentén szervezte a kultúrát, amely a 70-es évek társadalmi átalakulása okán, reformok mentén már nyitást mutatott a helyi igények szerint sokféle, a mindennapi élethez segítséget nyújtó kulturális és közösségi szolgáltatásokra. Az 1970-es évektől elsőként az előtér-program, majd a nyitott ház kísérlet járult hozzá a művelődési otthonok demokratizálódási kísérletéhez. Ezek a törekvések értelmezték újra a művelődési intézmények alapszolgáltatásait, funkcióit. (Szabó, 2006) (vö. Varga & Vercseg, 1998)

Megkezdődött a szabadművelődési korszak rehabilitálása, a népfőiskolákkal szemben fokozatosan csökkent a politikai-ideológiai bizalmatlanság. Ezzel párhuzamosan a témához kapcsolódó (az ekkor már elhunyt Karácsony Sándortól származó) publikációk köre is szaporodott (Maróti, 1998). A művelődési szakma az ideológiai neveléshez kötődő tanfolyamokat, képzéseket jobbára már csak kötelességből szervezte, a közművelődés tartalmi jellemzői a magaskultúra és az ifjúsági klubmozgalom felé fordultak. A művelődéspolitikai vezetők továbbra is törekedtek a szakma átpolitizálására (Fónai, 1993). A közművelődési párthatározat (1994) – bár jeles támköve a szakmának – nagy kiterjedésű és gyors koncepciót jelölt meg a teljes kulturális terület közművelődési szemlélet szerinti működésére. Az elgondolást annak volumene ellehetetlenítette, a gyakorlati megvalósítás helyett egy kipipálandó feladattá vált a kulturális intézményrendszer számára. A koncepció egyetlen nyertese a művelődési otthonok hálózata volt, ahol leginkább érvényesülhetett elmélet és gyakorlat: központjaik a városi művelődési központok lettek, tagjaik pedig a művelődési házak. Az állami intézményrendszer mellett működtek az egyes szakszervezetek közművelődési intézményei, a tsz művelődési ottthonok a hetvenes évek közepére jellemzően megszűntek. 1977-ben az Oktatási Minisztérium és a Kulturális Minisztérium közös, komplex intézmény létrehozásáról szóló irányelvet fogalmazott meg. A közös állásfoglalás 1980-ban megerősítésre került, ezek lettek az általános művelődési központok, amelyek a nyolcvanas években meg is hozták azokat az eredményeket, amelyeket vártak tőlük. Az integráció lehetőségét az oktatási, sport és közművelődési szervezetek között. (Drabancz M. & Fónai, 2005)

1979-ben megalakult a máig működő Magyar Népművelők Egyesülete (MANE). Tagjai, akik a közművelődési intézményrendszer munkatársai, vezetői és a művelődő, önképző közösségek vezetőségeiből, hangadói közül kerültek ki a civil szervezet segítségével többek között előadássorozatokba, tanácskozásokba kapcsolódhattak be. Előbbiek mellett alkalmuk nyílt részt venni az egyesület szakmát és szakembereket segítő, koordináló módszertani

munkájában. (Juhász, 2016) A népfőiskolai mozgalom is reneszánszát élte, amelyet az 1983-as országos népfőiskolai mozgalmi találkozó szervezése is alátámasztott (Szabó, 2006).

A magyarországi közművelődési mozgalmat a Vitányi Iván vezette Magyar Népművelési Intézet (1982) ernyőszervezetként vette szárnyai alá (Sári, 2004). 1980-ban létrejött az Országos Közművelődési Központ a Népművelési Intézet és a Művelődéskutatási Intézet összevonásával, összekapcsolva a közművelődés elméletét és gyakorlatát (Juhász, 2016). A központtal egyidejűleg a Művelődéskutató Intézet és a Vitányi Iván által vezetett Módszertani Intézet is megalapításra került (Drabancz M. & Fónai, 2005). A közművelődés a felnőttképzés mellett a közoktatásban is növelte befolyását az általános művelődési központ (ÁMK) intézménytípus létrejöttével. Ebben az intézménytípusban olyan összetett feladatrendszert határoztak meg, amely kiküszöbölte a közművelődési, közoktatási és kulturális intézmények közötti párhuzamosságot. (Juhász, 2016)

A művelődési otthonok számának emelkedése után a 80-as évekre egy regresszió volt tapasztalható. (Szabó, 2006) Számtalan a társadalmi berendezkedést felpezsdítő, a szocialista rendszert megkérdőjelező mozgalom indult meg – filmklub-hálózat, alternatív művészeti törekvések, táncház mozgalom, értelmiségi találkozók, előadóestek. Sajnos a kulturális élet tárgyközpontú volt az emberközpontúság helyett (Maróti, 1980, idézi: Szabó, 2006). Ezek az eseményeket az ideológiai „varázstalanítás" sajátossága jellemezte. Közös érdeklődés, illetve motiváció alapján tömörültek művelődő közösségekbe a résztvevők (Szabó, 2006; Németh & Szurmainé, 2012), felülről jövő, irányított műveltetés nélkül. A rendszer erodálódott, az ideológiai tartalmak aránya csökkent, a művelődéspolitikához, így a közművelődéshez kötődő döntések egyre szakszerűbbek lettek. (Drabancz M. & Fónai, 2005) A szakterületen a nyolcvanas évekre sem csökkent a közművelődésben dolgozó szakemberek fluktuációja. A felsőfokú, egyetemi képzés mellett 1986-tól a szakképzett népművelők hiányát középfokú népművelői tanfolyamokkal törekedtek mérsékelni. (Fónai, 1993) Ez a képzés a mai Közművelődési szakember II. OKJ, részben a felsőfokú szakképzettséget adó Közművelődési Szakember I. képzés elődje. A közművelődési intézményekben az egyéni és közösségi érdeklődések részben differenciálták a társadalmat. Ennek egyik jelensége volt, hogy több, a rendszerváltást elősegítő, a későbbi többpárti struktúrát megteremtő politikai mozgalomnak a művelődési házak biztosítottak színteret. Emiatt a rendszerváltó években a közművelődési intézmények kitüntetett történelmi szereppel bírtak. (Németh & Szurmainé, 2012)

A 80-as évekre egyre inkább a szocialista ideológia megkérdőjelezése, a társadalmi differenciálódás lett jellemző. Megerősödött a közművelődés közösségi tér funkciója, az intézmények több civil és társadalmi szerveződésnek otthont adtak, támogatták azok létrejöttét.

(Drabancz M. & Fónai, 2005) A közművelődési intézményrendszerben a többpártrendszer létrejöttét elősegítő plurális politikai mozgalmi színtér-funkció is jellemzővé vált.

3.4. Negyedik generációs művelődési otthonok időszakától napjainkig

A rendszerváltás után, a társadalmi pluralizálódással a kulturális élet területén versenyhelyzet alakult ki. A morális értékek relatívvá váltak, tudományos, civilizációs sokkot élt meg a magyar társadalom. A 20. század második felét a keresés korának is nevezhetjük Hankiss Elemér (1999) nyomán. (Szabó, 2006) A közművelődési szakma a 80-as években kezdett el össztársadalmi szinten (újra) szakmásodni, a rendszerváltást követően nagyon rossz diszpozícióba került. (Fónai, 1991) A művelődési otthonok hálózata a kulturális paradigma megváltozásával, a kulturális piaci szereplők megjelenésével leértékelődött. (Drabancz M. & Fónai, 2005) A 90-es években induló privatizáció alapjaiban nem változtatott a társadalom szerkezetének felépítésén, a létrejött új tulajdonosi réteg sem lett számottevően a kultúrát támogató aktív társadalmi résztvevő. A társadalom jelentős hányada az egyes ellátórendszerek kedvezményezettjei és alkalmazottjai körébe tartozott. A közművelődés az egyik utolsó háttérintézmény lett az iskolák és a könyvtárügy mellett, ahol a kulturális aktivitás és a művelődés (Németh & Szurmainé, 2012), közjószágként elérhető maradt.

A közművelődés a rendszerváltás után több, a társadalmi és gazdasági változásokat követő átalakuláson ment keresztül. Ebben a változó környezetben önmagát – az átalakuló társadalmi és piaci környezet mentén – nem tudta azonosítani. A szakma jeles képviselőiben a képzés, és egyáltalán a népművelés felszámolásának gondolata is megfogalmazódott. *„(..) van-e tovább, illetve a hogyan tovább? – kérdéscsomag megválaszolásában. Kezdem azzal, hogy erre a népművelőképzésre, amely az elmúlt évtizedekben kialakult, véleményem szerint nincs szükség."* (T. Kiss, 1993:94) Ugyanakkor a szakma valamilyen formában – köszönhetően támogatóinak, kiemelkedő alakjainak fennmaradt. A rendszerváltás egyik hozadéka volt a szocialista ideológia megkérdőjelezése. A szakemberképzés tartalmának, tanegységeinek is módosulnia kellett. Az 1990. október 12-i felsőoktatási képzési tanácskozás szerkesztett anyagában, többek között magának a tanítandó művelődési tanegységeknek az átalakításáról is szó esik. (Fónai, 1991)

Formájában a rendszerváltást követően az országos háttérintézmény is (ismételten) átalakult. A Magyar Művelődési Intézet 1992-es alapításával a népfőiskolai tevékenység is bekerült alapfeladatként az intézet funkciói közé, 114 jogi személy szervezet, 68 jogi személy

nélküli szervezet, 67 nem népfőiskolai jogi személy szervezet és 134 egyéni tag került beosztásra az intézményben (Sári, 2004). Az intézet pozícióját, a szakterületi kereteket célzott pontosítani az 1997-ben létrejött a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvény (1997. CXL. tv.), amely a közművelődési szakma rendszerváltást követő jogszabályi környezetét fektette le. A jogszabályt több szakterület-specifikus rendelet és azok módosítása követte. A törvényi keret rögzítette a közművelődés fogalmát, célcsoportjait, elérhetőségét, valamint az önkormányzatok vonatkozó feladatairól (úgy is, mint finanszírozás, infrastruktúra) is rendelkezett. Sajnálatos tény, hogy a jogszabály a közfeladatok ellátásához nem rendelt vonatkozó módszertani előírásokat. A városok esetében kötelező lett ugyan a közművelődési intézmény működtetése, a kisebb települések esetében viszont nehezen vált követhetővé az intézmények működtetése. (Németh & Szurmainé, 2012) A rendszerváltás után számos, a szakszervezetek, nagyvállalatok által működtetett közművelődési intézmény megszűnt. Ennek feloldására, a közművelődési szakmai tevékenység ellátására 1990. november 27.-én létrejött a Szakszervezeti és Munkahelyi Művelődési Intézmények Egyesülete (SZMMIE), a nem önkormányzati, hanem szakszervezeti és munkahelyi művelődési intézmények érdekképviselete céljából. 2000-ben a szervezet nevet változtatott Területi Művelődési Intézmények Egyesülete /TEMI/ megnevezésre. (Kenese, 2023) Ezzel egyidejűleg fokozatosan a művelődési intézmények leépülését, a személyi és tárgyi feltételek gyengülését eredményezte a rendszerváltozást követő társadalmi és gazdasági átalakulás. (Németh & Szurmainé, 2012)

Az intézményi adottságok csökkenésével párhuzamosan megjelentek a közművelődési szakterület tevékenységét támogató civil szervezetek és vállalkozások (Németh & Szurmainé, 2012). Ezek a partnerek üde színfoltjai és szoros szakmai partnerei lettek a szakterület feladatellátásának Gazdagították a program- és tevékenység kínálatot, az intézményi szemléletbe sikerrel hozták be a civil közösségi módszertant. A művelődő közösségek nem tűntek el maradéktalanul, de jelentős számban szerepet vállaltak mellettük a kulturális célú civil szervezetek. A közművelődési intézmények egyfajta kultúraközvetítő helyszínként működtek, kevésbé vállaltak kezdeményező szerepet az önművelés, a közösségi művelődés szellemi központjaiként. Látszott tehát, hogy közművelődésre szükség van, de nehezen azonosítható annak intézményi, módszertani kerete. A szakterületet feladata a többi kulturális, illetve társadalmi szereplőtől nehezen volt elválasztható. Küldetését, céljait és módszertanát szokásjogon alapuló szemlélet jellemezte, alapvetően kevésbé kedvezményező kulturális szereplőként működött. (vö. Németh, 2022)

A közművelődés történetének következő mérföldköve az Európai Unióhoz való 2004-es csatlakozás volt. Ekkor Magyarországon, tagországként a szakterület euro-konformitásának

megteremtése vált kulcsfeladattá. A magyar közművelődés szakmai tevékenysége szépen beilleszkedett az uniós kultúra- és közösségszemléletbe. Az uniós támogatások biztosításának döntő érvanyaga volt, hogy más európai uniós országokhoz hasonlóan nálunk is többféle, a közösségek létrejöttét elősegítő, társadalmi tőkeinvesztáló intézmény, szervezet működik. Több kiváló az Európai Unió támogatásával életre hívott TÁMOP (Társadalmi Megújulás Operatív Program) és TIOP (Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program) pályázat is megvalósult közművelődési intézményekben, szolgáltatóknál. (Németh & Szurmainé, 2012)

Az rendszerváltástól tartó útkeresés része volt, hogy a szakma nehezen volt képes önmaga identifikálására. 2005-től egy elhúzódó útkeresésbe került, ekkor már Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus néven. (Németh, 2022) A szakmai recessziót mutatja, hogy míg 1956-tól 2005-ig a szakterületnek folyamatosan indult alapszakos képzése (változó elnevezésekkel, de közművelési céllal), ez a bolognai átalakítással megszakadt. A közművelődési szakterület az andragógia szak alá került művelődésszervező szakirányként. Az utolsó művelődésszervező alapszakos hallgatók 2010-ben végeztek a képzésben, 2010 és 2016 között nem volt önálló alapszakja a területnek. Eközben a szakma folyamatosan törekedett új alapszak létrehozására. (Juhász & Pete, 2018; vö. 18/2016. EMMI r.)

A szakterület a 2000-es években – felismerve a szakmai autonómia csökkenését – elkezdte keresni annak aktuális társadalmi feladatait. Új intézménytípusok jelentek meg. A 2008-ban a Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium kiírására (Új Magyarország Vidékfejlesztési Program, 2008) megindult az Integrált Közösségi és Szolgáltató Terek (IKSZT-k), mint új típusú kulturális szolgáltatók koncepciója. Annak céljából, hogy a kistelepüléseken megindulhasson a szolgáltatási struktúra, és a helyi partnerségnek megfelelő közösségi és szolgáltató tér működhessen. Ez a vidékfejlesztési program a helyi közművelődést, egyúttal a civilház, ifjúsági klub, foglalkoztatási információs feladatokat hivatott ellátni. Az intézményi forma jelentős segítséget hozott a szakterületnek és különösen a vidékfejlesztésnek. Hozzájárult a közművelődés lokális feladatainak felismeréséhez, de nem oldott meg minden problémát. (vö. Beke & Ditzendy, 2008)

Megindult az Agora típusú intézmények alapítása is. Az Agora program megyei jogú városokat vont be a közművelődés és az oktatási alrendszerek összekapcsolásával. 2008-2014 között elsőként hét településen (Tatabánya, Kaposvár, Szekszárd, Hódmezővásárhely, Szolnok, Békéscsaba, Nyíregyháza), majd második ütemben – 2013 és 2015 között – további három településen (Veszprém, Kecskemét, Szombathely) jöttek létre Agora típusú szervezetek. 2010 és 2015 között pedig megindult az Agora Pólus program TIOP-os pályázati források segítségével. Létrejöttek az agoravárosok, három intézmény (és települési felsőoktatási intézmény) bevonásával. (Szente, 2015) (vö. (Németh & Szurmainé, 2012) Az Agora program

során elsődlegesen multifunkcionális közösségi központok (1) jöttek létre, ahol komplexumokba telepítették a közösségi, képzési és élményfunkciókat (2). Előbbiekkel együtt a területi közművelődési tanácsadó szolgáltató funkciót is (3) kialakították. Az Agora pólus projekt valamelyest eltért az eredeti Agora programtól, céljait közvetlenül a felsőoktatáshoz kapcsolták. (NMI, 2015, idézi: Vichnál & Benkei-Kovács, 2021)

A rendszerváltást követő közművelődést a szakma saját önbevallásának bizonytalansága miatt nehéz megítélni. Nehezen találja gyökereit a szakma, a 2011-től a magyar közművelődési rendszer átalakult. Létrejött a Nemzeti Művelődési Intézet[20], az önkormányzatok által alapított és működtetett intézményi gyakorlat megszűnt (2011. CLIV. tv.), az átalakult társadalmi igények figyelembevételével a közművelődési szolgálatások köre megváltozott. (Németh, 2022) „*A 2011. évi CLIV. törvény a megyei önkormányzati intézmények átvételéről rendelkezett, és ez a jogszabály integrálta a megyei közművelődési feladatellátást a megyei intézményfenntartó központhoz rövid ideig, majd* [át]*kerültek a megyei közművelődési intézmények – a 2013-tól már Nemzeti Művelődési Intézet nevet viselő – Intézethez."* (NMIKon, 2024) 2013-ban megjelent az új tanárképzési rendelet, amellyel párhuzamosan új tanári mesterszak indult közösségi művelődés tanára mesterszak elnevezéssel. (283/2012. Korm. r.) 2013-ban elindult a Kulturális Közfoglalkoztatási Program 4 000 fő közfoglalkoztatásával. (vö. Németh, 2022) A foglalkoztatási program 2014-ben, 2015-ben (Belügyminisztérium, 2015), 2016-ban, majd 2017-ben is megvalósult. (NMI, 2018c) A közművelődési szakterület megnevezte a közművelődési alapszolgáltatásokat, illetve módosította a szakterületet szervező jogszabályt (*„2017. évi LXVII. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról*" (2017. LXVII. tv.)). A megváltozott törvényi keret kiterjesztette a kulturális alapellátást (vö. Hoppál, 2017), bevezette a minimum normatívát a nem megyei jogú városok számára (minimum 1,2 millió forint 2015-ben, 2022-ben minimum 2,270 millió forint) és megemelte az általános normatíva összegét. (NMI, 2023)

A fenti változások okát a társadalmi átalakulásokban látjuk. A művelődő ember képe, így a művelődő közösségek jellege is megváltozott a 21. századra. A rendszerváltást után a 2010-es évek második felére a művelődéspolitika a közművelődés intézményeire a kultúra közvetítőiként tekintett, ahol a színterek a közösségalkotó, fejlesztő szerepet szeretnék biztosítani, szervezeti rugalmassággal és tartalmas feladatellátással biztosításával. (Németh, 2020c) Mindezekhez a szakmai képzésnek is alkalmazkodnia kell: olyan képzési jellemzőkkel, ahol elméletében színvonalas, gyakorlati képzésében a kihívásaira felkészíteni képes terv

[20] Később 2017.01.01.-jétől Nemzeti Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. (NMIkon, 2024a)

mentén. (Fónai, 1991) A 2017-es jogszabályi módosítás elindította az infrastrukturális és szakemberellátottsági változásokat (vö. 20/2018. (EMMI r.) is. Mindezek támogatásáért átalakult a szakterület felsőfokú képzése, 2016-ban új közművelődési alapszakot alapított a terület kulturális közösségszervező BA szak néven. (18/2016. EMMI r.; Juhász et al., 2020)

A közművelődés egy professzionalizációs folyamatot jár végig, az egykori melléktevékenység (hajtás) önálló főtevékenységgé serkent, majd recesszióba lépett, majd új paradigmák mentén önmagát újradefiniálja. A művelődéshez kapcsolódó terület a bemutatott történeti lépcsőfokok (vargabetűk) mentén törekszik megszilárdult professzióvá válni, amelyben láthatók, feltételezhetők konstruált és funkcionális jellemzők (vö. T. Kiss, 2000) Vitatható ennek arányossága: a konstruált szakmaiság vagy a funkcióváltás, a funkcionális átalakulás dominál? Szeretnénk amellett letenni szavazatunkat, hogy az utóbbi: a közművelődés módosított paradigmáit a professzió – a szakértői vagy tudáselit szerinti, egyetemi képzés során elsajátítható tudás konstrukciós, intézményesülési folyamatainak összességéért (Fizel, 2017) – kialakításáért, keretezéséért alakítja. (Vámos et al., 2020)

A közművelődés esetében – tekintettel annak infrastrukturális, szakemberellátottsági és jogszabályi környezetére – professziót feltételezhetünk. Ebben megerősít bennünket Carr-Saunders és Wilson (1933) modellje, miszerint akkor beszélhetünk szakmákról, professziókról, ha:

- létrejön szakmai szervezet
- azonosítható a szakképzés ténye
- belépési feltételekhez kötött az érintett szakmai művelése
- jellegzetes szakmai viselkedés és nyelvhasználat van, amelynek elsajátítása szakmai szocializációhoz kötött
- és megfelelő díjazás ellenében valósul meg a szakma művelése. (Kleisz, 2005)

Ezeknek a megfelelőit megtaláljuk a közművelődésben: szakmai szervezetek (NMI), támogató- és ernyőszervezetek (MANE, KKOSZ) elérhetők. A szakképzés közép- és felsőoktatási szinteken, továbbképzések és OKJ-s képzések formájában biztosított. A terület saját fogalomkészlettel rendelkezik. A szakemberek foglalkoztatására és munkájuknak ellentételezésére szakterületi gyakorlat mutatkozik (mértéke, minősége megvitatásra érdemes). Maga a szakma is számos megnevezést kapott, jelenleg az alábbi felsőfokú szakképzettségek vannak a közművelődési területen: egyetemen vagy főiskolán szerzett *„népművelő, közművelődési előadó, művelődésszervező, művelődési menedzser, művelődési (és felnőttképzési) menedzser, andragógus (művelődésszervező szakirány), kulturális mediátor kulturális közösségszervező, ifjúsági közösségszervező, humánfejlesztő, közösségi művelődés*

tanár szakképzettség, valamint az ezzel egyenértékű, az OKJ szerinti, felsőfokú végzettségi szintre épülő közművelődési szakember, kulturális menedzser, közművelődési menedzser szakképesítés." (Juhász & Pete, 2018:75)

Mégis, a professzióhoz szükséges feltételek „szükséges és elégséges" mivolta mellett is hiányérzet mutatkozik. Ennek forrásai a szakma gyakori átalakulásából, a történeti hullámvölgyekből, az identitáskereséséből fakadnak.

Larson (1977) szerint három döntő tényező van, amely a professzionalizációhoz szükséges: a professzió a kognitív tudásra épül (1.), a közjót szolgálja, van önszabályozás igénye a szakmának (2.), a professzió autoritásra alkalmas, társadalmi megbecsülése feltételezhető (Kleisz 2002). Ezekkel a tényezőkkel kapcsolatosan már eltérő szakmai reflexióink vannak. Saját területünk kritikájaként: a professzióvá válás igényét érzékeljük, de az ún. normatív követelményeknek való megfelelést még nem tartjuk tökéletesnek. Az aspiráció jelen van, de a paradigmaváltás mentén a professziós jegyekben kiforratlan alapokat is látunk. A közművelődés történetiségében jelen vannak a deprofesszionalizáció jelei: a felsőoktatási képzés átalakulása, átnevezése, egyszersmind annak a veszélye, hogy a szakma leértékelődik. (Kleisz 2002) Mindezekkel kapcsolatosan mégis nem egy leértékelődést, de egy átmeneti, mozgásban lévő állapotot azonosítunk, amelyben Etzioni (1969) „semi-profession" kategóriáját, annak re-professzionalizációját véljük megfelelőnek a közművelődés jellemzésére. Etzioni fogalma a kiteljesedés hiányát mutatja, ahol gyengült professziók törekednek saját tradicionális tudásattribútumaikat és működési határvonalaikat egy új viszonyrendszerben, paradigmában megőrizni. Ez a status quo-ból való elmozdulás – amennyiben alkalmas eszközkészlettel rendelkezik – a szakmai keretek fejlődését is eredményezheti. (vö. Vámos et al., 2020) Fónai több tanulmányában is foglalkozik a terület professziós jellegével, többek között 2011-es tanulmányában ő is a művelődési terület semi-professziójára és a deprofessziójára utal. A területen, sok problematika mellett az etikai kontrollt, a szakmai közmegegyezéseket, az időtálló tudásterületeket és kompetenciákat hiányolja. *„(…) A szakmához szükséges tudás és képességek definiálása nem egyértelmű – bár vannak állandó elemei, de a tartalmak és a határok nehezen definiálhatók, ami hozzájárulhat a deprofesszionalizációs tendenciák érvényesüléséhez is*." (Fónai, 2011:241) Munkája zárásában hozzáfűzi, hogy *(…) Hasonlóságot mutat a deprofesszionalizációból is következően – valamint azt felerősítve – a végzett munka és a képzettség jelentős inkongruenciája, továbbá a más végzettségűek jelentős aránya, illetve a pályaelhagyás jelentős aránya. Bizonyos mértékig a professziótól függetlenül is vizsgálható a diploma kérdése: úgy tűnik, e szakmák választásának motívumai között jelentős szerepet játszik maga a diploma, két összefüggésben is - egyrészt, mint a gyorsan mobilizálódó társadalmi csoportok preferált diplomája, másrészt,*

mint olyan diploma, amit az azt megszerzők „generalista" módon kezelnek. A diploma jól konvertálható, vele számos területen el lehet(ett) helyezkedni (..)." (Fónai, 2011:252.) A diploma témakört mi mégis a professzióhoz kapcsoljuk: Kleisz 2005-ös értekezésében az eddigieket kiegészítette a művelődési terület további jellemzőjével a bricolage-típusú tudásbázissal. Ez az érvényes ismeretek kombinációját, a tudáscsomag alkalmazhatóságának képességét hordozza magában (Kleisz, 2005), amely erős 21. századi szakmai adottságot jelent, s úgy véljük szakmai rezilienciát mutat, amely nem zárja ki a professzionalizációt.

Mindezek fényében a paradigmaváltásban jellemzően olyan folyamatokat feltételezünk, amelyek a szakma megszilárdítását célozzák. Ebben nehezen határozható meg a konstruált és a funkcionális jellemzők aránya, a jellemzőcsoportok dominanciája. Meglátásunk, hogy van lehetőség a professzió „semi" jelzőjének elhagyására, a szakma életképességének megtartására, megszilárdítására. Ez nem könnyű feladat, az intézményesülés mellett szükséges hozzá megbecsülés, időtálló szakmai tőkefelhalmozás is. 1991-ben Fónai és kutatótársai a szociális munkások és más szakmák presztízsének és hatalmának vizsgálatakor egy tíz fokú skálán az akkori népművelő szakmát megvizsgálták. Eredményeik tükrében a terület presztízse alapján 5,939-es, hatalma szerint 5,175-ös erősséggel bírt, ezzel a 27 felsorolt szakma közül a művelődési terület a 21. lett a sorban. (Fónai et al., 1991) Úgy véljük amennyiben napjainkban megismétlésre kerülne a 91-es vizsgálat, a terület nem kapna erősebb értékelést – ebben tehát további, a történeti tapasztalatokat mérlegelő és felhasználó feladatok mutatkoznak a professzionalizációért. A magyar közművelődés a kezdetektől napjainkig hosszú utat járt be. A fenti paradigmaváltások a átalakították a magyarországi közművelődést, ebben a re-professzionalizált környezetben folytattuk le empirikus vizsgálatunkat[21], amelynek tapasztalatai alapján reflektáltunk a későbbiekben a professzió témakörére.

[21] Jelen fejezet egyes szakaszai szövegazonossággal a disszerens és Miklósi 2022-es közös tanulmányában (Kuthy-Megyesi & Miklósi, 2022) publikálásra kerültek, azok a disszerens saját szöveges tartalmai.

4. Oktatáspolitikai sajátosságok a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulásban

A közművelődés, illetve a kulturális tanulás oktatáspolitikai környezetben való vizsgálatakor vállalkozva figyelembe kell vennünk a közművelődési alrendszer egyetemes és nemzeti tendenciáiból fakadó sajátosságait. Ennek mentén egyes területek és iskolák elméleteinek, a hazai oktatási expanzió körülményeinek megismerésével megtapasztalhatunk hasonlóságokat, különbözőségeket, valamint a téma limitációit. A kontinentális rendszerben működő országoknak, így hazánknak is az oktatási rendszere Kozma (2006) szerint a saját állami létük kiteljesedéseként írható le. Minden ilyen állam csupán egyetlen oktatási rendszerrel bír, párhuzamos oktatási rendszereket nem alkalmaz. Ellenben, ha azoknak az országoknak az oktatáspolitikáját vizsgáljuk, amelyek az atlanti rendszerekhez tartoznak – kimaradva a francia felvilágosodásból – a kontinentális rendszertől jelentősen eltérő atlanti oktatási rendszerrel, ún. angol-amerikai (és gyarmataikat érintő) beltengeri sajátoságokkal szembesülünk. (Kozma, 2006) Ez a fejezet a neveléstudomány közművelődési alrendszere szerint releváns oktatáspolitikai aktusaiba enged bepillantást, emellett célzottan orientálja az Olvasót a magyar közművelődés vonatkozó jellemzőihez.

Elemzésünkben ismertetjük az oktatási expanzió, a neoliberalizmus és az egész életre kiterjedő élethosszig tartó tanulás témához kapcsolódó elemeit, azok főbb sajátosságait, különös tekintettel a téma felnőttnevelési, andragógiai aspektusára. A releváns felnőttoktatás politika elméleti rendszerének, jogszabályi környezetének és részben oktatásgazdaságtani jellemzőinek áttekintését követően, a téma nemzetközi limitációit mutatjuk be. Fejezetünk szintetizálása céljából bemutatjuk mindazokat a magyarországi kormányzati funkciókat, illetve jellegzetességeket, amelyek ténylegesen kötődnek kutatási témánkhoz.

4.1. Expanzió, felnőttnevelés és az egész életre kiterjedő, élethosszig tartó tanulás

Az oktatási expanzió (terjedés, bővülés, tágulás vagy tömegesedés) a közművelődés és az abban megvalósuló tanulási sajátosságok oktatáspolitikai értelmezési kerete. Az oktatás tömegessé válását követően azoknak a szereplőknek, amelyek az iskola intézménye mellett vállaltak fel tanulási eseményhez, élményhez kötődő feladatokat új filozófiai és szakpolitikai paradigmák mentén kellett kapcsolódniuk a területhez. Közéjük sorolhatók a kulturális intézmények, így a közművelődési szolgáltatók is. Maga az oktatáspolitikai jelenség a 20.

század második felében a nemzetközi „törvényszerűségeknek” (trendvonalnak) megfeleltetve valósult meg Magyarországon is: a bevezetés, a gyors növekedés, majd a telítődés (stagnálás) szakaszai mentén. A telítődési lépcsőfok nem csak egy növekedés befejezését, de egy újabb folyamat indulását is feltételezi. Az oktatás tömegessé válásának és annak következményeinek jelenségét Marx György (1966), majd Nagy József (1970) jellemezték először itthon. (Kozma, 2006) Ez az expanziós folyamat tehát napjainkban is aktuális.

Az oktatási expanzió egészének vizsgálatához elsőként a rendszerváltást megelőző, szocialista ideológiában érintett, tervszerű oktatáspolitikai jelenségeket és az azzal párhuzamos demográfiai jellemzőket szükséges értelmeznünk. A hatvanas években az ún. „szputnyik-eufória” hatására oktatási expanzió indult meg Magyarországon. Ez a jelenség részben a szovjet irányítás elveit követte. Ám a hatvanas évek közepén egyre több gazdasági válságjelenség jelent meg. Az Országos Tervhivatal ennek mentén egy oktatáspolitikai koncepcionális fordulatnak lett a képviselője, végrehajtásának a kezdeményezője. Az erre irányuló, (a korabeli munkaerő-tervezők által készített) érvanyag bevezetésre került, és a rendszerváltásig restrikció maradt. A koncepció három pilléren érvelt amellett, hogy miért szükséges csak a lakosság bizonyos hányadának középfokú iskolázottságot, illetve felsőoktatási szakképzettséget szereznie. Az első elv szerint az oktatási rendszer legfontosabb feladata a népgazdaság távlati munkaerőigényének kiszolgálása. Ezt a távlati tervet (hibásan) tudományosan előreláthatónak minősítették. A második elv szerint a túlképzés népgazdasági veszélyforrás, amely súlyosan megterheli a költségvetést. Végül a harmadik elv alapján a túlképzés társadalmi feszültségforrást eszközöl. A munkaterő-tervezők általános tudományos elemzése szerint ugyanis a „jövőben” nagy arányban lesz szükség fizikai munkát végző munkásokra, amelyre kevesen fognak vállalkozni. Ennek kiküszöbölésére annak tervszerű korlátozására, irányítására van szükség. A hetvenes években már érzékelhető volt a demográfiai mutatókkal való összeütköztetése az országos korlátozásoknak. Az ötvenes években kidolgozott, Ratkó-rendelet által érintett demográfiai időszakot (, amely többek között a terhesség kötelező bejelentésére, az abortusz művi beavatkozás csak kivételes esetben való engedélyezése vonatkozott (1004/1953.sz. kormányhatározat) Ratkó-korszakként (Ratkó Anna egészségügyi miniszter után) ismerjük. A Ratkó-korszak fennállásának 2,5-3 éve alatt az előző évek szülésszámaihoz képest Magyarországon 80 000-rel több gyermek született Magyarországon. (Pongrácz Tiborné, 2013) Ez a demográfiai többlet a hetvenes évek elején törekedett a felsőoktatásba bekerülni, – annak kvótarendszere dacára. Az expanziót igénylő társadalmi igényt csak az tudta megállítani, hogy átmenetileg egy akkori politikai diskurzus a nagyüzemi munkásságot, mint társadalmi vezetői szereplőt népszerűsítette (részben eredménnyel). A következő munka-tervezői és társadalmi egymásnak feszülés a ’80-as években volt tapasztalható. A Ratkó-korszak gyermekeinek

demográfiai többletét (a második demográfiai hullámot) az Országos Tervhivatal a szakmunkásképzés keretei közé kívánta terelni. Ekkor az oktatási lobbi erősödésével, elérhető vált az „aránytartó" módú középfokú oktatás bevezetése. Az előbbiekkel párhuzamosan a középiskolaépítés is dinamikusan megindult. A középfokú oktatás csak a teljes társadalom szempontjából jelentett növekedést, az adott kohorszok tekintetében nem. Az oktatáspolitikai irányító engedtek a nagyüzemi lobbinak, és a fentiekkel egy időben megerősödött a szakmunkás-túlképzés. A munkaerő-tervezők törekedtek a gimnáziumi képzést népszerűtlenné tenni azok számára, akik képességeik vagy társadalmi helyzetük miatt nem nyertek felvételt gimnáziumokba. Bár az oktatás 1985-ben elindult a pluralizmus irányába (az 1985-ös ágazati törvény alapján (Halász, 2011) (vö. 1985. I. tv.)), de ez nem vonatkozott a tankötelezettség kiterjesztésére. A fentiek eredménye, hogy a felsőoktatásban résztvevők korcsoporti aránya tartósan 10% alatt maradt. A rendszer mesterségesen törekedett visszatartani az oktatáspolitikai fejlődést egészen a rendszerváltásig. (Surányi, 2000) A rendszerváltást követő mély költségvetési és gazdasági válság hatására a lakosság 1/3-a munkanélkülivé vált, a termelői kapacitás jelentős arányban leépült. Jelentős mértékben lecsökkent az állami adóbevétel és a nemzeti jövedelem, létrejött egy hatalmas infláció. Ez az oktatáspolitikán kívüli ágazati hatás az oktatást is mély válságba és erős alkalmazkodási kényszerbe helyezte. (Halász, 2011)

A rendszerváltás exogén gazdasági és politikai eseményei (az előbbieken túl többek között a helyi önkormányzatok törvénye (1990. LXV. tv.), tömeges vállalati csődök), és az, hogy demográfiai szempontból jelentős többlet jelent meg a társadalomban expilicit indikálta az expanziót. A második demográfiai hullám a rendszerváltáskor a középiskola második évfolyamába járt. Ennek az évfolyamnak az érettségit követő munkaerőpiaci foglalkoztathatósága, illetve a felsőoktatási férőhelye egyaránt bizonytalanságokat okozott. Ahhoz, hogy a felvételi esély – ezzel a későbbiekben a középiskolákba való későbbi jelentkezési és tanulási hajlandóság – ne csökkenjen: szükség volt legalább a felsőoktatási férőhelyek 20%-os növelésére. Annak dacára, hogy a rendszerváltást követően a családok reáljövedelme csökkent, ezzel párhuzamosan pedig a tanuló (tehát nem dolgozó, bért kereső) tanulmányi és eltartási költségei megemelkedtek: a könnyebb felsőoktatásba való bejutásból eredő társadalmi öröm, valamint a gyermekeik boldogulását megkönnyíteni kívánó, a munkanélküliséget elkerülő, egyre népszerűbb kvázi „parkolópálya" lett a továbbtanulás. Ezek a tényezők szintén az expanziót segítették elő. (Surányi, 2000) *„Amit (..) megörököltünk, az az oktatás viharos expanziója. (...) a középfokú oktatás a nyolcvanas évekre általánossá vált."* (Kozma, 1998:9) A középfokú oktatás expanziója után a 80-as évektől ugrásszerűen megnőtt a felsőoktatásba tanulók aránya, amely a 2000-es évek elején érte el a legmagasabb hallgatói mutatókat. (Híves & Kozma, 2014) 1990 óta a középfokú oktatási intézménybe járók száma

jelentősen emelkedő tendenciát mutat (Surányi, 2000). Az expanzió a 2000-es évekre elérte a felsőoktatást is. Bár megtorpanások tapasztalható a növekedésben, de annak aránya és menete változatlan. (Bocsi, 2016)

A rendszerváltás után a társadalom oktatással kapcsolatos attitűdjei is megváltoztak, két csoportba rendeződtek, ezzel átalakult az oktatáspolitika erőtere. Az előbbiekben már említést tettünk arról, hogy egyes kohorszokban nem vagy alig valósult meg az oktatás expanziója. Emiatt jogos igénnyel várhatnánk az expanzió méltányossági funkcióját is. A társadalmi várakozások és vélekedések tekintetében azonban az láthatjuk a rendszerváltás után, hogy két dimenzió alapján polarizálódott a társadalom. Az oktatás szelektív vagy esélykiegyenlítő (1.) és a tradicionális vagy modern (2.) jellege szerint. Az első a gyermek tanulmányi eredményei alapján történő korai szelekcióra, a második az individuum életben való egyéni boldogulásának elősegítségére, az esélyegyenlőség felé irányul. Az egyes attitűdök, dimenziók mentén a társadalom négy jellegzetes csoportba volt sorolható. Modern-szelektív (1.), tradicionális-szelektív (2.), modern-egalitariánus (3.), valamint tradicionális-egalitariánus (4.) csoportokba. A fentiek eszmerendszerét az egyes politikai pártok is programjaik tevékeny részévé tették. (Halász, 2011)

Tehát nem egységes, erősen heterogén a társadalom attitűdje az oktatás területén. A magyar oktatásrendszert Bocsi (2016) szerint messzemenőkig jellemzi a szelektivitás. A szelektivitást elősegítő tényezők között a szabad iskolaválasztás, a szerkezetváltó-gimnáziumok, a felsőoktatás szerkezeti változása (pl. bolognai folyamat), az árnyékoktatásban való részvétel is szerepel. Az előbbiekben való részvétel részben gazdasági, de még inkább kulturális tőke függvénye van Andorka (Andorka, 1997) szerint. Elsajátításában különösen nagy szerepe van Bocsi alapján az alacsonyabb státusú tanulók esetében az oktatásnak. (Bocsi, 2016) A közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás értelmezésünk szerint egy iskolán kívüli nem-formális és informális tanulási esemény. A gazdasági, társadalmi és demográfiai jellemzőkből eredő különbségekkel szemben – oktatáspolitikai szempontból – a méltányosságot támogatja.

Az expanzió magyarázatához érdemes annak szociálpszichológiai értelmezéseibe is érintőlegesen betekinteni. Az iskoláztatás növekedését célzó szülők olyan tudást szeretnének gyermekeiknek biztosítani, amely hozzájárul társadalmi helyzetük javításához. Az oktatásban való részvétel mértéke annak a következménye, hogy a gyermekek iskolába járása egyre fontosabb középosztálybeli érték. Az iskolázottság növekedése, terjedése Merton (1980) szerint egy olyan szociálpszichológiai jelenség, ahol azok a csoportok, amelyek iskolázottabbak referenciává válnak. Green elmélete (1982) mentén ellenben a tudás inflálódik: az oktatási rendszerben szerzett ismeret egyre kevesebbet ér, ezért egyre többet kell belőle fogyasztani.

Egészen addig zajlik ez a folyamat, amíg a stagnáláshoz nem érünk el, ahol az egyes szintekre többen már nem tudnak belépni. Ekkor a végzettség hasznossága egyre redukálódik. Bourdieu (1971) elméletében pedig a kulturális tőke (amelynek része az egyéni tudás) rekonverziójával megindul az expanzió. Ezen a pontok tőke birtokosok és nem birtokosok között a viszony megfordulhat. (Kozma, 2006)

A fentiek alapján az oktatási expanzió gazdaságfejlesztő funkciója erősen heterogén, egy öngerjesztő társadalmi jelenségről beszélünk, ahol a növekedéssel, a tág társadalmi hozzáféréssel egyúttal a tudással kapcsolatosan értékcsökkenés és a társadalmi státus szelekciója is azonosítható. A köz- és felsőoktatást érintő expanzióval egyidőben Európában többek között az infrastruktúra, a közlekedés, a kultúra és az oktatás közösségi (és nem piaci) alapon került kialakításra. Ezek finanszírozásai összetevődtek az aktív korúak befizetései alapján. 1945 után kiépültek a jóléti államok, majd a befizetések csökkenésével, a korfa átalakulásával, a társadalom elöregedésével annak látványos krízise zajlott le. Új politikai filozófia alakult ki: a neoliberalizmus[22]. (Kozma, 2006) A megközelítés középpontjába a visszavonuló állam került. Célja, hogy a piac gazdasági liberalizációjával a stagnáló világgazdaságot helyzetéből kimozdítsa. (Friedman, 1943; Hayek, 1944, idézi: Kozma, 2012) Eszerint az oktatás legfőbb jellemzője annak szolgáltatás jellege, amúgy során a fogyasztó (a tanuló) oktatási javakhoz (tudáshoz, készséghez, képességhez) jut, majd ezeket a szolgáltatásokat piacszerűen értékesíti. A kormányzat szerepe ekkor, hogy hitelesíti (minőségbiztosítással, minőségmenedzsmenttel (vö. Miklósi & Polónyi, 2019; Miklósi & Vámosi, 2010; Miklósi, 2011)) az oktatási intézményt és annak szolgáltatásait. Kialakítja a piaci működéshez szükséges feltételeket, kiépíti a tényleges piacot, majd fenntartja azokat. A gyakorlatban tapasztalható lett, hogy a neoliberlizmussal a kormányzatok részlegesen visszavonultak monopol helyzetükből, több jogkörről való lemondással távolról irányítják (Van Vught, 1988, idézi: Kozma, 2012) az oktatási folyamatokat: köztes vagy puffer szervezetek közreműködésével. A szolgáltatások ellenőrzése céljából létrehozott minőségbiztosítási szereplőkkel (ilyen a hivatal) az állam irányító és ellenőrző funkciója fennmarad, sőt nő. (Kozma, 2012) Meglátásunk szerint ezek között a puffer szervezetek között szerepelnek a közművelődési intézményrendszer tagjai. Az oktatáspolitika aktoraiként[23] közreműködői

[22] A neoliberális oktatáspolitika a keynesi (Keynes angol közgazdász (1883-1946)) oktatáspolitikát (állami szerepvállalást meghatározónak tartó politika) váltotta fel. Ezt követően kezdődött meg világszerte a jóléti államok lebontása (reaganomics – Reagan elnök (USA), thatcherizmus – Thatcher miniszterelnök (Nagy-Britannia)), ahol a politikai folyamatok célja a kisebb és olcsóbb államirányítás létrehozása volt, kiszervezéssel és privatizációval: más szóval „új menedzserizmussal". (Kozma, 2006)

[23] Ennek egyik leiratai azok a megállapodások, amelyek többek között pl. közszolgálati szerződés keretében az Emberi Erőforrások Minisztériumával/Kulturális és Innovációs Minisztériummal (Nemzeti Művelődési Intézet), illetve a közművelődési közfeladat-ellátási szerződések formájában egyes önkormányzatokkal (helyi, megyei

szerepet vállnak a közművelődési alapszolgáltatásaik biztosításával nemformális és informális tanulási alkalmak keretein belül, a kulturális tanulás segítségével. (vö. Kozma et al., 2015)

A neoliberális oktatáspolitika hatásait az 1980-as évektől (különösen 1985) érezhetjük (Kozma, 2012). A vállalkozások kultúráját követi az oktatási intézmények szolgáltatási palettája: piackomformabb, szakmailag önállóbb, vállalkozói szemléletű oktatási intézmények működnek. (1.) A oktatásirányítás többközpontú és többszintű. (2.) Megszűnt az oktatásban uralkodó állami monopol helyzet. Megindult az oktatás (részbeni) privatizációja, új intézményfenntartók léptek be az oktatási rendszerbe. (3.) Ebben a rendszerben régi és új reguláció együttélésében megjelenik a partnerség és a hálózatiasodás, de az utasításon túl. A projektmódszer is formát ölt a hivatali működés mellett. Sokoldalú tájékozódás serken a szabályozottság mérséklődésével. (4).

Tanulóközpontú jellemzői mellett ez az oktatáspolitikai filozófia erősen kritizálható. A példátlanul felgyorsult, globális gazdaság mellett megjelent a globális szegénység az össztársadalmi folyamatokban. A hozzáférés fogalma a szelekciót, az egyenlőtlenséget is magával hozta. A transzferálható kompetenciákkal együtt a képzések szétaprózódása is jellemzővé vált. A méltányosság ugyan része a szemléletnek, de a rendszerszintű egyenlőtlenségeket, amelyeket az oktatás újratermel egy kielégítő társadalmi legitimáció keretezi, determinálja. (Tóth, 2016) A méltányosság igénye mellett a társadalmi folyamatok újratermelik és legitimálják a különbözőségeket, az egyes társadalmi rétegek és csoportok közötti törésvonalakat. Ennek egyik manifesztációja a privatizációban és a felnőttképzési politikában jellemző tandíj, amely sokszor épp a tömegesedést akadályozza meg. (Kozma, 2012) Az oktatás átalakulása, expanziója részben a drámai módon átalakuló társadalmi és gazdasági jellemzők okán – a közművelődést is magába foglaló – a felnőttképzési szakpolitikájában tapasztalható legerősebben. Ez a terület az analfabetizmus felszámolásától mára az egész életre kiterjedő, élethosszig tartó tanulás (vö. Kuthy-Megyesi & Takács-Miklósi, 2018; Kuthy-Megyesi & Miklósi, 2022) témaköréhez jutott el. Ebből az oktatáspolitikai irányzatból leginkább azok profitálnak napjainkban, akik az azt megelőző tanulási lépcsőkön is a legmagasabbra jutottak el. (Kozma, 2006) A pótló funkció napjainkra részben háttérbe szorult: *„mennél többet jár valaki iskolába, annál fölkészültebb rá, hogy tanulmányait a végzettség megszerzése után is folytassa.”* (Kozma, 2012:123) Ennek egyik jó mutatója, hogy az általános iskola első nyolc osztályát el nem végzettek aránya 2012-ben =13 éve) a 25 és 29

regionális stb. intézmények esetén) köttettek a 2010-es években. Ezek az írásos megállapodások keretezik azoknak a nevelési és oktatási területekhez is kapcsolódó kulturális feladatokat (kapcsolódva a kulturális tanuláshoz), amelyeket a társadalomnak, szűkebb értelmezés szerint a lokális lakosság számára a közművelődési színterek szolgáltatnak.

év közöttieknél csupán 1%-os volt. Az expanziós folyamat az alsóbb oktatási szinteken (a középfokú oktatásig, képzésekig) jól megfogható. (Bocsi, 2016) Hasonló megfogalmazásban: *„a képzettségi szint folyamatos emelkedése maga is inspirálja a képzés folytatását, (…) részben újratermeli önmagát."* (Kocsis, 2006:113) Az oktatás és a gazdaság kapcsolatának vizsgálatakor nehéz eldönteni az ok-okozati összefüggéseket: azért fejlődik egy ország, mert sokat költ oktatásra vagy azért költ sokat oktatásra, mert a gazdasági fejlődés eredményeképpen erre források állnak rendelkezésére. (Barizsné & Polónyi, 2004) A piacszerű értékesítéssel az oktatás új feladata a vásárló, azaz a tanuló kiszolgálása minden lehetséges formában. (Pordány, 1999)

A felnőttek oktatásának intézményrendszere, – benne a közművelődés –az oktatáspolitika során különböző (oktatás)gazdasági és társadalmi folyamatok hatására formálódott. A pótló funkció (az analfabetizmus, iskolázatlanság felszámolása) háttérbe szorulásával párhuzamosan a felnőttoktatásra hatással volt az Európába végbemenő (1968 és 1989 közötti) demokratizálódás, expanzió. A neoliberalizmusban pedig érvényt szerzett a felnőttek oktatásának diffúz és irányíthatatlan jellege.

Formális, nem-formális és informális platformjai segítségével egyidejűleg, más-más aktorok közreműködésével képessé vált az oktatás egyes szektorainak szintézisére, egyfajta „híd" funkció betöltésére. A gazdaságpolitika mindenkori befolyásolása mentén eltérő súlypontokkal három alszektor szerint szerveződött a felnőttképzés: iskolarendszerű felnőttoktatás, iskolarendszeren kívüli felnőttképzés, valamint felnőttnevelés formájában. (Kozma, 2012; Miklósi, 2010) A neveléstudomány közművelődési alrendszere oktatáspolitikai szempontból a felnőttképzési politikához tartozik, emiatt az elkövetkezőkben a felnőttképzési politikára, majd annak közművelődési jellemzőire szűkítünk, különös tekintettel annak andragógiai aspektusaira. A pótló, jellemzően iskolarendszerű oktatás – többek között levelezős képzés, dolgozók iskolája, esti iskola– a társadalmi kiszorítás, szelekció elleni küzdelemben vállalt szerep, a peremhelyzet felszámolása. (Kozma, 2012) Napjainkra a tanulás egyre fontosabbá vált, s azok, akik nem kapcsolódnak be ezekbe az edukatív folyamatokba, jelentős társadalmi kirekesztettségnek lehetnek áldozatai. (Polónyi, 2002) Az a bizonyos olló, amely a társadalmi csoportok kapcsolatát jellemzi, nem egymáshoz közelít, hanem egyre jobban szétnyílik. Ennek mérséklésére a felnőttképzési terület eredeti felzárkóztató és kiegyenlítő funkciója fennmarad. Párhuzamban a kredencializmussal: általános társadalmi hasznosságot eredményez, ha az iskolázottsági szint emelkedik (akár a munkaerő-piaci előnnyel szemben is). A középosztálybeliség egyik mozgatórugója, hajtóereje bizonyos fokú iskolai végzettség megszerzése és bizonyítása, egyúttal az általános műveltség bizonyítéka. Ez a középosztály kultúrájának csoportközi osztozása, az oktatás expanziójának indikátora. (Kozma, 2006) A

tanulás kiterjesztésének eredménye a státuszverseny. A magas iskolázottsággal és keresettel rendelkezők lesznek a hazai felnőttképzési politika meghatározó szereplői, az oktatásfogyasztás és az egyéni iskolázottság versenyének mentén. (Polónyi, 2008) Az előbbieket felnőttképzési szinten – értelmezésünk szerint kulturális tanulási események formájában – oktatásgazdasági szempontból akkor érdemes elsajátítania az egyénnek, ha ebben egyéni motivációt is talál karrierépítési (1.), szabadidő hasznos eltöltési (2.) vagy új és érdemes ismeretek megszerzése céljából. A munkáltató szempontjából az általános felnőttképzés, akkor kifizetődő, ha nem a munkáltató fizeti annak költségeit. Speciális képzés esetében viszont már van gazdasági haszna a munkáltatónak a munkavállaló képzéséhez való (részbeni vagy teljes) hozzájárulásban, ezzel együtt a munkáltatók költségvetési hajlandósága korlátozott. [24](Barizsné & Polónyi, 2004)

Az a felnőttoktatás, amelynek eredeti célja az iskolai képzés kiegészítése, korrekciója, illetve továbbfejlesztése: az iskolarendszeren kívüli felnőttképzés alszektorában teremti meg a tanuláshoz szükséges feltételeket. (Kozma, 2012) Az iskolarendszerű felnőttoktatás elsősorban a felzárkóztatáshoz kötődik: pl. az OECD javaslata alapján megjelölt iskolázottsági szint szerint. Ez jelentős GDP ráfordítást (is) igényel. Maga a felnőttképzés napjainkban egyre jelentősebb súllyal kerül a figyelem előterébe, fogalmát és területét a komplexitás jellemzi. (Polónyi, 2002) Alapvető szervezői tényezője a kreditálhatóság és az akkreditáció, valamint a megszerzett ismeret kompetenciává építhetősége. (Polónyi, 2008) Valamint ennek dokumentálhatósága a munkapiac irányába. (Barizsné & Polónyi, 2004)

A felnőttképzés egyik célja, hogy minél gyorsabban nagy embertömeget képezzen ki-, illetve át a munkaerőpiaci elvárásoknak megfelelően, más szóval munkaerőpiaci tartalékokat mozgósít. Amennyiben speciális képzésekre van szükség, azokat az adott illetékességgel rendelkező szervezetek látják el. (Kozma, 2012) Az adott szakterület már a szakmába való belépéstől is közreműködik a saját szakemberellátásának biztosításához, az emberi erőforrás menedzsmenthez. Ez a kulturális szakágazatban, és annak részeként a közművelődésben is jellemző vonás.

A munkaerő tervezés fogalmát felváltotta az emberi erőforrás fejlesztés, amely a vállalatok nyelvén utal a felnőttképzésre. A tudásmenedzsmentre, a munkaerővel való gazdálkodásra (1.), illetve annak támogatására, annak érdekében, hogy az új ismeretek minél jobban hasznosuljanak (2.). Magába foglalja továbbá a jóllét biztosítását, a humanista szervezetfejlesztést (3.) is. A szakmai továbbképzések mellett a tréningeket, a személyt gazdagító programokat. (Kozma, 2012) Ezek a képzések voltak azok, amelyek a rendszerváltást

[24] Barizsné és Polónyi elemzése (2004) szerint nemzetközi kutatások alapján nő a képzésekre fordított munkáltatói kiadások aránya a vállalatoknál. (Barizsné & Polónyi, 2004) Ez a közművelődésben fellelhető emberi erőforrás (társadalmi tőke) miatt releváns.

követően a hazai felnőttképzés igazi sikerágazataként működtek: a legnagyobb tőkeinvesztálással itt találkozhattunk. Ugyanakkor az egyéni és informális tanulás az, ahol valójában végbemegy a gazdaság fellendüléséhez szükséges képesség- és készségfejlesztés. (Pordány, 1999) A fenti szakaszok hatására jutottunk el a felnőttképzési expanziójának kvázi kiteljesedéséig.

Előbbiek után a felnőttképzési politika harmadik alszektorát vizsgáljuk: a felnőttnevelést vagy Durkó fogalomalkotása szerint a felnőttneveléstant (andragógiát) (Durkó, 1999). Az andragógia definíciójához első alkalommal a felnőttek nevelése terminust társítjuk, de ennél jóval szélesebb területet jelöl. Egyfelől minden potenciális tanulót, másrészről több, iskolán kívüli tanulási eseményt, élethelyzetet keretez, részben:

„(…) a nevelés részese a csónakos, aki a folyón felfelé evez, s mindaddig míg folyamatosan evez, képes előrehaladni, de megáll a mozgása, s visszasodródik, mihelyst abbahagyja az evezést. Az evezés az egész életen át tartó, külső környezeti hatásra létrejövő, önalakító erőfeszítést, önmozgást jelképezi." (Durkó, 1999:20)

Az andragógia kifejezés a neveléstudomány egyik alkalmazott részterülete. Medinszkij (1923-25) fogalmazta meg elsőként, hogy a nevelésnek létezik egy általános embernevelési sajátosságokat jelölő, a pedagógiát meghaladó aspektusa. A terület magyarázataként, amely a felnőttek („andros" = férfi) nevelésére irányult létrejött az andragógia kifejezés. (Lada, 2006). A terület optimális tudománybeli helyét a 2003-as Delfi kutatás az átfogó, emberek művelésére, nevelésére, képzésére vonatkozó interdiszciplína egyik aldiszciplínájaként jelölték meg. (Feketéné Szakos, 1998) A téma társadalmi jóvátételi formájában kötődik a szociálpolitikához, látens módon hozzájárul az oktatási hiányosságok pótlásához (Kozma, 2012), Eckevort (1971) szerint ettől is többre vállalkozik: stratégiai szempontból az andragógia az exagógiához (a problémából kivezető nevelés szemlélete), a permanens művelődésen belül az intézményesített kulturális szolgáltatásokhoz, azon belül a céltudatos permanens neveléshez, nagyobb arányban az iskolán kívüli felnőttnevelési rendszerhez, kisebb arányban (pl. OKJ) a tanfolyamrendszerű felnőttneveléshez (a), illetve a rekreáció, informálódás, szórakozás és szórakozva művelődés (informális tanulás) vonatkozásában a regeneratív szórakoztató művelődéshez (b) tartozik (Durkó, 1999). Sári szerint a felnőttoktatáson belül az általános felnőttoktatás általános kulturális paradigmájának része a közművelődés. (vö. Sári, 2006) Többféle alternatív felnőttnevelési trenddel találkozhatunk annak országhatárokat átívelő történetiségében. Különféle mozgalmakat, közösségi és kulturális intézmények első megjelenéseit is idesorolhatjuk. (Kozma, 2012) A felnőttnevelés hozzájárul az egyén közösségekhez való kapcsolódásához, részben műveltsége által. A felnőttnevelésnek politikai funkciója is van. A demokráciához politikai kultúrára van szükség, ami elősegíti, hogy demokratikus jogainkkal

felelősségteljesen tudjunk élni. (Durkó, 1999) A felnőttnevelés során akár az egész személyiség fejlesztése is megvalósulhat. (vö. Juhász & Pete, 2018) Didaktikai szempontból (Knowles pedagógiát és andragógiát összehasonlító értelmezése alapján) az andragógiában az egyéni a függőség helyett az önirányítás felé halad. A tanuló rendelkezik munkatapasztalattal, élettapasztalattal, orientációja problémaközpontú, tanulási folyamataiban társaival jellemzően együttműködő, az értékelésben az önértékelés, a hasznosság vizsgálata a fontos, megszerzett ismereteit a gyakorlatban, azonnal képes alkalmazni. (Maróti, 1993). A közművelődés cél- és szolgáltatásrendszerében ennek alapja a kulturális értékteremtés, -átadás és -közvetítés, amelyet a kulturális tanulás sajátos eszközrendszere szavatol. (vö. Juhász & Szabó, 2016; Kuthy-Megyesi & Juhász, 2022) A közművelődés oktatáspolitikai funkcióit és tematikáját tekintve tehát a felnőttképzési politika részét képezi. Elsősorban az iskolarendszeren kívüli formális tanuláshoz (OKJ-s képzések), a nem-formális tanuláshoz (pl. konferenciák, ismeretterjesztő előadások, egyéb képzések), illetve széles körben az informális tanuláshoz (ideértve a klubok, táborok, körök működését) kapcsolódik. Durkó (1999) szerint a teljes felnőttképzés egyik legevidensebb funkciója, hogy elősegítse annak lehetőségét, hogy az egyén élhessen a kulturális értékekkel, valamint az individuum részesedjen a kulturális javakból. Hasonlóan a felnőttképzés asszimilációs vagy integráló funkciója is alapvető feladata a közművelődésnek.. A felnőttképzés a társadalmi szakadék csökkentését, a kultúrához való hozzáférés tömegesítését szolgálja. Beazonosíthatóvá teszi a közművelődés hátránykompenzáló és méltányosságot célzó funkcióját, amelyhez „relékre" van szükség: a művészetek fejlődésével lépést tartani, feldolgozni, magukévá tenni, érteni és értékelni a modern kor alkotásait. (Durkó, 1999) Mindezt pedig a szakterület nem elszigetelt, de jellemzően közösségi formában biztosítja célcsoportjai tagjai számára az iskolarendszeren kívüli felnőttképzés és a felnőttnevelés segítségével.

„A permanens nevelés számos változata a különféle szociáldemokrata-szocialista oktatáspolitikusok kezdeményezése volt: a rekurrens képzést a svéd Olof Palme [egykori miniszterelnök] *kezdeményezte, a népfőiskolákat a német szociáldemokrácia tette hivatalossá, a brit Munkáspárt élethosszig tartó tanulásról, az amerikai demokraták pedig folyamatos képzésről beszéltek."* (Kozma, 1998:9)

Az expanzió az oktatásban maradás (tovább)tanulási igényét és a nevelő hatás állandóságát (Durkó, 1999) teremtette meg. Az élethosszig tartó tanulás elmélete (a permanens nevelés felváltva) Edgar Faure francia oktatási miniszter révén vált közismerté a 70-es években. Fogalmával szoros összefüggésben van az Európa Tanács és az UNESCO azon célja, amely szerint hangsúlyozandó, hogy ez a tevékenység alapvető emberi, elidegeníthetetlen jog. A Delors-jelentés (vö. Delors, 1997) szerint, ezeket megerősítve: az emberben rejlő tartalék erőforrás nem más, mint a tanulás, amely révén a világ megmenthető. (Kozma, 2012) A legfőbb

emberi, polgári és politika jogokat követően második nemzedékként jelentek meg a magyar alkotmányban, majd szerepelnek az alaptörvényben azok a jogok (ideértve a gazdasági, szociális és kulturális jogokat), amelyek szükségszerűek az oktatáshoz, neveléshez való hozzáféréshez. Ezek közé tartoznak többek között a munkához (XII. cikk), a művelődéshez (XI. cikk) (így a közvetve a közművelődéshez) való jogok. illetve a társadalom működéséhez elengedhetetlen társadalombiztosítás (XIX. cikk). A kulturális szabadságjogok a műveltséghez való jog érvényesítéséhez szükségesek (többek között a tanulás és tanítás szabadsága (X. cikk), a sajtó szabadsága (IX. cikk), valamint a tudományos kutatás és a művészeti alkotás szabadsága (X. cikk)). (Várnagy, 2006; Miklósi & Oszlánczi, 2010) Az első írásos alkotmányos szabályzások között már szerepelt az oktatáshoz való jog is. (Árva, 2014)

A „tanuló társadalom" elmélet szerint a társadalom alakulásához nem csak aktivitás, de tanulás is szükséges. Az élethosszig tartó tanulás egy eszközkészlet, amely révén létrejön a tudástársadalom, megjelenési formája pedig a rekurrens képzés. (vö. Houghton, 1974; Kozma, 2012) A rekurrens oktatás vagy képzés fogalma első alkalommal az Európai Oktatási Miniszterek 1969-es versailles-i konferenciáján definiálódott. Folyamatos oktatást is jelent, társfogalmai a permanens nevelés és a közösségi oktatás. (Németh, 2001) Egy, az át- és továbbképzésnél messze nagyobb értelmezési keretet foglal magába. A holnap iskolájának alternatív kidolgozását jelöli meg, amely a személyre szabott tanulási és tanítási formák feltárásában segít bennünket. (Polónyi, 2002) A permanens nevelés egyik fontos alapfeltétele annak megszakíthatósága, átjárhatósága és folytathatósága: amely nem csak a felnőttoktatásra, hanem a nappali képzésekre (alapszinten, középszinten és felsőszinten) is vonatkozik. (Durkó 1999) Az élethosszig tartó tanulás négy főbb jellemvonása: Demokratizálódott oktatás. (1.) Árnyékoktatás kialakulása a hagyományos intézményrendszerrel párhuzamosan. (2.) Sokféle ismeret, tudás és képesség megjelenése a tananyagban. (3.) Felkészítés és felkészülés az önálló oktatásra az alapképzést követően. (4.) Ezek mentén az oktatás teljes expanziója irányozható elő, ahol az első három szintet (alapfok, középfok, felsőfok) egy negyedik, az élethosszig tartó tanulás által fémjelzett szint áll(hat). (Kozma, 2012)

A hagyományos tanulás vertikális, idő tengelyét az egész életen át tartó tanulás víziója mozdítja ki (Komenczi, 2001). A folyamatos tanulás témakörében Polónyi az alábbiakat fogalmazza meg: *„Magyarországon hagyományosan a felnőttképzés, a munka melletti tanulás (továbbképzés), részben pedig a népművelés vagy közművelődés fogalma volt használatos, s jelenleg is elsősorban ezek a fogalmak ismertek."* (Polónyi, 2002:244) Durkó (1999) szerint az antropagógia (az embernevelés) rokon kategória „az élethosszig tartó tanulással" (Durkó, 1999). Az egész életen át tartó tanulás alapvetően egy kognitív folyamat: születéstől halálunkig egy tanulási ciklus részei vagyunk. A tanulás során önfejlesztés (1.)

valósul meg, középpontjában a tanuló áll (2.), saját ütemezéssel, önirányítással, egyéni motivációk mentén (3.), életkori prioritások szerint egy rugalmas, változatos tanulási élményben veszünk részt és alakítjuk is azt. (Harangi, 2000) A tudásalapú társadalom kialakításához 1976-tól életre hívott élethosszig tartó tanulás alapjai Magyarországon is megjelentek a 90-es években, majd a technika-technológia robbanásszerű fejlődésével lényeges eszközévé váltak a folyamatos tanulásnak, illetve annak az alapfeltételezésnek, hogy 6-7 évente a megváltozott munkaerőpiaci jellemzők hatására a felnőtt lakosság tagjai munkahelyet, akár szakmát és hivatást változtatnak. Ehhez pedig elengedhetetlen az új készségek és ismeretek megismerése, beépítése és készségszintű alkalmazása. (Várnagy, 2006; Polónyi, 2002) *„Persze mindez csak akkor kap jelentőséget, ha a súlypont a tanításról a tanulásra kerül át, és ha nem az lesz elsődlegesen fontos, hogy a tanár mit csinál, hanem az, hogy a tanulás eléri-e a célját, a tanulók tudása, képessége valóban fejlődik-e."* (Maróti, 1993:86) Az élet minden területét átfogó (egész életre kiterjedő) tanulás koncepciója az időbeliség helyett a térbeliséget, a tanulás horizontális sajátosságait szélesíti, tágítja. Egy természetes és rugalmas rendszert hív életre, változatos helyekkel, helyszínekkel, ahol a tanulási aktus súrlódásmentes formában, transzverzális jelleggel, az adott élethelyzetben eredményes formában születik meg. Kapcsolódva a tanulás három formájához (formális, nem-formális és informális tanulás) felhívja a társadalmi figyelmet arra, hogy a nem-formális és informális tanulás hatékonysága eléri a formális tanulási alkalmakét, akár meg is haladhatja azokat. (Komenczi, 2001; Miklósi, 2010) A mindennapok részévé vált ez az új tanulás megközelítés. Részei (4): az egyének folyamatos tudás korrekciója és megújulása (1.).A folyamatos alkalmazkodás és fejlődés képessége (szakmai ismeretek elavulttá válhattak (vö. Polónyi, 2002) a szakértelem helyett, mellett (2.). A globalizációhoz kötődő új kompetenciák kialakítása, permanens fejlesztése (3.). Valamint a transzformációs pedagógiai eszközök és folyamatok alkalmazhatósága (4.). (Kocsis, 2006) *„Ezekkel a feladatokkal foglalható össze a felnövekvő nemzedék iskolai és iskolán kívüli nevelésének, művelődésének funkciói, a permanens nevelésre és művelődésre való előkészítés aspektusából. Ezek sikeres megvalósítása után lesz evidens és reális, hogy a felnőttnevelés és a közművelődés, önművelés lényegében mindig folytatása, továbbfejlesztése és kiteljesítése lesz a fiatalkori nevelésnek, művelődésnek."* (Durkó, 1999:45)

Ebben a tanulótársadalomban létrejön az egész életre kiterjedő, élethosszig tanulás, ahol a formális tanulás-értelmezés vertikális és horizontális kereteit meghaladóan egy tanulási trend-változást tapasztalhatunk meg. A hangsúlyok az egyéni tanulási motivációk és képességek mentén formálódnak és kerülnek fejlesztésre. (Komenczi, 2001) A paradigmaváltással a tanulási folyamat – párhuzamban a kulturális tanulással (vö. Juhász & Szabó, 2016) – bárhol, bármikor megvalósulhat, formális és informális környezetben is. A felnőttoktatásban a

személyiség egy komplex fejlesztési folyamata valósul meg, legfontosabb eleme pedig az önreflexiós készség kialakítása. (Kocsis, 2006) A tanulási környezet sajátossága az is, hogy a szinte minden korcsoportnak valamilyen formában tanulási lehetőséget biztosít.

A tanulási folyamat „Az egész életen át tartó tanulás keretstratégiája" (2014-2020) szerinti második átfogó LLL célhoz kapcsolódik, amely az oktatási és képzési rendszer mellett a felnőttkori tanulásban kívánja erősíteni az egész életen át tartó tanulás alapelveit, ehhez feladatokat pedig többek között a közművelődéshez kapcsol a nemzeti szakpolitika. (Eurydice, 2024)

A közművelődés a kulturális intézményrendszer egyik ágazata, amely kultúraközvetítő, a kultúra elsajátítását elősegítő tevékenységek sorozataként is leírható, ahol reprezentáltak nem-formális és informális tanulási alkalmak. (vö. Németh, 2016) Az individuum a többi élőlénytől eltérően törekszik a kultúra elsajátítására. Összefüggő megfigyelései segítségével – egyéni aktivitása mentén – a társadalmi asszociációk adaptálása érdekében fejleszti alkalmazkodó képességét. (Németh, 2020a) A közművelődés a személyiség egész életre kiterjedő tanulásában (Németh, 2020b) vállal feladatokat., Kiterjed a élet több területére és végig kíséri az életet: az egész életre kiterjedő, élethosszig tartó tanulás segítségével. (vö. Kuthy-Megyesi & Takács-Miklósi, 2018; Kuthy-Megyesi & Miklósi, 2022)

A közművelődés egy páratlanul gazdag, sokszínű, intézményesült és közösségi formái révén is szolgáltató tanulási színtér, ahol a tőke a látogatókba, a társadalomba (mint célközönségbe) kerül befektetésre. (vö. Németh, 2016) Az egész életre kiterjedő élethosszig tartó tanulás, az oktatási expanzió eredményeként a közművelődésben a kulturális tanulással révén valósul meg, annak felnőttnevelési, andragógiai aspektusával.

„*Mindezt a tanulás modern felfogása rendezte egymáshoz, amely szerint (most emberi vonatkozásaiban) a tanulás a pszichikum egyik alapfunkciója, a személyiséget átfogó aktivitása, tevékenysége, amely differenciált közreműködője az egyének és természeti-társadalmi környezetük – mindkét félt befolyásoló, alakító – egymásra hatásának, aminek következményeként, a személyiségben tartós változást eredményez. (…) A tanulás nemcsak ismeretszerzés, hanem gondolkodni tanulás is, gondolkodásmód (mentalitás) létrehozása is, valamint cselekvések, érzelmi tartalmak, érzelmi reakciók, érdeklődés, figyelem, attitűdök, viselkedések, kommunikáció (…) tanulása. Jellemet formál és erkölcsöt ad, emberközi viszonyulások alakítását végzi, munkára képesít…"* (Csoma, 2011:101)

4.2. A közművelődés nemzetközi limitációi és oktatáspolitikai jellemzői

A közművelődés, mint a neveléstudomány egyik alrendszere számos magyar sajátossággal jellemezhető. Tevékenysége, fogalmi rendszere egyedülálló európai jelenség (Bordás & Juhász, 2019). A mai Magyarország határait meghaladóan Kárpát-medencei sajátosság (vö. Juhász & Kállay, 2019), amely a magyarság körében már a felvilágosodás korával megjelent. A kultúraközvetítés intézményesült formáját, a (művelődő) közösségi aktivitások támogatását, mentorálást, valamint a(z kulturális) esemény- és rendezvényszervezést (vö. Káposzta, 2011) együttesen magába foglaló kulturális szakágazat. A magyarság nemzeti művelődésében és annak ápolásában való kulcsszerepe miatt, a Kárpát-medencei magyar közművelődési szervezetek saját ernyőszervezetbe tömörülnek 2008 óta, Kárpát-medencei Közművelődési Kerekasztal néven. Tagszervezetei között határon túli magyar intézetek[25], illetve az anyaországban működő Nemzeti Művelődési Intézet szerepelnek. Az intézményes háttér a magyar közművelődés ügyét azonos szemlélet és indíttatás alapján: a nemzeti kultúraközvetítő szerepében, a szakterülethez kötődő módszertani, projektek szerinti, képzési, illetve pályázati munkájában támogatja egységesen. Az egyes tagszervezetek koncepcióiban helyi sajátosságok is szerepelnek. (Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet, 2021) A komplex magyar szakmai modellt elemei: a kultúraközvetítés (1.), a közösségi aktivitások mentorálása, közösségfejlesztés (2.), valamint a kulturális és szórakoztatási célú rendezvényszervezés (3.). Ezek mentén a közművelődési alrendszer alkalmas a komparatív neveléstudományi paradigmában való vizsgálatra is[26]. Egyrészről, maga a közösségi tanulás nem magyar sajátosság, az alternatív vagy informális felnőttnevelés az előbbiekben már érintett társadalompolitikába ágyazott felnőttképzést foglalja magába. (Kozma, 2012) Másrészről az egyes trendek hatásainak figyelembevételével a kultúra, a nemzeti hagyományok és értékek feltárása, megőrzése, ápolása és közvetítése univerzális – népeken és korokon átívelő – jelenség. (vö. Németh, 2019b) A kulturális intézményrendszer a kultúra alapú tudás megőrzéséért, termeléséért, elosztásáért és fogyasztásáért felelős, a társadalmi szabályzás és

[25] Határon túli (megalakult) tagszervezetek: Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület – Közép-erdélyi Magyar Művelődési Intézet (KEMMI) (Kolozsvár, Románia), Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (Beregszász, Ukrajna), Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet (Lendva, Szlovénia), Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet (Dunaszerdahely, Szlovákia), illetve Vajdasági Magyar Művelődési Intézet (Zenta, Szerbia). (Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet, n.d.)

[26] Eszerinti értelmezésünkben a közművelődés első két módszertani egységére: a kultúraközvetítésre és a (kulturális) közösségfejlesztésre, mint a neveléstudományban közvetlenül vizsgálható témakörökre helyezzük át a hangsúlyt. (Itt jegyezzük meg, hogy a neveléstudományi paradigma kizáró jellegű szűkítése mellett a (kulturális/ szórakoztatási célú) rendezvényszervezési funkció komparativitása egyébként is alig teljesíthető: a (nagy)rendezvényszervezés más országokban jellemzően profitorientált formában, a szolgáltatói szektorhoz kapcsolódik. (Van der Wagen & White, 2010; vö. Káposzta, 2011))

annak folyamatai mentén szerveződő szolgáltatásrendszer, amely saját szakmai tevékenységei, produkciói és produktumai mentén interpretálódik. (Koncz, 2016)

A fenti limitációk (komplexitás egyedisége) figyelembevételével tehát a közművelődés (vö. Harangi B., 1995) a komparatív neveléstudományban vizsgálható terület, a nemzetközi trendekkel párhuzamba állítható. Több nemzetközi jó példa (vö. Németh & Szurmainé, 2012; Kozma, 2012) bemutatásra, a Kárpát-medencei viszonylatok mentén összehasonlításra érdemes. Ezek a nemzetközi gyakorlatok jellemzően vagy a közösségi alapú kultúraközvetítésben vagy a közösségek gondozásában vállalnak szerepet. Az összetett funkció együttesen nem azonosítható egy-egy ország saját gyakorlatában (vö. Kuthy-Megyesi, 2025). [27] Azt feltételezzük, hogy bár számos több nemzetközi, a magyar közművelődéssel párhuzamosságot mutató jó példa beazonosítható (Németh & Szurmainé, 2012; Kozma, 2012), azok jellemzően a hazai közművelődésnél szűkebb neveléstudományi tevékenységről számolnak be. Vagy kultúraközvetítő feladatokat látnak el vagy közösségfejlesztési, illetve közösségszervezési tevékenységet szolgáltatnak vagy szorosan kötődnek az oktatási rendszerhez.

Az egykori gyarmatosító nemzetek, amelyek kimaradtak az európai felvilágosodásból: az Amerikai Egyesült Államokban, Angliában, illetve annak gyarmataiban sajátos közösségi nevelési forma jellemző közösségi iskola néven. (Kozma, 2012) Az Amerikai Egyesült Államokban a közösségi iskolák száma meghaladja az ötezret (Heers et al., 2016). Ezek az intézmények egyfajta olvasztótégelyként működnek: alapításuk célja a gyakorlatorienált tudásmegosztás az egykori telepes kultúra (Kozma, 2006) képviselőivel. A pótlóoktatás az atlanti rendszerekre kevésbé jellemző forma, az az iskolarendszerű felnőttoktatásnak nem része. Helyette a pótló funkció a klubok, könyvtárak, éttermek, civil egyesületek (Kozma, 2012) sajátjai. A közösségi iskolák sokfélék. a mindenkori lokális környezet igényeihez kapcsolódnak, nem önállóan, de a társadalmi, szociális és oktatási intézményrendszerhez kiegészítési céllal, együttműködések formájában. Tevékenységeikkel azon alacsony státuszú családok gyermekeit szólítják meg, akik kevés oktatási és szociális erőforrással rendelkeznek és hátrányos helyzetű életkörülmények miatt jobb oktatási, szocializációs környezetre van szükségük, ilyen lehet az iskolán kívüli közösségi tevékenység vagy korrepetálás, tanácsadás, tanórán kívüli foglalkozás. Hátrányos helyzetük főbb forrásai a társadalmi, gazdasági struktúrából fakadó egyenlőtlenségek. Ez a motiváció különösen az amerikai közösségi házak esetében jellemző. Szolgáltatásaikat a kombinálhatóság és a sokszínűség jellemzi, amelybe

[27] Jelen alfejezet nemzetközi rendszereket bemutató, illetve azokat a magyar művelődéssel való összehasonlító vizsgálatáról szóló szakasz a disszerens angol nyelvű publikációjában közlésre került. (Kuthy-Megyesi, 2025).

gyakran közösségi erőforrásokat, akár a szülőket is bevonják. Ez a heterogén módszer egyre inkább nyugat-európai országokban is népszerűvé válik (pl. Hollandia, Svédország). (Heers et al., 2016) A közösségi iskolák funkciói itthon az Integrált Közösségi Szolgáltató Terekkel (IKSZT-kkel) mutatnak párhuzamosságot. Ezeknél a minimum közművelődési szolgáltatási csomagot nyújtó szolgáltatóknál, – amelyek nem önálló intézmények – sokszor civil vagy profitorientált (pl. média képviselőivel) partnerekkel együttesen működő kezdeményezések jellemzők.

Nagy-Britanniában, Angliában speciális intézményi formában, közösségi és falusi kollégiumok működnek (Németh & Szurmainé, 2012), a közművelődéshez hasonló célokkal. Megjegyzendő, hogy ezek az intézmények nem azonosak a közösségi főiskolákkal, amelyek az Egyesült Államokban, illetve Kanadában népszerűek és a felsőoktatási intézményrendszer részei (vö. Brand et al., 2014). A közösségi kollégiumok valamennyi korosztály megszólításával, tanulócsoportok révén való művelődésre biztosítanak lehetőséget a közösségi tanulás, a zene, a képzőművészet és a színművészet területén. (Stock, 1974) A falusi kollégium eredendően Cambridgeshire sajátossága. A vidéki intézmény létrejöttének elsődleges célja a kistelepülések elnéptelenedésének, a falvak kiürülésének megállítása volt. A közösségi kollégiumhoz hasonlatos célok mentén a kollégiumi szakmai tevékenységnek része az iskolarendszerű oktatás, de a tanórán kívül szabadidős tevékenységek köre is. (vö. Holbrook, 1985) Az 1920-as években Cambridgeshire a leggyengébb oktatási adottságokkal bírt Angliában, az alapfokú és középfokú oktatás egy intézményben, nem ritkán egy osztályteremben zajlott. Később Henry Morris munkájának köszönhetően olyan speciális, a helyi közösséget szolgáló intézmények jöttek létre, amelyek kombinálták az oktatási intézményeket és a közösségi házakat. Lehetőséget biztosítottak a minőségi oktatásra, mellette közösségi térként funkcionáltak, ahol a falusi lakosságnak lehetősége nyílt a találkozásra, szórakozásra, akár a gyermekek gondozásához kapcsolódó, nem oktatási célú feladatok ellátására (pl. csecsemő súlymérése) is. 1963-ra az intézmény „csodájára” jártak: többek között Ghánából, Irakból, Afganisztánból, a Bahamákról, Nigériából, Egyiptomból, Szudánból, Svájcból, az USA-ból és Németországból látogattak el oktatási szakemberek az intézménybe, annak módszertani megismerhetősége és adaptálhatósága érdekében. (Cambridgeshire Village Colleges, n.d.) Az intézmény hasonló az egykoriban Magyarországon népszerű Általános Művelődési Központokhoz (ÁMK-k). Az ÁMK-nál a közművelődési tevékenység az közoktatási tevékenységgel közös intézményben célzottan valósult meg, ahol működési alapelv volt az alapfokú oktatási tevékenység, a szabadidő és a tanóra integrációja volt a diákok kulturális szokásrendjébe (Szabó, 2006).

A fentihez hasonló, de sajátos északnyugat-európai intézményi forma az általános nevelési központ. Egyfajta szociáldemokrata törekvéshez való kapcsolódás céljából a tanulási és művelődési igények együttesen kerülnek kielégítésre ezekben a szabadidős, közösségi intézményekben, amelyek egyúttal formális oktatási intézményekként is működnek. (Kozma, 2012) Ezekről az intézményi sajátosságokról Szabó is beszámol 2006-os, az Általános Művelődési Központok szerepét vizsgáló értekezésében. A finn, svájci, angol és norvég jó példák kapcsán olyan komplex intézményi szereplőkről ír, amelyek az Általános Művelődési Központok nemzetközi elődjeiként az (alapfokú) oktatási intézményekben komplex művelődési alapintézményi feladatokat is szolgáltatnak, a pedagógiai feladatok kiegészülnek kultúrpolitikai célokkal. (Szabó, 2006)

Svájci andragógiai intézmények közül a közösségi művelődéshez a klubschule migros elnevezésű felnőttképzési intézmények kötődnek. 70 éve felnőttek számára képzéseket szolgáltatnak, több mint 600 tanfolyam, vállalati és szakmai képzés formájában. A klub iskola a kultúra témakörében számos képzést, kurzust szervez: többek között a zeneművészet (gitár, harmonika), a gasztronómia (főzőtanfolyam, cukrászat, nemzetek konyhája), a képzőművészet (fafaragás, fotózás, 3D nyomtatás, ékszertervezés, rajzolás, festészet), a virágkötészet, illetve az irodalom (kreatív írás) témakörében. (Klubschule Migros, 2021) A szolgáltató a magánszektor részéről vállal oktatási tevékenységeket 1944 óta, elsősorban a szabadidő hasznos eltöltése céljából. A képzőintézmény a tevékenységéből szándékosan nem profitál. (Geiss, 2020) Ez az intézmény több ponton is találkozik a magyar közművelődés küldetésével. Egyfelől a szabadidő hasznos eltöltésére kínál alternatívákat, nem anyagi nyereség céljából (párhuzamot mutat a közjószág szemlélettel), másfelől képzési tevékenységei között megjelenik a kultúra széleskörű értelmezésének népszerűsége is.

Bulgáriában a kommunista periódusban (1944-1989) egyfelől létezett a művelődési házak rendszere, másrészről működtek olyan kis állami vállalkozások, amelyek többek között kulturális eseményeket szerveztek. A közösségfejlesztési folyamatok a 90-es évektől jellemzően a civil szervezetek hatáskörébe kerültek át. (Vercseg, 2018) A bolgár chitalishta intézmények (kulturális közösségi központok) 1856-os alapításuk óta egyszerre végeznek oktatási és a kulturális örökség megőrzéséhez kapcsolódó feladatokat civil szervezeti formában, alulról szerveződő kezdeményezésként. A chitalista tevékenységekre saját törvény vonatkozik. (UNESCO, 2022) A bolgár jó gyakorlat eltérően a magyar közművelődéstől egyféle intézménytípust jelöl meg. A chitalista rendszer az előbbiekhez hasonlóképpen szorosan kapcsolódik az oktatási tevékenységhez, állami szerepvállalás nélkül. Görögországban pnevmatika kentár (πνευματικό κέντρο) néven kulturális központok működnek. 1989-ben közel 1500 ilyen típusú görög intézmény működött. (Németh & Szurmainé, 2012) Ezek az

intézmények szabad, nyilvános közösségi térként szolgáltatnak, ahol kulturális, szabadidős, sporttevékenységekbe, közösségi eseményekbe és rendezvényekbe kapcsolódhatnak be a látogatók. Az intézmény falain belül több kulturális szolgáltatás hozzáférhető (többek között könyvtár, opera). (vö. Stavros Niarchos Foundation Cultural Center, 2021) Sem képzési tevékenységgel, sem felnőttnevelési programmal nem rendelkeznek a pnevmatika kentárok, szolgáltatásaikat elsősorban látogatókként, nem tevékeny közösségekként használják a görögök.

Dániában 1911-ben alapították a settlementet Vesterbro-t, vagyis vesterbro-i népházat. Ez az intézmény az eredeti settlement funkció után napjainkra egy multidiszciplináris központként működik. Magyar megfelelője a népházi vagy társadalmi központ funkció. Olyan közösségi központok, amelyek a szegények igényeinek megfelelően, filantróp módon szervezik a lokális szociális, oktatási, részben kulturális és egészségügyi tevékenységek körét. Fenntartója a szociális ügyekért felelős minisztérium, ez utal szociális fő funkciójára. Intézményi tevékenységével a kultúrát, a vallási és származásbeli sokszínűséget, a családok, a sport, a lokális és a közösségi igényeket szolgálja. (Vercseg, 2018) Ez a komplexum a szociálisan hátrányos helyzetűeket szólítja meg helyben, tanácsadás, szociális bevásárló utca, foglalkozások, szociális üdültetés, helyi klubfoglalkozások formájában, a tevékenység középpontjában a közösségfejlesztés szociális formája áll. A kulturális értékteremtés, hagyományőrzés nem elsődleges célja, csupán eszköze a tevékenységeknek. (Settlementet Vesterbro, 2022) A dán népfőiskolai rendszer az egyéni és a kollektív, nem-formális oktatás céljából jött létre, az oktatás demokratizálódásért, vagyis a népfőiskolai hálózat a demokrácia kulturális ápolása érdekéből született meg. (Klein, 2019) Az európai oktatás történetében a dán Grundtvig evangélikus lelkész nevéhez kapcsolódik a középiskola felső tagozatát pótló népfőiskolai mozgalom. A jelenség szorosan összefonódik a népi mozgalmakkal, a szövetkezetesítéssel, a falusi termelés modernizálásával. Mindezzel együtt a megfontolt mértékű fejlesztéssel. (Kozma, 2012) A népfőiskola módszertanában és megszületésének időzítésében is korszakalkotót hozott létre. A liberális oktatási modell, amelyet életre hívott később világszinten elterjedt. Erre szemléletes, kevésbé kézenfekvő példa többek között az, hogy népfőiskola működik a Tanzánia, India vagy éppen Ghána területén is. (Kulich, 1963) Kisebb eltérésekkel a népfőiskolai rendszer Németországban, Lengyelországban és Svédországban is működő modell. Svédországban a népfőiskolák a politikához és szociáldemokrata szemlélethez köthetők. A lengyel népfőiskolák erősen kapcsolódnak tevékenységük mentén a vidéki közösségekhez, itt a dán hatás mellett a svéd modell bizonyos elemei is felfedezhetők. Németországban a hagyományos középiskolai, illetve népfőiskolai rendszer egymástól függetlenül működik. (Maliszewski, 2003)

Az intézménytípus a magyar közművelődésben is jelen van. Svédországban a népfőiskolák mellett működnek olyan speciális önszerveződő művelődési formák, amelyek 1902 óta változatos témák szerint, rendszeres időközönként, a műveltségi szint emelése érdekében tanulnak együtt, tanulókör formájában. Tematikáját tekintve a tanulókörök foglalkozásain a kultúra különböző formái is megjelennek. (Simándi, 2017) A svéd tanulókörök Norvégiában is nagyon népszerűek. A tanulóköröket kötetlen forma jellemzi, bár nem ritkán speciálisan a tanulókörök számára íródott tankönyveket alkalmaznak az eseményeken. Mára több tanulókör költségtérítéses formában, üzleti szemlélet szerint (szemben a kezdeti törekvésekkel, nem civil kezdeményezés mentén) működik. (Larsson & Nordvall, 2010) A tanulókörök nem-formális módszertanuk és tematikájuk alapján kapcsolódnak a közművelődéshez. A kulturális tanulással is párhuzamosságot mutató, az egész életre kiterjedő tanulási módszereket alkalmaznak, de más mutatók mentén, a közművelődéstől eltérő koncepció szerint szolgáltatnak.

A 20. századi Franciaországban közösségszervezési, szakszervezeti, felekezeti és oktatási feladatokat ellátó intézményekként működtek a helyi közművelődési szolgáltatók, szórványos tevékenység mentén. Az intézménytípus gyökerei a nagy francia forradalom időszakáig nyúlnak vissza. (Mikecz, 1974) A vizsgált francia kulturális intézmények jellemzően közösségszervezési feladatokat végeznek. Az intézményrendszer differenciált: országos, regionális és települési hatókörrel bír. (Vitéz, 2018) Inkei szerint mára a francia intézményhálózat tagjai jellemzően előadóművészeti befogadóhelyként funkcionálnak, az egykori közösségszervezési törekvésektől eltérően. (Inkei, 2011) Inkei kritikája mentén megállapítható, hogy a művelődő közösségek a magyar példával szemben kevésbé hangsúlyos szereplői a francia modellnek.

Az 1970-es évektől szocio-kulturális központok jöttek létre Spanyolország szerte. (Vercseg, 2018) Napjainkban országosan több közösségi központ működik, ahol kulturális és társadalmi szolgáltatásokat vehetnek igénybe a látogatók. Kiállításokat tekinthetnek meg, nyílt közösségi térben találkozhatnak, gyakorolhatják a polgári értékek és a művészetek találkozását (disputa, közösségi események, társadalmi párbeszéd). (vö. Real Gaude et al., 2014) A spanyol rendszerről – amelyben elsősorban tevékenységük és méretük alapján monumentális intézményeket találunk – hiányoljuk a magyar modellre jellemző sokszínű, komplex intézménytípusokat. A spanyol működési forma az Agora intézményekéhez hasonlatos. Belgiumon belül Flandriában és Brüsszelben közösségfejlesztési intézményrendszer működik, amely kilenc regionális intézmény bevonásával végzi szakmai tevékenységét a helyi hátrányos helyzetű célcsoportok felkarolását. Munkájukkal egyfajta hidat képeznek a lokális társadalom tagjai és a politika képviselői között. Mindezt egy rugalmas rendszerben teszik meg, ahol

szociális munkások, civil aktivisták támogatják az ügyüket, gyorsan és eredményesen. (Hautekeur, 2008) A VIBOSO Samenlevimngsopbouw Vlaanderen belga intézet felelős a flamand közösségfejlesztési tevékenységek szakmai garanciájáért. Kulturális témakörben a szervezet leginkább az etnikai és kulturális kisebbségek foglalkoztatási lehetőségeit vizsgáló projekteket valósít meg. (Samenlevingsopbouw, 2021) A belga példán keresztül egyfajta szociális hátránykompenzáló és közösségfejlesztő tevékenység látó, de kultúraközvetítésre irányuló tevékenységrendszert nem találunk. A belga módszer jelentősége a közösségfejlesztésben, a lokális társadalomra gyakorolt közvetlen hatásában mutatkozik meg, hasonlóképp a közművelődés művelődő közösségeihez.

Ázsiában a közművelődési színterekhez hasonló a japán kominkan intézmények köre. Ezek a szervezetek közösségi alapú szocio-kulturális intézmények formában szolgálják a japán társadalmi nevelést, annak meghatározó szimbólumai. A szociális nevelés az otthoni és az iskolai nevelést meghaladóan, a nagyobb társadalmi folyamatok, hagyományok rendszerének elsajátítását foglalja magába: része a demokráciára nevelés, valamint a hagyományos kulturális tevékenységek gyakorlása is. Az intézmény emellett találkozási hely és közösségfejlesztési fórum is, amelyet a helyi önkormányzatok működtetnek. A szociális nevelést az ázsiai országban 2001 óta törvény is szabályozza. (Wang, 2019) A japán modell erősen összecseng a magyar közművelődéssel. A hagyományos kulturális értékek ápolása mellett a közösségi interakcióknak is teret biztosít. Társadalmi nevelésről, a nagyobb társadalmi folyamatok rendszerének célzott elsajátításáról, az otthoni és családi nevelést meghaladó, törvény által felülről szabályzott nevelésről nem beszélhetünk a magyar folyamatban. Nálunk a lokalitás a mérvadó és a szükségletfelmérés: a szolgáltatások a helyi igényekre és szükségletekre reflektálnak, nem pedig a társadalmi értékek felülről történő becsatornázásáért felelősek.

A Fülöp-szigetek sajátos intézménye a nemzeti kulturális központ, amely egy állami kezdeményezésre megszületett és kormányzati felügyelettel bíró szervezet. A kulturális intézmény a kulturális értékek és a művészetek megőrzésére, támogatására és népszerűsítésére került alapításra. A központ keretein belül változatos performanszok és programok várják az érdeklődőket (többek között fesztiválok, operaelőadások, workshopok formájában). (Cultural Center of the Philippines, 2021) Az intézmény sajátossága a kormányzati alapítás, amely meghatározza működési kereteit, formáját, céljait és célközönségét is, kevésbé rugalmas, erősen irányított, központosított szemlélet szerint, egy intézményben.

Kínában kerámia kulturális központ működik Jingdezhenben. Itt a kiállítótér mellett kutatóközpont, oktatási programok, szervezett formájú lakossági tapasztalatcsere valósul meg. Emellett nemzetközi csereprogramok, konferenciák és kiadványszerkesztés is részét képezik a központ szakmai munkájának. (Yasuda, 2005) Az egyedülálló intézmény egy sajátos kulturális

szolgáltató. Sokrétű értékközvetítése dacára (fizikailag is) jellemzően egy intézmény falai közé szervezi szakmai tevékenységeit. Más városokban nem elérhető el, a tevékenység az iparhoz kapcsolódik.

Ausztráliában 1998 óta Új-Kaledóniában működik a Jean-Marie Tjibaou után elnevezett kulturális központ, amely a kanak népi kultúra autonómiájának reprezentálása céljából jött létre. A kulturális központ az identitás-megőrzés erősítését szolgálja. A kanaki régészeti és nyelvi örökség emlékezetét őrzi. Szakmai palettájának része a hagyományos és a kortárs kanaki kultúra kifejezési formáinak támogatása (kulturális programok, cserék, a képzőművészeti alkotások, audiovizuális dokumentáció), a létrejöttüktől a népszerűsítésükig. (L'Agence de Développement de la Culture Kanak, 2021; Sarvimäki, 2019) Az intézmény tevékenysége célzottan a kulturális értékfeltárásban és értékmegőrzésben jelenik meg, a közösségfejlesztés kevésbé hangsúlyos. A bemutatott nemzetközi példák valamilyen aspektusuk mentén kapcsolódást mutatnak a magyar közművelődés küldetésével és tevékenységrendszerének egyes elemeivel (Kary et al., 2018).

Oktatást kiegészítő, pótló, a kulturális értékközvetítés eszközeit is alkalmazó funkciót azonosítottunk az amerikai (Heers et al., 2016) és a brit (illetve az azt átemelő finn, svájci, angol és norvég) (vö. Holbrook, 1985) (Cambridgeshire Village Colleges, n.d.) példák mentén. Hasonló képzési, továbbképzési feladatokat látunk a svájci klub iskolánál (Klubschule Migros, 2021), de mindezt a magánszektorban azonosítjuk. Bulgáriában a chitalistha intézmények egyféle intézménytípusban működnek közre az oktatási tevékenységellátók között (Vercseg, 2018; UNESCO, 2022). Svédországban a hazai kulturális tanulás céljaihoz (Juhász & Szabó, 2016; Juhász 2018) hasonlatos, de módszertanában merőben eltérő, kisközösségi aktivitásokat találunk, ahol a kultúra jellemzően a tanulóköri tematikák sajátja (Larsson & Nordvall, 2010). Belgium tartományaiban lokális közösségfejlesztési intézményrendszer működik. Itt nem szerepelt kultúraközvetítés a szolgáltatási célok között, fő funkció a hátránykompenzálás (Hautekeur, 2008; Samenlevingsopbouw, 2021). Szociális, filantróp célrendszer mentén az eszközkészlet része a kulturális értékközvetítés és a közösségfejlesztés a settlement népházaknál is (Vercseg, 2018; Settlement Vesterbro, 2022), a népfőiskolák (Klein, 2019; Kulich, 1963; Kozma, 2012) (vö. Maliszewski, 2003) pedig egyféle modell szerint liberális nevelési célokat támogatnak a Dániában megfigyelhető intézménytípusok alapján.

Egyféle intézménytípust találtunk a spanyol kulturális szereplők (vö. Real Gaude et al., 2014; Vercseg, 2018) között is. A méretükben és a szolgáltatásaikban is monumentális intézmények szocio-kulturális központokként működnek. Kulturális értékközvetítést és közösségszervezési feladatokat igen, (felnőtt)képzési feladatokat nem azonosítottunk a görög modellben. (vö. Stavros Niarchos Foundation Cultural Center, 2021; Németh & Szurmainé,

2012). A hazaival ellentételesen a francia szolgáltatóknál (Mikecz, 1974; Inkei, 2011; Vitéz, 2018) épp a közösségfejlesztés mértéke csökkent, az előadóművészetek lokális befogadása került a szakmai szemlélet középpontjába. Központosított értékeket (társadalmi nevelés (Japán, komikan (Wang, 2019)), nemzeti kulturális központ, Fülöp-szigetek (Cultural Center of the Philippines, 2021), kanak kultúra (Új-Kaledónia (L'Agence de Développement de la Culture Kanak, 2021; Sarvimäki, 2019)), illetve központosított működtetést (kínai kerámia kulturális központ, Jingdezen (Yasuda, 2005)) találtunk az ázsiai példákban és a vizsgált ausztráliai modellben. A közösségfejlesztés és a kultúraátadás is hangsúlyos fogalom, de ezek módszertani megvalósítása merőben eltér a sokrétűbb Kárpát-medencei megoldástól.

A fenti elemzés korlátai között természetszerűleg szerepel a teljeskörűség hiánya. A vizsgált országok célzott szakirodalom vizsgálat alapján kerültek az elemezni kívánt modellek közé. A magyar gyakorlat komplexitásával azonos, más nemzeti modellt nem azonosítottunk. A bemutatott országok intézményi megoldásai részben mutatnak egyezést a Kárpát-medencei modellünkkel. A felsorakoztatott, számos nemzet által alkalmazott jógyakorlatok alátámasztják a kulturális tanulás (vö. Juhász & Szabó, 2016) univerzális módszertani alkalmazhatóságát. Azt a tanulási sokféleséget, amelyet szolgáltatásaik és adottságaik révén a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulási alkalmak megteremtenek. Az egyetemleges jellemzői mellett a közművelődés Kárpát-medencei komplexitása hungarikumnak tekinthető, A pilot jelleget, az összetett kultúraközvetítő, -képző, -szervező és közösségfejlesztő módszertan egyediségét is magában hordozza. A nemzetközi párhuzamosságok alapján a magyar példát nemzeti értéknek tekintjük. A közművelődés gyakorlatát átveendő ún. jógyakorlatnak mi adhatunk más nemzeteknek. (vö. Vercseg, 2018)

A közművelődésben megvalósuló tanulás hazai modelljének értelmezéséhez szükséges a területhez kapcsolódó államigazgatási, irányítási feladatok azonosítása, a megfelelő jogszabályi és minőségbiztosítási környezet megismerése. (Polónyi, 2002) Különösen igaz a fenti állítás akkor, ha a téma oktatáspolitikai elemzésére vállalkozunk. (vö. Takács-Miklósi & Kary, 2018; Miklósi & Kary, 2019) Magyarországon támpontot jelenthetnek a keretező jogszabályok. Az Alaptörvényben a már bemutatott formákban jelenik meg a művelődés joga, a kulturális intézményrendszert szabályozó 1997. évi CXL. törvény (, illetve az azt módosító 2017. évi LXVII. törvény), továbbá a 68/2013. (XII. 29.) NGM rendelet), valamint a 20/2018. EMMI rendelet azok a joghelyek, amelyek a közművelődési feladatok oktatáspolitikai foganasítására szolgálnak. (vö. Magyarország Alaptörvénye; 1997. CXL. tv.; 2017. LXVII. tv.; 68/2013. NGM r.; 20/2018. EMMI r.) A közművelődést biztosító szolgáltatók közszolgáltatást nyújtanak Magyarország lakosságának, ehhez a fentebb megnevezett jogszabályok adnak végrehajtási armatúrát.

A közművelődés hazai oktatáspolitikai szerepéről a végrehajtások szintjén iránymutatást a kapcsolódó kormányzati funkciók, államháztartási szakfeladatok és szakágazatok osztályozási rendek dekrétumai adnak. A négy közművelődési funkció a 68/2013. (XII. 29.) NGM rendeletben a 8. kormányzati funkció („*Szabadidő, sport, kultúra és vallás* alatti *0820 Kulturális szolgáltatások")* között kerül megnevezésre.

- 082091 Közművelődés - közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése
- 082092 Közművelődés - hagyományos közösségi kulturális értékek gondozása
- 082093 Közművelődés - egész életre kiterjedő tanulás, amatőr művészetek
- 082094 Közművelődés - kulturális alapú gazdaságfejlesztés.

(68/2013. NGM r.1. sz. m.)

Ezek közül a harmadik, az egész életre kiterjedő tanulást magába foglaló funkció az, amely név és tematika szerint egyértelműen, közvetlenül összekapcsolandó az oktatáspolitika témakörével. Valamennyi funkció közvetve megnevez oktatáspolitikai feladatokat is (többek között: 082091 – a nemzetiségek és a külhoni magyarok közösségi művelődésének segítése, 082092 – a magyar nyelv gondozása, 082094 – a digitális tartalomszolgáltatás). (vö. 68/2013. NGM r. 2. sz. m.) A tartalmi meghatározásokat is felölelő jogszabály az egész életre kiterjedő tanulás és az amatőr művészetek funkciót az alábbiak szerint, együttesen értelmezi: *„Ide tartozik: - az öntevékeny, önképző tanfolyamok, életminőséget és életesélyt javító tanulási lehetőségek, népfőiskolák megteremtése, tehetségfejlesztés, az ismeretszerző, az amatőr alkotó, művelődő közösségek tevékenységének elősegítése, alkotó művelődési közösségek, művészeti csoportok, körök, klubok, szabadegyetemek biztosítása."* (68/2013. NGM r. 2. sz. m.) A kormányzati funkciók megmutatkoznak a 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendeletben is. A jogszabály hét közművelődési alapszolgáltatást nevez meg név szerint, közülük a harmadik kifejezetten megfeleltetésre került a 082093. sz. funkció oktatáspolitikai törekvéseinek *„az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása"* alapszolgáltatás megnevezéssel. A leíró rendelet alapján az egész életre kiterjedő tanulás a közművelődésben kiterjed: az iskolarendszeren kívüli tanfolyamok, képzési alkalmak szervezésére, támogatására. Az iskolarendszeren kívüli öntevékeny, önképző szakkörök szervezésére, támogatására. Az életminőséget és életesélyt javító tanulási lehetőségek szervezésére, támogatására. A népfőiskolai programok, szabadegyetemek működésének támogatása. Az ismeretterjesztő alkalmak és ismeretszerző lehetőségek megteremtésére, valamint az elektronikus közszolgáltatások megismeréséhez, a digitális világban és az ezeket szolgáltató eszközök használatában való eligazodás elősegítésére. (20/2018. EMMI r. 7. §)

A felnőttképzési politika és az andragógia szemléletével párhuzamban a közművelődés célközönsége azt piaci fogyasztói rétegként, a saját igényeinek, szükségleteinek kielégítése érdekében használja. (Kary et al., 2018) A fentiek kézzel fogható lokális vagy regionális megvalósulását az intézményrendszer (1997. CXL. tv; 2017. LXVII. tv.) foganatosítja. Itt valóshatnak meg a gyakorlatban a felnőttképzési szakpolitikai törekvések és jogok. Az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása alapszolgáltatás két intézménytípus esetében (a népfőiskolák, valamint a kulturális központok/ Agorák) név szerint előírt feladat:

1. A népfőiskola intézmények elsődleges feladata a tanulási funkció biztosítása. *„(…) elsődleges tevékenysége az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása, különösen a felnőtt korosztály számára szakmai képzések szervezése."* (2017. LXVII. tv. 78/D. § (1)) A hazai népfőiskolai összefogására, a népfőiskolai mozgalom fennmaradására 1988-ban jött létre a Magyar Népfőiskolai Társaság. Ez a szervezet szorosan együttműködik a Felnőttoktatás Nemzetközi Tanácsával (ICAE), az Európai Felnőttoktatási Tanáccsal (EAEA), a Német Népfőiskolai Szövetséggel (DVV), továbbá a brit Országos Felnőtt- és Folyamatos Oktatási Intézettel (NIACE). (Várnagy, 2006)

2. A kulturális központ/Agora intézmények a *„(..) kulturális központ a közművelődési alapszolgáltatások teljes körét biztosít*[ják] (…)*."* (2017. LXVII. tv. 78/B. § (1)) Emiatt megnevezetten kötelesek az érintett alapszolgáltatásra vonatkozó tevékenységek biztosítására.

A többi szolgáltató is tanulási feladatokat lát el, szakmai munkájával az egész életre kiterjedő tanulás felnőttképzési szakpolitikai céljait szolgálja. (vö. Kuthy-Megyesi & Takács-Miklósi, 2018; Kuthy-Megyesi & Miklósi, 2022) Figyelembe véve a közművelődési tevékenységek és szolgáltatások tipikus körét (vö. EMMI, 2020a, 2020b) az intézményrendszer ismeretében jellemző tanulási eseményeket állapíthatunk meg. Szolgáltatásaikban többek között alkotó művelődő közösségek (művészeti csoportok, népművészeti csoportok előadó-művészek, tárgyalkotó népművészeti csoportok) (1.), klubok, körök, szakkörök (2.), képzések (3.) (formális (OKJ), illetve non-formális (pl. tréning) tanulási események), iskolai rendszeren kívül: szakképesítés, egyéb, nyelvi (témája szerint: nyelvi, szakmai, egyéb)), ismeretterjesztés (4.) (tudományos ismeretterjesztő előadások, konferencia, tanácsadás), táborok (5.) (informális tanulás, illetve tematika függően non-formális tanulási esemény), kiállítások, műsorok, rendezvények (6.) (non-formális, illetve informális tanulási alkalmak: művészeti, közösségi, szórakoztató), egyéb szolgáltatások (7.) (tematikától függően besorolható tanulási alkalmak) formájában. (Juhász & Szabó, 2016) A tanulási alkalmak jellemzően rekurrens módon valósulnak meg.

Elfogadva az egész életre kiterjedő, élethosszig tartó tanulás pozitív oktatáspolitikai hatását, úgy véljük, hogy szükség van olyan jelfogókra (Durkót idézve relékre), amely segítségével a saját motivációknak és élethelyzetünknek megfeleltetve, eredményesen tanulunk. Egy olyan környezetre, ahol ez a relé-szerep érvényesül. Az oktatáspolitikai folyamatokban ezt a közművelődés és a kulturális tanulás mentén azonosítjuk.

5. Az értekezés kutatási koncepciója

A gazdasági, társadalmi és kulturális paradigmaváltások révén tevékenység-, szolgáltatás- és intézményi tulajdonságaik mentén a magyar közművelődési színterek a 2000-es évek első két évtizedében megújultak. A szakterület reziliens módon, napjaink kihívásai megfelelve új paradigmák mentén törekszik biztosítani (alap)szolgáltatásai.

Az elkövetkezőkben kutatási koncepciónkat mutatjuk be. Értelmezzük, hogy a disszertációhoz kapcsolódó empirikus vizsgálatban a paradigmaváltások mentén megújult közművelődési intézmény- és tevékenységrendszerben a kulturális tanulás milyen formában alkalmas a mérésre, valamint ismertetjük, hogy a mérési lépések hogyan és miként követik egymást. A kutatásban a kiegészítő diverzitás elmélettel összhangban a kombinált (kevert) módszertani kultúrájú (harmadik) paradigma megközelítést alkalmaztuk. A kiegészítő diverzitás elmélet alatt Husén a kvantitatív és kvalitatív paradigmák kiegészítő, együttes funkcióját érti Elmélete szerint az egyes mérések céljai határozzák meg a módszerek eredményességét. (Husén, 1994, idézi: Sántha, 2006) Vizsgálatunk során a komplementaritás elvét követjük, törekedve arra, hogy a különböző vizsgálati módszerek hatékonyan kiegészítsék egymást és hozzájáruljanak a téma alapos értelmezéséhez. Az elv segítségével széles körben elérhetővé válik a kutatási problémával kapcsolatos információhalmaz, a kvantitatív és kvalitatív adatok egyenértékűnek számítanak. (Sántha, 2013)

Felismerve a tematika összetett problémahalmazát a Creswell-féle (2012) szekvenciális tervezés modelljét tekintjük vizsgálatunk origójának. Célja, hogy a főmódszert az almódszer a minél mélyebb összefüggések feltárása érdekében kiszolgálja. Az almódszer, valamint a főmódszer egyaránt lehet kvalitatív vagy kvantitatív vizsgálati módszer, kutatói választás alapján. A szekvenciális modellnek két típusát különböztetjük meg: az értelmező szekvenciális, illetve a felderítő szekvenciális tervezés típusát. (Sántha, 2013) Kutatásunkban a kvantitatív és a kvalitatív módszerek eltérő kutatási fázisban követik egymást, különös tekintettel a módszerek közötti főmódszer-almódszer problematikára. A kulturális tanulás értelmező mérését a kvantitatív vizsgálati eredmények (statisztikai másodelemzés) készítik elő, a tényleges jellegzetességek feltáráshoz viszont a kulturális tanulás univerzális jellemzőinek és lokális sajátosságainak értelmezéséhez elengedhetetlenek a kvalitatív vizsgálati adatok. A fentiek alapján empirikus kutatásunkban az eredmények dominanciáját a kvalitatív módszerekben látjuk, a kutatás az értelmező szekvenciális tervezés modelljét követte. Értelmező szekvenciális tervezés modellje szerint a főszerep az utolsó lépésé: az értelmezésé.

Sémája alapján: kvantitatív adatgyűjtés és -elemzés (1.) + kvalitatív adatgyűjtés és -elemzés (2.) + értelmezés (3.). (Sántha, 2013) A kétfázisú modell alkalmazása folyamán elsőként a kvantitatív adatgyűjtésre és -elemzésre, majd második lépésként a kvalitatív adatgyűjtésre és -elemzésre, annak mentén megalapozott elmélet felállítására került sor. A kutatás a teljes vizsgálat eredményeinek értelmezésével zárult. (Sántha, 2015)

Az első (kvantitatív) fázisban: a teljes magyar közművelődési „konstelláció" statisztikai másodelemzésére, majd meghatározott szempontrendszer mentén, részmintavételi eljárás segítségével (főkomponens elemzések, változók átkódolása és összeadása, intézményi eredmények alapján felállított rangsor) a konvergencia régióban szolgáltató mintaintézmények (N=6) kiválasztására került sor. A kiválasztott intézményekben a statisztikai adatelemzést pontosító intézményi háttérkérdőívben vizsgáltuk a kulturális tanulás számszerű mutatóit, további KSH adatok bevonásával. A vizsgálat második fázisa a kvalitatív alapú vizsgálati módszerekre irányult. A hat intézményben dokumentumelemzés és vezetői interjú segítségével árnyaltuk és mélyítettük a kvantitatív vizsgálati eredményeket. A kvalitatív mérési eredmények alapján felállítottuk a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás megalapozott elméletének első modelljét. A feltáró jellegű vizsgálat végén az eredmények együttes értelmezésével bemutattuk a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás jelenségét[28].

5.1. Kutatási kérdések és hipotézisek

Kutatásunkban öt kutatási kérdést és öt, hozzá kapcsolódó hipotézist fogalmazunk meg. Az alábbiak kérdések szerint vizsgáltuk a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulást:

K1. Hogyan alakul át napjainkra a hazai közművelődési intézmények célközönsége, tevékenység- és intézményrendszere?

K2. Milyen humánerőforrás bázissal rendelkezik a magyar közművelődési intézményrendszer a megújult feladatok ellátásához?

K3. Milyen formális és informális kapcsolati hálóval rendelkezik egy-egy közművelődési intézmény?

K4. Milyen területi különbségek és hasonlóságok figyelhetők meg a közművelődési intézményrendszer kulturális tanulási folyamataiban?

[28]Vizsgálatunk főbb elméleti kereteit, kutatási kérdéseit és hipotéziseit a 2021. évi XXI. Országos Neveléstudományi Konferencián (ONK) bemutattuk, vizsgálatunk főbb jellemzői a konferencia absztraktkötetében röviden bemutatásra kerültek (Kuthy-Megyesi, 2021)

K5. Hogyan érvényesülnek a közművelődési rendszerben felhalmozódó kulturális tőke és társadalmi tőke hátránykompenzáló funkciói?

A kutatási kérdések mentén hipotéziseink az alábbiak:

H1. Kezdetben az alacsony iskolai végzettségű nyugdíjasok, valamint a köz- és felsőoktatásban résztvevő gyermekek és fiatalok voltak a fő célközönségei a közművelődési intézményeknek, ekkor jellemzően a közművelődés pótló funkciója érvényesült. Mára az iskolázottság emelkedésével, az egész napos iskola bevezetésével (2011. CXC. tv. 4.§) és a társadalom elöregedésével (a harang alakú korfától (2011) a hagyma alakú korfa (2060) irányába áttolódó népességi korösszetétel (KSH Kvantitatív Társadalom- és Gazdaságtudományi Kutató Intézet, d.n.) miatt feltételezzük, hogy a közművelődési intézményekben jelentős az idős célközönség aránya, akik körében növekszik az iskolázottság, így nekik már más elvárásaik vannak az intézményrendszerrel kapcsolatosan. Az idős korosztály számára előtérbe kerül az ismeretszerzés, valamint a kapcsolatteremtés és kapcsolatápolás, a társadalmi és kulturális tőke erősítése. A fiatal korosztály körében pedig kitolódik az iskolázás időtartama, így tovább és szélesebb igénnyel maradnak a közművelődési intézmények célcsoportjai, a fiatal felnőttek köre is nő az intézményekben. Feltételezzük, hogy ezekre a megváltozott célközönségi sajátosságokra reagálva a kulturális tanulás tükrében változik a közművelődési ágazat tevékenység- és intézményrendszere.

H2. Feltételezzük, hogy a közművelődési szakterületen a humánerőforrás megfelelő mennyiségi és minőségi jellemzőinek érdekében két intézkedést alkalmaznak az intézmények. Egyfelől (1.) a főállásban vagy mellékállásban, szakmai munkatársi munkakörben dolgozók mellett meghatározó, sokszor a szakmai munkát kiegészítő animátori, szakmai feladatokat is ellátnak az intézményhez kapcsolódó technikai munkatársak, az önkéntesek és az iskolai közösségi szolgálatos középiskolás fiatalok. Másfelől feltételezzük (2.), hogy a szakmai feladatellátás érdekében meghatározó szerepű a szakemberutánpótlás, szakemberképzés és továbbképzés.

H3. Feltételezzük, hogy egy intézmény formális (dokumentált, intézményesült formában rögzített) kapcsolatai és partneri együttműködései mellett azonos jelentőséggel járulnak hozzá az intézmény informális (személyes, nem rögzített) kapcsolatrendszerei az intézmény szakmai sikereihez, előmeneteleihez. Feltételezzük továbbá, hogy mindezek kialakításában és érvényesülésében kulcsszerepet tölt be az intézmény vezetője.

H4. Feltételezzük, hogy a vizsgált régiókban tekintettel az adott terület társadalomföldrajzi (a helyi társadalom életjelenségeinek, folyamatainak) és gazdasági sajátosságaira a közművelődési intézményrendszer kulturális tanulási folyamataiban a

tevékenység- és célrendszer egyes elemei között prioritásbeli különbségeket tapasztalhatunk a térségbeli igényekhez, gazdagsági jellemzőkhöz való alkalmazkodás jegyében. Feltételezzük ugyanakkor, hogy a lokális sajátosságok mellett a közművelődési alapszolgáltatások univerzális jellemzői is érvényesülnek.

H5. Feltételezzük, hogy a közművelődési intézményrendszerben felhalmozódó kulturális és társadalmi tőke hátránykompenzáló funkciói fordítottan arányosan érvényesülnek az adott terület gazdasági eredményességével, így összetettebb tevékenységrendszert és célcsoportot találhatunk a hátrányosabb térségekben.

5.2. Vizsgálati koncepció

Vizsgálatunkban a kulturális tanulás sajátosságait mértük és értelmeztük Magyarország közművelődési intézményeiben. A disszertáció tematikájában különös figyelemmel tekintettünk azokra a folyamatosan szolgáltató intézményekre, amelyeket a szakterület csúcsintézményeiként tartunk számon. Empirikus vizsgálatunk alapsokaságát is ezen intézmények köre biztosította. Feltáró jellegű vizsgálatunk célja a magyar közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás sajátosságainak kombinált vizsgálat módszerekkel való leírása és értelmezése volt. Vizsgálatunkban csúcsintézményeknek tekintjük a legnagyobb szolgáltatási- és tevékenységkörrel működő közművelődési színtereket (vö. 20/2018. EMMI r. 14-15. §): a kulturális központokat/Agorákat és a művelődési központokat. Elemzési egységeink között szerepelnek a közművelődési intézmények (különösen: kulturális központok/Agorák és művelődési központok) (1.), a közművelődési tevékenység (2.), a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás (3.), a nem-formális tanulás (4.), az informális tanulás (5.), a kulturális tőke típusai (6.), illetve a társadalmi tőke megjelenései (7.). Ezek azok az elemzési egységek, amelyeket főfogalmakként a disszertáció empirikus részében mérni és jellemezni kívántunk. Kutatásunk idődimenzióját tekintve keresztmetszeti vizsgálatnak tekintendő (vö. Babbie, 2003). A mérések egy adott alkalommal, időbeli ismétlés nélkül valósultak meg. Az adatfelvételek során számított a sorrendiség: a statisztikai vizsgálatot a 2019. évi OSAP statisztikai adatszolgáltatása alapján (vö. EMMI 2020a, 2020c) folytattuk le, majd a részmintavételi eljárás utána a kiválasztott mintaintézményekben háttérkérdőíves, dokumentumelemzési és vezetői interjús adatfelvételekre, illetve elemzésekre is sor került egymást követően.

A vizsgálat kifejezett célja az volt, hogy kombinált vizsgálati módszer segítségével, többféle empirikus eredmény alapján a hazai közművelődési intézményrendszerben a kulturális tanulás sajátosságait. Az értekezés empirikus vizsgálatának jelentősége újszerűségében és a kutatási módszerek kombinációjából eredő feltáró jellegében rejlik, amely lehetőséget biztosított a kulturális tanulás közművelődési jellemzőinek átfogó feltérképezésére a paradigmaváltás és a 2017-ben módosult törvényi keretek után. A kombinált módszertani kultúra érvényességi biztosítéka az empirikus vizsgálat során alkalmazott trianguláció volt. (Sántha, 2013) A paradigmafüggetlen trianguláció a kutatási szerkezetet és gyakorlatot is figyelembe véve az egyes adatok különböző perspektívából való szemléltetését szolgálta. Egyes kutatók (pl. Kutckartz) eredményei alapján a trianguláció jelensége hozzájárult magának a kombinált paradigmának a kialakításához is. A trianguláció nem ekvivalens a kombinált módszerrel. Részben annak érvényességét, az adatok láttatását szolgálja. Részben pedig ellentétben a kombinált módszertan többfajta eszközkészletével: alkalmas akár egy tipológia mentén is az adatok biztosítására. (Sántha, 2017a)

A Denzin-féle (1989) értelmezés alapján elméleti, módszertani, személyi és adatok triangulációját különböztetjük meg (vö. Denzin, 1989). Vizsgálatunkban a többszörös trianguláció érvényesült.

●Elméleti trianguláció: Értekezésünk elméleti fejezetében több, egymástól eltérő elméleti (komplementer) koncepciót megvizsgáltunk. Feltártuk az azok közötti kapcsolódásokat, illetve ütköztettük az egyes megközelítések közötti különbségeket.

●Módszertani trianguláció: A módszertani trianguláció-tipológiák közül a módszertanok közötti triangulációt alkalmaztuk, kevert empirikus módszertannal. Többféle módszer együtt alkalmazásával biztosítottuk a vizsgálat érvényességét.

●Személyi trianguláció: A disszertáció személyi triangulációját biztosította, hogy a kvalitatív vizsgálati szakaszban az adatokat intrakódolás szerint kódoltuk kétszer kerül kódolásra a szövegkorpusz azonos módon, azonos rendszerben és logika szerint.

●Az adatok triangulációja: Biztosított volt a trianguláció, az adatok különböző intézményektől ((részben) időbeliség, térbeliség, személyi dimenzió), többféle módszerrel kerültek felvételre. (Sántha, 2017b)

A kutatás empirikus szakaszában az értelmező szekvenciális tervezés feltételeinek tettünk eleget és a Morse-modell (2010) alapján a deduktív logika szerint folytattuk le több-dedukciós elemzésünket (kvant KVAL) kombinált lépések (vö. Sántha, 2013, 2015) mentén. A vizsgálat során a módszertana alapján rendelkezésünkre álltak a vizsgálathoz szükséges eszközök. A kvantitatív vizsgálati eredmények új kérdéseket eredményeztek, a kvalitatív vizsgálatra elegendő időt tudtunk szánni a vizsgálat utolsó szakaszában.

A kombinált módszertani eljárás során az alábbi mérőeszközöket alkalmaztuk:

1. Statisztikai adatelemzés (másodelemzés) és mintavételi eljárás SPSS statisztikai programcsomag segítségével: A kulturális intézményrendszeren belül a közművelődési szakterület tényleges, mérhető, a kulturális tanuláshoz kapcsolódó kvantitatív sajátosságait a *„Jelentés a közművelődési tevékenységekről”* című (ú.n. Kulturális Statisztika) évente kitöltött OSAP (Országos Statisztikai Adatfelvételi Program) 1438. sz. űrlap összegző adatai, eredményei ismertetik. (vö. EMMI 2020a, 2020c) A közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás statisztikai mutatóit ebben a vizsgálati szakaszban értelmeztük. A mérőeszköz segítségével a mintaintézmények kiválasztására is ebben a vizsgálati szakaszban került sor. Az eredetileg tervezett faktoranalízis/klaszterelemzés helyett az intézmények kiválasztása a közművelődési intézmények hiányos adatszolgáltatása miatt módosított mintavételi eljárás segítségével (főkomponens elemzések (1.), átkódolás (2.), változók eredményeinek összeadása és anyaintézmények szerinti intézményi egységek kialakítása (3.), intézményi eredmények alapján sorrend felállítása (4.), régiós szinten kiemelkedő intézmények kiválasztása pontszám alapján (5.)) valósult meg. Az egyes változók mentén tapasztalt jelentős adathiány és a telephelyek, illetve anyaintézmények (székhelyek) szerinti következetlen adatközlés miatt a tervezett klaszterelemzés nem valósulhatott meg. A statisztikai eljárás módosítása mellett döntöttünk. A résztevékenység végén a kulturális tanulási index mutató is kialakításra került a csúcsintézményekben.

2. Strukturált háttérkérdőív és további statisztikai részmérések: A kérdőíves vizsgálat a kiválasztott mintaintézményekben került lekérdezésre. A strukturált háttérkérdőív árnyalta a statisztikai adatokat. A háttérkérdőív válaszainak elemzése mellett az adatok a témához kapcsolódó (gazdasági és társadalmi) KSH adatokkal is kiegészítésre kerültek, a kulturális tanulási indexük alapján a részmintában szereplő intézmények eredményét lineáris regresszió analízissel értelmeztük a regionális elhelyezkedésük tükrében.

3. Dokumentumelemzés szempontrendszer alapján, Atlas program segítségével: A mintaintézmények főbb dokumentumainak vizsgálata dokumentumelemzési szempontrendszer alapján valósult meg. Egyrészről vizsgáltuk, hogy a kulturális tanulás egyes sajátosságai megjelennek-e az intézmény főbb dokumentumaiban, másrészről, amennyiben igen, milyen formában azonosíthatók ezek a tanulási események. A kvantitatív vizsgálati szakasz eredményei a dokumentumelemzési szempontrendszert részben módosították, kiegészítették. A dokumentumelemzéshez Atlas.ti programot is alkalmaztunk.

4. Félig strukturált vezetői interjús vizsgálat interjúterv szerint, Atlas program segítségével: A félig strukturált vezetői interjú segítségével a kulturális intézmény sajátosságainak értelmezésére, az adott intézményvezető személyes válaszainak

megismerésére, a vizsgált jelenség feltáró jellegű leírására törekedtünk. félig strukturált eszköz kutatási lehetőséget teremtett arra, hogy a válaszadó intézményvezető saját, a témában releváns szempontjaival egészítse ki az adatgyűjtést, ezzel gazdagítva, mélyítve az adatfelvételt és a kutatás eredményeit. A válaszokat Atlas.ti program segítségével is elemeztük, a kvalitatív eredmények alapján megalapozott elméletet alkottunk.

Az értekezés empirikus részében az alábbi mutatók kerültek elemzésére:

- A közművelődési intézmények szakmai és fizikai adottságai. (a) A tevékenység- és szolgáltatásrendszer alapján az alkotó művelődő közösségek, a képzések, a klubok, körök, szakkörök, az ismeretterjesztés, a táborok, a kiállítások, a műsorok, a rendezvények főbb jellemzői. b) A fizikai jellemzők mentén: mint lokáció, felszereltség, épület(ek)/helyiség(ek) száma, állapota, humánerőforrás összetétele.
- A közművelődési intézmények társadalmi tőkeinvesztálásai Bourdieu (1998) mentén (vö. Bourdieu, 1998): különös tekintettel az intézmény és humánerőforrásának formális és informális kapcsolati hálóira.
- A közművelődési intézmények kulturális tőkeinvesztálásai Bourdieu (1998) mentén (vö. Bourdieu, 1998): a fellelhető kulturális tőkék, valamint az intézmény humánerőforrása alapján.
- A közművelődési intézményekben létrejövő kulturális tanulási események: a tanulási alkalmak formája, tematikája, célközönsége jellemzői, informális és nem-formális jellege.

Vizsgálatunk alapsokaságát képezte az OSAP adatszolgáltatás alapján folyamatosan működő kulturális központok/Agorák és művelődési központok (csúcsintézmények) köre. Számuk a 2019. évi statisztikai adatszolgáltatás alapján 197 db, a teljes intézményi kör 5 974 közművelődési szolgáltató volt. (EMMI, 2020a; KSH, n.d.-f) Alapsokaságunk szűkítő jellegét indokolta, hogy a kulturális tanulás legteljesebb merítését céloztuk értelmezni, amelyhez a szakmai és infrastrukturális adottságaik mentén a legkiválóbb intézmények mérését végeztük el. A vizsgálat a Budapest és Pest régiók intézményeit nem vonta be az elemzésbe, tekintettel a Budapest és Pest régiókra jellemző kulturális (intézményi) túlsúlyra (1. sz. melléklet).

Kvantitatív vizsgálati szakasz

Az alapsokaság részét képező szervezetek (művelődési központok és kulturális központok/Agorák) közül statisztikai változók csoportosításával, főkomponens elemzések révén létrejövő változók (11) és további 4 kiemelkedő változó mutatóinak összeadásával kerültek összegzésre az egyes intézmények kulturális tanulási sajátosságai. Az

anyaintézmények és tagintézmények eredményei összevonásra (sum) kerültek. Az így elért számszerű szakmai mutató (index) alapján kiválasztottunk a bevont régiókból egy-egy intézményt, Magyarországon összesen hat közművelődési színteret. A régió szerinti bontást, a régió szerinti részmintavételi döntést erősítette, hogy a témában releváns hazai előzménykutatás (Juhász & Szabó, 2016) és a saját, témában kapcsolódó vizsgálatunk (Kuthy-Megyesi & Juhász, 2022) is a régiós vizsgálati logikát követte. Ennek mentén alkalmazható tapasztalattal rendelkeztünk az összehasonlítás lehetséges területeivel, témaköreivel kapcsolatosan is (ideértve a kapcsolódó gazdasági és társadalmi mutatókat is). Olyan intézmények kerültek a részmintába, amelyek régiós szinten, szakmai jellemzőik alapján leginkább alkalmasak voltak arra, hogy a kulturális tanuláshoz színteret biztosítsanak a vizsgált időszakban (2019). Ezeket határozta meg többek között a szolgáltatások jellemzői és minősége, a munkatársak száma, az intézmény elhelyezkedése, a szolgáltató célcsoportjai, közösségei, hazai és nemzetközi kapcsolatai, beágyazottsága a lokális társadalomba. Ezeket az intézményeket tekintettük az adott régió legmeghatározóbb közművelődési intézményének. A részmintavétel a magas szintű mérési módszerek mentén felállított intézményi sorrend alapján reprezentatív mintavételnek minősült. Az alapsokaságból a kulturális statisztikában megtalálható változók, jellemzők mentén kvantitatív vizsgálat készült. A vizsgálat során először egy teljes statisztikai képet adtunk (2021) a közművelődési intézményrendszer jellemzőiről a kulturális tanulás mentén, amelyek hozzájárultak a kutatási kérdések megválaszolásához. A statisztikai kutatási résztevékenység pontosítása érdekében a kiválasztott intézményekben strukturált intézményi háttérkérdőívet (2022) is felvettünk. A kérdőív jellemzően zárt kérdéseket tartalmazott. Megvizsgáltuk továbbá, hogy magas szintű statisztikai mérés alapján (lineáris regresszió) rendelkezik-e regionális sajátosságokkal a kulturális tanulási index. A kérdőív kiegészítő funkciója a statisztikai adatok árnyalását, pontosítását biztosította.

Kvalitatív vizsgálati szakasz

A kvantitatív vizsgálatok után a kiválasztott hat intézményt több, kvalitatív vizsgálati módszer segítségével elemeztük a hat mintaintézmény főbb szakmai dokumentumainak dokumentumelemzésével (2022), és a hat intézményvezetővel készített vezetői interjúval (2023).

1. Elsőként a kiválasztott intézmények főbb dokumentumainak vizsgálatára került sor (pl. Éves munkaterv, Éves beszámoló, Szervezeti- és Működési Szabályzat). Az elemzés célja az volt, hogy feltérképezze a kulturális tanulás jellegzetességei megjelentek-e a vizsgált intézmények főbb írásos dokumentumaiban. Amennyiben pedig megjelentek,

azok hol és milyen formában valósultak meg. Az adatelemzéshez Atlas.ti tartalomelemző szoftvert alkalmaztunk.

2. A kombinált vizsgálat lezárásaként a kiválasztott intézmények vezetőivel személyes interjút készítettünk. Az interjú célja a megelőző vizsgálati eredmények árnyalása, kiegészítése, az intézményvezetők saját tapasztalatainak, meglátásainak megismerése (pl. informális kapcsolatok, partnerségek milyensége) és rögzítése volt, amelyhez a tartalomelemzés során ismét Atlas szoftvert is alkalmaztunk. Az interjú jellegét tekintve félig strukturált interjú volt, amely nyitott kérdéseket tartalmazott. A kvalitatív vizsgálati szakaszt a két részvizsgálat eredményei alapján megalapozott elméletalkotással zártuk.

Vizsgálatunkban a kulturális tanulást a hazai közművelődési intézményrendszerben elemeztük, a kutatási terv és koncepció összeállítása 2018 nyarán indult el, az utolsó empirikus mérésekre 2023 júniusában, a megalapozott elmélet alkotásra 2024 és 2025-ben került sor. A kutatás és eredményei tudományos hasznosságát feltáró jellegéből és a kombinált vizsgálati módszerből adódó sokszempontúságban látjuk.

6. Statisztikai helyzetkép és indexalkotás

Empirikus vizsgálatunk középpontját tehát azok a Magyarországon működő, folyamatosan szolgáltató közművelődési intézmények adták, amelyek szakmai dimenzióikban (tevékenység- és intézményrendszerükben) a paradigmaváltások mentén megújultak a 2000-es években. Jelen fejezetünk a kvantitatív vizsgálati fázis első mérési szakaszának jellemzőire (az adatbázis és a közművelődés annak többszintű statisztikai másodelemzése alapján való bemutatására) irányul, valamint arra, hogy részleteiben leírjuk a vizsgálatunk részmintavételi eljárásunkat.

Értekezésünk empirikus szakaszának nyitófejezetében elsőként a vizsgálat kutatási koncepciójában már a bemutatott kutatási kérdéseink (K1-K5) és hipotéziseink (H1-H5) megválaszolását készítettük el statisztikai másodelemzéssel. A bemutatni kívánt eredmények összegzik az egyes intézmények fizikai adottságait, gazdálkodási és pénzügyi mutatóit, a szakmai tevékenység sajátosságait (H1), a munkaügyi adatok jellegzetességeit (H2), kitérnek a külső szervezetek, partnerek számszerűsített tevékenységeire, az együttműködések statisztikailag leírható dimenzióira (elsősorban formalizált módokon) (H3.). Az 5. hipotézis (H5.) hátránykompenzáció – esélyegyenlőségi mutatók, többek között: akadálymentesítés, női munkavállalók, kisebbségi, nemzetiségi közművelődési feladat – mérhetőségére is részben lehetőséget biztosított. A H4. hipotézis tesztelésére lineáris regresszió analíziseket futtattunk le. A leíró statisztikai elemzést az előbbi fejezetben már érintett 197, önálló statisztikai jelentést benyújtó közművelődési „csúcsintézmény” vonatkozásában készítettük el.

A statisztikai másodelemzés volt az alapja a részmintavétel eljárásnak. Egyszersmind rávilágított az adatbázis forrását adó éves jelentés több korlátjára. Bizonyos kérdések esetében alacsony volt a válaszadási hajlandóság, jelentős adathiányokkal szembesültünk, amely több alkalommal ahhoz a kényszerhez vezetett bennünket, hogy a részmintavételt módosítsuk módszertanában. Ennek részletes bemutatására a vonatkozó alfejezet tesz eleget. A részmintavételi eljárásban az intézményeket a pontozáskor anyaintézmény (székhely) szerint csoportosítottuk, az egyes telephelyek eredményeit az elkövetkezőkben bemutatott módszertan szerint azok székhelyeinek eredményeivel összevontuk. Döntésüket indokolja a székhelyek és telephelyek szakmai integritása, a mintavételi eljárásunkat ennek tükrében 197 intézményre kiterjedőleg, de 112 intézményi (székhelyi /önálló intézményi) eredmény vonatkozásában folytattunk le. Az eljárás sikerét mutatta fejezetünk zárása: a kulturális tanulási index megalkotása, illetve az egy-egy regionális mintaintézmény kiválasztása és bemutatása.

6.1. Statisztikai jellemzők a közművelődési intézményrendszer csúcsintézményeiben[29]

A kvantitatív vizsgálat során alkalmazott első mérőeszköz az SPSS statisztikai programcsomag segítségével elvégzett statisztikai adatelemzés (másodelemzés) és a mintavételi eljárás. Az elemezni kívánt adatbázis a közművelődési intézmények által évente kitöltött OSAP (Országos Statisztikai Adatfelvételi Program) 1438. sz. *„Jelentés a közművelődési tevékenységekről”* című űrlapon közölt intézményi adatszolgáltatási kötelezettség válaszait foglalja össze, kérdésenként. (vö. EMMI, 2020b, 2020c) Ez a fajta adatközlés itthon közel 100 éves hagyományokkal rendelkezik. Az első, a közművelődési intézmények (akkor kultúrházak) tevékenységére vonatkozó hazai statisztikai évkönyv 1930-ban jelent meg, az éves adatgyűjtés 1952-től jellemző Magyarországon. (KSH, 2005) A 18 oldalas jelentésre a közművelődési szolgáltatók a 388/2017. Kormányrendelet alapján kötelezettek. Adatgyűjtő szervezetek a Kulturális és Innovációs Minisztérium (KIM) (2022-ig az Emberi Erőforrások Minisztériuma, illetve annak elődminisztériumai) és a Nemzeti Művelődési Intézet, Adatszolgáltató valamennyi a közművelődési tevékenységet alapfeladatként ellátó szervezet. Az adatszolgáltatás a Kultstat Kulturális Statisztikai Rendszeren keresztül, online valósul meg évente, amelyen az adatközlési határideje minden tárgyévet követő március 1.-je. (vö. 388/2017. Korm. r.)

Az űrlapon közölt adatok alkalmasak a hazai közművelődési intézményrendszer kvantitatív sajátosságainak leírására. Összefoglalják a teljes intézményi kép vonatkozásában az intézményi alapadatokon túl annak tevékenységi, munkaügyi, illetve pénzügyi adatait. (EMMI 2020b) Az éves adatszolgálatások közül a 2019. évi jelentések válaszait összefoglaló adatbázist választottuk ki elemzésre. A 2019-es adatbázis másodelemzését indokolja, hogy ez az utolsó olyan teljes éves statisztikai adatszolgáltatás, amelynek mutatóit a COVID-19 járvánnyal összefüggő veszélyhelyzetben, majd az energiaválsághoz kapcsolódóan hozott jogszabályok (korlátozások bevezetése, intézményi szolgáltatások szüneteltetése) nem érintették, a szolgáltatások zavartalanul valósulhattak meg.

[29] Az elkövetkező alfejezetben bemutatott statisztikai eredmények egyes részeredményeit és szöveges megállapításait már bemutattuk 2022. évi, Juhásszal közös publikációnkban (Kuthy-Megyesi & Juhász, 2022), illetve a leíró statisztikai eredmények egyes szöveges megállapításai és részeredményei szerepelnek 2021-es tanulmányunk kéziratában (Juhász & Kuthy-Megyesi, 2021). A vizsgálatra egy kialakított index-szám, a Társadalmi Gazdasági Fejlettségi Index (TGFI) segítségével került sor. A fejezetben a publikációval való szövegazonosság és számszerű eredmények szerinti azonosság mutatkozik. A szövegazonosságot mutató szövegrészek a disszerens saját szöveges tartalmai.

Az adatszolgáltatásra kötelezett 5 974 szolgáltatóból intézménytípusa alapján a csúcsintézmények közé sorolható művelődési központként vagy kulturális központként/Agoraként szolgáltató közművelődési intézmények maradtak a mintában. Ezek közül az intézmények közül a folyamatosan szolgáltatókat tartottuk meg a mintában, tehát a nem szünetelő vagy nem megszűnt művelődési központokat és kulturális központokat. Az előszűrés során a szünetelő vagy megszűnt intézmények mellett (egy intézmény) a teljes mintából kikerültek a Budapest és Pest régiók intézményei, valamint a Nemzeti Művelődési Intézet központja és annak megyei intézményei is, amelyek bár OSAP adatszolgáltatás kötelesek, de az Emberi Erőforrások Minisztériumával (ma KIM-mel) kötött közfeladat-ellátási szerződés értelmében a módszertani segítséget nyújtó országos szakmai szervezet egységei. Az előszűrést követően 197 intézmény képezte vizsgálatunk mintáját. A mintában egyaránt találhatók anyaintézmények (112) és önálló telephelyek[30](84). A leíró statisztikai vizsgálat során ezek eredményeit önálló módon (197 intézményre vonatkozólag, összevonás nélkül) mutatjuk be. Ennek okai: egyrészről az adatgyűjtő irányába az egyes intézmények a gyakorlat alapján ilyen formában szolgáltatnak adatokat. Azokat az adatgyűjtő ilyen formában fogadja el, majd juttatja el az eredményeket a Központi Statisztikai Hivatalba, tehát ilyen formában válik nyilvánossá a közművelődési intézmények eredménye évente. Ennek megfeleltetve készült el a statisztikai helyzetkép (leíró statisztika) (1.). Másrészről az összevonás elhagyását a nagy mennyiségű indikátor összevonhatatlansága is indokolta. A 18 oldalas OSAP jelentés eredményeit közel 900 (890) változó mentén foglalja össze a másodelemzés alapjául szolgáló adatbázis. Az adatbázisban sokszor ordinális, illetve nominális változók szerepelnek, amelyek leíró vizsgálat során összevonásra alkalmatlanok[31] (2.).

Az adatbázisban található 197 intézmény két intézménytípushoz kapcsolódik. A 40,1%-a kulturális központ (79 intézmény), 59,9%-a művelődési központ (118 intézmény). Regionális megoszlásuk alapján felülreprezentáltak a mintában az Észak-Alföld régióban található intézmények (a minta 27,9%-a (55 intézmény)). Az intézmények Konvergencia Régiókon belüli átlaga 32,834 intézmény/régió, Észak-Magyarországon (20 db) és Nyugat-Dunántúlon (31 db) átlag alatti a csúcsintézmények száma. Az egyes intézménytípusok esetében a regionális megoszlásban nincs szignifikáns (0,213) eltérés. Az intézmények 100%-a – természetszerűen – közművelődési intézmény. Településtípus szerinti megoszlás alapján a legtöbb intézmény (54,3%) városban, illetve megyeszékhelyen, megyei jogú városban (41,1%) működik az

[30] Illetve olyan telephelyek, amelyeknek anyaintézménye nem csúcsintézmény, így nem összevonandó.

[31] Ennek kiküszöbölésére szolgálhatna a teljes adatbázis szakértői átkódolása, ugyanakkor itt feltételezhető egy kutatói korlát. Nagymértékű adatvesztés, valamint kódolási hiba feltételezhető (közel 194 045 cella tételes átnézése, szükség szerinti átkódolása, a kapcsolódó átkódolás tételes leirata).

intézmények önbevallása alapján, amely jól egybecseng az intézmények területellátó funkciójának elérhetőségével: a kulturális központ egyrészről települési/kerületi szinten biztosítja az alapszolgáltatások teljes körét, másrészről több járásra, illetve egy megyére vagy több egymásra határos megyére kiterjedőleg szolgáltató intézménytípus. A település típus szerinti regionális megoszlás nem szignifikáns (0,454), tehát nincs összefüggés a között, hogy milyen településtípuson szolgáltat az intézmény és melyik régióban található. A szakmai tevékenység területi kiterjedése tekintetében a 197 intézmény 66,5%-a (131 közművelődési szolgáltató) településen, l7,8%-a településrészen látja el feladatait. A közművelődési tevékenység területi kiterjedése és a regionális megoszlás kapcsán az egyes régiók tekintetében az eltérés szignifikáns (Sig=0,000; N=197). (2. táblázat)

2. táblázat. A közművelődési tevékenység területi kiterjedése és az intézmények regionális elhelyezkedése közötti kapcsolat (N=197; %) (saját szerk.) (Kereszttábla) (Sig***=0,000)

Közművelődési tevékenység területi kiterjedése (%)	Konvergencia Régiók						
	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Összesen
településrész	0,0%	48,6%	14,3%	14,3%	8,6%	14,3%	100,0%
település	7,6%	26,0%	20,6%	13,0%	20,6%	12,2%	100,0%
több, egymással határos község	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
járás	36,4%	9,1%	9,1%	18,2%	9,1%	18,2%	100,0%
több, egymással határos járás	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
megye	31,3%	6,3%	6,3%	50,0%	0,0%	6,3%	100,0%
országos	0,0%	50,0%	0,0%	50,0%	0,0%	0,0%	100,0%
összesen	10,2%	27,9%	17,3%	16,8%	15,7%	12,2%	100,0%

Az 2. táblázatban több olyan eredménnyel találkozunk, amelynél az Adjusted Residual abszolút értéke eléri, illetve meghaladja a 2,0-t, ezekben az esetekben az szignifikancia véletlenszerűsége kizárható (aláhúzott százalékos értékek). A legtöbb településrészre kiterjedő tevékenységet szolgáltató intézmény egyértelműen az Észak-Alföld régióban található (48,6%), míg az Észak-Magyarország régióban egyetlen ilyen területi kiterjedéssel rendelkező csúcsintézmény sincs a 35 a Konvergencia Régióban működő érintett intézmény közül. A települési kiterjedéssel szolgáltató szervezetek (131 közül) a legtöbb, 34 eset (26%) szintén az Észak-Alföld régióban működik, ugyanakkor az is látható, hogy a Nyugat-Dunántúlon ez a legjellemzőbb területi kiterjedés. A 31 regionális intézmény közül 27-re igaz a területi adottság (Adjusted Residual 2,6). Az Észak-Magyarország régióban működik a legtöbb járási kiterjedésű intézmény (4 eset, 36,4%, Adjusted Residual 3,0). Hasonlóan kiemelkedik egyetlen több, egymással határos járási területi kiterjedésben az előbbi régió, ahol az egyetlen (Adjusted

Residual 3,0) ilyen csúcsintézmény szolgáltat. Megyei területi kiterjedéssel (16 eset) tekintetében a Közép-Dunántúl régióban (Adjusted Residual 3,7) működik minden második intézmény. Hasonlóan magas az Észak-Magyarország régió intézményeinek aránya, ahol minden negyedik régiós csúcsszervezet megyei intézmény (Adjusted Residual 2,9). Más megfogalmazásban, ha úgy véljük (a kulturális alapellátás elvének megfeleltetve), hogy a szakmai szolgáltatás szempontjából az egyes kulturális szolgáltatások lokális elérhetősége a legszerencsésebb, akkor az Észak-Alföld (településrészi, települési, több, egymással határos községi) régióban látunk kulturális tőkefelhalmozást a közművelődés tekintetében. Ezt árnyalja a többi régión belüli intézménytípusok közötti megoszlás, ahol szintén a települési, helyi területi kiterjedés a legjellemzőbb minden esetben. Az észak-magyarországi régió tekintetében az intézmények 50%-a (10 db), a Dél-Alföldön az intézmények 79,412% (27 db), a közép-dunántúliak 51,52%-a (17 db), Nyugat-Dunántúlon 87,09%-a (27 db), végül a Dél-Dunántúlon a csúcsintézmények 66,67%-a (16 intézmény) ilyen formában szolgáltató közművelődési szereplő.

A bevont 197 intézmény 54,3%-a (107 szolgáltató) székhelyként, 45,7%-a (90 db) telephelyként működő közművelődési szervezet. Szignifikáns regionális eltérés (0,033) mérhető (3. táblázat) a legtöbb székhelyként és telephelyként szolgáltató intézmény is az Észak-Alföld régióban (székhely: 20,6%, 22 eset, telephely: 36,7%, 33 eset) van (Adjusted Residual -2,5; illetve 2,5). Ez alapján látjuk, hogy nem csak a legtöbb intézmény ebben a régióban van, de arányai szerint is mindkét működési funkcióban a legmagasabb mutatókkal ez a régió bír. Az legkevesebb csúcsintézménnyel bíró észak-magyarországi intézmények pedig legnagyobb arányban székhelyként működnek (15 intézmény, a teljes észak-magyarországi részminta 75%-a (Adjusted Residual 2,0)). Számszerűen (5 eset) és arányában a legkevesebb (25%) telephely is az Észak-Magyarország régióban található. Az észak-magyarországi régió intézményei tehát jellemzően önálló, egymástól független intézmények. Előbbiek a hátránykompenzáció szempontjából érdekesek. A vizsgálati év (2019. évi) egy főre jutó bruttó hazai termék régió megoszlása szerint (KSH, n.d.-c) a legtöbb csúcsintézményi székhellyel és telephellyel bíró Észak-Alföld volt a sereghajtó (3 170). A legkevesebb kulturális központtal és művelődési központtal rendelkező észak-magyarországi térség az utolsó előtti (3 239) régió volt. Ezek a mutatók jelezhetnek hátránykompenzációt, hiszen a legkevesebb GDP-vel rendelkező régióban (Észak-Alföld) vannak a legnagyobb számban a vizsgált intézménytípusok. Azonban a legalacsonyabb csúcsintézményi számot hozó Észak-Magyarország a második legrosszabb GDP-vel rendelkezik, ezt a következtetést cáfolja. Feltételezhető, hogy ezekben a régiókban más mutatók állhatnak az intézményszámok és működési funkciók jellemző gyakoriságai mögött. (vö. KSH, n.d.-a, n.d.-b)

3. táblázat. A közművelődési intézmények működési funkciója és azok regionális elhelyezkedése közötti kapcsolat (N=197; %) (saját szerk.) (Kereszttábla) (Sig*=0,033)

Működési funkció		Konvergencia Régió						Összesen
		Észak-Magyarország	*Észak-Alföld*	*Dél-Alföld*	*Közép-Dunántúl*	*Nyugat-Dunántúl*	*Dél-Dunántúl*	
székhely	%	14,0%	20,6%	18,7%	14,0%	16,8%	15,9%	100,0%
telephely	%	5,6%	36,7%	15,6%	20,0%	14,4%	7,8%	100,0%
összesen	%	10,2%	27,9%	17,3%	16,8%	15,7%	12,2%	100,0%

91,9% (181 intézmény) a csúcsintézmények közül egész évben biztosítja szolgáltatásait (3. táblázat). Az időszakosan nyitva tartó 16 intézmény többségében jellemzően a kultúrtáji sajátosságok alapján (gyermeküdülő, tájház, emlékház, alkotóház, kilátó (vö. Hoyk & Farkas, 2017; Híves, 2015)) korlátozott az éves nyitvatartási intervallum. (4. táblázat)

4. táblázat. A közművelődési intézmények nyitvatartási módja és azok regionális elhelyezkedése közötti kapcsolat (N=197; %) (saját szerk.) (Kereszttábla) (Sig***=0,001)

Nyitva tartás		Konvergencia Régiók						Összesen
		Észak-Magyarország	*Észak-Alföld*	*Dél-Alföld*	*Közép-Dunántúl*	*Nyugat-Dunántúl*	*Dél-Dunántúl*	
időszakosan	%	0,0%	75,0%	18,8%	0,0%	6,3%	0,0%	100,0%
egész évben	%	11,0%	23,8%	17,1%	18,2%	16,6%	13,3%	100,0%
összesen	%	10,2%	27,9%	17,3%	16,8%	15,7%	12,2%	100,0%

Az intézmény működésének jellege (nyitvatartása) szignifikánsan (0,001) eltér a Konvergencia Régiók között. Közülük kiemelkednek eredményeikkel az észak-alföldi közművelődési intézmények: az időszakosan nyitva tartó intézmények 75%-a (Adjusted Residual 4,4) és az egész évben folyamatosan szolgáltató szervezetek 23,8%-a (Adjusted Residual -4,4) is itt található, ami az egyes csoportosításokban a legmagasabb régiós eredmény. Az időszakosan nyitva tartó intézmények esetében feltételezzük, hogy a felülreprezenált észak-alföldi intézményi arány mögött a helyi igényekre való alkalmazkodás jegyében, a meghatározott éves időszakban való szolgáltatás, illetve a helyi közösségi eseményekhez kötődő időszakos igények szerinti rendelkezésre állás biztosítása áll (pl. alkotó és közösségi táborok, kültéri események). A csúcsintézmények jellemzően nem önállóan működő intézmények (83,2%, 164 intézmény), fenntartóik között leginkább a települési önkormányzatok (88,3%, 174 eset) dominálnak, de nincsenek regionális szignifikáns eltérések (0,288, illetve 0,434) a mutatónál. A fenntartók típusára[32] vonatkozó változó kapcsán komoly adathiánnyal (N=97) találkoztunk, 100 intézmény nem jelölte meg annak típusát. A mintában

[32] Közművelődési szolgáltató fenntartója lehet központi költségvetési szerv, fővárosi önkormányzat, nemzetiségi önkormányzat, települési önkormányzat, egyház, alapítvány (közalapítvány), gazdasági társaság, egyéb (pl. egyesület, szakszervezet, vállalkozó), önkormányzati társulás. (vö. EMMI, 2020b)

szereplő egyetlen, nemzetiségi önkormányzat által üzemeltetett közművelődési csúcsintézmény a Dél-Alföld régióban működik. A többfunkciós intézmények 35,3%-a az Észak-Alföldön szolgáltat, a civil szervezeti fenntartásúak 66,7%-a Nyugat-Dunántúlon. Az, hogy a többfunkciós intézmények közül a civil szervezeti fenntartásúak legnagyobb arányban a nyugat-dunántúli régióban találhatók az intézmény társadalmiasításának lehet az egyik jele (ez az intézmény helyi közösségekkel való együttműködésének egyik lehetséges fejlesztési iránya) (vö. Beke, 2018). Az intézmények csupán 12,7%-a (25 eset) nyilatkozott pozitívan arról, hogy feladatait közművelődési megállapodás keretében látja el (szignifikancia nem azonosítható (0,422)). Ennek jelentőségét az adja, hogy a jogszabály alapján amennyiben nem állami, települési önkormányzati vagy önkormányzati társulás a működtetője a közművelődési intézménynek (erre példa lehet egy egyesület, alapítvány vagy magánszemély), a működtetés feltétele az írásos megállapodás. Ahogy a törvény azt előírja, a közművelődés közérdek mivoltára való tekintettel, annak biztosítása alapvetően állami, illetve helyi önkormányzati feladat. (1997. CXL. tv. 73. §)

Gazdálkodásuk tekintetében a legtöbb intézmény az állami, illetve önkormányzati fenntartói támogatást (40,1%) tekinti működését meghatározó támogatási forrásnak. Emellett a közművelődési megállapodás keretében, valamint részben az önkormányzati támogatás formájában megjelenő források hangsúlyosak (11,2%, 22 eset). A változó esetében a válaszadási hajlandóság vegyes, az intézmények 45,7%-a (90 szolgáltató) nem válaszolt a feltett kérdésre, szignifikancia az egyes régiók összehasonlításában nincs (Sig=0,463).

Pénzügyi jellemzői tekintetében a 2019. évi bevételek és kiadások 107 esetben azonosíthatók (az adatszolgáltatási hajlandóság eltérő volt), a bevételek átlaga: 204 456 610 Ft, a kiadásoké: 166 509 870 Ft intézményenként. A legalacsonyabb bevétel és kiadás összege azonos: 1 409 000 Ft, a legmagasabb árbevétel 2 140 650 000 Ft, míg a kiadások esetében ez az összeg 958 526 000 Ft. Ezek az adatok szenzitivitásuk miatt közvetlenül az adatgyűjtő Nemzeti Művelődési Intézet segítségével váltak hozzáférhetővé, amelyeket kizárólag jelen másodelemzéshez, statisztikai célokra használtunk fel, kutatási felhasználási szerződés alapján[33]. A Konvergencia Régiók eredményei között nincs szignifikáns eltérés (bevételek: F=0,866; Sig=0,507) (kiadások: F=0,531; Sig=0,752).

Az intézmények, mint közösségi terek adottságaik tekintetében (azok mérete, felszereltsége, munkaereje) mért eredményeink az alábbiak: a humánerőforrás mutatói között nincsenek szignifikánsan mérhető regionális sajátosságok. A teljes munkaidős munkatársak száma átlagosan 16,02 fő (F=0,146; Sig=0,981). A részmunkaidősök száma (F=1,666;

[33] Az adatok felhasználási kereteit az Intézettel kötött írásos megállapodás rögzítette.

Sig=0,260) a főállásban foglalkoztatottak számánál jóval szerényebb, 3,78 fő intézményenként. Vállalkozóként (F=0,671; Sig=0,652) átlagosan 4,74 fő, önkéntes segítőként (ideértve az időszakosan foglalkoztatott közfoglalkoztatottakat is a statisztikai adatszolgáltatás alapján) 27,81 fő (F=0,574; Sig=0,719) segíti az egyes közművelődési szolgáltatók munkáját. Vagyis minden főállású munkatársra közel kettő (1,736) segítő jut. A humánerőforrás átlagos száma 33,64 fő egy intézményben, a 197 intézmény tekintetében mindösszesen 3 599 fő.

A fogyatékos személyek akadálymentes hozzáférését az intézményi szolgáltatásokhoz 21 mutató mentén mérte 2019-ben az OSAP jelentés. A változók között szerepelnek az épület megközelítésére, az épületen belüli akadálymentes közlekedésre, a belső helyiségek felszereltségére, a weboldal akadálymentesítésére, valamint a fogyatékos személyeket célzottan megszólító tájékoztatási formákra vonatkozó pontok[34]. Az intézmények között kettő önbevallása alapján egy akadálymentes megoldást sem alkalmazott 2019-ben. Az akadálymentes hozzáférést biztosító 21 mutatóból közös indexszámot képeztünk a változók redukálása céljából. A szolgáltatók 12,69%-a (25 eset) a felsorolt akadálymentes hozzáférést elősegítő tényezőknek több, mint a felével rendelkezik. Intézményenként átlagosan 7,3096 mutató állt rendelkezésre. Regionális szignifikanciát (0,151) nem azonosítottunk a mutató vonatkozásában, üdvözlendő az akadálymentességre mutató szándékot fizikai formában megjelenítő mutatók aránya.

A közművelődési tevékenységre alkalmas helyiségek száma összesen 1 655 db (átlag 8,4 db), az egyes régiók között szignifikancia (F=1,444; Sig=0,210) nem állt fenn. A szervezetek működtetésében és használatában lévő közművelődési célú épületek alapterülete átlagban 2 056,16 m^2, mindösszesen 405 064 m^2. Ebből összesen 267 651 m^2 hasznosítható közművelődési tevékenységre, intézményenként átlagosan 1 358,63 m^2. (5. táblázat)

[34] A 12 mutató tételesen: rámpa, lépcsőlift, lift, van a közlekedésében akadályozott fogyatékos személyek számára jelzett parkoló, az ajtók belmérete min. 0,90 m, a folyosók szélessége min. 1,20 m, látássérült személyek számára vezetősáv van, az emeletek felvonóval elérhetőek, van kiépített mosdó mozgáskorlátozott személyek számára, van hallássérült személyek számára indukciós hurok elhelyezve, van látássérült személyek számára vezetősáv, W3C ajánlásnak megfelel (WCAG 2.0 szabvány), jelnyelvi összefoglalót tartalmaz, van könnyen érthető információ a weboldalon, akadálymentes a weboldal, a dolgozók felkészítése megtörtént, segítőkutyát beengedik az intézménybe, van információs anyag fogyatékos személyek számára, vannak tapintható/Braille feliratok látássérült személyek számára, jelnyelvi tolmács/kontakt tolmácsszolgáltatás igénybe vehető, információs táblák, piktogramok fogyatékos személyek számára elhelyezésre kerültek.

5. táblázat. A közművelődési intézmények alapterületének átlaga (m^2) és az intézmény regionális megoszlása közötti összefüggés (N=197; db) (saját szerk.) (ANOVA) (épület alapterülete F=2,292; Sig*=0,047) (ebből közművelődési célú alapterület F=2,783; Sig*=0,019)

Konvergencia Régiók		A tevékenységet ellátó szervezet működtetésében és használatában lévő közművelődési célú épületek alapterülete	Ebből közművelődési tevékenységre hasznosítható alapterület
Észak-Magyarország	átlag	2928,45	2074,80
	N	20	20
	szórás	3052,964	2268,906
	összesen	58569	41496
Észak-Alföld	átlag	1336,22	788,71
	N	55	55
	szórás	1688,230	965,506
	összesen	73492	43379
Dél-Alföld	átlag	1817,71	1396,06
	N	34	34
	szórás	2061,633	1712,421
	összesen	61802	47466
Közép-Dunántúl	átlag	1933,58	1149,03
	N	33	33
	szórás	2596,653	1164,689
	összesen	63808	37918
Nyugat-Dunántúl	átlag	2774,19	1888,32
	N	31	31
	szórás	3344,619	2704,666
	összesen	86000	58538
Dél-Dunántúl	átlag	2558,04	1618,92
	N	24	24
	szórás	2225,766	1326,619
	összesen	61393	38854
összesen	átlag	2056,16	1358,63
	N	197	197
	szórás	2479,242	1732,352
	összesen	405064	267651

A közművelődési célú épületek alapterülete esetében a legmagasabb átlagos eredménnyel az Észak-Magyarország régió (2 928,45 m^2) bír, legkisebb átlagos alapterület az észak-alföldi intézményeknél mutatkozik. A közművelődési tevékenységre hasznosított négyzetméter mértéke szintén az észak-magyarországiaknál a legmagasabb, illetve Észak-Alföldön a legalacsonyabb. Az intézmények hasznosítható számadatai és méretei alapján láthatjuk, hogy bár az észak-magyarországi csúcsintézményekből van a legkevesebb, azok méretüket tekintve közel 2,2-szer (2,192-szer) nagyobbak az észak-alföldieknél a közművelődési célú épületeik alapterületének átlaga szerint. Ez részben magyarázatot adhat arra, hogy miért arányukban és számukban is kevés telephellyel működnek az észak-magyarországi intézmények. A területi széttagozódással szemben feltételezhetően a nagyméretű csúcsintézményekben koncentrálódnak a kulturális tanulási események a régióban.

Jellemző a közművelődési csúcsintézmények működésében, hogy alapterületükből kizárólagossággal átengednek területeket. 2019-ben ennek mértéke mindösszesen 21 254 m^2 volt közművelődésre (átlag 180,12 m^2, a teljes közművelődési intézmény területi átlagának

13,26%-a). Egyéb tevékenységre összesen 13 571 m^2 (átlag 104,39 m^2, a teljes közművelődési intézmény területi átlagának 7,68%-a). Ez a fajta működés a partneri együttműködés, a társadalmi tőkeinvesztálás egyik formája. Regionális szignifikancia a közművelődési tevékenységre (F=0,742; Sig=0,593) illetve egyéb tevékenységre (F=0,766; Sig=0,576) az átengedett alapterület vonatkozásában nem azonosítható. A tevékenységet ellátó szervezet összes helyiségei kapcsán a statisztikai űrlap mérte a speciális funkciójú helyiségek meglétét (nyolc helyiségtípus[35]) is. Az előbbiekhez hasonlóan ezeket a változókat egy közös indexszámban vontuk össze, amelyhez maximálisan nyolc elérhető indexpontot rendeltünk. Az eredmények tekintetében átlagosan 2,2944 speciális helyiséggel rendelkezett 2019-ben egy-egy közművelődési csúcsintézmény. A 197 intézményből 34 intézménynek egyáltalán nem volt ilyen típusú helyisége és csupán egy intézménynél áll valamennyi speciális helyiségtípus rendelkezésre. A régiók között szignifikáns eltérés (F=1,926; Sig=0,092) nem volt. Ennek alapján a vizsgált közművelődési intézmények 82,741%-ánál azonosíthatók speciális helyiségek, amelyek a helyi sajátosságok szerinti változatos funkciót töltenek be, de átlagszámuk alacsony. Ez az alacsony eredmény részben a közművelődési intézmények építésének funkcionalitásával (akár Agorák) és tervezésével miatt, részben az intézmények tematikusságával magyarázható.

A közművelődési alapszolgáltatások biztosítása tekintetében hasonlóan magas az adathiány (nem a szolgáltatás hiány). A válaszadásnál az adatszolgáltatás a szolgáltató feladata annak egyértelmű jelölése a statisztikai adatok között. Ennek hiánya, hiányos kitöltése adatszolgáltatási hibára utal. Az egyes alapszolgáltatások kapcsán az alábbi megoszlásokat látjuk 2019-ben: Művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása alapszolgáltatás: 107 intézmény (54,31%) igen, 90 intézmény nem vagy nincs válasz (45,69%) (1.). Közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése alapszolgáltatás: 105 intézmény igen (53,3%), 92 intézmény nem vagy nincs válasz (46,7%) (2.). Egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása alapszolgáltatás: 86 intézmény igen (43,65%), 111 intézmény nem vagy nincs válasz (56,35%). (3.). Hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása alapszolgáltatás: 102 intézmény igen (51,78%), 95 intézmény nem vagy nincs válasz (48,22%) (4.). Amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása alapszolgáltatás: 105 intézmény igen (53,3%), 92 intézmény nem vagy nincs válasz (46,7%) (5.). Tehetséggondozás- és fejlesztés feltételeinek biztosítása alapszolgáltatás: 85

[35] Ezek a térségi fejlesztési iroda (1.), a klubhelyiség (2.), a helytörténeti és egyéb gyűjtemény (3.), a kiállító helyiség, galéria (4.), a tornaterem, balett terem (5.), a turisztikai létesítmény, szálláshely, tábor (6.), az információs, tanácsadó iroda (7.), illetve a népi kézműves műhely (8.).

intézmény igen (43,15%), 112 intézmény nem vagy nincs válasz (56,85%) (6.). Kulturális alapú gazdaságfejlesztés alapszolgáltatás: 64 intézmény igen (32,49%), 133 intézmény nem vagy nincs válasz (67,51%) (7.). A hét közművelődési alapszolgáltatás közül a vizsgált intézmények átlagosan hatfélét (6,11) biztosítanak célcsoportjaiknak, a legkevesebben a kulturális alapú gazdaságfejlesztés alapszolgáltatást. A közművelődési alapszolgáltatások együttes statisztikai mérhetőségének érdekében a közművelődési alapszolgáltatásokból egy hét pontos indexszámot állítottunk fel, a régiók között nincs szignifikáns eltérés (F=0,893; Sig=0,489).

A fenti eredmények esetében – tekintettel az intézményi kötelezettségre – ugyanakkor feltételezzük, hogy a válaszadók nem kellő figyelemmel válaszolták meg a feltett kérdések. Jól szemlélteti ezt, hogy az első alapszolgáltatás minden közművelődési intézmény számára kötelező szakmai tevékenység. (vö. 1997. CXL. tv. 76. §) Emiatt is feltételezhető, hogy itt adatszolgáltatási hiba, a jelentési kötelezettség eredményességének korlátja azonosítható, a közművelődési alapszolgáltatásokra vonatkozó adatokat a kiválasztott hat csúcsintézmény tekintetében a későbbi intézményi háttérkérdőívvel korrigáltuk. Megállapítható, hogy a statisztikai válaszok tükrében, hogy a legnépszerűbbek a tehetséggondozás- és fejlesztés feltételeinek biztosítására és az egész életre kiterjedő tanulásra vonatkozó alapszolgáltatások a vizsgált 197 intézményekben.

A kisebbségi, nemzetiségi közművelődési feladat kapcsán 85 olyan esettel találkoztunk, amikor a 13 kisebbségi, nemzetiségi közművelődési feladat közül valamelyik az intézmény szakmai palettáján (ideértve a bolgár, roma, görög, horvát, lengyel, német, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák és ukrán közművelődési tevékenységet) megjelent. A statisztikai adatszolgáltatás alapján szlovén nemzetiségi közművelődési feladatellátás nem volt a vizsgált időszakban. Ez a fajta tevékenység többek között a hátránykompenzáció és az esélyegyenlőség kapcsán lehetne fontos mutató, azonban a kisebbségi, nemzetiségi közművelődési feladat kevésbé jelent meg a szakmai tevékenységben. Egy intézmény átlagosan 0,79 nemzetiség számára nyújtott szakmai szolgáltatást, az intézmények 45,685%-a (90 eset) egyáltalán nem látott el ilyen típusú közművelődési feladatokat. Mindössze egy intézmény szólítja meg a 13 kisebbségi csoportnak legalább a felét (hét nemzetiség). A kisebbségi közművelődési tevékenységek közül kiemelkedik a romákat célzó közművelődési feladatok ellátása. Ezt az OSAP adatok alapján 34 intézmény folytatott 2019-ben. Nemzetiségenként nehezen mérhető a szakmai tevékenység akár a régiós, akár a Konvergencia Régiók együttes átlaga estében: a mérhetőség pontosítása és a változók csoportosítása céljából 13 pontos indexszámot képeztünk. Az index régiók közötti megoszlása szignifikáns (F=2,556; Sig=0,032). (6. táblázat)

6. táblázat. A kisebbségi, nemzetiségi közművelődési index és az intézmény regionális megoszlása közötti összefüggés (N=107; db) (saját szerk.) (ANOVA) (F=2,556; Sig*=0,032)

Konvergencia Régiók	Átlag	N	Szórás	Összesen
Észak-Magyarország	,8667	15	,99043	13,00
Észak-Alföld	,3182	22	,56790	7,00
Dél-Alföld	,6000	20	,99472	12,00
Közép-Dunántúl	1,8000	15	2,11119	27,00
Nyugat-Dunántúl	,6111	18	,97853	11,00
Dél-Dunántúl	,8824	17	1,83311	15,00
összesen	,7944	107	1,35102	85,00

Az intézmények régiós átlageredményei közül legmagasabb indexponttal a Közép-Dunántúl régió (27 pont) rendelkezik, legalacsonyabbal az észak-alföldi (7 pont). A régiók átlaga mindösszesen 12,143 pont intézményenként. A bruttó hazai termék (GDP) sorrendje alapján a Közép-Dunántúl régió a második legerősebb a Konvergencia-régiók között Magyarországon (4 499). A 2020-as KSH-s adatok alapján a Nyugat-Dunántúl után (160) a közép-dunántúli régióban van a legkevesebb nemzetiségi önkormányzat (203) (KSH, n.d.-b, n.d-c). Úgy véljük, hogy a magas kisebbségi, nemzetiségi közművelődési indexszám nem a kisebbségek jelentős önkormányzati képviseletével, de az egyes intézmények magas számú partneri, kapcsolati hálójával függ össze, amely (társadalmi) tőkeberuházásnak tekinthető és akár gazdasági tőkébe forgatható, forgatandó.

Az alkotó művelődő közösségek részét képezik a művészeti csoportok, a népművészeti csoportok és a tárgyalkotó népművészeti csoportok. Az alkotó művelődő közösségek kapcsán[36] regionális szignifikáns eltérések jellemzően nem azonosíthatók. A téma átlagos csúcsintézményi eredményei az alábbiak: közösségek szerinti száma 8,93 db (F=0,915; Sig=0,473), csoporttagjainak száma szervezeti egységenként átlagosan 178,94 fő (F=0,376; Sig=0,856). Éves szinten az intézmények 412,86 alkotó művelődő közösségi foglalkozást tartanak (F=0,592; Sig=0,706), a csoportok bemutatkozási száma átlagosan 61,16 esemény (F=0,666; Sig=0,65). A képzések tekintetében, – amelynek részei a saját és a partnerrel közösen megszervezett intézményi tanulási alkalmak– intézményenként átlagosan 8,02 csoport (F=0,609; Sig=0,693) működött, 176,79 fő (F=0,833; Sig=0,534) részvételével, 116,27 képzési alkalommal (F:1,668; Sig=0,163). Ebben az évben átlagban 410,65 fő (F=1,297; Sig=0,284) fejezte be az egyes képzéseket. A klubok, körök és szakkörök hasonlóan szemléletes

[36] Ide tartozik valamennyi: színjátszó-, drámacsoport, vers- és prózamondó csoport, bábcsoport, klasszikus- és moderntánc-csoport, társastánc, képző- és iparművészeti csoport, fotó-, film-, videócsoport, kórus, énekkar, könnyűzenei együttes, komolyzenei együttes (szimfonikus, fúvós, kamara, egyéb), egyéb amatőr művészeti csoport, hangszeres népzenei csoport, népdalkör, pávakör, néptáncegyüttes, hagyományőrző együttes, fazekas, faragó (kéreg, fa, szaru, csont, népi bútor készítés, egyéb), bőrműves, fonható szálas anyag-megmunkálók (vessző, csuhé, gyékény, szalma), textil (szövés, nemezelés, csipkeverő, hímző) és egyéb komplex népi tárgyalkotó csoportok.

számadatokat hoztak: a csoportok száma átlagosan 9,12 db (F=0,986; Sig=0,428), a foglalkozásoké 274,55 esemény (F=0,833; Sig= 0,528). Ehhez a művelődési formához a 2019-ben átlagosan 215,09 fő csatlakozott egy-egy közművelődési szolgáltató esetében, ennél a változónál találtunk regionális szignifikáns eltérést (F=2,305; Sig=0,047). (7. táblázat)

7. táblázat. A klubok, körök, szakkörök tagjainak átlagos száma és az intézmény regionális megoszlása közötti összefüggés (N=159 db) (saját szerk.) (ANOVA) (F=2,305; Sig*=0,047)

Konvergencia Régiók	Átlag	N	Szórás	Összesen
Észak-Magyarország	313,56	16	455,942	5017
Észak-Alföld	161,56	39	130,876	6301
Dél-Alföld	144,88	26	162,174	3767
Közép-Dunántúl	224,29	31	328,084	6953
Nyugat-Dunántúl	168,71	24	155,929	4049
Dél-Dunántúl	352,70	23	400,661	8112
összesen	215,09	159	282,747	34199

A legmagasabb átlagos taglétszámmal a Dél-Dunántúl régió intézmények klubjai, körei, szakkörei rendelkeznek, a legalacsonyabbal a dél-alföldi szolgáltatók. Ezekben a szolgáltatásokban az alábbi szakmai tartalmak közösek: azonos vagy hasonló érdeklődésű személyek csoportosulása jellemzi, amely rendszeres formában, tematikus keretek alapján valósul meg, vezető, illetve facilitátor irányításával (vö. NMIkon, n.d.). A Dél-Dunántúl régióban mutatkoztak a legmagasabb tagsággal az ilyen típusú közművelődési tömörülések. A nem rendszeres művelődési formák közé soroljuk az ismeretterjesztő eseményeket, táborokat, kiállításokat, műsorokat, eseti (kulturális vagy közösségi) rendezvényeket.

A nem rendszeres művelődési formák közül 1 794,82 intézményi ismeretterjesztő eseményen (F=0,946; Sig=0,454) 30,08 fő vett részt (F=0,916; Sig=0,473) 2019-ben szolgáltatónként. Adott intézmény táboraiban (gyermek, ifjúsági, felnőtt, illetve vegyes) átlagban 4 431,939 fő (F=1,670; Sig=0,165) vett részt. A szolgáltatások tekintetében egy szervezetnek 7 932,18 fő volt igénybevevő (F=2,649; Sig=0,025), 1 057,63 szolgáltatási alkalommal (F=0,820; Sig=0,537). Az egyes szolgáltatások számában a szignifikáns eltérés (F=2,649; Sig=0,025) azonosítható. A legtöbb szolgáltatási alkalom a Nyugat-Dunántúlon van. (8. táblázat)

8. táblázat. A nem rendszeres művelődési formák szolgáltatási alkalmainak száma és az egyes közművelődési szervezetek regionális megoszlása közötti összefüggés (N=185 db) (saját szerk.) (ANOVA) (F=2,649; Sig*=0,025)

Konvergencia Régiók		Szolgáltatások - Alkalmak száma
Észak-Magyarország	átlag	1833,95
	N	20
	szórás	3560,352
	összesen	36679
Észak-Alföld	átlag	648,33
	N	52
	szórás	2149,220
	összesen	33713
Dél-Alföld	átlag	575,85
	N	33
	szórás	1095,995
	összesen	19003
Közép-Dunántúl	átlag	164,25
	N	32
	szórás	337,914
	összesen	5256
Nyugat-Dunántúl	átlag	3012,96
	N	24
	szórás	7193,942
	összesen	72311
Dél-Dunántúl	átlag	1195,79
	N	24
	szórás	3407,735
	összesen	28699
összesen	átlag	1057,63
	N	185
	szórás	3395,960
	összesen	195661

A kiállítások, műsorok, rendezvények esetében[37] 1 712 eseményen (intézményi átlag 10,57) 1 065 911 fő (6.579,7 fő/alkalom) részvételéről számoltak be a csúcsintézmények. A látogatóknál nem (F=1,888; Sig=0,098), az események tekintetében (F=4,090; Sig=0,002) volt szignifikáns eltérés az egyes régiók között. (9. táblázat)

[37] Ideértve értve a képző- és iparművészeti, fotó, népművészeti, helytörténeti, műszaki, természettudományi, előadó-művészeti és egyéb művészeti, film- és videofilm-vetítési, népművészeti eseményeket, az előadó-művészeti, táncos (bál, diszkó), továbbá társadalmi, ünnepi, játszóház, kézműves foglalkozás, kulturális célú kirándulás, illetve kézműves és egyéb vásár, bemutató eseményeket.

9. táblázat. Az egyes intézmények kiállításainak, műsorainak és rendezvényeinek számszerű összehasonlítása a szolgáltatók regionális megoszlásával (N=162 db) (saját szerk.) (ANOVA) (F=4,090; Sig**=0,002)

Konvergencia Régiók		Kiállítások - Események száma
Észak-Magyarország	átlag	19,29
	N	17
	szórás	16,158
	összesen	328
Észak-Alföld	átlag	7,68
	N	40
	szórás	7,617
	összesen	307
Dél-Alföld	átlag	11,21
	N	28
	szórás	11,047
	összesen	314
Közép-Dunántúl	átlag	7,86
	N	28
	szórás	5,516
	összesen	220
Nyugat-Dunántúl	átlag	10,62
	N	26
	szórás	9,343
	összesen	276
Dél-Dunántúl	átlag	11,61
	N	23
	szórás	8,365
	összesen	267
összesen	átlag	10,57
	N	162
	szórás	10,015
	összesen	1712

A legtöbb esemény az Észak-Magyarország régióban valósult meg (328 db), de hasonlóan magas, 300 feletti rendezvényszám mérhető az Észak-Alföldön (307 db), illetve a Dél-Alföldön (314 db). Ezeket a régiókat együttesen Alföld és Észak nagyrégiónak nevezzük. Az 1 712 esemény közül 949 esemény (55,432%) ezekben a régiókban valósult meg: ennek egyik magyarázata lehet, hogy a nagyrégió csúcsintézményeinek száma: 109. Megjegyzendő, hogy az átlagaiban (az alacsonyabb intézményszám (20) okán) kiemelkedik Észak-Magyarország a többi régió közül. Mivel itt szignifikánsan a legmagasabb az alapterülete és a legtöbb kiállításnak, műsornak és (nagy) rendezvénynek itt adnak otthont. Feltételezhető egyfajta kultúraközvetítő szerep, amely utalhat hátránykompenzációra. Ezekben az intézményekben gazdaságilag elérhető, keretek között kerül biztosításra a művelődéshez való jog. Az vizsgált intézmények rendszeres és nem rendszeres művelődési formáinak összlátogatói számában nem találtunk szignifikanciát. A látogatók száma mindösszesen 2019-ben 7 928 205 fő (intézményi átlag: 40 244,6954 fő, rendszeres művelődési formák 2 644 858 fő (F=1,541; Sig=0,180), nem rendszeres művelődési formák 5 283 347 fő (F=0,485; Sig= 0,787)) volt.

A célcsoportok korcsoporti sajátosságainak tekintetében kevés a rendszeres művelődési formákhoz kötődő statisztikai mutató van. (10. táblázat)

10. táblázat. A közművelődési csúcsintézmények célcsoportjainak korcsoport szerinti megoszlása (ANOVA) (saját szerk.)

Célcsoport	N	F (Sig)	Minimum	Maximum	Összesen	Átlag	%
alkotó művelődő közösségek 15 év alatti tagok száma	128	0,040 (0,999)	1	409	10102	78,92	34,849
alkotó művelődő közösségek 15 és 29 év közötti tagok száma	137	0,551 (0,737)	1	402	5999	43,79	20,695
alkotó művelődő közösségek 30 és 58 év közötti tagok száma	147	0,486 (0,786)	1	272	6334	43,09	21,850
alkotó művelődő közösségek 55 év alatti tagok száma	142	0,283 (0,922)	3	237	6553	46,15	22,606
alkotó művelődő közösségek tagok száma összesen	162		3	1211	28988	178,94	100,000
saját képzések 15 év alatti beiratkozottak száma	11	0,397 (0,828)	1	215	692	62,91	16,340
saját képzések 15 és 16 év közötti beiratkozottak száma	9	1,536 (0,304)	1	30	106	11,78	2,503
saját képzések 17 és 29 év közötti beiratkozottak száma	14	0,315 (0,891)	1	182	421	30,07	9,941
saját képzések 30 és 54 év közötti beiratkozottak száma	23	0,880 (0,516)	1	530	1940	84,35	45,809
saját képzések 55 év feletti beiratkozottak száma	22	0,623 (0,653)	2	602	1076	48,91	25,407
saját képzések beiratkozottak száma összesen	31		2	1479	4235	136,61	100,000

Az OSAP jelentés két esetben mérte korcsoportok szerint a célcsoportok összetételét. Az alkotó művelődő közösségek tagságai, valamint a válaszadó intézmény saját képzéseire beiratkozó résztvevők korcsoportjai esetében. Az alkotó művelődő közösségeknél a legmagasabb arányban (34,849%) a tagok a 15 év alatti korcsoporthoz tartoznak. Az alkotó művelődő közösségek kapcsán legalább 128 intézmény esetében rendelkezünk valid értékekkel. Ez az eredmény a H1. hipotézisre részben cáfoló eredmény. A 15 év alatti korcsoport tanköteles, iskolás korú korcsoport, nem utal a korcsoport jellemzőinek szélesedésére a kiinduló állapothoz képest. A saját képzések tekintetében jelentős adathiány azonosítható. A válaszok legalább kilenc, legfeljebb 31 intézmény esetében validálhatók: legalább 166 intézmény esetében adathiánnyal szembesültünk. Emellett felülreprezentált a 30 és 54 év közötti felnőtt lakosság. A korcsoporti megoszlásokban nem azonosítottunk régiók szerinti szignifikanciát. A saját képzések tekintetében az aktív munkavállalók csoportja felülreprezentált, ez megerősíti az első hipotézisünket: miszerint ebben a szakmai tevékenységben kiszélesedik a bevonható csoportok köre. Ez az információ ugyanakkor csupán a teljes minta 11,675%-ára releváns eredmény.

A közművelődési intézmények éves OSAP jelentése több kérdéspontban kitér az egyes intézmények szakmafejlesztési aktivitására. Ezek a mutatók (19) a lokális társadalomban történő beágyazottságról adnak visszajelzést. Részei a jellemzően dokumentált szakmai együttműködések (helyi közösségek, szervezetek és partnerek) összegzése is, amely utal a szervezet kapcsolati hálójára, társadalmi tőkéjének mértékére, illetve általában a kulturális tanulási tevékenységére az egyes közművelődési szolgáltatóknál. A változókat csoportosítás után négy indexbe rendeztük, az eredmények alapján az első két index esetében találtunk szignifikáns, regionális különbségeket. (11. táblázat)

A létrehozott indexek az alábbiak:

- Szerveződési aktivitás index (értéktár bizottság, Terület- és Településfejlesztési Program, közösségi szinten irányított helyi fejlesztésekért (CLLD) helyi akciócsoport, szakmai szerveződések, egyéb szerveződések): öt pontos – összintézményi átlag: 1,7614 pont (F=3,152; Sig**=0,009).
- Fejlesztési tevékenységi részvétel index (vidékfejlesztési program (LEADER, Közösségvezérelt helyi fejlesztés (CLLD), gazdaságfejlesztési program, település-térség fejlesztési program véleményezés és kidolgozás): három pontos – összintézményi átlag: 0,6396 pont (F=3,179; Sig**=0,009).
- Saját fejlesztési tevékenység index (szervezetfejlesztési csoport véleményvezérekkel; panaszkezelés, helyi igényekre támaszkodott új programok, helyi szükségleteknek megfelelően módosított szolgáltatások): négy pontos – összintézményi átlag: 1,5025 pont (F=1,767; Sig=0,121).
- Önkéntesség, iskolai közösségi szolgálat (IKSZ), közfoglalkoztatás, illetve IKSZT index (nyilvántartott KÖT intézmény, jogviszonyban önkéntesek, alkalmi önkéntesek, IKSZ fogadóhely, közfoglalkoztatás, kulturális közfoglalkoztatás, IKSZT/faluház): hét pontos – összintézményi átlag: 2,4416 pont (F=1,517; Sig=0,170).

11. táblázat. A társadalmi beágyazottság mérése két indexszám segítségével, a regionális megoszlás tükrében (N=197; db) (saját szerk.) (ANOVA) (Szerveződési aktivitás index: F=3,152; Sig**=0,009; Fejlesztési tevékenységi részvétel index F=3,179; Sig**=0,009)

Konvergencia Régiók		Szerveződési aktivitás index	Fejlesztési tevékenységi részvétel index
Észak-Magyarország	átlag	2,2000	1,1000
	N	20	20
	szórás	1,32188	,96791
	összesen	44,00	22,00
Észak-Alföld	átlag	1,1636	,3455
	N	55	55
	szórás	1,63031	,72567
	összesen	64,00	19,00
Dél-Alföld	átlag	1,6765	,6471
	N	34	34
	szórás	1,51198	,77391
	összesen	57,00	22,00
Közép-Dunántúl	átlag	1,8485	,8182
	N	33	33
	szórás	1,39466	,76871
	összesen	61,00	27,00
Nyugat-Dunántúl	átlag	2,0323	,5484
	N	31	31
	szórás	1,68293	,85005
	összesen	63,00	17,00
Dél-Dunántúl	átlag	2,4167	,7917
	N	24	24
	szórás	1,38051	1,02062
	összesen	58,00	19,00
összesen	átlag	1,7614	,6396
	N	197	197
	szórás	1,56457	,84940
	összesen	347,00	126,00

A szerveződési aktivitás index tekintetében legmagasabb indexpontot a Dél-Dunántúl (2,4167) régió kapott, a fejlesztési tevékenységi részvétel index esetében az Észak-Magyarország (1,100) régió. Mindkét index esetében a legalacsonyabb eredményt az észak-alföldiek hozták (szerveződési aktivitás index: 1,1636; fejlesztési tevékenységi részvétel index 0,3455). Az összintézményi átlag mindkét mutató esetében alacsony, az első index esetében az elérhető pont 35,228%, a másodiknál 21,32%. Amennyiben a társadalmi beágyazottságot (részben a társadalmi tőkét) mérő indexszámaink régiós eredményeit összehasonlítjuk az adott régió egy főre jutó hazai termék eredményével arra következtethetünk, – az észak-alföldi régió sereghajtó mivolta (3 130) alapján – a társadalmi tőkegyarapodás fenti formái a gazdasági tőkével egyenes arányosságot mutatnak. Azonban, ha a két indexszám első helyezettjeinek jellemzőit vizsgáljuk, nem kerül alátámasztásra a következtetésünk. Éppen az észak-alföldit megelőző, de utolsó előtti két régiós GDP eredménnyel (Észak-Magyarország 3 239, Dél-Dunántúl 3 314) bíró régiók mutattak (KSH, n.d.-b) a legerősebb társadalmi beágyazottságot. Feltételezhető, hogy a kiemelkedő fejlesztési eredményt hozó régiók esetében az alacsony

gazdasági tőkénél hangsúlyosabb aprófalvas településszerkezetük (vö. TérPort, n.d.). Feltételezhető továbbá, hogy ez alapján kerültek kiírásra, illetve kezdeményezésre az egyes fejlesztési és szerveződési programok, közösségek.

Más megfogalmazásban: feltételezzük, hogy az erőforrásokhoz általában, így a kulturális erőforrásokhoz is az aprófalvas településszerkezet alacsonyabb helyzet hozzáférést jelent. Emiatt az erőforrás deficit miatt célzottabbak a lokálisan megjelenő támogatott, illetve szervezett közösségi szerveződések, fejlesztések a hátrány áthidalására. Ezekben a kis lélekszámú településekben nagyobb összefogásra és célzott fejlesztésre van szükség. Ezt támasztja alá az 1 000 fő alatti települések célzott támogatása, az IKSZT hálózat, az ötezer fő alatt szakemberek támogatott képzései (OKJ-k). Előbbieket Ponyi és Svidró (2020) tanulmánya alapján erősíti meg. Éppen ezeknek a régióknak (Észak-Magyarország, Dél-Dunántúl) a legalacsonyabb a kulturális aktivitásának megítélése (Ponyi & Svidró, 2020).

Szignifikáns eredmény van a régiók és aközött is (Sig=0,037; F=2,533), hogy az egyes intézmény más szervezetnek székhely, illetve telephely bejegyzési lehetőséget biztosít. A válaszadási hajlandóság a mutató tekintetében alacsony (N=70; 35,533%) volt. A szakmai tevékenységet ebben az esetben is egy-egy nyolc indexpontos mutató segítségével mértük[38]. (12. táblázat)

12. táblázat. A társadalmi beágyazottság mérése székhely, illetve telephely bejegyzési lehetőséggel a regionális megoszlás tükrében (N=70; db) (saját szerk.) (ANOVA) (F=2,533; Sig*=0,037)

Konvergencia Régiók	Átlag	N	Szórás	Összesen
Észak-Magyarország	3,8571	7	7,22100	27,00
Észak-Alföld	,6667	27	1,10940	18,00
Dél-Alföld	3,0833	12	4,01040	37,00
Közép-Dunántúl	4,3750	8	5,97465	35,00
Nyugat-Dunántúl	2,6250	8	2,06588	21,00
Dél-Dunántúl	5,2500	8	5,20302	42,00
összesen	2,5714	70	4,14789	180,00

Legmagasabb indexeredménnyel a Dél-Dunántúl régió (5,25 pont) rendelkezik, legkevesebb indexponttal az Észak-Alföld (0,6667). Feltételezhető, hogy az együttműködések meghaladják a bejegyzés biztosítását. Olyan további szakmai, módszertani eredményeket irányoznak elő, amelyek mindkét fél számára tőkehozamot hoznak. Itt részben az előbbi következtetés folytatható: miszerint az aprófalvas településszerkezet miatt az intézmény a helyi társadalmi szervezeteknek otthont biztosít. Második legerősebb mutatót a Közép-Dunántúlnál

[38] A mutatót a változók összevonásával képeztük, indexszámmá. Székhelye/telephelye az alábbinak: Költségvetési szerv (közművelődési), Egyesület (közművelődési), Alapítvány, közalapítvány (közművelődési), Gazdasági szervezet (közművelődési), Költségvetési szerv (nem közművelődési), Egyesület (nem közművelődési), Alapítvány, közalapítvány (nem közművelődési), Gazdasági szervezet (nem közművelődési).

látunk, amely alapján más szervezőerő a jellemző a vizsgált mutatónál. Amennyiben az egyes nagyrégiókat (Dunántúl, Alföld és Észak) nézzük kirajzolódik egy kettéválás. A dunántúli régiók átlaga (4,0834) több mint másfélszerese (1,61-szerese) az alföldi és északi nagyrégió (2,536) eredményének. A Dunántúlon tehát jóval magasabb társadalmi beágyazottság azonosítható, amely a társadalmi tőke multiplikációs hatását mutathatja az érintett régiók gazdasági tőkéjére vonatkozólag (vö. Bourdieu 1998). A társadalmi beágyazottságnak további formája lehet a közművelődési ismerethordozók biztosítása. A 13 ismerethordozóból[39] képzett index mentén szignifikáns regionális eltéréseket nem találtunk (F=1,310; Sig=0,273), átlagosan 4,57 féle ismerethordozót használtak a lakosság tájékoztatására, informálására a vizsgált intézmények.

Külső szervezetekhez kapcsolódóan sincsenek regionális különbség, általuk összesen 41 988 rendezvény (F=0,687; Sig=0,634) valósult meg, 6 607 csoport (F=0,745; Sig=0,592) és 1 653 744 fő (F=0,699; Sig=0,625) részvételével.

Külföldiekkel közösen 216 (átlagosan 2,3) eseményt szerveztek Magyarországon az intézmények, amelyeken 149 952 fő (átlag 1 999,36) vett részt (F=1,431; Sig=0,224), 11 213 fő (átlagban 127,42) közreműködésével. Ezekből 47 esemény volt testvérvárosi, testvérkapcsolati kulturális csere (átlag 0,69) (F=2,083; Sig=0,79), mindösszesen 40 888 fős (intézményenként 888,7 fő) (F=0,953; Sig=0,458) közönséggel, 3 421 fő (átlag 56,08) (F=1,309; Sig=0,274) közreműködésével. Külföldön a tevékenységet ellátó szervezet részvételével 53 program valósult meg, 1 189 fő kiutazásával.

Négy változó kapcsán találtunk regionálisan szignifikáns eltéréseket (13. táblázat). A tevékenységet ellátó által külföldiek részvételével szervezett programok Magyarországon – alkalmak száma (F=3,108; Sig=0,012) (N=94) (átlag: 2,3) (1.). A tevékenységet ellátó által külföldiek részvételével szervezett programok Magyarországon – közreműködők száma (F=3,519; Sig=0,006) (N=88) (átlag: 127,42) (2.). A tevékenységet ellátó részvételével külföldön rendezett programok – alkalmak száma (F=3,781; Sig=0,005) (N=58) (átlag: 0,91) (3.). Valamint a tevékenységet ellátó részvételével külföldön rendezett programok – kiutazók száma (F=3,263; Sig=0,013) (N=54) (átlag: 22,02) (4.) mutatók esetében. Fentiek a közművelődésben megjelenő kapcsolati hálózat miatt érdemesek a vizsgálatra.

[39] újság, hírlevél (papíralapú), újság, hírlevél (elektronikus), könyv, egyéb alkalmi kiadvány, e-könyv, audio CD, multimédiás CD, DVD, szórólap, meghívó, plakát, műsorfüzet, saját honlap, saját közösségi oldal, mobilapplikáció

13. táblázat. A külföldön és a külföldiekkel szervezett események, programok regionális jellemzői (saját szerk.) (ANOVA)

Konvergencia Régiók		A tevékenységet ellátó által külföldiek részvételével szervezett programok Magyarországon - alkalmak száma	A tevékenységet ellátó által külföldiek részvételével szervezett programok Magyarországon - közreműködők száma	A tevékenységet ellátó részvételével külföldön rendezett programok - alkalmak száma	A tevékenységet ellátó részvételével külföldön rendezett programok - kiutazók száma
Észak-Magyarország	átlag	3,08	277,83	3,4	83,6
	N	12	12	5	5
	szórás	2,353	231,037	3,507	75,142
	összesen	37	3334	17	418
Észak-Alföld	átlag	0,89	42,33	0,32	5,04
	N	28	24	25	23
	szórás	1,571	82,809	0,9	13,472
	összesen	25	1016	8	116
Dél-Alföld	átlag	6,12	158,94	2,44	57,38
	N	17	17	9	8
	szórás	10,588	255,718	3,712	104,948
	összesen	104	2702	22	459
Közép-Dunántúl	átlag	1,08	47,27	0,5	30
	N	12	11	4	4
	szórás	0,793	47,605	1	60
	összesen	13	520	2	120
Nyugat-Dunántúl	átlag	1,36	107,27	0,17	1
	N	11	11	6	6
	szórás	1,12	107,478	0,408	2,449
	összesen	15	1180	1	6
Dél-Dunántúl	átlag	1,57	189,31	0,33	8,75
	N	14	13	9	8
	szórás	1,089	259,307	0,707	20,338
	összesen	22	2461	3	70
összesen	átlag	2,3	127,42	0,91	22,02
	N	94	88	58	54
	szórás	4,975	195,444	2,113	54,48
	összesen	216	11213	53	1189

A tevékenységet ellátó által külföldiek részvételével szervezett programok Magyarországon – alkalmak száma (F=3,108; Sig*=0,012) (N=94))

A tevékenységet ellátó által külföldiek részvételével szervezett programok Magyarországon – közreműködők száma (F=3,519; Sig**=0,006) (N=88)

A tevékenységet ellátó részvételével külföldön rendezett programok – alkalmak száma (F=3,781; Sig**=0,005) (N=58)

A tevékenységet ellátó részvételével külföldön rendezett programok – kiutazók száma (F=3,263; Sig*=0,013) (N=54))

A külföldiekkel közösen szervezett programok 48,148%-a a Dél-Alföldön került megrendezésre, a legkevesebb – 13 esemény – a Közép-Dunántúl régióban. A résztvevők számadatai tekintetében az észak-magyarországi látogatói szám (3 334 fő) a legmagasabb. Külföldön szintén a dél-alföldi intézmények vettek részt legtöbbször szervezési feladatokban (22 eset, 41,509%) és őket képviselte a legtöbb kiutazó is (38,604%, 459 fő). A fenti adatokat összevetve a külföldi közvetlentőke-befektetéssel (KSH, n.d.-d), illetve a Magyarországra tett külföldi többnapos utazások megoszlásával (KSH, n.d.-e) eredményeivel nem találunk

meggyőző statisztikai magyarázatot. A vizsgált évben a gazdaságra és a turizmusra vonatkozó KSH eredmények szerint: a külföldi közvetlentőke-befektetések esetében (KSH, n.d.-d), a vállalkozások számát tekintve a dél-alföldi régió volt a 3. (857), előtte a nyugati-dunántúli (2 154) és a közép-dunántúli (1 260) régiók álltak, jelentősen magasabb mutatókkal. Az Észak-Magyarország régió volt az utolsó (635), Észak-Alföld az 5. (696), a dél-dunántúli a 4. (748). A nettó tartozás állomány tekintetében (Mrd Ft): a Dél-Dunántúl régió a 6. (384,3), az utolsó előtti (829,9) a Dél-Alföld, a negyedik az észak-alföldi (1 302,6), az észak-magyarországi a harmadik (1 834,60), a nyugati-dunántúli (2 297,7) és a közép-dunántúli (3 860). Magyarországra tett külföldi többnapos utazások esetében: a Dél-Alföld régió a második lett (6,4), de a Nyugat-Dunántúl (1.) vonatkozó mutatója több mint háromszorosa (20,7) a dél-alföldinek. Az Észak-Magyarország és az Észak-Alföld a megosztott harmadik helyet (3,3) értek el. A fentiek alapján tehát nem találtunk egyértelműen olyan statisztikai eredményt, amely magyarázatot adhatna a dél-alföldi (3 eset), illetve az észak-magyarországi eredmények kiemelkedő jellegére. Ezeket a kapcsolati/társadalmi tőkében rejlő erőforrásokra a későbbi kutatási résztevékenységekben kerestük a magyarázatokat.

Legfontosabb megállapításaink a statisztikai eredmények tükrében:

H1. hipotézis (a célközönségre, tevékenységre és intézményrendszerre vonatkozó eredmények): A korcsoportok vonatozásában azt látjuk, hogy az alkotó művelődő közösségeknél a feltételezést cáfoló OSAP (vö. EMMI, 2020a) eredményt találtunk. A 15 év alatti korcsoport a legjellemzőbb korcsoport a hagyományos művelődő közösségi célcsoport esetében, amely a hagyományos, a kiindulási állapotot konzerváló állapotot jelöl. Elmozdulás, a hipotézis megerősítésére irányuló eredmény, a saját képzések tekintetében szerepel. Az alacsony válaszadási hajlandóság mellett is az aktív munkavállalók csoportja felülreprezentált, kiszélesedett a bevonható csoportok köre. A tevékenységek tekintetében, a közművelődési alapszolgáltatásoknál hiányos az adatszolgáltatás. Magas számadatokat látunk a klubok, körök, szakkörök, valamint kiállítások, műsorok, rendezvények esetében. A válaszadások alapján legkevesebben a kulturális alapú gazdaságfejlesztés alapszolgáltatást végzik. A „Művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása alapszolgáltatás” kötelező szakmai tevékenység. A legtöbb intézmény település szintű szolgáltatást biztosít (66,5%). A legkevesebb, de legnagyobb méretű intézmények Észak-Magyarországon működnek. A legtöbb, de négyzetméter alapján a legkevesebb Észak-Alföldön. Eltérő kulturális tanulási célokat feltételezhetünk a két régió tanulási céljaiban.

H2. hipotézis vonatkozásában (az intézmények humánerőforrásának legfőbb jellemzői): A humánerőforrás bázisban egyaránt jelent vannak a főállásúak, a részmunkaidős

munkavállalók, a vállalkozók, az önkéntesek, az iskolai közösségi szolgálatos középiskolás fiatalok és a közfoglalkoztatottak is. A teljes munkaidős munkavállalók átlagos száma 16,02 fő intézményenként, a részmunkaidősök száma 3,78 fő/intézmény. A teljes munkaidős foglalkoztatás jellemző az intézményekben. Vállalkozóként 4,74 fő, önkéntes segítőként 27,81 fő működik közre az intézményi tevékenységekben egy-egy szolgáltatónként. Jellemző az önkéntesek (és egyéb kisegítők) bevonása. A humánerőforrás átlagos száma egy intézményben 33,64 fő.

H3. hipotézis kapcsán (az intézmények partneri jellemzői): Alacsony arányban, de azonosíthatók partneri kapcsolatokra vonatkozó jellemzők a statisztikában. A fenntartók kapcsán (pl. civil szervezetek), esetlegesen a többfunkciós működés apropójából. Az egyetlen nemzetiségi önkormányzati fenntartású intézmény a dél-alföldi régióban van. Alkottunk olyan mutatókat, amelyek a partneri hálóra vonatkoznak (szerveződési aktivitási index, fejlesztési tevékenységi részvétel index). A társadalmi beágyazottság tekintetében a Dunántúl nagyrégióban jóval magasabb beágyazottságban, amely a társadalmi tőke multiplikációs hatását mutatja az érintett régiók gazdasági tőkéjével egyenes arányosságban. A partneri kapcsolatok között több, az adott intézmény nemzetközi kapcsolataira vonatkozó mutatót mért az OSAP. A külföldiekkel közösen szervezett programok közel fele (48,148%-a) a Dél-Alföldön megszervezett esemény volt. A résztvevők számadatai tekintetében a legmagasabb az észak-magyarországi látogatói létszám (3 334 fő), külföldön szintén a dél-alföldi intézmények vettek részt legtöbbször események, alkalmak szervezésében (22 eset; 41,509%) és őket képviselte a legtöbb kiutazó is (38,604%).

H4. hipotézis esetében (tevékenységek régió szerinti prioritásbeli sajátosságai): A vizsgált közművelődési intézmények OSAP adatai alapján nincs összefüggés az intézmény régió szerinti elhelyezkedése és a között, hogy milyen településtípuson szolgáltat a szervezet. Észak-Magyarországon vannak a legnagyobb alapterületű intézmények, itt valósult meg a legtöbb kiállítás, műsor és rendezvény. A régióban jellemző a járási területi kiterjedés szerinti működés. A képző- és iparművészeti, fotó, népművészeti, helytörténeti, műszaki, természettudományi, előadó-művészeti és egyéb művészeti, film- és videofilm-vetítési, népművészeti eseményeket, az előadó-művészeti, táncos (bál, diszkó), továbbá társadalmi, ünnepi, játszóház, kézműves foglalkozás, kulturális célú kirándulás, illetve kézműves és egyéb vásár, bemutató események kapcsán azonosítható, hogy az események 55,432%-a az Alföld és Észak nagyrégióban valósult meg. Észak-Alföldön biztosítottak leggyakrabban telephelyet vagy székhelyet és itt működött a legtöbb település, településrész szerint szolgáltató intézmény. A Dél-Alföldön a nemzetközi tevékenységekhez kapcsolódó mutatók voltak magasak, a közép-dunántúli intézményekben a nemzetiségi közművelődési index volt kiemelkedő. A Dél-

Dunántúl régióban mutatkoztak a legmagasabb tagsággal a klub, kör, szakkör tevékenységek. A legtöbb nem rendszeres művelődési formát (ide sorolva az ismeretterjesztő eseményeket, táborokat, kiállításokat, műsorokat, eseti (kulturális vagy közösségi alkalmat) a Nyugat-Dunántúl régióban találtuk (72 311 esemény).

H5. hipotézisre vonatkozó eredmények (hátránykompenzáló funkciók azonosítása a közművelődésben): Az Észak-Alföld régió több jellemző alapján a legerősebb közművelődési jellemzőkkel rendelkező régió, miközben a vizsgált évben egy főre jutó bruttó hazai termék régió szerinti megoszlásában a legkevesebb értékkel bírt (3 170) (KSH, n.d.-c). Ez a jellemző hátránykompenzációra utal, és a későbbi elemzési szempontnál is figyelembe veendő adat. A hátránykompenzálás egyik mérőeszköze az intézmény akadálymentesítése. Az adatszolgáltató 197 intézmény közül 195 alkalmazott valamilyen akadálymentesítésre irányuló megoldást. A kisebbségi közművelődési tevékenységek közül legerősebb a roma kisebbséget célzó közművelődési feladatok ellátása, amelyet 34 intézmény végzett.

6.2. Mintaintézmények kiválasztása

Az előbbiekben bemutatott leíró statisztikai eredmények előkészítették a részmintavételi eljárásunkat, amely folyamata alapján reprezentatív részmintavételi eljárásnak tekintendő.

Minta: A részmintavételben szerepelt valamennyi, 197 intézmény eredménye. Majd az intézmények eredményeit (pontok) az anyaintézmény (székhely) vonatkozásában a kiválasztás utolsó lépései között összevontuk 112 intézményre. Módszerünk reprezentatív részmintavételi eljárás volt. Az eljárás során az alábbi lépéseket alkalmaztuk: Változók csoportosítása és redukálása: főkomponens elemzések megvalósítása (1.). Főkomponens elemzések során létrejövő új változók alapján intézmények összehasonlítása: a jelentős adathiány okán a főkomponens változók és a négy önálló változó újrakódolása, a mutatók összeadása (F1-F15 változók pontjai szerint) (2.). Az egyes telephelyek eredményeinek (összmutató) hozzáadása az anyaintézmény (székhely) eredményeihez (3.). Végül a legeredményesebb intézmények kiválasztása az egyes régiókban (1 intézmény/régió) eredmény (kulturális tanulási index) alapján (szelekció) (4.).

Az eljárás 2021 őszén valósult meg. A folyamat alapja az OSAP-ban fellelhető 985 változó csoportosítása volt, majd azok redukálása és a változócsoportok szerinti összeredményesség utáni sorrend és szelekció. Elsőként valamennyi változó közül kiválasztottuk azokat (40), amelyek mentén az egyes intézményekben megvalósuló kulturális

tanulás statisztikailag mérhető. Adathiányt itt is sajnos több változó kapcsán tapasztaltunk, de szakmailag indokoltnak (K1-K5, H1-H5) tartottuk a változók megtartását. Ezt a főkomponens elemzések (szignifikancia, magyarázóerő) is lehetővé tették. Az egyes változókat a leíró statisztikával párhuzamban csoportok szerint mutatjuk be[40] (11 főkomponens).

- Intézményi adottságokra vonatkozó változócsoportok (intézmény fizikai adottságai (F1), gazdálkodási mód és közművelődési megállapodás (F2), pénzügy (F4), humánerőforrás (F5), intézmény típusa, közművelődési alapszolgáltatások indexe (F11)).
- Saját szakmai tevékenységre irányuló változócsoportok (rendszeres és nem rendszeres művelődési formák (F3), szakmafejlesztési aktivitás (F7), külföldön és külföldiekkel szervezett események, programok (F8)).
- Intézmény falai között megvalósuló, partneri tevékenységekkel összefoglaló változócsoportok (külső szervezetek tevékenysége az intézményben (F6), átengedett intézményi terület (F9), székhely, telephely bejegyzési lehetőség az intézményben (F10)).

A 11 csoportban szereplő változó mellett további négy, a fenti főkomponens elemzésekbe be nem sorolható változót is megjelöltünk. Értelmezésünk szerint, ezek részben önálló mutatókként mérték a kulturális tanulást, de a fenti főkomponensekbe nem illeszkedtek: működés jellege (nominális változó) (F12), közművelődési tevékenység területi kiterjedése (1-10-ig terjedő ordinális változó) (F13), kisebbségi, nemzetiségi közművelődési feladatok (12 változóból összevont index) (F14), közművelődési ismerethordozó index (21 mutatóból képzett index) (F15). A reprezentatív részmintavételi eljárás során végeztük el a főkomponens elemzéseket.

F1 intézmény fizikai adottságai

A főkomponens elemzés az alábbi változókat tartalmazta:

közművelődési tevékenységre használható helyiségek (1.), speciális funkciójú helyiségek száma (nyolc pontos indexszám) (2.), közművelődési célú épületek alapterülete (m^2) (3.), közművelődési célú épületek alapterületéből közművelődésre hasznosítható alapterület (m^2) (4.), fogyatékos személyek akadálymentes hozzáférhetősége az intézményhez (21 pontos indexszám).

[40] A csoportokat a következő felsorolásban szakmai szempontok alapján soroljuk fel, ahol az F* megnevezési sorrend a változók kialakításának eredeti sorrendjét tükrözi.

A főkomponensbe teljeskörűen belekerültek az intézmény fizikai adottságait leginkább leíró változók. F1 eredmény (14. táblázat): Kaiser-Meyer-Olkin kritérium: 0,733[41], Bartlett teszt: Sig. 0,000; Magyarázott variancia: 59,417%

14. táblázat. F1 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.)

Változók	Komponenssúlyok
közművelődési tevékenységre használható helyiségek száma	,718
speciális funkciójú helyiségek száma (nyolc pontos indexszám)	,641
közművelődési célú épületek alapterülete (m^2)	,879
közművelődési célú épületek alapterületéből közművelődésre hasznosítható alapterület (m^2)	,870
fogyatékos személyek akadálymentes hozzáférhetősége az intézményhez (21 pontos indexszám)	,718

F2 gazdálkodási mód és közművelődési megállapodás

A főkomponens elemzés által bevont változók köre: gazdálkodás módja (dummy) (1.), közművelődési megállapodás (dummy) (2.).

A főkomponens elemzésben egyrészről az önálló vagy nem önálló gazdálkodási tevékenység eredménye került be, másrészről, hogy az egyes intézmény közművelődési megállapodás szerint látja-e el tevékenységét. A változók az eredeti jelentésben is igen, illetve nem válaszadási lehetőséget adtak. F2 eredmény (15. táblázat): Kaiser-Meyer-Olkin kritérium: 0,500; Bartlett teszt: Sig. 0,000; Magyarázott variancia: 93,227%.

15. táblázat. F2 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.)

Változók	Komponenssúlyok
gazdálkodás módja (dummy)	,966
közművelődési megállapodás (dummy)	,966

F3 rendszeres és nem rendszeres művelődési formák

A főkomponens elemzés változói: rendszeres művelődési formák csoportok, közösségeinek száma (1.), rendszeres művelődési formák foglalkozások, alkalmak száma (2.), rendszeres művelődési formák résztvevők, beiratkozottak, tagok száma (3.), nem rendszeres művelődési formák alkalmak száma (4.), nem rendszeres művelődési formák látogatók száma (5.).

A főkomponens a szakmai tevékenységek közül a rendszeres és nem rendszeres művelődési formák főbb számadatainak összmutatóit tartalmazta. F3 eredmény (16. táblázat):

[41] A Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) kritérium mutatószámot az alábbiak szerint értelmeztük összehangban több kézikönyvben írtakkal (Sajtos & Mitev, 2007:258; Csallner, 2015:48): *„KMO ≥ 0,9 kiváló; KMO ≥ 0,8 nagyon jó; KMO ≥ 0,7 megfelelő; KMO ≥ 0,6 közepes; KMO ≥ 0,5 gyenge; KMO < 0,5 elfogadhatatlan”*.

Kaiser-Meyer-Olkin kritérium: 0,526; Bartlett teszt: Sig. 0,000; Magyarázott variancia: 62,230%

16. táblázat. F3 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.)

Változók	Komponenssúlyok
rendszeres művelődési formák csoportok, közösségeinek száma	,900
rendszeres művelődési formák foglalkozások, alkalmak száma	,805
rendszeres művelődési formák résztvevők, beiratkozottak, tagok száma	,881
nem rendszeres művelődési formák alkalmak száma	,562
nem rendszeres művelődési formák látogatók száma	,750

F4 pénzügy

A főkomponens elemzés az alábbi változókat tartalmazta: bevételek összesen (1.), előző évi pénzmaradvány[42] (2.), tárgyévi pénzmaradvány (3.).

A tárgyévi kiadások változó nem került be a főkomponensbe, mert az elemzés KMO kritérium és a Bartlett teszt adathiány okán azzal nem futott le. A pénzmaradványok mértéke megfelelő mértékben nyújt információt a kiadásokra vonatkozólag is. F4 eredmény (17. táblázat): Kaiser-Meyer-Olkin kritérium: 0,718; Bartlett teszt: Sig. 0,000; Magyarázott variancia: 92,338%.

17. táblázat. F4 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.)

Változók	Komponenssúlyok
bevételek összesen	,926
előző évi pénzmaradvány	,976
tárgyévi pénzmaradvány	,980

F5 humánerőforrás

Bevont változók: szakmai munkakörben felsőfokú végzettség nélkül (1.), szakmai munkakörben felsőfokú végzettséggel (2.), egyéb, nem szakmai munkakörben (3.), nők a szervezet humánerőforrásában (4.).

A kulturális tanulás humánerőforrás szempontú elemzésekor az ellátott feladatok szakmai jellegét, illetve az ehhez szükséges végzettség szerinti csoportosítást tekintettük iránymutatónak, nem a jogviszony szerinti besorolást. A változók ilyen irányú csoportosítása a teljes humánerőforrást felöleli és nem tesz különbséget a jogviszonyok között. Az egyes jogviszonyokat az OSAP is többféle összevonással összegezte (pl. önkéntes vagy közfoglalkoztatott személyek azonos cellában szerepeltek). Az 1. változó skálázva került be a főkomponens elemzésbe, mivel eredeti formájában a faktorsúly abszolút értéke nem érte el a

[42] Az egyes pénzmaradványok összegét a bevételek és a kiadások különbözete adja meg. (EMMI, 2020b)

0,3-as határértéket (nem skálázva 0,293). A női munkavállalókat a hátránykompenzáló funkció vizsgálata miatt (H5) emeltük be a főkomponensbe. F5 eredmény (18. táblázat): Kaiser-Meyer-Olkin kritérium: 0,527; Bartlett teszt: Sig. 0,000; Magyarázott variancia: 52,850%.

18. táblázat. F5 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.)

Változók	Komponenssúlyok
szakmai munkakörben felsőfokú végzettség nélkül (skála 1-5-ig)	,495
szakmai munkakörben felsőfokú végzettséggel	,776
egyéb, nem szakmai munkakörben	,640
nők a szervezet HR-ében	,926

F6 külső szervezetek tevékenysége az intézményben

A főkomponens elemzés az alábbi változókat tartalmazta: külső szervezetek tevékenysége csoportok száma (1.), külső szervezetek tevékenysége közönség létszáma, résztvevők száma (2.), külső szervezetek tevékenysége alkalmak száma (3.). A változók tartalmazzák valamennyi a külső szervezetek tevékenységére vonatkozó változó eredményét. F6 eredmény (19. táblázat): Kaiser-Meyer-Olkin kritérium: 0,737; Bartlett teszt: Sig. 0,000; Magyarázott variancia: 79,779%.

19. táblázat. F6 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.)

Változók	Komponenssúlyok
külső szervezetek tevékenysége csoportok száma	,888
külső szervezetek tevékenysége közönség létszáma, résztvevők száma	,908
külső szervezetek tevékenysége alkalmak száma	,883

F7 szakmafejlesztési aktivitás

A főkomponens elemzés az alábbi változókra vonatkozóan mért: szerveződési aktivitás index (öt pontos indexszám) (1.), saját fejlesztési tevékenység index (három pontos indexszám) (2.), fejlesztési tevékenység részvétel index (négy pontos indexszám) (3.), önkéntesség, iksz (iskolai közösségi szolgálat), közfoglalkoztatás index (hét pontos indexszám) (4.).

A főkomponensbe bekerült valamennyi a lokális társadalomba való beágyazottságot mérő mutató. A változókat a leíró statisztikai elemzésben bemutatott négy indexszámba soroltuk, ezeket az indexszámokat sztenderdizáltuk, majd főkomponensbe redukáltuk. F7 eredmény (20. táblázat): Kaiser-Meyer-Olkin kritérium: 0,730; Bartlett teszt: Sig. 0,000; Magyarázott variancia: 61,853%.

20. táblázat. F7 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.)

Változók	Komponenssúlyok
szerveződési aktivitás index (öt pontos indexszám)	,868
saját fejlesztési tevékenység index (három pontos indexszám)	,784
fejlesztési tevékenység részvétel index (négy pontos indexszám)	,777
önkéntesség, iksz, közfoglalkoztatás index (hét pontos indexszám)	,708

F8 külföldön és külföldiekkel szervezett események, programok

A főkomponens elemzés változói voltak: a tevékenységet ellátó által külföldiek részvételével szervezett programok Magyarországon közreműködők száma (1.), a tevékenységet ellátó által külföldiek részvételével szervezett programok Magyarországon résztvevők száma (2.), a tevékenységet ellátó által külföldiek részvételével szervezett programok Magyarországon alkalmak száma (3.), a tevékenységet ellátó részvételével külföldön rendezett programok alkalmak száma (4.).

A külföldiekkel, illetve a külföldön végzett szakmai tevékenységeket mérő változók közül egyedül a külföldre kiutazók számadatait összegző változó nem került be a főkomponensbe (nem futott le a többváltozós elemzés). Ezt a mutatót – az alacsony válaszadás alapján – kivettük az eljárásból. A főkomponens többször próbálkozást és módosítást követően futott le.

F8 eredmény (21. táblázat): Kaiser-Meyer-Olkin kritérium: 0,624; Bartlett teszt: Sig. 0,000; Magyarázott variancia: 50,160%.

21. táblázat. F8 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.)

Változók	Komponenssúlyok
a tevékenységet ellátó által külföldiek részvételével szervezett programok Magyarországon közreműködők száma	,796
a tevékenységet ellátó által külföldiek részvételével szervezett programok Magyarországon résztvevők száma	,620
a tevékenységet ellátó által külföldiek részvételével szervezett programok Magyarországon alkalmak száma	,765
a tevékenységet ellátó részvételével külföldön rendezett programok alkalmak száma	,636

F9 átengedett intézményi terület

Változók a főkomponens elemzésben: közművelődési tevékenységre hasznosítható alapterületből tartós használatra átengedett terület (közművelődésre) (dummy) (1.), közművelődési tevékenységre hasznosítható alapterületből tartós használatra átengedett terület (nem közművelődésre) (dummy) (2.).

A főkomponensbe a más szervezet számára tartós, kizárólagos használatra átengedett intézményi területek kerültek megjelölésre. A jelentős adathiány miatt a változókat dummy változókká alakítottuk át, tehát maga az átengedés tényét mértük (az eredeti változókkal nem állt volna fenn a szignifikancia). Ezeket a területeket az intézmények ingyenesen,

költségtérítésért vagy bérleti díjnak megfeleltetve biztosították. A Kaiser-Meyes-Olkin kritérium 0,500-val, Sajtos és Mitev (2007) és Csallner (2015) alapján megfelelő (Sajtos & Mitev, 2007; Csallner, 2015). F9 eredmény (22. táblázat): Kaiser-Meyer-Olkin kritérium: 0,500; Bartlett teszt: Sig. 0,000; Magyarázott variancia: 72,907%.

22. táblázat. F9 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.)

Változók	Komponenssúlyok
közművelődési tevékenységre hasznosítható alapterületből tartós használatra átengedett terület (közművelődésre) (dummy)	,854
közművelődési tevékenységre hasznosítható alapterületből tartós használatra átengedett terület (nem közművelődésre) (dummy)	,854

F10 székhely, telephely bejegyzési lehetőség az intézményben

A főkomponens elemzésben szereplő változók voltak: a tevékenységet ellátó szervezet székhelyének, telephelyének címén bejegyzett intézmények, társadalmi, gazdasági szervezetek (közművelődési) (dummy) (1.), a tevékenységet ellátó szervezet székhelyének, telephelyének címén bejegyzett intézmények, társadalmi, gazdasági szervezetek (nem közművelődési) (dummy) (2.).

Az előző változókhoz hasonlóan ennél a változócsoportnál is jelentős adathiánnyal szembesültünk, a változókat dummy változókká alakítottuk, hogy a főkomponens szignifikáns legyen. Érdemben a bejegyzés tényét, illetve hiányát tudtuk összehasonlítani aszerint, hogy az egyes intézményekben a lehetséges telephely vagy székhely bejegyzések közművelődési vagy nem közművelődési szervezetekre vonatkoztak. A Kaiser-Meyes-Olkin kritérium 0,500-val éppen elfogadható értékű. F10 eredmény (23. táblázat): Kaiser-Meyer-Olkin kritérium: 0,500; Bartlett teszt: Sig. 0,000; Magyarázott variancia: 78,690%.

23. táblázat. F10 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.)

Változók	Komponenssúlyok
a tevékenységet ellátó szervezet székhelyének, telephelyének címén bejegyzett intézmények, társadalmi, gazdasági szervezetek (közművelődési) (dummy)	,887
a tevékenységet ellátó szervezet székhelyének, telephelyének címén bejegyzett intézmények, társadalmi, gazdasági szervezetek (nem közművelődési) (dummy)	,887

F11 intézmény típusa, közművelődési alapszolgáltatások index

A főkomponens elemzés változói: közművelődési alapszolgáltatás index (a hét alapszolgáltatás számszerűségét összegző hét pontos indexszám) (1.), közművelődési intézmény típusa (kulturális központ vagy művelődési központ, ordinális változó) (2.).

Ez a főkomponens az intézmény adottságait leíró főkomponensnek tekinthető, hiszen az intézmény típusa meghatározza az alapszolgáltatások számát. Az állítás fordítottan is igaz: a

közművelődési alapszolgáltatások száma hatással lehet az intézménytípus szerinti besorolására, amely a szakmai tevékenység alapja. A Kaiser-Meyes-Olkin kritérium 0,500-val megfelelő. F11 eredmény (24. táblázat): Kaiser-Meyer-Olkin kritérium: 0,500; Bartlett teszt: Sig. 0,026; Magyarázott variancia: 60,790%.

24. táblázat. F11 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.)

Változók	Komponenssúlyok
közművelődési alapszolgáltatás index (a hét alapszolgáltatás számszerűségét összegző hét pontos indexszám)	,780
közművelődési intézmény típusa (kulturális központ vagy művelődési központ)	,780

Négy olyan változót azonosítottunk a leíró statisztikai elemzés után, amelyeket a kiválasztási szempontrendszerbe terveztünk beépíteni, de a főkomponens elemzésekbe nem illeszkedtek (a főkomponens elemzés ezen változók esetében nem futott le). Ezeket a változókat sztenderdizáltuk és F12-F15-ig terjedő megnevezéssel láttuk el: működés jellege (nominális) (F12), közművelődési tevékenység területi kiterjedése (1-10-ig terjedő ordinális változó) (F13), kisebbségi, nemzetiségi közművelődési feladatok (13 változóból összevont index) (F14), közművelődési ismerethordozó index (21 mutatóból képzett index) (F15).

Az eljárás következő lépéseként eredetileg a létrejött F1-F15-ig megnevezésekkel ellátott változókat klaszteranalízis segítségével terveztük csoportokba rendezni, majd kiválasztani a 15 új változó mentén a 197 intézményből a hat mintaintézményt. Ezen a ponton az eljárásunk korlátokba ütközött: az anyaintézményeket a telephelyekkel közösen, a statisztikai adatszolgáltatásnak megfeleltetett formában terveztük mérni. Ehhez a 15 mutató összeadására, majd a telephelyek és anyaintézmények eredményeinek összevonására (112), így indexképzésre volt szükség. Az intézmények csoportosítására, a mintaintézmények kiválasztására az összevonás előtt a jelentős, az egyes főkomponensekhez kötődő adathiány miatt a klaszteranalízis nem volt alkalmas. Ennek áthidalására pontösszeadásra (indexképzésre) volt szükség. Az index létrehozásával viszont a klaszteranalízis alapú intézménycsoportosítás és mintaintézmény választás felesleges eljárás lett volna, a kiválasztás alapjának így a kialakított indexszámot tekintettük[43].

A klaszterelemzés helyett a 15 sztenderdizált új változó ZScore értékét újrakódoltuk egy 0 és 100 közötti skálán syntax segítségével[44]. Az így kapott értékeket (mutatókat) Excel

[43] A jelentős adathiány miatt a klaszteranalízis eredménnyel nem futott le (sem listwise, sem pairwise módon). Erre megoldást jelenthetett volna az átlaggal való helyettesítése az egyes változók esetében a hiányzó eredményeknek, de ezzel lényegében veszett volna el a számszaki eredmények (F1-F15) szerinti intézményi sorrendképzés. A módszert elvetettük.

[44] A 15 változó értékhez hozzáadtuk annak minimum értékét, majd egy átkódolásra alkalmas sablon syntaxot lefuttattunk a megfelelő értékekkel. Az így létrejött értékekhez hozzáadtuk a változó maximális értékét és

program segítségével adtuk össze, amely alapján megszületett az egyes (197) intézmények eredményessége a 40 vizsgált változó, illetve a 15 főkomponens tekintetében.

Annak érdekében, hogy az összetartozó intézmények eredményességét együtt, egy egységként kezeljük az anyaintézmény és a hozzá tartozó telephelyek pontszámait összeadtuk (kulturális tanulási index). Ennek eredményeként a 197 intézményi statisztika 112 intézményi egység szerint került összefoglalásra. A számszerű eredmények alapján kiválasztottuk a legmagasabb pontokkal bíró intézményeket. Pontazonosság az egyes régiók intézményei esetében, a legeredményesebb intézmények vonatkozásában nem állt fenn (2. sz. melléklet). A szelekció alapján a legeredményesebb intézmények, a kiválasztott mintaintézmények az alábbiak (25. táblázat):

25. táblázat. A részmintavételi eljárás legeredményesebb intézményei régiónként a kulturális tanulási index alapján (2019) (saját szerk.)

Intézmény megnevezése	Régió	Pontszám
Egri Kulturális és Művészeti Központ	Észak-Magyarország	1 643,64
Váci Mihály Kulturális Központ	Észak-Alföld	2 750,27
Csabagyöngye Kulturális Központ	Dél-Alföld	1 864,24
Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ	Közép-Dunántúl	2 262,83
AGORA Szombathelyi Kulturális Központ	Nyugat-Dunántúl	1 302,99
Pécsi Kulturális Központ	Dél-Dunántúl	2 444,13

Az empirikus vizsgálat további kutatási résztevékenységei a 25. táblázatban megnevezett intézményekben (6) zajlottak.

Fejezetünkben a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás statisztikai sajátosságait vizsgáltuk meg az OSAP jelentés alapján 197 magyarországi közművelődési csúcsintézményben, majd a reprezentatív részmintavételi eljárás részeként megalkottuk a kulturális tanulás indexét, segítségével sikeres szelekciót eredményeztünk, kiválasztottuk a hat régiós mintaintézményt.

megszoroztuk 100-val, végül újra lefuttattuk a syntaxot. A ZScore értékek ennek eredményeként átkerültek egy 0 és 100 közötti értéket mutató skálára.

7. Gazdasági, társadalmi és szakmai jellemzők a kulturális tanulásról

Az elméleti fejezeteinkben már szót ejtettünk arról, hogy a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás a társadalomtól, így az azt szervező társadalmi, gazdasági környezettől elidegeníthetetlen fogalom. Második empirikus fejezetünkben megvizsgáltuk mindazokat a további számszerűsíthető jellemzőket, amelyek segítségével jobban értelmezhető a kulturális tanulás jelensége Magyarországon. Fejezetünk első szakaszában röviden összegezzük azokat a társadalmi és gazdasági mutatókat, amelyek az eddigi kulturális tanulást vizsgáló meghatározó kutatások alapján (Juhász & Szabó, 2016; Kozma et al., 2015) jelentős hatással bírnak a kulturális tanulás regionális sajátosságaira.

Az elemezni kívánt KSH adatok kiválasztásában Juhász és Szabó (2016) kulturális tanulás sajátosságait vizsgáló tanulmányát, illetve Juhásszal közös 2022-es vizsgálatunkat tekintettük kiindulási pontnak. Juhász és Szabó tanulmányuk empirikus szakaszában a kulturális tanulás regionális mutatóit hasonlították össze a magyarországi régiók társadalmi-gazdasági fejlettségével. (Juhász & Szabó, 2016) A KSH 2014-es adatsoraiból tíz társadalmi és gazdasági mutatót választottak ki. Értekezésünkben ennek a tíz társadalmi-gazdasági mutatónak a 2019-es megfelelőit összegezzük a konvergencia régiós eredmények alapján a statisztikai kép bővítése céljából, a 2022-es tanulmányunk tapasztalatainak (Kuthy-Megyesi & Juhász, 2022) felhasználásával (26. táblázat)

26. táblázat. Konvergencia régiók társadalmi és gazdasági mutatói (2019) (saját szerk.).

Társadalmi és gazdasági mutató	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl
iskolázottság (2016)	2 189 665	2 801 021	2 544 632	2 190 465	2 073 710	1 793 423
GDP bruttó hazai termék	3 244	3 148	3 534	4 476	4 726	3 351
regisztrált működő gazdasági szervezetek (db)	165 484	288 317	260 423	175 563	189 764	170 277
munkanélküliségi ráta (%)	4,3	6,1	3,4	1,9	1,7	4,7
foglalkozási ráta (%)	58,6	59,7	61,5	63,9	65,8	57,1
születéskor várható élettartam (év)	74,295	75,295	75,99	76	77,015	75,72
internetes előfizetések száma (db)	322 831	390 511	374 347	341 744	317 102	267 398
0-29 év közöttiek száma (fő)	383 535	501 240	386 815	331 744	289 145	275 613
használt lakások átlagára (MFt)	8,9	11	11,6	16,4	16,6	11,9
működő vállalkozások száma SBS módszer szerint (db)	65 829	96 588	93 433	85 864	83 722	67 882

A tíz mutató többségéből rendelkeztünk pontos adatokkal a 2019-es KSH adatok alapján (KSH, 2017, n.d.-a, n.d.-b). Az iskolázottságra vonatkozó KSH adatsor legfrissebb változata elemzésünkkor 2016-os volt, a számítást ezen adatok szerint végeztük el. Az iskolázottsági mutató képletét a Juhásszal közös 2022-es vizsgálatunkkal azonos formában alakítottuk ki: (általános iskolai végzettségűek * 1 + középiskolai végzettségük * 2 + diplomával rendelkezők * 3) / iskolázatlanok * 1,5= iskolázottsági mérték. A további kilenc KSH mutató esetében rendelkeztünk 2019-es adatsorokkal. Mutatóink: iskolázottság (1.), GDP bruttó hazai termék (2.), regisztrált, működő gazdálkodó szervezetek száma (3.), munkanélküliségi ráta (4.), foglalkozási ráta (5.), születéskor várható élettartam (6.), internetes előfizetések száma (7.), 0-29 év közöttiek száma (8.), használt lakások átlagára (9.), illetve működő vállalkozások száma (10).

7.1. Kiegészítő statisztikai adatok[45] és regresszió analízis

Az átlagok (27. táblázat) az egyes régiók tekintetében heterogenitást mutatnak. Iskolázottság (2016) tekintetében a legmagasabb eredményekkel az Észak-Alföld régió rendelkezett, a mutatói átlag közel 5/4-ének megfelelő eredménnyel.

27. táblázat. A vizsgált társadalmi és gazdasági mutatóik átlagértékei a Konvergencia Régiókban (2019) (saját szerk.)

Társadalmi-gazdasági mutatók	Mutató átlagértéke
iskolázottság (2016)	2 265 486
GDP bruttó hazai termék	3 747
regisztrált működő gazdasági szervezetek (db)	208 305
munkanélküliségi ráta (%)	4
foglalkozási ráta (%)	61
születéskor várható élettartam (év)	76
internetes előfizetések száma (db)	335 656
0-29 év közöttiek száma (fő)	361 349
használt lakások átlagára (MFt)	13
működő vállalkozások száma SBS módszer szerint (db)	82 220

A legmagasabb GDP bruttó hazai termék ponttal a Nyugat-Dunántúl rendelkezett, amelynek több, mint 1,5-szer annyi volt a GDP-je, mint a legalacsonyabb mutatóval bíró Észak-Alföldnek. A GDP-s mutatóval ellentétben a legtöbb regisztrált, működő gazdasági szervezet esetében – az iskolázottsághoz hasonlóan – első az Észak-Alföld, az Észak-Magyarország

[45] A bemutatott KSH adatok összességéből képeztük 2022-es tanulmányunkban „*Társadalmi-Gazdasági Fejlettségi Index (TGFI)*" mutatót, amelyet a későbbiekben akkor az egyes régiók jellemzőivel is összevetettünk. Emiatt több táblázat, mutató és eredmény a tanulmányban írtakkal azonos tartalommal bír. (Kuthy-Megyesi & Juhász, 2022)

régiónak volt a legkevesebb ilyen szervezete. A munkanélküliségi problematikát legeredményesebben a Nyugat-Dunántúl régió kezelte , ahol a régiók közötti átlag (4%) felét sem (1,7%) mutatták a regionális statisztikák. A leggyengébb mutatóval rendelkező Észak-Alföldön ezzel szemben több, mint hat (6,1) százalékos volt a munkanélküliségi ráta. Foglalkoztatási ráta szempontjából a legerősebb az előbbihez hasonlóan (és a fenti jelenséget részben magyarázva) a Nyugat-Dunántúl régió (65,8) volt. Ennél 8,7-tel kevesebb volt a legalacsonyabb rátát mutató régió, a dél-dunántúli eredménye. A legalacsonyabb várható élettartam az észak-magyarországi régióban volt prognosztizálható, a legmagasabb a Nyugat-Dunántúlon. Ellenben a 0-29 év közötti fiatalok száma épp utóbbinál volt a második legalacsonyabb. Ez alapján a régiónak népesség és életszínvonal megtartó ereje volt, de ez a gyermekvállalási hajlandóságra ilyen formában nem volt közvetlen pozitív hatással. Internet előfizetések tekintetében vezetett az Észak-Alföld, a dunántúli régiók ezzel kapcsolatban alacsonyabb eredményekkel bírnak. Ez a mutató a több régiónál párhuzamosságot mutatott a fiatal korosztály százalékos megoszlásával: a legtöbb fiatal az Észak-Alföldön élt, ezzel szemben a legkevesebb (elöregedő társadalmi jelenség) a Dél-Dunántúl megyéiben.. Itt valamivel több, mint fele annyi fiatal volt, mint az észak-alföldi megyékben. Hasonlóan alacsony volt a Nyugat-Dunántúl kapcsolódó mutatója is. A 2019-es statisztikai adatok alapján egy nyugat-dunántúli használt lakás átlagára közel a duplája volt a legszerényebb eredményt mutató (legolcsóbb piaci árral bíró) észak-magyarországinak. A mutató régiók közötti átlagát 17,48%-kal meghaladta a legerősebb észak-alföldi. Az észak-magyarországi ezzel szemben kifejezetten alacsony volt, valamivel több, mint 2/3-a az előbbinek. A fenti mutatók alapján Észak-Magyarországon arányaiban magas volt a fiatalok aránya, ugyanakkor a vizsgált statisztikai jellemzők 50%-ában a régió a legrosszabb eredményekkel rendelkezett (gazdasági szervezetek, születéskor várható élettartam, lakásár, működő vállalkozások száma), két mutató esetében a második leggyengébb volt (GDP, foglalkoztatási ráta).

Észak-Alföld öt mutató (50%) esetében a legerősebb jellemzőkkel bírt (iskolázottság, gazdasági szervezetek, internetes előfizetések, fiatalok száma, működő vállalkozások). Ezeket a mutatókat tőkebefektetéseknek tekinthetjük, megtérülésük jellemzően a jövőre irányul. Az aktuális gazdasági státuszt leíró eredmények esetében (GDP, munkanélküliség) azonban a legalacsonyabb, illetve a második leggyengébb (születéskor várható élettartam, használt lakások ára) volt a hajdú-bihari, szabolcs-szatmár-beregi és jász-nagykun-szolnoki megyéket magába foglaló régió teljesítménye. Dél-Alföld volt a vizsgált társadalmi-gazdasági mutatók tekintetében a legeredményesebb, egy eset kivételével valamennyi mutató tekintetében az átlagot meghaladó értékeket hozott. Érdekesség, hogy a mutatók kapcsán nem tapasztaltunk kilengést: nincs legmagasabb vagy épp legalacsonyabb érték, az eredmények stabilan erősek

voltak. Hasonlóan magas értékeket láttunk a Közép-Dunántúl régióban: itt két esetben átlagos, középértékhez közelítő eredményeket (fiatalok száma, regisztrált gazdasági szervezetek) találtunk, a többi mutató átlag feletti volt. A dél-alföldi után ez a legeredményesebb régió.

Nyugat-Dunántúl eredményessége azonos a közép-dunántúlival. Megosztott második helyet elért régió a vizsgált mutatók tekintetében. Jellemzőit összehasonlítva az észak-alföldi eredményekkel annak közel komplementere. Legerősebb volt a GDP, a munkanélküliségi ráta, a foglalkoztatási ráta, a várható élettartam, illetve a használt lakásárak tekintetében, azonban a második leggyengébb volt az iskolázottság, az internet előfizetések, valamint a 0-29 év közöttiek számadatai alapján. A Dél-Dunántúl régió a legkevesebbet hozta az iskolázottság, a foglalkoztatási ráta, az internetelőfizetések, a fiatalok esetében és további három mutató kapcsán a második legkevesebb értéket érte el (gazdasági szervezetek, munkanélküliségi ráta, működő vállalkozások száma). Legerősebb eredménye a használt lakások átlagáránál (MFt) szerepelt, de ezzel együtt is a Konvergencia Régió sereghajtója.

A regionális gazdasági és társadalmi mutatók elemzését követően lineáris regresszió analízissel megvizsgáltuk, hogy van-e szignifikáns hatással a kulturális tanulási indexre (függő változó) az egyes intézmények régiók szerinti megoszlása, tehát a regionális elhelyezkedés. A referenciaérték kiválasztásakor az eredeti mintában legmagasabb arányban szereplő régiót választottuk ki: az Észak-Alföld régió szolgáltatói felülreprezentáltak voltak a részmintában (27,9%, 55 csúcsintézmény telephelyekkel, az indexszám céljából összevont anyaintézmények és önálló szolgáltatók száma a régióban 22). Ezeket a mutatókat nem vontuk be a számításba. Modellünkben az egyes régiók önálló dummy magyarázó változóként (összesen öt változó (régió) eredményei: Észak-Magyarország, Dél-Alföld, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl és Dél-Dunántúl) kerültek bevonásra, függő változóként a kulturális tanulás index (folytonos változó, 0 és 100 közötti számérték) szerepelt. Az elemzés alapján a vizsgált közművelődési csúcsintézmények (N=112) regionális lokációja kapcsán nem találtunk szignifikanciát a kulturális tanulási index tekintetében (Anova Sig. 0,318 (F=1,192)). Ez alapján kijelenthető, hogy az egyes közművelődési csúcsintézmények kulturális tanulási indexére a statisztikai eredmények alapján nincs hatással azok regionális elhelyezkedése. (28. táblázat)

28. táblázat. Az intézmények regionális elhelyezkedésének hatása az egyes intézmények kulturális tanulási indexértékére (lineáris regresszió) (2019) (ANOVA Sig. 0,318; F=1,192) (saját szerk.)

Régió*	β	t	B	Szignifikancia	Tolerance	VIF
Észak-Magyarország	-0,178	-1,550	-247,779	,124	,675	1,481
Dél-Alföld	-0,124	-1,042	-154,685	,300	,630	1,588
Közép-Dunántúl	0,043	,380	61,944	,705	,687	1,457
Nyugat-Dunántúl	-0,163	-1,378	-207,166	,171	,638	1,568
Dél-Dunántúl	-0,163	-1,397	-216,103	,165	,655	1,526

*Referenciaérték: Észak-Alföld

A lineáris regresszió analízis eredmény alapján a H4 hipotézis nem került igazolásra. A kulturális tanulási index univerzális jellemzőnek tekintendő, amelyet a kvalitatív vizsgálati szakaszban elemeztünk részleteiben.

7.2. A kulturális tanulás háttérmutatói

Vizsgálatunkban a kulturális tanulást kevert vizsgálati módszer segítségével elemezzük. Az eredeti vizsgálati tervek szerint a mintavételi eljárással lezárult volna a kutatás kvantitatív szakasza. A kiegészítő – a számszerű adatokat tartalmazó – adatfelvételre a fő kvalitatív mérőeszköz használatával, a félig strukturált intézményvezetői interjúfelvétel során került volna sor. Ugyanakkor a próba-lekérdezésekor (2019) azt a közreműködői visszajelzést kaptuk, hogy a kiegészítő statisztikai adatokat (háttérmutatók) szerencsésebb lenne önkitöltős kérdőív formájában, a kvalitatív szakaszt megelőzően összegyűjtenünk. Ezzel a módszertani megoldással meghagytuk a teret és az időt az interjúk felvételekor a téma szakértői értelmezésére, a fogalom közös körvonalazása, jellemzésére, a statisztikai adatközlés nélkül. Ez a kutatói tapasztalat megfelelő módon illeszkedett céljainkhoz. A kulturális tanulásnak a számszerű mutatói további kiegészítést, pontosítást igényeltek, ennek rögzítésére a háttérkérdőív alkalmas mérőeszköznek bizonyult. Összeállítottuk az intézményi háttérkérdőívet (3. sz. melléklet), amelyet 2022 áprilisa és júniusa között kérdeztünk le. A mérőeszköz összeállításában tekintettel voltunk a több-dedukciós elemzés kombinált lépéseire: a mérőeszköz alkalmazásának időzítése – a mérési módszerek sorrendje – ebben a fázisban is fontos volt. A kérdőíves adatfelvétel a későbbi szakaszok során nem kerül ismétlésre, adatfelvételeink szekvenciálisak voltak (vö. Sántha, 2015). A vizsgálatba való részvételre irányuló felkérésünkkel az intézmények vezetőit szólítottuk meg. Mind a hat intézménytől pozitív visszajelzést kaptunk. A kérdőívet e-mailben küldtük ki *.doc formátumban, az e-mailes megkeresést szükség szerint telefonos megkereséssel is megerősítettük. A kitöltött háttérkérdőívek mind a hat intézmény részéről kitöltésre és visszaküldésre kerültek. A kérdőív rövid bemutatkozó szövegében kifejezetten felhívtuk a válaszadók figyelmét a kutatás felépítésére, a mérőeszköz funkciójára, az adatkezelés körülményeire (önkéntes részvétel, válaszok visszavonhatósága, anonimitás). A háttérkérdőív kérdésblokkjainak és kérdéseinek összeállításakor tudatosan kapcsolódtunk a vizsgálat kutatási kérdéseihez és hipotéziseihez. A kérdőív hat kérdéscsoport ezek mentén mérte a téma számszerűsíthetőségét.

Az egyes blokkok esetében eltérő volt a válaszadási hajlandóság. Tapasztalataink alapján a kitöltő személyek elsősorban a nyilvános, könnyen elérhető adatok kapcsán voltak kifejezetten előzékenyek (ilyenek voltak az intézmény alapadataira, szakmai tevékenységére más adatszolgáltatás kapcsán releváns számszerű mutatók). Személyes vagy újszerű adatkéréskor (válaszadó születési éve, az intézmény formális és informális kapcsolatai, hátrányos helyzetű csoportok bevonása) eltérő volt a válaszadás mértéke. Tekintettel az alacsony mintára, illetve a mérőeszköz kiegészítő szerepére a válaszokat feltáró jelleggel összegeztük és értelmeztük. A tudatosan alacsony elemszám (N=6) nem alkalmas érvényes statisztikai próbák lefuttatására (pl. magas mérési szintű változókat létrehozó elemzések), azokból statisztikai következtetéseket nem vontuk le, kapcsolódó statisztikai próbákat nem végeztünk el.

A válaszadó alapadatai

A válaszadók tekintetében három esetben volt adatközlő az adott intézmény első számú vezetője. Közülük ketten több mint 10 éve munkatársai az adott kulturális központnak, egy fő több mint öt és kevesebb mint 10 éve munkatársa az intézménynek, közülük ketten intézményvezetőként, egy fő ügyvezetőként irányít. A válaszadó intézményvezetők (három fő) valamennyien férfiak. A háttérkérdőív további három válaszadója más vezető beosztású nő: szakmai vezető (kevesebb mint 5 éve munkatársa az intézménynek), közművelődési főtanácsos (több mint 10 éve munkatárs), valamint gazdasági vezető (több mint öt éve, de kevesebb, mint 10 éve munkatárs). A hat válaszadó végzettségük (négy fő okleveles kulturális mediátor, illetve művelődésszervező/művelődési és felnőttképzési menedzser, kettő fő közgazdász), munkatapasztalatuk és vezetőbeosztásuk alapján alkalmasak az intézmény szakmai tevékenységének jellemzésére. A legtöbben (öt válaszadó) több mint öt éve az intézmény munkatársai, ez a 2017-es törvénymódosítás, így a 2018-as esetleges intézménytípus és -profilváltás miatt volt releváns. Egy fő van, aki kevesebb, mint öt éve kapcsolódott be a kulturális központ munkatársi körébe, ugyanakkor szakmai vezető minőségben van jelen, közgazdász diplomája mellett pedig több közművelődéshez kötődő végzettséggel is bír (közművelődési szakember I., Kulturális menedzser, Közművelődési intézményvezető szakmai továbbképzés). A kitöltők válaszait érvényesnek tartjuk. A vezetőkre jellemző, hogy több végzettséggel rendelkeznek, amelyek a területen megerősítik, illetve kiegészítik pozíciójukat. Művelődésszervező-informatikus könyvtáros, okleveles kulturális mediátor, okleveles andragógus, művelődésszervező, illetve közgazdász (idegenforgalmi és szálloda szakon, illetve gazdálkodás és menedzsment szakon), német nyelvtanár, alkalmazott nyelvész szakos bölcsész diplomákkal rendelkeznek. Előbbieket esetenként közművelődési intézményvezető szakmai

továbbképzéssel, közművelődési szakember I. OKJ, mozgókép-gyártó, videóműsor OKJ, újságíró II. OKJ, kulturális rendezvényszervező OKJ szakképzettséggel, közművelődési szakértői minősítéssel is kiegészítették. A jogszabályi előírásoknak megfelelően az intézményvezetők szakirányú, felsőfokú egyetemi végzettséggel rendelkeznek (20/2018. EMMI r.). A válaszadók középkorúak (öt válaszadó átlagéletkora 49,2 év, egy válaszadó nem adta meg a születési évét).

Az intézmény jellemzői

Az intézmények alapításukat tekintve jellemzően az 1970-es és a 90-es évek közöttiek: a részmintában szereplő intézmények közül a legkorábbi 1969-ben még ifjúsági és úttörőházként nyitotta meg kapuit (Dél-Alföld), a „legfiatalabb" szolgáltató pedig 1997 óta kulturális központként várja a művelődő közösségeket (Nyugat-Dunántúl). Ez az adat párhuzamba állítható a 70-es, 80-as évek intézményalapítást ösztönző hangulatával. Erősödött a helyi társadalmi igényekbe való szakmai beágyazódás, jellemzővé váltak a változatos, helyi közösségi életet szem előtt tartó, közhasznú szakmai tevékenységek (vö. Németh & Szurmainé, 2012). A fentiek alapján a kiválasztott mintaintézmények legfiatalabbjai is negyed évszázada jelen van települése (járása, vármegyéje) kulturális életében. Minden intézmény kulturális központ/Agora, az eredeti feltételezésünk, hogy az intézményi forma nem kulcsfontosságú szervezőerő a kulturális tanulás minősége tekintetében ezen a ponton cáfolható, a részmintába csak a tipizálás alapján legerősebb intézmények kerültek be. A fenntartók tekintetében az OSAP adatokkal lineáris eredményt kaptunk. Túlnyomó többségében az önkormányzati fenntartás (6-ból öt esetben) a jellemző (GFO 322/321[46]/382[47]). Egy esetben a közművelődési szolgáltató GFO kódja 572 volt, vagyis a fenntartó szervezeti formája nonprofit korlátolt felelősségű társaság. A kiválasztott mintaintézmények közül valamennyi a helyi településen (megyeszékhely) szolgáltató intézmény. Ez figyelemfelkeltő adat: a 2019-es OSAP adatok szerint a részmintába szereplő intézmények fele valóban települési közművelődési feladatokat lát el, ugyanakkor a statisztikai adatközlés szerint három másik intézmény megyei szolgáltató. A kulturális tanulási index pontszám összeállításakor úgy véltük, hogy minél szélesebb körben szolgáltat egy intézmény, annál magasabb a kulturális tanulási mutatója. A fenti statisztikától való eltérés oka egyrészről a tevékenység gyakorlati megvalósulása lehet, másrészről az elmúlt három év alatt az igények szerinti átalakult intézményi jellemző. Feltételezhető továbbá a szolgáltatások regionális sokféleségének realizálódása és eltérő funkciója is (ilyen lehet a

[46] Önkormányzati fenntartású költségvetési szerv.

[47] Költségvetési rend szerint gazdálkodó, önkormányzati költségvetési körbe tartozó szerv.

kiterjedtség funkcionalitása a hátránykompenzációban témakörben (vö. Juhász & Kuthy-Megyesi, 2021)).

Átalakuló intézmény- és tevékenységrendszer, a szakterület célcsoportjai

Két intézmény szerepel a mintában, amelynek az ún. Kulturális törvény (1997. CXL. tv.) módosításakor pozitív irányban változott meg az intézményi besorolása, szigorúbb szakmai kritériumoknak tett eleget, így a legmagasabb, kulturális központ/Agora intézménytípusbeli besorolást kapta. A két intézmény gyermek- és ifjúsági házként (1.), illetve művelődési házként (2.) működött a jogszabálymódosítást megelőzőleg (2017. LXVII. tv.; 20/2018. EMMI r.). Négy intézmény már korábban is kulturális központ volt. Arról már korábban is írtunk, hogy a közművelődési intézményeket a tanulási színtereiknek, az abban megszülető szolgáltatásokat pedig kulturális tanulási eseményeknek tartjuk. Nem meglepő eredmény, hogy ezen tevékenységek tekintetében a vizsgált kulturális központok szakmai tevékenysége közel teljes körűnek tekinthető. Alkotó művelődő közösségek (1.), klubok, körök, szakkörök (2.), képzések (3.), ismeretterjesztés (4.), táborok (5.), kiállítások, műsorok, rendezvények (6.) öt intézmény esetében jellemzők. Egy intézmény van, amely a felsorolt, teljes szolgáltatási rendszer résztevékenységei közül egy szolgáltatástípust: a képzési tevékenységet nem biztosított. Az előbbieken felül hat intézményből öt egyéb (7.), a szakmai tevékenység közé nem besorolható szolgáltatást is nyújtott. Az egyes szolgáltatások tekintetében jelentős a szórás. A tevékenységek számának összessége intézményenként 70 és 2 387 között mozog, mindösszesen 7 630 kulturális tanulási eseményt számszerűsített a hat válaszadó. Kiemelkedő a klubok, körök és szakkörök (2 509 db), az egyéb szolgáltatások[48] (2 099 db), valamint az alkotó művelődő közösségek (1 664 db) gyakorisága. Ez a három szolgáltatáscsoport kitette a bemutatott szakmai tevékenységek 4/5-ét (82,20%-át). A legkevesebb szakmai feladat (118 esemény) a táborokhoz, illetve az ismeretterjesztő tevékenységekhez (134 esemény) kötődött. A képzések száma közel duplája volt a táborokénak (220 esemény) (ugyanakkor a vizsgált teljes szakmai tevékenységnek így is szerényebb az aránya (2,88%)). A tevékenységek tematikájának gyakorisága: kultúra és művészetek (32 eset (76,19%)), szabadidős tevékenységek, hobbi (29 eset (69,05%)), közösségépítés (18 eset (42,86%)), egészséges élet (17 eset (40,477%)), sport (15 eset (35,71%)), tanulás (10 eset (23,81%)), valamint egyéb tematikák (5 eset (11,90%). A válaszadók több tematikát is megjelölhettek, hét szolgáltatástípus (kulturális tanulási eseménye) alapján. A háttérkérdőívben felsorolt főbb témakörök mindegyiket legalább öt

[48] Az egyéb szolgáltatások milyenségének pontosítására az interjús lekérdezés során került sor. Megnevezett egyéb szolgáltatások többek között a kulturális alapú gazdaságfejlesztés, a lakossági szolgáltatás szerinti tanácsadás, az elmetorna szépkorúaknak, az önkormányzati napközi, az uszoda, valamint a kisvasút.

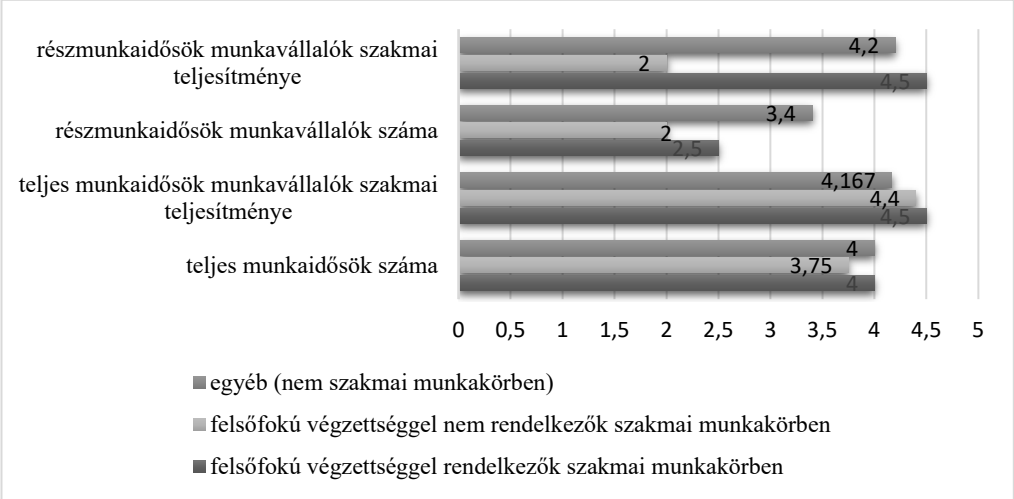
intézmény kiválasztotta, a tematikákra valamennyi intézményben a sokféleség volt jellemző. Ezek a tevékenységek feltételezhetően összefüggenek az intézmény regionális elhelyezkedésével (H4) és a lokális társadalom szükségleteivel, kultúra fogyasztásával.

A célcsoportok (H1) tekintetében az OSAP adatokkal megegyező válaszokat kaptunk: legtöbb tevékenység a gyermek- és ifjúkorúakat (35 eset (83,33%)), illetve az aktív munkavállalókat (32 eset (76,19%)) szólította meg. Jellemzők voltak a nyugdíjasoknak (26 eset (61,90%)) és kismamáknak (13 eset (30,95%)) szóló kulturális tanulási események is. Az álláskeresőket érintő szolgáltatások száma (5 eset (11,90%)) (H5-höz kapcsolható mutató) alacsony. A válaszok tükrében (H1) két intézmény profilja módosult, magasabb intézményi tipizálásba került. A célcsoportok között a 3. főbb célcsoportként megjelölésre kerültek a nyugdíjasok, a vizsgált tevékenységek főbb célcsoportja a gyermek- és ifjúkorúak (35 eset), illetve az aktív munkavállalók (32 eset): a szolgáltatások csupán 16,667%-a nem szólította meg a gyermekeket és az ifjúságot, és kevesebb, mint egynegyede (23,81%) nem vonta be az aktív munkavállalók körét. Minden más esetben a fenti két csoportot az egyes tevékenységek célcsoportjának tekinthettük. Az egyes tanulási események számszerűségében a szórás magas, a legmagasabb a klubok, körök, szakkörök gyakorisága. A kulturális intézményi profilhoz illeszkednek a tematikák, amelyek több, mint ¾-e a kultúrához és a művészetekhez kötődik. A H1 hipotézis vonatkozásában megállapíthatjuk, hogy a mintaintézményekben a szolgáltatások köre közel teljes körű, a célcsoport az OSAP vizsgálat eredményeivel azonos. Kiemelkedő a klubok, körök és szakkörök (2 509 db), az egyéb szolgáltatások (2 099 db) , és az alkotó művelődő közösségek (1 664 db) gyakorisága. A legkevesebb szakmai feladat (118 esemény) a táborokhoz, illetve az ismeretterjesztő tevékenységekhez (134 esemény) kapcsolódott.

Közművelődés és humánerőforrás

Az intézmény humánerőforrásának vizsgálatakor (H2) arra kértük az válaszadókat, hogy egy öt pontú Likert-skálán értékeljék intézményük munkavállalóit létszámuk és teljesítményük tekintetében. (1. ábra)

1. ábra. Munkavállalók létszámának és teljesítményének Likert-skála szerinti értékelése (átlag) (N=6 db) (saját szerk.)

A felsőfokú végzettséggel rendelkező, teljes munkaidőben alkalmazott szakmai munkatársak létszáma 4,0-ás átlagpontot, szakmai teljesítményük 4,5-ös átlagpontot kapott. Ezek az eredmények a szakmai munkakörben dolgozó, de felsőfokú végzettséggel nem rendelkezők esetében 3,8-as, illetve 4,0-ás átlagpontokat kaptak. Részmunkaidősöket szakmai munkakörben két intézmény alkalmazott, a létszámadatokkal a Likert-skála eredménye alapján a végzettség meglététől (2,5) vagy hiányától (2) függetlenül elégedetlenek a válaszadók. Ez alapján feltételezhető, hogy az intézményekben igény lenne vezetői oldalról a részmunkaidőben történő foglalkoztatásra, valamilyen okból ugyanakkor ez a szándék eredménytelen a foglalkoztatás során. Figyelemfelkeltő adat, hogy a felsőfokú végzettségű részmunkaidősök teljesítményének értékelése 4,5-ös, míg a végzettség nélkülieké 2-es. A kérdésblokk válaszai között itt mutatkozott meg legerősebben a szakirányú végzettségből, a megszerzett szakismeretből adódó eltérés, illetve a szaktudás alapú munkavégzés elismerése. Erre erősített rá, hogy a legmagasabb értékelést a felsőfokú végzettséggel rendelkező szakmai munkatársak teljesítménye kapta mindkét foglalkoztatási forma (teljes munkaidős, részmunkaidős) esetében 4,5 pontos átlaggal. Az egyéb, nem szakmai munkakörben dolgozó főállású munkatársak létszáma (hat intézmény adatai alapján) 4-es, teljesítménye 4,167-es értékelést kapott. Részmunkaidőben, nem szakmai (egyéb) munkakörben munkatársat öt intézmény foglalkoztatott. Számukat 3,4-es átlaggal, teljesítményüket 4,2-es átlaggal értékelték a vezetők. Összességében a teljes munkaidős munkatársak létszámát 3,941-es átlaggal, teljesítményét 4,24-es átlaggal, a részmunkaidősök létszámát 2,89-es, teljesítményét 3,78-as átlaggal értékelték.

Megkérdeztük, hogy hogyan vélekednek az egyes munkakörök átjárhatóságának milyenségéről (több válasz megjelölésére alkalmas kérdés). Hatból öt esetben az *„a) Igen, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között, akik szakmai munkakörben, azonos munkarendben kerülnek foglalkoztatásra."* válaszlehetőséget választották. Két esetben ezt kiegészítették a b) válasszal: *„Igen, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között, akik szakmai munkakörben, de eltérő munkarendben kerülnek foglalkoztatásra."* is. Tehát, amennyiben egyetértés volt az átjárhatóság tényében, annak feltétele volt a felsőfokú végzettség és a szakmai munkakör. Egy válaszadó elzárkózott az átjárhatóságtól, véleménye szerint nem létezik ilyen szakmai megoldás (e) válaszlehetőség).

Közfoglalkoztatás három intézményben működött 2022-ben. A közfoglalkoztatottak jellemzően technikai feladatokat láttak el (3 eset), emellett 1-1 intézménynél a dokumentálás, az adatrögzítés és adminisztráció, a tájékoztatás, recepciós feladatokban segítették az intézmény működését, de volt, ahol takarítottak vagy az kulturális központ udvarát tartották karban. A közfoglalkoztatottak jelen vannak az intézményekben, de nem mindenhol. Önkéntesek négy, iskolai közösségi szolgálatos középiskolások öt intézményben voltak. Munkájukkal az intézmény hivatalos állományát segítették. Tevékenységüket közel azonos az előbbiekkel. Asszisztáltak (3 eset), technikai (3), rendezvényszervezői, animátori (2 eset) feladatokat láttak el, valamint a tájékoztatásban, recepciós tevékenységekben (2 eset) vettek részt. Az iskolai közösségi szolgálatos fiatalok hasonlóképpen, de eltérő arányok szerint asszisztáltak (4 eset), tájékoztattak, a recepción segítettek (2 eset) valamint technikai (2 eset) és rendezvényszervezői, animátori (1 eset) feladatokat teljesítettek. A segítőket eltérő mintázat szerint vonják be a szolgáltatók: két intézmény közfoglalkoztatottakat, önkénteseket és iskolai közösségi szolgálatos fiatalokat is foglalkoztatott, további két intézmény csak önkénteseket és közösségi szolgálatos középiskolásokat nevezett meg humánerőforrásában. Egy intézményt csak közfoglalkoztatottak, egy másikat csak iskolai közösségi szolgálatosok segítették mindennapi feladataikban. A tevékenységkörök esetében sehol nem vonják be ezeket a segítőket informatikai vagy leltárazási feladatokba. Ezek a speciális ismereteket, illetve felelősséget feltételező feladatokat csak a munkaszerződés vagy egyéb megbízási szerződés szerint érintett kollegáknak delegálásnak.

A humánerőforrás fejlesztés egyik módszere a továbbképzés. Az intézményrendszer átalakításával kiemelt jelentősége lett annak, hogy az új típusú szakmai feladatokhoz megfelelő szakismerettel rendelkezzenek a terepi szakemberek. A kiválasztott csúcsintézmények esetében mindenhol jellemző ez a fejlesztési forma. A továbbképzések milyenségét a jogszabályi előírások (is) szervezhetik (pl. 20/2018. EMMI r.). (2. ábra)

2. ábra. Szófelhő a vizsgált intézmények továbbképzési területeiről (2017-2022) (N=6 db) (saját szerk.)

A munkavállalók az elmúlt öt évben szakirányú felsőfokú képzésben: kulturális mediáció mesterképzésben (8 fő/három intézmény, négy fő tanulmányait a lekérdezéskor még nem fejezte be), andragógia mesterképzésben (egy fő/egy intézmény), kulturális közösségszervezés BA képzésben (egy fő/egy intézmény) vettek részt. Másrészről szakirányú OKJ-s képzésben: közművelődési szakember I. (4 fő/két intézmény, közművelődési szakember II. / közművelődési és közönségkapcsolati szakember (6 fő/három intézmény) tanultak. Ezek felül megjelentek más alapszakok (rekreációszervező és egészségfejlesztő BA (egy fő/egy intézmény, turizmus és vendéglátás BA (egy fő/egy intézmény)) és egyéb mesterszak (színháztudomány MA (egy fő/egy intézmény)) is. Egy intézményben Ph.D hallgató munkavállaló is volt. A továbbképzési területek köre vegyes volt, de jellemzően szakmabeli[49]. Érdekesség, hogy feltételezhetnénk, hogy az intézménytípust váltó szolgáltatók esetében voltak magasak a továbbképzéseken résztvevők számadatai, de éppen ezekben az intézményekben volt az adat az egyik legalacsonyabb. Ennek egyik oka lehet, hogy az elvárásoknak már rögtön a

[49] Közművelődési szakértő képzés (3 fő/egy intézmény), közművelődési intézményvezető szakmai továbbképzés (1 fő/egy intézmény), amatőr művészeti csoportok mentorálása (10 fő/egy intézmény), kulturális menedzser (1 fő/egy intézmény (a képzés folyamatban van)), műszaki diagnosztikai és karbantartó mérnök (1 fő/egy intézmény (folyamatban lévő képzés)), építő és anyagmozgató gép kezelője (2 fő/egy intézmény), továbbképzés költségvetési szervek vezetői és gazdasági vezetői részére (1 fő/egy intézmény), többfunkciós kulturális intézmények vezetőinek továbbképzése (1 fő/egy intézmény), közművelődési asszisztens (1 fő/egy intézmény), vállalkozásfejlesztés és vállalkozói közösségek a közművelődésben (1 fő/egy intézmény) fogyatékos személyek a közművelődés világában (1 fő/egy intézmény), kulturális intézmények látogatóbarát szolgáltatásának fejlesztése (1 fő/egy intézmény), közösségszervezés támogatása digitális módszerekkel (1 fő/egy intézmény), digitális kompetenciák a közművelődésben (1 fő/egy intézmény), valamint múzeumi alapképzés (1 fő/egy intézmény) formájában bővítették ismereteiket a munkatársak.

módosításkor (így a típusváltáskor) vagy azt megelőzően eleget tettek. Megemlítendő továbbá, hogy egy intézmény esetében kiemelkedően magas volt a továbbképzések száma: 32 fő tanult képzésben az adatfelvétel pillanatában[50]. A további két intézményben 12 fő (ebből tíz fő egy azonos szakmai továbbképzésben, egy fő pedig közművelődési szakember II. OKJ-ban), valamint két fő (kulturális mediáció MA) kapcsolódott be a továbbképzésekbe.

A humánerőforrás vizsgálatakor (H2) kiemelkedő volt a szakirányú végzettségű munkatársak teljesítménye, amely részmunkaidősök és teljes állásúak esetében is 4,5-ös átlagpontot ért el az ötfokú Likert-skálán. A részmunkaidősök számával az érintett intézmények (4 eset) elégedetlenek (2,5-ös, illetve 2,0-ás átlag) voltak. Öt válaszadó szerint létezik átjárhatóság az egyes munkakörök között, amelynek feltétele a munkatársak szakmai munkakörben való foglalkoztatása. Más megfogalmazásban: a szakmai munkakör és az egyéb munkakörök között véleményük alapján nincs átjárhatóság. Közfoglalkoztatottakat, iskolai közösségi szolgálatos középiskolásokat és önkénteseket bevontak munkafolyamataikban az intézmények jellemzően asszisztensi vagy technikai feladatokra. Az animátori, rendezvényszervezői feladatok kevésbé jellemző feladatkörök, de példák mutatkoztak rá. Továbbképzés valamennyi intézményben jelen volt. Jellemző volt a szakirányú továbbképzés, illetve felsőfokú (MA, BA) szakképesítés megszerzése, de az intézmények között jelentős az eltérés a képzésben résztvevők körére, a képzések számára és típusára vonatkozólag. Két intézmény esetében, ahol a 2017-es törvénymódosítást követően változott az intézménytípusbeli besorolás nem láttunk magasabb továbbképzési mutatókat, mint azoknál az intézményeknél, ahol az intézményi besorolás nem változott.

Kapcsolati háló a közművelődésben

További kérdéseink kapcsán érezhetően csökkent az általános válaszadói hajlandóság. Ez részben magyarázható a kérdőív terjedelmével, de a kérdések tematikájának érzékenysége, illetve a válaszhoz szükséges adatok felkutathatósága is válaszadói megtorpanást eredményezhetett. Az ötödik kérdésblokkban a legfontosabb formális és informális kapcsolatok (H3) felsorolásában kértük az válaszadók segítségét. Két intézmény megtagadta a válaszadást, négy intézmény viszont válaszolt a feltett kérdésekre[51]. A kérdéscsoport különösen az interjús

[50] Itt jegyeznénk meg, hogy ez az az intézmény, ahol közfoglalkoztatottak, önkéntesek és iskolai közösségi szolgálatosok is részei a kulturális központ emberi erőforrásának. A továbbképzési mutatók alapján látható volt az is, hogy a munkavállalók képzése kiemelt feladat (H3).

[51] A partnerek megnevezésekor kértük, hogy az egyes együttműködő fél megnevezésekor annak GFO kódját is adják meg a válaszadók a szervezet típusának beazonosítása érdekében, de ezt a kérésünket csupán egy intézmény teljesítette. Emiatt a csoportosításokat a partnerek nevei és az internetet fellelhető alapadatai alapján azonosítottuk, a GFO kódokat a jelentős adathiány okán nem összegezzük. A két – a partnerek körére vonatkozó kérdéseinkre

adatfelvétel miatt releváns: tematikája az intézmény társadalmi tőkefelhalmozását célzott mérni, bemutatni. A kérdőívben a szervezetkapcsolataira kérdeztünk rá. Az intézményvezető partnereire tudatosan nem vonatkozott a kérdőívünk, azokról az interjú során szereztünk pontos információkat. A formális partnerek tekintetében a négy intézmény összesen 40 partnert nevezett meg, tehát minden válaszadó kiválasztott 10-10 partnert.

Tizenegy esetben önkormányzatot (ideértve a helyi önkormányzatot (4 eset), annak közgyűlését, költségvetési és közgazdasági főosztályát, illetve a humán főosztályt) vagy az önkormányzat bizottságait (kulturális bizottság (2 eset), költségvetési bizottság, egyéb szakbizottságok), valamint a saját település városi intézményrendszerét, városgondokságát nevezték meg. Az ötfokú Likert-skálán az önkormányzati partnerekkel való együttműködés 4,3 átlagot ért el. A formális partnerek között szerepelt hat civil szervezet is, 4,286-os Likert-skála szerinti átlaggal. A szervezetek között kulturális egyesület, illetve alapítvány, piac és közösség, társaskör, táncegyesület és civil közösségek háza is megjelent. Nyolc kulturális szereplő, fórum is szerepelt a formális partnerek között: köztük állatkert, örökségkezelő, múzeum, könyvtár, szimfonikus zenekar és annak szervezője, balettszínház, mindösszesen 4,286-os átlageredménnyel. Öt támogató szervezet, felügyelő szerv, illetve ernyőszervezet volt, amely azonos néven, több válaszadónak partnere: a Kulturális Központok Országos Szövetségét (KKOSZ) (3 eset), a Magyar Népművelők Egyesületét (MANE) (2 eset), a Nemzeti Művelődési Intézetet (NMI) (2 eset), valamint az egyik minisztérium és annak támogatáskezelője. Ezekkel a partnerekkel a formális kapcsolat 5,0 átlageredményt kapott, amely az egyik legjobb minőségű kapcsolati tőke a vizsgált formális partnerek között. Két oktatási intézményi kör („oktatási intézmények”), illetve egy oktatási központ (magángimnázium) is megnevezésre került, szintén a Likert-skála szerinti legmagasabb átlaggal. További öt, a fentiekbe nem sorolható intézményi együttműködés: egy baptista egyházkerület, egy gyermekjóléti központ, egy kutatóközpont, egy városi étkeztetésért felelős vállalat, illetve egy egyéni vállalkozó is szerepelt a felsorolások között. Ezen egyéb partnerekkel az együttműködés minősége átlagosan 3,6 pontos[52]. A formális partnerek tekintetében elmondható, hogy a leggyakoribb (11 eset) együttműködések az önkormányzatokat, illetve annak egységeit érintik. A legjobb együttműködések a szakmai felügyelő és ernyőszervezetekkel (5,0), illetve az oktatási intézményekkel (5,0) vannak. Erős együttműködéssel (4,286) a partnerek között kulturális szervezetek és civil szereplők is szerepelnek.

nem válaszoló – intézmény a kérdőív további szakaszaira válaszolt, így feltételezzük, hogy szándékosan nem kerültek kitöltésre az együttműködésekre vonatkozó szakaszok.

[52] Megjegyzendő, hogy egy esetben az együttműködés minőségét a válaszadó 1-esre értékelte (egy kutatóközponttal). Itt a kölcsönösség és az önkéntesség hiányát feltételeztük (előírt együttműködés). Ez az adat eredményezi a kérdéscsoport 4-es átlag alatti Likert-skálás eredményét.

Az informális kapcsolatok tekintetében szintén négy válasz érkezett és egy intézménytől a 10 helyett csupán 5 partner került megnevezésre. Az informális kapcsolatok tekintetében találtuk átfedéseket, a formális partnerek bizonyos esetben az informális partnerek között is szerepeltek. Feltételezzük, hogy ez az egyes intézményeken belül megjelenő formális kapcsolatok mellett „megbúvó" személyes vagy praktikus kapcsolatok itt mutatkoznak meg. Az önkormányzatokhoz kötődő intézmények (bizottságok, városüzemeltető és vagyonkezelő, kisebbségi önkormányzat és kisebbségi tanács) értékelése öt eset alapján kapott magas, 5,0 átlagpontot. Civil szervezetet, illetve fórumot tíz esetben, 3,4-es átlaggal neveztek meg: térségi fejlesztési társaságot, áldozatvédelmi és bűnmegelőzési egyesületet, kórust, művészeti társaságokat (2 eset), kulturális egyesületeket (3 eset), illetve népzenei műhelyt. Hat intézmény (átlagosan 3,167 ponttal) három színházat, egy állatkertet, egy múzeumot, valamint egy könyvtárat sorolt fel. Támogató, illetve felügyelő szerv, ernyőszervet ebben az esetben is öt került megnevezésre, ismétlés nélkül: a Nemzeti Művelődési Intézet[53], a KKOSZ, a MANE, illetve egy civil fórum. Minőségük átlaga ebben az esetben is 5,0. A fentieken túl oktatási intézmények (két eset, 4,5-ös átlag), illetve médiumok (két esetben helyi médiacentrumok, 5,0-s átlaggal) szerepeltek a listákon. Az egyebek között (6 eset, 4,167-es átlag) megyei kormányhivatal, közintézményeket működtető központok, megyei rendőr-főkapitányság, vízközmű társaság, turisztikai központ szerepelt.

Összességében jó és erős partneri együttműködéseket neveztek meg a válaszadók. Az informális partnerek között is legerősebb értékelést az önkormányzati, felügyelő- és ernyőszervi, illetve média képviselői kaptak (5,0). A civil kapcsolatok, az oktatási intézmények, illetve az egyéb szervezetek megítélése a középértéknél magasabb (3 feletti), de változó volt. A formális és informális kapcsolatokra irányuló (H3) válaszok négy intézmény esetében összegezhetők. A legfontosabb partnerek az önkormányzatok, civil szervezetek, ernyőszervezetek és felügyelő szervezetek. Emellett jelentős a más kulturális intézményekkel, fórumokkal, az oktatási intézményekkel, a közigazgatás más szereplőivel való együttműködés. A válaszadók kivétel nélkül a formális kapcsolatok között elsőként önkormányzati szereplőket soroltak fel. Ez összekapcsolható azzal a jelenséggel, hogy a fenntartó a legtöbb esetben maga az önkormányzat, illetve a kulturális feladatellátás szorosan összefonódik a településirányítással, a közművelődési szakmai munka, a települési, járási, megyei közszolgáltatásoktól elidegeníthetetlen jelenség.

[53] Az Intézettel való szoros együttműködésről, annak csomópont jellegéről Pető 2021-es tanulmányában is megerősítő eredményekre jutott (Pető, 2021).

Hátránykompenzáció

Záró kérdéscsoportunk a vizsgált közművelődési mintaintézmények hátránykompenzáló funkciójára vonatkozott. A visszajelzések alapján kifejezetten a hátrányos helyzetű csoportok támogatására, fejlesztésére vonatkozó feladatokat ellátó munkatársat nem foglalkoztatnak az intézmények, sem projekthez kapcsolódóan, sem határozott vagy részmunkaidős formában. Tizenöt és egy (egyéb, éspedig) hátrányos helyzetű csoport esetében kérdeztünk rá a célcsoportokat megszólító tevékenységekre, annak számára, a bevontak létszámára, illetve a tevékenységek főbb jellemzőire. A felsorolás kiterjedt a nők, a kisgyermekes anyukák, a mélyszegénységben élők, a romák, a más nemzetiségek, a bevándorlók, a fogyatékossággal élő személyek, a gyermekek, az idősek, a nagycsaládosok, az álláskeresők, a hajléktalanok, a szenvedélybetegek, a tartós betegséggel küzdők, végül az LMBTQ közösségek tagjaira (vö. 2003. CXXV. tv.). Egy intézmény önbevallása szerint a kisgyermekes anyák kivételével egyetlen egy hátrányos helyzetű csoportot sem szólít meg célirányosan.

Itt szeretnénk megjegyezni, hogy ez az intézmény a formális és informális kapcsolatokra vonatkozó kérdésblokkot kitöltötte, illetve a kérdőív szerkezetileg későbbi, a hátrányos helyzetű csoportokkal foglalkozó munkatárs témakörében is feltett kérdéseit is megválaszolta. Ez alapján nem a kérdőív hosszából, hanem a kérdés tartalmából eredő válaszadás-megtagadást feltételezünk (a csoportokat nem szólítja meg, vagy a kérdésekre nem akar válaszolni). Öt intézmény esetében rendelkezünk elemzésre alkalmas adatokkal (29. táblázat).

29. táblázat. Hátrányos helyzetű célcsoportok kulturális tanulási mutatói a vizsgált intézményekben (N=5 db)* (saját szerk.)

Hátrányos helyzetű célcsoport	Érintett intézmények száma	Tevékenységek száma	Bevontak száma	Főbb formái, típusa kulturális tanulási események szerint	Események jellemzése
nők	3	132	1105	klubok, körök, szakkörök (2 eset), kiállítások, műsorok, rendezvények (2 eset), alkotó művelődő közösségek (1 eset), egyéb szolgáltatások (1 eset)	szenior táncház, saját intézményi moziban „Csajos estek” címmel női témában filmvetítés előadókkal, nőknek szóló kiállítások (ruházat, divat), foltvarró klub, népdalkör, fotóklub, baba-mama klub, manó mozgó, ölbéli játékok kisgyermekeknek és édesanyjuknak
kisgyermekes édesanyák	5	188	304	klubok, körök, szakkörök (3 eset), kiállítások, műsorok, rendezvények (1 eset), ismeretterjesztés (1 eset)	
mélyszegénységben élők	0	0	0	-	-
romák	1	7	850	kiállítások, műsorok, rendezvények	közös programok a Roma Önkormányzattal
más nemzetiségek	1	3	600	kiállítások, műsorok, rendezvények	lengyel-magyar barátság napja, Normantas Paulius emléktábla avatás, Karl Otto német festőművész

					kiállítása, tematikus kiállítások és rendezvények
bevándorlók	0	0	0	-	-
fogyatékossággal élő személyek	3	14	780	alkotó, művelődő közösségek (1 eset), kiállítások, műsorok, rendezvények (1 eset)	fogyatékossággal élő személyek rendezvénye, események mozgáskorlátozottakat megszólító egyesülettel,
gyermekek	4	589	16161	kiállítások, műsorok, rendezvények (3 eset), klubok, körök, szakkörök (3 eset), táborok (2 eset), alkotó művelődő közösségek (2 eset), egyéb szolgáltatások (1 eset)	Agóra tanoda – középiskolás gyerekek iskolai előmenetelének elősegítése, gyermekfoglalkozások, klubalkalmak, gyermekrendezvények, néptánc csoport, break klub, mazsorett csoport, nyári táborok, napközik, szaktáborok
idősek	3	488	3830	kiállítások, műsorok, rendezvények (3 eset), klubok, körök, szakkörök (3 eset), alkotó művelődő közösségek (2 eset), ismeretterjesztés (2 eset), egyéb szolgáltatások (1 eset)	elmetorna 50 év felettieknek, szépkorúak szerdája az intézményi moziban, nyugdíjas klub, szenior örömtánc, meridián torna klub, idősek világnapja, nyugdíjas karácsony, kertész csapat, nyugdíjas fotóklubok, foltvarró kör
nagycsaládosok	2	78	2210	kiállítások, műsorok, rendezvények (2 eset), klubok, körök, szakkörök (1 eset)	családsegítővel kifejezetten nagycsaládosoknak, hátrányos helyzetű családoknak szóló programok, helyi (településrészi) családi napok, játékmotoros találkozó, ismeretterjesztő előadások
álláskeresők	1	5	125	egyéb szolgáltatások	munkaerő toborzás egy helyi (dízel részecske szűrőt (DPF) és egy tartó, tömítő anyagot (AFP) gyártó) vállalat számára
hajléktala-nok	0	0	0	-	-
szenvedély-betegek	0	0	0	-	-
tartós betegséggel küzdők	2	132	145	klubok, körök, szakkörök (3 eset)	onkológiai klub, diabétesz klub, pszoriázis betegek klubja
LMBTQ	0	0	0	-	-
egyéb csoport, éspedig	0	0	0	-	-

(* 1 válaszadó esetében adathiány azonosítható)

A fenti adatszolgáltatás alapján mindösszesen 1 636 esemény volt azintézményeknél, ahol célzottan hátrányos helyzetű csoportok megszólítottak. Ezeken az eseményeken nagyságrendileg 26 110 fő vesz részt, közülük legtöbben gyermekek voltak (61,896%), a vizsgált programok 36%-ának ők a célcsoport. Kifejezetten magas volt az idősek (14,67%),

illetve a nagycsaládosok (8,464%) bevonása, illetve az időseknek szóló kulturális tanulási foglalkozások aránya (29,829%). Itt tudunk ismételten kapcsolódni a H1 hipotézishez: bár meghatározó az idősek jelenléte a hátrányos helyzetűeknek szóló események között (is), de kifejezetten és meggyőzően magas a gyermekeknek célzottan szóló események köre.

Látható továbbá (H5), hogy a 16 csoport közül hat csoportot egyáltalán nem szólítva a kérdőív alapján. A mélyszegénységben élők, a bevándorlók, a hajléktalanok, a szenvedélybetegek, az LMBTQ közösségek kapcsán nincs megnevezve egyetlen egy esemény sem, amelynek az előbbiek a célcsoportjai. Feltételezendő, hogy ettől függetlenül ezek a csoportok jellemzően részesülnek az intézmény szolgáltatásaiból, de irányított megszólításuk, a mérés eredménye alapján nem azonosítható. Üdvözlendő viszont, hogy kilenc csoport esetében a 2022-es adatok alapján filmklubok, táborok, kiállítások, mozgásfejlesztő- és táncfoglalkozások, jeles ünnepi események formájában megszólítják a hátrányos helyzetűeket. Az eredmények alapján további együttműködések (H3) is azonosíthatók lehetnek a célcsoportokra specializálódott intézményekkel, szervezetekkel. A válaszok tükrében az egyéb csoportokra nem érkezett elemezhető eredmény, emiatt a vizsgálat további szakaszában nem fogalmaztunk meg erre vonatkozó további kérdéseket.

A lekérdezéskor a válaszadók irányába kifejezetten kommunikálásra került, hogy tekintettel voltunk a válaszadó anonimitására. Ennek érdekében az egyes régiókra (így az egyes intézményekre) vonatkozó adatokat nem közöltünk, a H4 hipotézist ilyen formában nem teszteltük, a bemutatott háttérmutatókat régiók szerint nem csoportosítottuk.

Második fejezetében néhány jelentős, kiegészítő KSH-s társadalmi-gazdasági mutató, egy lineáris regresszió analízis és egy intézményi háttérkérdőíves lekérdezés eredményeit foglaltuk össze.

A célcsoportra (H1) vonatkozó eredmény az OSAP vizsgálattal azonos: a legtöbb tevékenység a gyermek- és ifjúkorúakat szólította meg. A tanulási események közül legjellemzőbb a klubok, körök, szakkörök, legkevésbé népszerűbbek a táborok voltak. A szakmai tevékenységek tematikája leginkább a kultúrához és a művészetekhez kapcsolódott.

A humánerőforrás elemzésekor (H2) kiemelkedő a szakirányú végzettséggel rendelkezők teljesítménye. A részmunkaidősök teljesítményének számadataival elégedetlenek voltak az intézmények. A visszajelzések tükrében a szakmai munkakör és az egyéb munkakörök között jellemzően nincs átjárhatóság. Jellemzően asszisztensi vagy technikai feladatok ellátása érdekében közfoglalkoztatottak, önkéntesek, iksz-es diákok jelen vannak az intézményekben. A továbbképzések száma, tematikája, a résztvevők köre között intézményenként jelentős az eltérés.

Az intézmények legfontosabb partnerei (H3) az önkormányzatok, emellett jelentős szereppel bírnak a civil szervezetek, ernyőszervezetek és felügyelő szervezetek is. Fontos funkciójuk van más kulturális intézményeknek, fórumoknak, oktatási intézményeknek, és a közigazgatás más szereplőinek. Az OSAP adat alapján a nemzetiségi tevékenység is lényeges a közművelődésben, amely kapcsán feltételeztük az előző fejezetben, hogy az elsősorban a partnerek között azonosítható szakmai tevékenység. Erre vonatkozólag megerősítést találtunk a kérdőíves válaszokban.

A kiegészítő KSH-s regionális (H4) adatok szerint a dél-dunántúli régiónak a legalacsonyabbak a vizsgált társadalmi-gazdasági mutatói (vö. Kuthy-Megyesi & Juhász, 2022), a Konvergencia Régiók közül a legjobb eredményt a Dél-Alföld érte el. A lefuttatott lineáris regresszió analízis alapján az egyes közművelődési csúcsintézmények kulturális tanulási indexére nincs hatással azok magyarországi regionális elhelyezkedése, a kulturális tanulási index univerzális jellemzőkkel bír.

A hátránykompenzáció kapcsán (H5) elmondható, hogy nem találtunk olyan intézményi szolgáltatást a részmintában, amelynek célcsoportja a mélyszegénységben élők, a bevándorlók, a hajléktalanok, a szenvedélybetegek vagy az LMBTQ személyek közössége. A tevékenységek általános célcsoportjai között az álláskeresőket érintő szolgáltatások alig jelentek meg. A romákat célzó tevékenységek országosan 34 intézményben voltak jelen 2019-ben (OSAP (vö. 388/2017. Korm. r.)), a mintaintézmények közül egy nevezte meg ezt a csoportot a célcsoportjai között.

8. Kulturális tanulás a közművelődés alapdokumentumaiban[54]

A közművelődési szervezetek kulturális tanulás kínálatát a szakterületi hagyományok, a közművelődési alapszolgáltatások (20/2018. EMMI r.) és a lokális igényekhez igazodó szakmai megoldások szervezik. Egy flexibilis, a szolgáltató szektor és az intézményi jelleg vonásait egyaránt magán viselő tanulási aktus formájában. Az elkövetkezőkben bemutatjuk a kvalitatív vizsgálati szakasz első, a feltáró jellegű dokumentumelemzés eredményeit a módszertantól a következtetésekig, milyenségi, minőségi adatelemzési céllal. (Babbie, 2003) A kvalitatív szakaszban elsősorban az intézményi sajátosságokat, a tőkeinvesztálásokat, majd ezek a kulturális tanulás milyenségét, az egyedi megoldásokat vizsgáltuk. A kvalitatív kutatási tevékenységek során két mérési esemény valósult meg. (vö. Sántha, 2006) A szekvenciális adatfelvétel (Sántha, 2015) alapján a mérésekre egy adott alkalommal, ismétlés nélkül, a sorrendiség figyelembevételével került sor, elsőként a dokumentumelemzésre, majd az interjús adatfelvételre. A dokumentumelemzés során hat mintaintézmény főbb, aktuális dokumentumait elemeztük a kulturális tanulás aspektusából.

8.1. Elméleti háttér és vizsgálat módszer

A dokumentumelemzés során intézményenként három, mindösszesen 18 nyilvános (közzétett) dokumentum szisztematikus vizsgálatát végeztük el az egyes főbb kutatási témakörök érintésével. Szövegelemzésünk alapját a megalapozott elmélet (Grounded Theory) módszere adta, amellyel egy konkrét empirikus vizsgálatból kiindulva, egy következetes elemzés segítségével elméleti értelmezések, magyarázatok fogalmazhatók meg. Esetünkben ezek a teoretikus következtetések a kulturális tanulás tematikájához kapcsolódnak. A módszer sikerességéhez aprólékos kutatói munkára van szükség, esetünkben ennek a munkának az alapját a vizsgált tizennyolc dokumentum közel 800 oldalnyi szöveges tartalma adta.

A Glaser és Strauss (1967) által megalkotott elmélet a kutatói előfeltételezések empíriáját befolyásoló jellemzőket törekszik minimalizálni. A módszertan fundamentuma az a feltételezés, hogy általánosság alapján megfogalmazott értelmezések hatással vannak a társadalmi jelenségek mélyfúrás szerinti értelmezéséhez. A helyi értelmezés nem elhagyható az értelmezési keretrendszertől. A megalapozott elmélet nem sokban tér el a tartalomelemzéstől,

[54] Fejezetünk tematikai -és szövegazonossággal részben a XI. HERA kötetben (Kuthy-Megyesi, 2024), részben a 30. Acta Andragogiae et Culturae-ban (Kuthy-Megyesi, 2022) publikálásra került.

csupán abban, hogy az analitikus indukció a legkisebb szövegegységre is vonatkozik. (Feischmidt, 2007) Glaser és Strauss szerint (1967) az elmélet alkalmazásához az alábbiakra van szükség: Megértés: egy megalapozott elmélet egy adott terület valósága szerinti értelmezésből fakad, amelyet az adott terület tagjai értenek meg. (1.) Általánosítás: a konceptualizáció során csak annyira általánosítson a szerző, hogy ne veszítse el a téma érzékenységét, egyediségét, ne legyen túl absztrakt, de annyira igen, hogy általános irány, megállapítás vonatkoztatható lehessen belőle más alkalmazás során. (2.) Kontroll: a megalkotott elmélet alkalmassá kell, hogy tegye felhasználóját az elmélet mindennapi alkalmazhatóságára. (3.) (Glaser & Strauss, 1967) Emerson szerint egyfajta ingamozgás szükséges a teoretikus és az empirikus eredmények között, amely meghaladja a vagy deduktív vagy induktív logikát, feltételezve egy állandó felülbírálatát az elméleteknek a megfigyelések alapján. Ezt a szemléletet tükrözi, hogy az elemezni kívánt dokumentumokat többszörös kódolással és feljegyzések írásával, „memózással", újra olvasással értelmeztük. (Emerson, 2001, idézi Gelencsér, 2003) Az elemzés módszertana szerint a megalapozott elmélet folyamata az alábbi: (Feischmidt, 2007) Nagyobb szövegkorpuszok felbontása. (1.) (2.) Kódolás: keret visszavetítése a teljes szövegkorpuszra, soronként, szövegegységenként (állandó összehasonlítás módszere (Gelencsér, 2003)). A kódolás során elméleti feljegyzéseket ír a kutató, memók formájában (I.). Keresés elemzett adatbázisban (II.) (3.). A megalapozott elmélet alapját az adatok gyűjtésének és elemzésének szisztematikussága adja. Az elemzés és az adatgyűjtés interpretatív, állandó összehasonlítás szerint valósul meg. A megalapozott elméletnél a kutató több, egy irányba mutató nyers adat találkozása során azokhoz koncepciókat és fogalmakat társít, folyamatos összehasonlítás révén. Több mutatóból fogalom, több fogalomból pedig kategória alkotható. Az adatgyűjtésnél kifejezetten megengedett a nem saját kutatói adatok használata (pl. naplók, levelek, dokumentumok vizsgálata). Ez összhangban van az általunk választott kutatási résztevékenységgel, mi is már elkészült és alkalmazott dokumentumokat vizsgálatunk. Strauss szerint a kezdő kutatók a kódolási paradigmára törekedjenek, így ezt a módszert követtük elemzésünk során mi is. A kódolási paradigma az axiális kódoláshoz[55] kötődik. (Gelencsér, 2003)

A dokumentumelemzés során három nyilvános dokumentumtípust vizsgáltunk meg a kiválasztott hat mintaintézménynél. Az intézmény éves szakmai beszámolóját: ez a fenntartó irányába készített dokumentum jellemzően az előző éves helyzetképet, az intézményi szakmai

[55] axiális kódolás: a nyílt kódok közötti kapcsolatok felállítása, kategóriák és dimenziók közötti viszony (kapcsolódások, összefüggések) konceptuális felállítása, vagyis bizonyos kategória válasz (eredménytartalma) a kutatási kérdések tekintetében. A végén alapkategóriák és alkategóriák kerülnek meghatározásra. (Feischmidt, 2007) (Lehetséges kódolási megoldások: nyílt kódolás (a), axiális kódolás (b), szelektív kódolás (c).) (Gelencsér, 2003)

tevékenységet, továbbá a személyi, tárgyi és infrastrukturális feltételeket foglalja össze, gyakran kitérve az intézményi kommunikációs, illetve marketing tevékenységre. Előbbiek kapcsán összefoglalja az egyes intézkedéseket. (1.) Az intézmény munkatervét: az ún. Kulturális törvény (1997. évi CXL. tv. 78/I. § 8.) bekezdés b) pontja) alapján a szolgáltató feladata egy olyan éves hivatalos dokumentum elkészítése, amelyet az egyes települési önkormányzat, mint fenntartó hagy jóvá. A dokumentum a közművelődési intézményi célok tárgyévi konkrét célkitűzéseit és terveit tartalmazza. (2.) Valamint Szervezeti és Működési Szabályzatát (továbbiakban SZMSZ): amely az adott kulturális központ főbb adatait, szervezeti felépítését, az egyes munkatársak feladatait, jogkörét, továbbá az intézmény működését szervező főbb szabályokat összegzi. (3.) *„Az (..) önkormányzat, amely (..) fenn*[tartó] *(..) b) kiadja az általa fenntartott közművelődési intézmény alapító okiratát, jóváhagyja szervezeti és működési szabályzatát, éves munkatervét és költségvetését (…).”* (1997. CXL. tv., 78/I. (4) (b)).

A gyakorlatban azt tapasztaltuk, hogy a nem önkormányzati fenntartású intézmények esetében is megtalálhatóak a fenti dokumentumokkal érdemben megegyező, hivatalos iratok. Ezek összehasonlításra alkalmasak és nem csak rendezvényi vagy szolgáltatási szempontból, de szövegesen is értékelik, illetve tervezik az adott évi szakmai munkát – szemben az elemzésre szintén javasolható szolgáltatási tervvel.[56] (1997. CXL tv. 78/I. 8. §) (vö. NMI, 2018) Nem önkormányzati fenntartású szervezeteknél a dokumentumok esetenként más elnevezéssel, illetve más fő funkcióval bírnak, de tartalmilag leginkább közelítenek a fenti dokumentumtípusokhoz, a vizsgálati kritériumnak – az összehasonlíthatóságnak – eleget tettek.

A megfelelő dokumentumok elemezhetőségét az érintett hat intézmény vezetőjét a mérési tevékenységben való közreműködés céljából (a háttérkérdőíves vizsgálathoz hasonlóan) e-mailes kérő felkérő levél formájában szólítottuk meg 2022 őszén. A vonatkozó dokumentumokat elektronikusan kértük viszontválaszban megküldeni. Kértük, hogy a tartalomelemző szoftver minél eredményes használata érdekében a dokumentumokat szerkeszthető, szöveges (word vagy pdf), nem szkennelt dokumentum formájában küldjék meg részünkre. Valamennyi intézmény elküldte számunkra a hatályos (SZMSZ) vagy időszakát tekintve releváns (2021. évi szakmai beszámoló és 2022. évi munkaterv) dokumentumokat, a formátumra vonatkozó kérésünknek viszont nem minden intézmény tett eleget.[57]

[56] A dokumentumelemzési szempontrendszerben a szolgáltatási tervet is megjelöltük az elemezhető dokumentumok között, de azokat a többi dokumentum eredményesebb elemezhetősége miatt csupán kiegészítési céllal vizsgáltuk, szükség szerint, külön jelölve annak tényét az eredményekben.

[57] Többszöri és többcsatornás megkeresés ellenére is egyes intézményekből a dokumentumokat kizárólag aláírt, bélyegzett és szkennelt formátumban kaptuk meg, a szerkeszthető változat megküldésétől az intézmény vezetője elzárkózott. A dokumentumelemzés során a szkennelt dokumentumok konvertálására is kísérletet tettünk a szerkeszthető formátum érdekében, részben sikerrel.

30. táblázat. A dokumentumelemzés során vizsgált iratok általános mutatói (saját szerk.)

Intézmény neve	Régió	Dokumentum típusa	Kelte	Dokumentum állapota	Oldalszám
Egri Kulturális és Művészeti Központ	Észak-Magyarország	szakmai beszámoló	2021	szkennelt, aláírt dokumentum	39
Egri Kulturális és Művészeti Központ	Észak-Magyarország	munkaterv	2022	szkennelt, aláírt dokumentum	39
Egri Kulturális és Művészeti Központ	Észak-Magyarország	SZMSZ	2022	szkennelt, aláírt dokumentum	36
Váci Mihály Kulturális Központ	Észak-Alföld	szakmai beszámoló	2021	szerkeszthető/tartalmában szoftveresen kereshető	58
Váci Mihály Kulturális Központ	Észak-Alföld	munkaterv	2022	szkennelt, aláírt dokumentum	50* (a dokumentum integráns része további 45 oldalon a szolgáltatási terv)
Váci Mihály Kulturális Központ	Észak-Alföld	SZMSZ	2020	szkennelt, aláírt dokumentum	46
Csabagyöngye Kulturális Központ	Dél-Alföld	szakmai beszámoló	2021	szerkeszthető/tartalmában szoftveresen kereshető	89
Csabagyöngye Kulturális Központ	Dél-Alföld	munkaterv	2022	szerkeszthető/tartalmában szoftveresen kereshető	114
Csabagyöngye Kulturális Központ	Dél-Alföld	SZMSZ	2021	szerkeszthető/tartalmában szoftveresen kereshető	47
Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ	Közép-Dunántúl	szakmai beszámoló	2021	szerkeszthető/tartalmában szoftveresen kereshető	48
Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ	Közép-Dunántúl	munkaterv	2022	szerkeszthető/tartalmában szoftveresen kereshető	64
Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ	Közép-Dunántúl	SZMSZ	2022	szkennelt, aláírt dokumentum, de részben elemezhető	12
AGORA Szombathelyi Kulturális Központ	Nyugat-Dunántúl	szakmai beszámoló	2021	szerkeszthető/tartalmában szoftveresen kereshető	21
AGORA Szombathelyi Kulturális Központ	Nyugat-Dunántúl	üzleti terv	2022	szerkeszthető/tartalmában szoftveresen kereshető	22
AGORA Szombathelyi Kulturális Központ	Nyugat-Dunántúl	SZMSZ	2022	szerkeszthető/tartalmában szoftveresen kereshető	26
Pécsi Kulturális Központ	Dél-Dunántúl	szakmai beszámoló	2021	szkennelt, aláírt dokumentum	24
Pécsi Kulturális Központ	Dél-Dunántúl	munkaterv	2022	szkennelt, aláírt dokumentum	24
Pécsi Kulturális Központ	Dél-Dunántúl	SZMSZ	2020	szkennelt, aláírt dokumentum	28
		mindösszesen			787 (a szolgáltatási tervvel 832)

A vizsgált dokumentumok főbb jellemzői között (30. táblázat) látható, hogy a dokumentumok, terjedelmük alapján széles spektrumon mozognak, keltezésük szerint, a vizsgálat időpontjában (2022) aktuális iratok voltak. A szakmai beszámolóknak 46,5 oldal, a munka-, illetve üzleti terveknek[58] 50,5 oldal, az SZMSZ-knek 29,6 oldal volt az átlagos

[58] A nyugat-dunántúli AGORA Szombathelyi Kulturális Központ munkaterv helyett üzleti tervet készítő kulturális központ, működési formáját tekintve nonprofit kft.

terjedelmük. A Szervezeti és Működési Szabályzatok legfeljebb kétévesek voltak (2020-2022 közöttiek). A dokumentumelemzés alapját ezek dokumentumok adták[59].

Az elemzéséhez dokumentumelemzési szempontrendszer (4. sz. melléklet) került meghatározásra, amelynek kérdései a kutatási kérdéseinkkel (K1-K5) párhuzamban öt témakör (KÓDCSALÁD) szerint, tizenhat kérdés/elemzési szempont mentén vizsgálják a fenti dokumentumok tartalmi jellemzőit. Vizsgált kulcsfogalmaink: 1. iskolán kívüli tanulási alaptevékenységek eljárásrendje (TANULÁS, KÉPZÉS) (K1.), 2. egész életre kiterjedő tanulás eljárásrendje (TANULÁS, KÉPZÉS) (K1.), 3. felnőttképzési tevékenység eljárásrendje (TANULÁS, KÉPZÉS) (K1.). 4. paradigmaváltást követő intézmény- és tevékenységrendszer eljárásrendje (ÁTALAKULT KÖZMŰVELŐDÉS) (K1.), 5. főbb célcsoportok (ÁTALAKULT KÖZMŰVELŐDÉS) (K1.), 6. főbb tevékenységi körök (ÁTALAKULT KÖZMŰVELŐDÉS) (K1.), 7. intézményi tevékenység átalakulása (hivatkozva átalakult tevékenységkörre, jogszabályi környezetre) (ÁTALAKULT KÖZMŰVELŐDÉS) (K1.), 8. intézmény főbb adatai (megnevezése, képviselője, alapítás éve, fenntartója, működési formája, intézmény telephelyeinek száma, helye, intézmény felépítése, főbb szervezeti egységei) (ÁTALAKULT KÖZMŰVELŐDÉS) (K1.), 9. munkatársak foglalkoztatásának eljárásrendje (forma, száma, összetétele, képzettsége) (HUMÁNERŐFORRÁS) (K2.), 10. továbbképzések rendjének eljárásrendje (tanulmányi szabadság, eltérő munkarend, tanulmányi szerződés) (HUMÁNERŐFORRÁS) (K2.), 11. megnevezésre került partnerek (KAPCSOLATI HÁLÓZAT) (K3.), 12. bemutatott főbb események, rendezvények (KAPCSOLATI HÁLÓZAT) (K3.), 13. térségi sajátosságokra reflektáló programok, rendezvények, produktumok (térségi hagyományőrzés, helyi Értéktár) (HÁTRÁNYKOMPENZÁCIÓ) (K4.), 14. megnevezésre kerülnek hátrányos helyzetű csoportok (HÁTRÁNYKOMPENZÁCIÓ) (K5.), 15. jelentősebb partnerek között szerepelnek hátrányos helyzetű csoportok (HÁTRÁNYKOMPENZÁCIÓ) (K5.). A 16-25. Covid19-pandémia (COVID) – (10 kulcsfogalom mentén (16. korlátozás, 17. bezárás, 18. bevételkiesés, 19. bizonytalanság, 20. online megoldás, 21. alternatíva, 22. felújítás, fejlesztés, beruházás, 23. kultúra – esély, 24. nyitás, 25. pandémia után) kódcsalád kutatási kérdéshez közvetlenül nem kapcsolódó kódcsalád.

[59] A dokumentumokra történő szövegközi hivatkozásra a szó szerinti idézés során került sor, a dokumentumok (Egri Kulturális és Művészeti Központ, 2021, 2022a, 2022b; Váci Mihály Kulturális Központ, 2020, 2021, 2022; Csabagyöngye Kulturális Központ, 2021a, 2021b, 2022a, 2022b; Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2021, 2022a, 2022b; AGORA Szombathelyi Kulturális Központ, 2021; AGORA Savaria Kft., 2022; AGORA Szombathelyi Kulturális Központ, 2022; Pécsi Kulturális Központ, 2021a, 2021b, 2022) a disszertáció hivatkozott irodalmai között szerepelnek.

Az 1-14. kulcsfogalmak az axiális kódolással párhuzamban az elemzésünk alkódjai (kód), a zárójelben megjelölt fogalmak annak főkódjai (KÓDCSALÁD). A 15. kulcsfogalom kódkombináció alapján került meghatározásra, a 11. és 14. kulcsfogalom (kód) metszeteként. A 16-25. kulcsfogalomnak eredetileg a kutatási tervben nem szerepeltek, így önálló, a többi kódcsaládtól megkülönböztető saját kódcsaládot kaptak, COVID néven. Az eredeti kutatási kérdéseken túl nem fogalmaztunk ehhez a KÓDCSALÁDhoz további kutatási kérdéseket, maga a KÓDCSALÁD a dokumentumelemzés szisztematikus vizsgálatának az eredménye, a kutatás újdonságtartalma. A dokumentumelemzés során körvonalazódott, hogy a SARS-CoV-2 vírus (koronavírus) világjárvány jelentős hatással bírt a közművelődési intézmények szakmai tevékenységére (annak írásos dokumentumaira) is. A kódcsaládhoz tartozó eredményeket részben jelen fejezet második részében, részben önálló publikációban összegeztük (vö. Kuthy-Megyesi, 2022)).

A feljegyzések, memózások és újraolvasások mellett tapasztaltuk, hogy az iratok eredményesebb vizsgálatát tartalomelemző szoftverrel történő adatelemzés szolgálná. A dokumentumelemzéshez Atlas.ti9 tartalomelemző programot használtunk. Fontos vizsgálati szempont volt, hogy felfedezzük melyek azok az újdonságok, amelyeket a statisztikákban nem olvashatunk. Szokatlan jó gyakorlatok, egyedi tanulási események, példaértékű együttműködések, átemelésre érdemes kulturális tanulási megoldások köszöntek vissza az intézmények dokumentumaiban. Feltáró jellegű kutatásunkban a kategória válaszok megfogalmazására, a megalapozott elmélet felállítására törekedtünk. Az egyes régiók jelölésére az alábbi rövidítéseket használjuk az elemzésnél: Észak-Magyarország (ÉM), Észak-Alföld (ÉA), Dél-Alföld (DA), Közép-Dunántúl (KD), Nyugat-Dunántúl (NyD), Dél-Dunántúl (DD).

8.2. A dokumentumelemzés eredményei

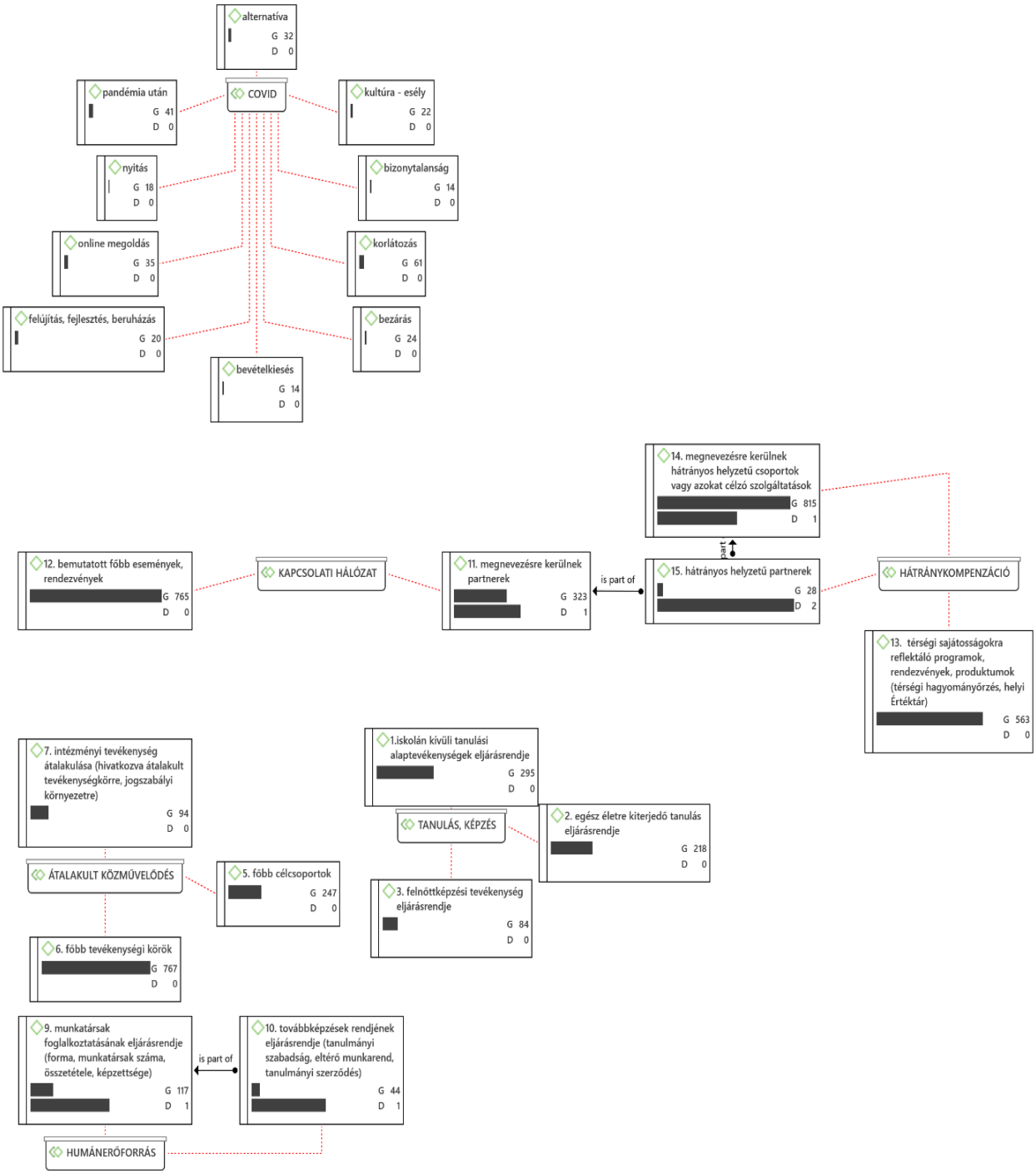
A dokumentumokban 2 797 kódolt szakaszt, szövegrészletet (összeszámolva 4 608 kódot) jelöltünk a vizsgált kulcsfogalmakhoz kapcsolódóan (3. ábra).

A vizsgált témakörök gyakorisága csökkenő sorrendben: 1. megnevezésre kerülnek hátrányos helyzetű csoportok kulcsfogalom (14.): 815 idézés, 2. főbb tevékenységi körök kulcsfogalom (6.): 767 idézés, 3. főbb eseményeknek, rendezvényeknek kulcsfogalom (12.): 765 idézés (a 6. kóddal azonos idézési tartományokkal, de külön elemezni kívánt fogalom), 4. térségi sajátosságokra reflektáló programok, rendezvények, produktumok (térségi hagyományőrzés, helyi Értéktár) kulcsfogalom (13.): 563 idézés, 5. megnevezésre került

partnerek kulcsfogalom (11.): 323 idézés, 6. iskolán kívüli tanulási alaptevékenységek eljárásrendje kulcsfogalom (1.): 295 idézés, 7. COVID kódcsalád (16-25. kulcsfogalmak): 248 idézés, 8. főbb célcsoportok kulcsfogalom (5.): 247 idézés, 9. egész életre kiterjedő tanulás eljárásrendje kulcsfogalom (2.): 218 idézés, 10. munkatársak foglalkoztatásának eljárásrendje (forma, száma, összetétele, képzettsége) kulcsfogalom (9.): 117 idézés, 11. intézményi tevékenység átalakulása (hivatkozva átalakult tevékenységkörre, jogszabályi környezetre) kulcsfogalom (7.): 94 idézés, 12. felnőttképzési tevékenység eljárásrendje kulcsfogalom: 84 idézés, 13. továbbképzések rendjének eljárásrendje (tanulmányi szabadság, eltérő munkarend, tanulmányi szerződés) kulcsfogalom (10.): 44 idézés, 14. jelentősebb partnerek között szerepelnek hátrányos helyzetű csoportok kulcsfogalom (15.): 28 idézés.

Látható, hogy a 4. és 8. kulcsfogalmak nem kerültek kódolásra. Ennek oka, hogy a 4. kérdés *„Szerepel-e a vizsgált dokumentumban rögzített eljárásrend a paradigmaváltást követően átalakult intézmény- és tevékenységrendszer kapcsán?”* tekintetében nem találtunk rögzített eljárásrendet, amely a jogszabálymódosítást (2017. LXVII. tv.) szövegesen megnevezné, illetve az azt követő átalakulásra dokumentáltan kitérne, ez a kulcsfogalom emiatt nem kódolható. A 8. kérdés *„Megnevezésre kerülnek a dokumentumban az intézmény főbb adatai (..)?”* esetében minden Szervezeti- és Működési Szabályzat a vizsgálatot megelőző két évben készült el, az elemzéskor érvényes dokumentum volt. Ezek az iratok tartalmazták az intézmények főbb adatait, a szükséges alapinformációkat összefoglalták. A vonatkozó adatokat mellékletben (5. sz. melléklet) foglaltuk össze, több esetben szó szerinti tartalomátvétellel. Az elkövetkezőkben az egyes kódcsaládok eredményeit mutatjuk be a szöveges tartalom alapján.

3. ábra. Kódok, KÓDCSALÁDOK és idézési gyakoriságok a vizsgált dokumentumokban (saját szerk.)

Tanulás, képzés

Az megváltozott közművelődés (K1) természetszerűleg saját magán hordozza a jogszabályi, intézmény- és szolgáltatás rendszerbeli átalakulás részeként a tanulási folyamatok átalakulását. Az új intézménytípusokban (20/2018. EMMI r., 1997. CXL. tv., 2017. LXVII. tv.) új személyi, infrastrukturális és szakmai keretei vannak a tanulási folyamatoknak. Maga a kulturális központ, Agora is egy viszonylag új típusú intézmény. A TANULÁS, KÉPZÉS kódcsaládhoz az elemzett iratokban az iskolán kívüli tanulási események, az egész életre kiterjedő tanulás és a felnőttképzés fogalmi megjelenését kerestük.

Egyes intézmények dokumentumaiban a vállalt feladatok között TEÁOR '08, illetve kormányzati funkció szerint kerültek megjelölésre annak szakmai feladatai, közöttük a TANULÁS, KÉPZÉS kód alá tartozó a TEÁOR „*85.60 Oktatást kiegészítő tevékenység*" (AGORA Szombathelyi Kulturális Központ 2022:6), a TEÁOR „*82.30 Konferencia, kereskedelmi bemutató szervezése*" (AGORA Szombathelyi Kulturális Központ, 2022:6), a „*095020 Iskolarendszeren kívüli egyéb oktatás, képzés*" (Egri Kulturális és Művészeti Központ, 2022b:5) (DA), valamint a „*098031 Pedagógiai szakmai szolgáltatások szakmai feladatai*" (Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2022a:12) kormányzati funkció (vö. 15/2019. PM r.). Ezeket a feladatokat, funkciókat az SZMSZ-kben azonosítottuk, amelyek mentén eljárásrendek feltételezhetők a kódcsalád esetében.

Iskolán kívüli tanulási alaptevékenység az ismeretterjesztés céljából megvalósuló esemény. Az ismeretterjesztő események *„célja a tudományok népszerűsítése, a tudományosan megalapozott ismeretek terjesztése, az általános műveltségi színvonal emelése, a szakmai ismeretek bővítése, állampolgári ismeretek nyújtása, és a művészi befogadás folyamatának segítése."* (KD) (Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2022b:21) Többek között ide sorolhatók a kertbaráti körök által tartott kertészeti ismeretterjesztő előadások és alkalmak, az „*Életem Gyöngye"* Európai Méhnyakrák Megelőzési Hét programsorozatához kötődő (Mályvavirág Alapítvány (DA) (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2022a:73) ismeretterjesztő délutáni foglalkozások, a gasztronómiai ismeretterjesztő előadások (DA), a „*Mindennapi Élet Iskolája*" (DA) (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2022a:22), a világjárók előadássorozat (NyD), az Aranybulla-emlékévhez kapcsolódó ismeretterjesztő események (KD, DA), továbbá a „*80 nap alatt a Föld körül*" ismeretterjesztő sorozat (ÉA) (Váci Mihály Kulturális Központ 2022:48). Hasonló a Nyitott Akadémia (DA) a pszichológiai és a mentálhigiéné témájú előadásaival, illetve a Közéleti Akadémia (ÉM) és a Szépkorúak Akadémiája nyugdíjasoknak (ÉA). Tematikus megvalósulása lehet ennek, ha *„a Babajátszó csoport kisgyermekes szülő érdeklődése mentén, igény esetén, gyermeknevelési, egészségügyi témákat felölelő tematikus*

beszélgetéseket szervezünk meghívott szakemberrel" (DA) (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2022a:73).

Ide kapcsolódnak továbbá a művészettörténeti ismeretek bővítését célzó előadások: „*Havonta, kéthavonta jelentkezünk történelmi, néprajzi, helytörténeti vagy művelődéstörténeti előadásokkal az érdeklődők számára."* valamint *„Művészeti ágak a Munkácsy Emlékházban" címmel festészetről, építészetről lesznek tárlatvezetések, foglalkozásokkal."* (DA) (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2022a:111.), vagy az írók-költők életét bemutató ismeretterjesztő plenáris események (ÉA). Jó példák lehetnek a térítésmentes, célzottan oktatási intézményeket megszólító, interaktív művészettörténeti előadások (DA), az oktatási intézményekkel közös, élményalapú, művészeteket fókuszba helyeztő nem-formális és informális képzési alkalmak sora (12 oktatási – nevelési intézmény bevonásával, ÉM), hasonló a Csoóri Sándor Alap (EMMI) támogatásával megvalósuló „*Népzene-oktatási programok megvalósítása (...)."* rendezvény (ÉA) (Váci Mihály Kulturális Központ, 2021:26). Klasszikus ismeretterjesztési alaptevékenység a tanoda, amelynek az egyik formája a középiskolai tanulmányi eredményességet támogatja. Az AGÓRA Tanoda *„célja, hogy évente minimum 10 fő, közoktatásban résztvevő diák iskolai előmeneteléhez járuljon hozzá. Ezt a feladatát a* **********[val/vel] *létrejött megállapodás alapján látja el. (...) kiscsoportos foglalkozások keretében, a pedagógusok és a diákok által preferált készségek fejlesztése történt."* (ÉA) (Váci Mihály Kulturális Központ, 2021:18)

Hasonlóan hagyományos tanulási események a zenepedagógiai foglalkozások (pl. *„Csengő-bongó"* sorozat – klasszikus zene kicsiknek, ÉM) valamint a múzeumpedagógiai alkalmak (ÉA, DA). A fentiek mellett ide tartozik a „*Hangszert a kézbe!"* (Egri Kulturális és Művészeti Központ, 2022a:18) ismeretterjesztő sorozat, ahol fiatalok klasszikus népzenei hangszereket ismerhetnek meg fizikai közelségben (többek között Egerben is (ÉM)). Hasonló, már nem-formális tanulási eseményeket jelöl a „Teaház" esemény, amelynek „*témaköreit a környezetvédelemmel és az újrahasznosítás témaköreivel is szeretnénk bővíteni. (...). De 2022-ben sem maradnak el a Teaház népszerű témái közül az úti beszámolók vagy a régészeti és a népművészeti témájú előadások sem*." (DA) (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2022a:108.) Informális tanulási esemény lehet egy író-olvasó találkozó is vagy éppen egy könyvbemutató (KD). *„(...) 2021-ben is rendszeresen zajlottak a könyvbemutatók, író-olvasó találkozók az Öreghegyi Disputák, valamint a Királykúti Esték keretében."* (Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2021:30)

Az ismeretterjesztés mellett a konferenciák (DA, ÉM) vagy a szabadegyetemek (ÉA) azok, ahol az előadások mellett szakmai párbeszédek során is nem-formális, informális tanulási eseménybe kapcsolódik be a résztvevő (pl. *(„Közös Kincseinkért" - Békés megyei hatókörű*

közművelődési szakmai konferencia, DA) (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2021a:10), vagy a kulturális szakemberek készségfejlesztésére irányuló konferenciák és workshopok évi két alkalommal, ÉM). Másik terep a nyári, valamint napközis táborok köre, ahol foglalkozásokat, beszélgetéseket szerveznek a kulturális központok munkatársai: környezetvédelmi, természetvédelmi, digitális fotós témában gyerekeknek. Az események része, hogy a technikai alapismereteket előadás, beszélgetés formájában ismerik meg a táborozók. Ide sorolhatók a tankerülettel közösen szervezett városi nyári táborok is (DD), a tervezett relaxációs, a pályázati források esetén induló önismereti és társas készségeket fejlesztő, a lateriális gondolkodást elősegítő (ÉA), valamint a tematikus/helyi gyermektáborok[60]) foglalkozások, illetve ASzakkör (NyD) több generációt megszólító országos foglalkozássorozat.

Jellemzők a különböző klubfoglalkozások (pl. Univerzum Klub, Egri Világjáró Klub (ÉM), Rehabilitációs Klub, Fájdalom Nélkül Klub, Hipertónia és Szíves Klub, Egészségklub, Lisztérzékeny Csoport (DA)[61]). Felnőtteket és diákokat egyaránt megszólító események is tanulási tevékenységnek tekintendők (pl. V. Józsa Mihály Vers- és Prózamondó Fesztivál, „énekel az ország" országos kóruszenei tréning (DA)). A dokumentumokban visszaköszön, hogy az iskolán kívüli tanulási eseményeket – s magát a szakmai szolgáltatásokat is általában sokszor a pályázati vállalások (TOP, TIOP, NKA) szervezik. Erre példa az EFOP-3.3.4-17-2017-00026 „*NépmesePont Pécsett, a kultúra városában*" (Pécsi Kulturális Központ, 2021a:3) is (benne kulturális óra, népmese klub, alkotócsoport, előszavas mesemondás, és nemzetiségi mesevilág) (DD).

Egyedi intézményi adottságoknál – ahol a különleges infrastrukturális adottságok vagy funkciók vannak – speciális tanulási eseményekre van lehetőség: uszodai foglalkozások, úszásoktatás gyerekeknek és felnőtteknek a tagintézményi uszodában (Dr. Anatolij Petrov Uszoda, DD), játékos és gyakorlati KRESZ tanulás a KRESZ Park segítségével (DD), kisvasutas élményszerzés, saját intézményi kisvasút segítségével (DD). Különleges intézményi célfunkció lehet a csillagvizsgálat: „*(…) nagy teret kapott a klasszikus értelemben vett ismeretterjesztés, hiszen a Terkán Lajos Bemutató Csillagvizsgáló az SZKKK Központ egyik fontos részegysége. Előadásainkon túl az általános és középiskolásoknak rendszeresített szakköreik – igaz, nem túl nagy létszámmal – évtizedek óta felkarolják a csillagászat iránt érdeklődő fiatalokat,(..).”* (KD) (Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2021:30)

[60] (Kalandra Felsőváros, TáboroZOO (ÉM)). Klasszikus iskolán kívüli tanulási terep a szakkör. (Többek között robotika, diákszínpad, grafika, ecsetelő, kisgyermek, raksafit, népi mesterségek, babakocsi fitnesz témában (ÉM).) Emellett a díszítőművész, gyapjas szakkör, Meseházi Családi Dalárda, Alkotó Fiatalok Műhelye, varróműhely – generációk közös tevékenysége (DA).)

[61] Szolgáltatási terv szerinti adatok. (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2022b)

Játékos formában is megvalósulhatnak tanulási események*: „(…) sikerrel szerveztük az „Elmetorna" foglalkozás-sorozatunkat, mely rendkívül közkedvelt a szépkorú lakosság körében. A résztvevőket továbbra is az 50 év feletti városlakók alkották, akik vidám, játékos környezetben szerették volna megőrizni szellemi frissességüket."* A foglalkozások heti szintűek. (ÉA) (Váci Mihály Kulturális Központ 2021:18) Különleges megoldás lehet még a StégMozi: „*Több éve már, hogy a nyár folyamán a Csabagyöngye Kulturális Központ melletti stégen esti filmvetítéseket tartunk, amelyek során a legnagyobb klasszikusokat és napjaink legjobbjait láthatják az érdeklődők."* (DA) (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2022a:39)

Az egész életre kiterjedő tanulás jelenségének vizsgálati apropóját a kapcsolódó kormányzati funkció[62] adja. A vizsgált intézmények valamennyi alapszolgáltatást (7) biztosítják, erről a dokumentumaikban jellemzően nyilatkoznak: 13 esetben megnevezték tételesen a közművelődési alapszolgáltatások körét, benne az egész életre kiterjedő tanulás, egy esetben a dokumentum utal a szolgáltatásokra, de azoknak sem körét, sem tárgyát nem taglalja (SZMSZ (DA)), négy dokumentum nem hivatkozott a közművelődési szolgáltatások körére (három szakmai beszámoló, egy üzleti terv). Van, ahol a főbb célok között is szerepelt a fogalom,: *„A kultúrát, a művelődést, az önművelést, az egész életen át tartó formális és nonformális oktatást támogató pályázati lehetőségek felkutatása, az intézmény szakmai munkájába való illesztése."* (ÉM) (Egri Kulturális és Művészeti Központ, 2022b:10), illetve *„generációk közötti kapcsolatokat támogató"* szakmai tevékenységek szervezése (ÉM) (Egri Kulturális és Művészeti Központ, 2022b:16.). *„Cél a kulturált és színvonalas rendezvények szervezése, mely generációk együttes tevékenységén, generációs kirándulás keresztül fejleszti az itt élők közösségét."* (ÉA) (Váci Mihály Kulturális Központ, 2021:47). Az elemzés alapján változatos formában kerülnek megszólításra családok (42 eset a 218 idézésből (19,72%), illetve intergenerációs eseményekbe (5 eset) törekszenek bevonni az intézmények a helyi lakosságot.

Két SZMSZ esetében (DD, NyD) a felnőttképzés egyáltalán nem került megnevezésre a szakmai feladatok között. Van, ahol a kapcsolódó jogszabály (2013. LXXVII. tv.) igen, illetve a tényleges eljárásrend nem szerepelt. Előfordult, hogy a dokumentum egy újrakezdődő tanfolyamcsomagról (10 féle sport- és művészeti tanfolyamról), illetve babamasszázs tanfolyamról számolt be. (DD). Volt, ahol a Szervezeti- és Működési Szabályzat felnőttképzésre vonatkozó kormányzati funkcióit is megjelölte („*Munkaerő-piaci felnőttképzéshez kapcsolódó szakmai szolgáltatások*", száma: 095040 (ÉM, DA), „*Foglalkoztatást elősegítő képzések és egyéb támogatások"*, száma: 105020 (DA)). Az Észak-

[62] (68/2013. NGM r. 1. sz. m.) (082093 Közművelődés - egész életre kiterjedő tanulás, amatőr művészetek (DD, ÉM) és a közművelődési alapszolgáltatások köre (*„Az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása"* (20/2018.sz. EMMI r. 7.§)

Alföld régióban a pályázati témák között (Nemzeti Kulturális Alap: *„Közművelődési szakemberek kompetencia fejlesztésére”)* (Váci Mihály Kulturális Központ, 2021:4), valamint a szakmai beszámolóban a szervezeti felépítésen belüli „*Felnőttképzési igazgatás*” feladatok révén találunk hivatkozást a témára: „*Felnőttképzési nyilvántartással kapcsolatos kötelezettségek ellátása. (…)”* (Váci Mihály Kulturális Központ, 2021:16). Ennél az intézménynél tervezetten része volt az eseménynaptárnak a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési programján való részvétel. A saját humánerőforráshoz kötődően látjuk a vizsgált kód megjelenését, vagyis a kulturális tanulás itt a szolgáltató munkatársai számára is kamatoztatható tudást eredményezhet. A szakmai tervek között is szerepel felnőttképzésre irányuló célkitűzés „*Intézményünk a (…) szóló rendelet és egyéb kapcsolódó jogszabály alapján változatos képzési tevékenység folytatását tűzte ki célul”* (…) (Váci Mihály Kulturális Központ, 2022:14). Többek között felnőttképzések, tanfolyamok, élet és munkaképesség növelését célzó képzések formájában (pl. MédiaSuli, agykontroll tanfolyam) (ÉA). Bizonyos intézményekben önálló felnőttképzési tevékenység nem volt a vizsgálatkor, csak külső felnőttképzők béreltek termet az intézményben szolgáltatásuk szervezése céljából (NyD). Ebben témakörben a 2022. évre egy érintett intézmény bővítést tervezett a szolgáltatásokban (*„Fiatal felnőtteknek szóló képzési program a divatról és a modellszakmáról – A divat, és ami mögötte van”*), népzenei szakmai hétvége (műhely, workshop foglalkozás a Hermann László Zeneiskola tanáraival, növendékeivel), tárogató szakmai hétvége és workshop formájában népzenészeknek (KD)). (Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2022b:23)

Átalakult közművelődés

A negyedik kérdés (paradigmaváltást követő intézmény- és tevékenységrendszer) tekintetében nem végeztünk kódolási tevékenységet, mivel érdemi, új tematikus információt nem találtunk az iratokban.

A kód hiányának az egyik oka véleményünk szerint, hogy az átalakulás az adatfelvételre már lezajlott, részben lezárult folyamat volt. A vizsgált dokumentumok keltezése újszerű (2020. évi, illetve azt követően keltezett irat). Az átalakulás tekintetében nagyobb hatást azonosítunk a Covid19 világjárvány vonatkozásában, erre számos megjegyzést tettek nehézségeikről, rugalmasságot kívánó feladataikról, egyéni megoldásaikról a vezetői összefoglalóban az intézmények. Úgy tapasztaltuk tehát, hogy rögzített eljárásrend nem volt azonosítható a témában. A kvalitatív vizsgálati szakasz második felében (félig strukturált vezetői interjú) emiatt tematikus kérdéseket fogalmaztunk meg. Megjegyzendő, hogy két intézmény esetében találtunk írásos dokumentumokban utalást a paradigmaváltás témakörére a

dokumentumelemzésben. A dél-dunántúli intézmény munkatervében kitért a 2022. évi intézményi formai átalakulásra, illetve a közép-dunántúli kulturális központ utalt munkatervében a szakmai profilváltásra: *„Az intézményben 2020-ban lezártunk egy korszakot, amely csak a hagyományos közművelődési formákra koncentrált. 2021-ben a 21. század kihívásaira reagáló közművelődési gyakorlat irányába mozdultunk el. Ennek első fejlesztési területe volt a kiállításaink koncepciójának megújítása, az épületeink belsőépítészeti fejlesztése, felújítása. A szervezeti kultúra átalakítása mellett új feladatköröket határoztunk meg, és a szervezeti működésünkbe egy sokkal átláthatóbb szervezeti kultúrát vezettünk be."* (KD) (Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2022b:4) Nyugat-Dunántúlon intézményegységek összevonását követő költségvetés- és üzleti terv módosításáról írt az érintett intézmény (NyD). Összességében tehát a dunántúli régiók (3) esetében tudtunk sikerrel feltárni a témához kötődő kevés, releváns információt.

A főbb célcsoportokhoz (247 idézés) 140 alkalommal nyugdíjas, idős, vagy szépkorú résztvevőket, 136 esetben gyerekeket, gyermekeket, fiatalokat neveztek meg eseményeik, szolgáltatásaik kapcsán a kulturális központok. Feltételezhető emiatt átfedés a két szélső korcsoportra irányuló programokban (kapcsolódva az egész életre kiterjedő tanuláshoz).Úgy véljük ennek a két csoportnak a könnyebb elérhetősége, az aktív munkavállalókkal szemben bőségesebb szabadidőhöz való hozzáférhetősége megteremteni annak lehetőségét, hogy a fenti korcsoportok legyenek a legjellemzőbb célcsoportjai a közművelődésbeli tanulási eseményeknek. Az első kutatási kérdésünk esetében megerősítést kaptunk a dokumentumelemzésben az intézmények elsődleges látogatóira (idősek, nyugdíjasok). A kutatási módszer korlátai között megjegyzendő, hogy a tipikus célcsoportok az egyes események kapcsán érintőlegesen, a szövegkörnyezetben ugyan szerepeltek, de a főbb célcsoportokat központba helyező, az egyes eseményeket ennek tükrében bemutató beszámolókkal, illetve munkatervekkel nem találkoztunk.

Ennek mentén a célcsoportok köre az egyes események tekintetében jellemzően sikerrel (1.), de a teljes intézményi szakmai tevékenység elemzése kapcsán arányaiban nem vagy nagyon nehezen szűkíthető, priorizálható, különösen nem számszerűsíthető érdemben (2.) (dokumentumok struktúrája sokfélesége, feltételezhető többszerzőség (összeszerkesztett dokumentumok, az egyes alfejezetek közötti eltérő cél, fókusz).

A főbb tevékenységi körök kapcsán 11 dokumentum esetében kitért a közművelődési alapszolgáltatásokra. Egy esetben általános utalás történt azok tényére (Csabagyöngye Kulturális Központ 2021b), egy másik dokumentum a kapcsolódó jogszabály (20/2018. EMMI r.) megnevezésével (Váci Mihály Kulturális Központ, 2020) irányítottan utalt tételesen a közművelődési alapszolgáltatásokra. Öt további esetben a dokumentumok semmilyen

formában nem rögzítették írásos formában, hogy a közművelődési alapszolgáltatások funkcióját. Ahogy arra sem utaltak, hogy a kulturális központok intézménytípusbeli jellemzőik miatt a közművelődési alapszolgáltatások teljes körének szolgáltatására kötelezettek. A magas idézés szám alapján (767 eset) az látható, hogy a dokumentumok bőséges információt biztosítanak a szakmai tevékenységek formájára, helyszínére, célcsoportjára. Ezeket a jellemzőket a tanulás, képzés témaköre kapcsán már összefoglaltunk.

A dokumentumok elemzésekor 94 esetben találtunk utalást az egyes intézmények hagyományos (64), valamint átalakult tevékenységre (30). Az iratok alapján gyakori a hagyományos kultúraközvetítés hétköznapi leképzése: karácsonyi ünnepségek (ÉA), városi nagyrendezvények (KD), art mozi tevékenység, kézműves foglalkozássorozatok (NyD), nyáresti operagála, nagycsaládos rendezvények, szakmai konferenciák, szlovák iskolai programok (DA) formájában. Nem ritka azok új keretben való értelmezésére sem, amely gyakran a pandémiás időszak alatt született, erre jó példa az online videóbejegyzések általi közművelődési szolgáltatás Facebookon és YouTube-csatornákon (4Ks videókamera felhasználásával (ÉA), illetve az online megnyitók vagy a virtuális kiállítások (DA). A paradigmaváltást követő (2017, 2018) átalakulást a Nyugat-Dunántúlon működő Agoránál fedeztünk fel: a TIOP pályázati támogatás segítségével a közművelődési alapszolgáltatásokon felül további 54 közösségi, illetve kulturális funkciót biztosított az intézmény. Ez a szolgáltatásbővítés új közművelődési feladatokat feltételez. Az elemzés alapján az átalakulás tényleges intézményszintű interpretálásai a vizsgált dokumentumban alig hordoztak új információkat.

Humánerőforrás

A munkatársak foglalkoztatására vonatkozó eljárásrendet a vizsgált intézmények Szervezeti- és Működési Szabályzataiban olvashatjuk. Beazonosítható a szervezet felépítése, a foglalkoztatás formája, a munkakörök szerinti feladat- és hatáskörök rendje, a szervezeti struktúra, a munkatársak képviselete, a szabadság rendje, a fegyelmi rend, a kártérítés és munkavédelem. Szerepelt benne a hivatalos nyilatkozattétel formája, a vagyonnyilatkozattételi kötelezettség, valamint a munkavállalók intézményi érdekképviselete. Az intézmény képviseletét jellemzően az igazgató (ÉM, ÉA, DA, DD, KD), vagy az ügyvezető igazgató (NyD) látja el egy személyben. Minden intézményben foglalkoztatnak közművelődési szakmai munkakörben munkatársakat. A szervezeti felépítésre jellemző a szakmai csoportok (DD, ÉA, ÉM), a divíziók (Közművelődési Igazgatóság, Kommunikációs Igazgatóság, Gazdasági és Üzemeltetési Igazgatóság (NyD)) és a szakmai osztályok (DA) szerinti munkamegosztás. A Közép-Dunántúl (KD) régiónál az igazgató alá tartozó vezető beosztású munkatársaknak

közvetlen beosztottjai vannak. A munkavállalók foglalkoztatása a módosult jogszabály okán a munka törvénykönyve (2012. I. tv.) szerint valósul meg (2020. XXXII. tv.). Ez változás a közelmúlti közalkalmazotti státuszhoz képest. A szakterületben és annak érdekképviselő szervezeteinél rendkívül vegyes reakciókat váltott ki az új foglalkoztatási forma. Több intézményben a közalkalmazotti státuszból eredően védettnek vélt státuszukat kifejezetten féltették a munkavállalók, illetve nehezményezték a közalkalmazotti jogviszonyból eredő jutalmaktól való elesés tényét. A törvényt végrehajtó rendeletnek (39/2020. EMMI r.) megfelelve a munkakörök viszont módosultak, amelyek formái a Szervezeti- és Működési Szabályzatokban olvashatók. A módosított foglalkoztatáshoz kötődő alkalmazottaknak szóló tájékoztatásról egy intézmény szakmai beszámolójában is írt (DA). A munkaviszony mellett jellemző foglalkoztatási forma az intézményekben a megbízási szerződés (2013. V. tv.), egyes intézményekben ez a megoldás átmeneti, határozott időre vonatkozik (ÉM), vagy bizonyos feladatkörökhöz (az adatvédelmi tisztviselői, a rendszergazdai feladatok, ÉA) kötődik.

Visszatérő fogalom a dokumentumokban a közfoglalkoztatás szerinti munkaerő-bevonás (ÉA, DA, DD). *„Ebben az évben nem volt közcélú foglalkoztatású munkatársunk, akik az előző években mindig nagy segítséget jelentettek főleg takarítási és ügyeleti teendők ellátásában. Mivel ebben az évben ilyen segítség nem állt rendelkezésünkre, ez fokozott leterheltséget jelentett a főállású munkatársaknál."* (DA) (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2021a:65) „*A**** Nonprofit Kft által kihelyezett 7 fő közfoglalkoztatottat alkalmaztunk."* (ÉA) (Váci Mihály Kulturális Központ, 2021:3) „(..) *2 közfoglalkoztatott takarító* [került foglalkoztatásra] (…)*."* (DD) (Pécsi Kulturális Központ, 2021a:8)

A dokumentumokban visszatérő probléma a humánerőforrás hiánya vagy annak szerény mutatója. Bizonyos helyzetekben a kieső munkaerő feladatait a többi munkatárs között kell arányaiban elosztani, ami helyzeti tűzoltást igen, de tartós megoldást nem jelent. *„A munkatársak 4 havi munkaidőkeretben dolgoznak, a tapasztalat alapján még ez sem biztosítja az arányos munkaelosztást. Az új telephely beindulásával plusz munkaerő hiányában a munkaterhelés tovább nőtt, egyre sodródunk a nehéz feltételek biztosítása felé. (…) A törvény szerint a dolgozóval egy héttel előre kell közölni a munkaidő beosztását, ezért fontos a munkaidő előre tervezése, az üzemeltetési dolgozók munkaidő beosztása, hiszen a programok igényes megvalósításához az ő munkájuk is elengedhetetlen.."* (DD) (Pécsi Kulturális Központ, 2022:20) Több utalás is van a dokumentumokban az önkéntesek bevonására. A klubvezetők 80%-a is ilyen formában segíti a szakmai munkát a Dél-Dunántúl intézményében. „*(…) a szakmai feladatokat két munkatárs végezte, több önkéntes segítő részvételével."* (DA) (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2021a:75) Az észak-magyarországi intézmény művelődő közösségei kapcsán jegyezte meg, hogy a „*tagok önkéntes alapon vesznek részt*" a

tevékenységben. (Egri Kulturális és Művészeti Központ, 2022a:7) Az önkéntesek valamilyen formájú bevonása a szakmai munkába szinte valamennyi intézményben a írásban rögzített (ÉM, ÉA, DA, DD, KD), jellemzően a szakmai munkát támogató, közreműködő feladatokra.

A dokumentumok alapján a munkakörök olykor nehezen feltölthetők és amennyiben meg is oldódik a foglalkoztatás, a munkavállalókat szükségszerű nem csak felvenni, de a munkakörben meg is tartani, a fluktuáció magas: *„2021-ben is volt több állásajánlatunk, melyekre csak sokadszorra sikerült megtalálni az alkalmas kollégát. Több esetben a munkavállalók döbbentek rá, hogy ez a munka mégsem nekik való, hiszen a rendszeres hétvégi, esti elfoglaltságra, a folyamatos kreativitásra, a modernizálásra és a problémamegoldásra nincsenek felkészülve."* (KD) (Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2022b:4.) „*Az intézmény kollektíva változó létszámmal végezte tevékenységét. Több alkalommal hirdettünk szervezői pozíciót, de csak nehezen találtuk meg az alkalmas személyeket."* (KD) (Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2021:4)

Az átalakult jogviszony és a fel nem töltött munka- vagy feladatkörökből eredendő elégedetlenségek feloldására az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő 2021-ben bértámogatást biztosított „*Kulturális bérfejlesztés támogatása*" című pályázati forrásából a szakterületen ígért 20%-os béremeléshez. (682/2021. Korm.r.). A nyugat-dunántúli és a dél-dunántúli kulturális központok a forrásokat lehívásták. Volt, ahol további béremelésre is sor került. „*Ezen túlmenően a Fenntartó döntése alapján a 6%-os bérfejlesztés 2022 januártól beépült az alapbérbe*." (KD) (Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2022b:8)

A továbbképzés rendje régiónként sajátos képet mutat. Továbbképzési eljárásrend elsősorban a törvényi előírásoknak való megfelelés céljából szerepel a dokumentumokban (tanulmányi szerződés, tájékoztatási kötelezettségek, továbbtanulási és beiskolázási tervek stb.). A Dél-Dunántúlnál a munkatervben szerepelt a felnőttképzésre vonatkozó jogszabály megnevezése a kapcsolódó jogszabályi keretek között (32/2017. EMMI r.). Az intézménynél 2021-ben egy fő közösségszervezés alapszakos diplomát szerzett, három munkatárs a Kulturális Központok Országos Szövetsége (KKOSZ), illetve a Nemzeti Művelődési Intézet (NMI) továbbképzésein vettek részt *(„A kapcsolattartás digitális formái – szakmai műhely"* (KKOSZ), „*Amatőr művészeti csoportok mentorálása*" az NMI 60 órás akkreditált képzése), emellett több fő szakalkalmazott asszertivitás tréning során szerezhetett új ismereteket, tapasztalatokat. (Pécsi Kulturális Központ, 2021a:9) Az intézményben a továbbtanulási igényt kérvényezni kell, igazolni kell a felsőoktatási intézményben való beiratkozást, a konzultációs időpontokról a munkáltatót tájékoztatni szükséges. A munkáltató öt évente továbbképzési tervet, az alapján évente beiskoláztatási tervet készít. A legalább négy órában foglalkoztatott munkatársaknak öt évente továbbképzésen kell részt venniük. (DD)

Ennek az előírásnak az intézményi gyakorlata a Nyugat-Dunántúl és a Dél-Alföld SZMSZ-eiben is megjelent. (NyD, DA) Hasonlóképpen az Észak-Alföldön képzési- és beiskolázási terv készül, amelyet a fenntartó köznevelési, kulturális és ifjúsági bizottsága fogad el és hagy jóvá. *„(…) vállalt képzési kötelezettséget (120 képzési óra) sok kollégánk már 2021-ben teljesítette, vannak, akiknek 60 órát sikerült abszolválniuk. 2022-ben újabb képzési és beiskolázási terv készül a 2021-es dokumentumokat felülvizsgálva."* (Váci Mihály Kulturális Központ, 2021:18) Az intézmények belső képzéseik, tudásmegosztásaik tervezése- és kivitelezésekor törekszenek a munkatársi igényekre reflektálni. „*Igyekszünk nagyobb hangsúlyt fektetni a munkatársak folyamatos képzésére és egyre több alkalmat teremteni a szakmai kitekintésre (szakmai konferenciákon, tréningeken való részvétel, intézménylátogatás)."* (ÉA) (Váci Mihály Kulturális Központ, 2022:6)

Az egri kulturális központnál a Szervezeti- és Működési Szabályzatban olvastunk a jogszabály (32/2017. EMMI r.) tényéről és intézményhez kapcsolódó relevanciájáról. Az intézmény tervei között szerepelt „*A siker tervezhető - 2 nap a SIKERÉRT! Című csapatépítő tréning*” és a „*Konfliktuskerülő és csapatépítő tréning megvalósítására az Egri Kulturális és Művészeti Központ alkalmazottai részére*” című belső tréningek megvalósítása 2022-ben pályázati forrásból (Egri Kulturális és Művészeti Központ, 2021:35). A székesfehérvári szervezetnél a munkaterv szerint: „*A humánerőforrás-fejlesztés során figyelmet fordítunk a kollégák képzettségének fejlesztésére."* (Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2022b:8) Csapatépítő tréningsorozatról („*ÚJ(AGO)RA Gondolva 2. – Csapatépítő tréningsorozat az AGORA Szombathelyi Kulturális Központ munkatársai részére”* (Pécsi Kulturális Központ, 2021a:16)), és külön intézményi képzési tervről (utóbbiról üzleti tervében) számolt be a nyugat-dunántúli Agora. (NyD) Az SZMSZ szerint az intézmény egyik központi szakmai egysége „*ellátja a munkaerőpiacon hátrányos helyzetű rétegek képzését(…).”* (AGORA Szombathelyi Kulturális Központ, 2022:14) Az intézmény a képzéseken résztvevő alkalmazottjait tanulmányi szerződés szerint támogatja munkaidő-kedvezménnyel, a tanulmányokkal összefüggő egyes költségek részbeni vagy teljes átvállalásával. Dél-Alföldön az intézmény célja nem kevesebb volt, mint, hogy „tanulószervezetté” váljon. Ennek kapcsán 1) mintaprogramokat gyűjtött az intézmény tudásmegosztással, intézményi tanulással, 2) belső tréningeket és képzéseket szervezett, valamint 3) közösségeink, önkénteseik részére belső képzéseket, tájékoztató vagy szakmai foglalkoztatásokat biztosított. A jogszabályi előírásokat meghaladóan biztosítva a továbbképzéssel összefüggő feladatait. (DA)

Kapcsolati hálózat

A vizsgált dokumentumok (18) nem voltak arra alkalmasak, hogy a kapcsolatok formalizáltságát (formális, illetve nem-formális kapcsolatok szerinti csoportosítással) megerősítsék vagy cáfolják, az elemzésben erre nem is törekszünk. Elemzésünk a teljeskörűségre, a dokumentumokban megnevezett partnerek, együttműködő felek körének összegyűjtésére irányult, eredményesen (6. sz. melléklet). A vonatkozó idézések (323 eset) rendszerezése során hat tematikus és egy egyéb csoportot azonosítottunk az együttműködő partnerek között (31. táblázat).

31. táblázat. A dokumentumelemzés során azonosított 290 megnevezett és további 39* együttműködő partner csoportosítása az egyes szervezetek tevékenysége alapján (saját szerk.)

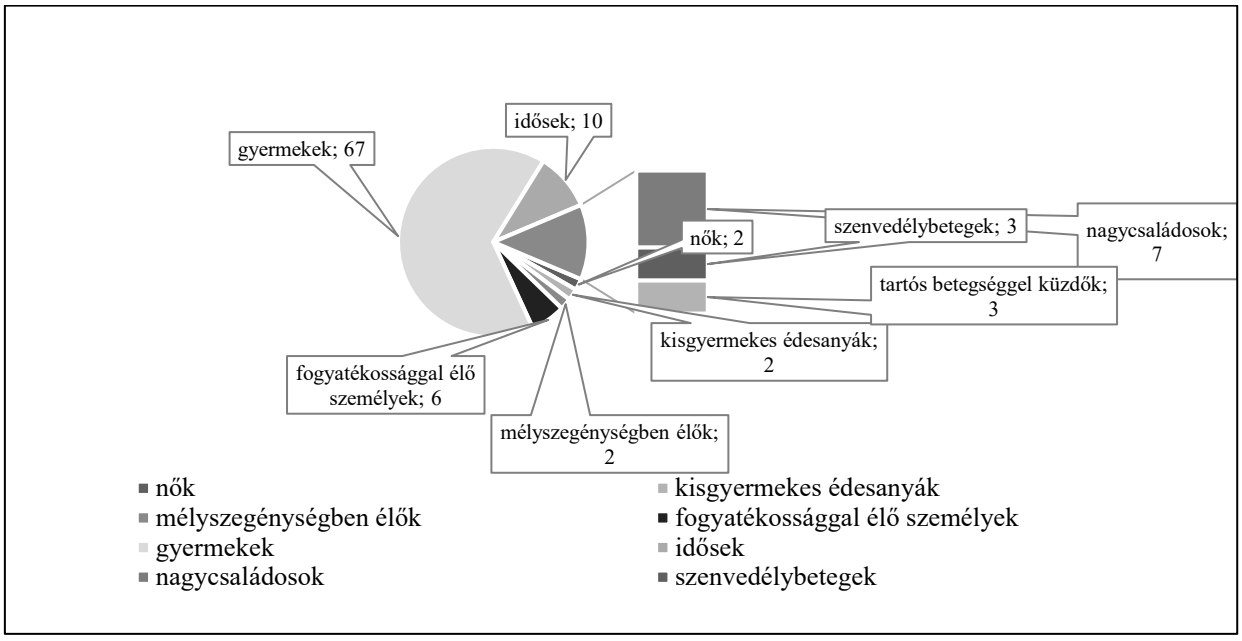
Régió	Állami, önkormányzati, kisebbségi intézmények, szervezetek	Oktatási intézmények, szervezetek	Kulturális, közösségi, szociális és oktatási célú civil szervezetek	Kulturális és sport intézmények	Megyei, országos és nemzetközi szakmai szervezetek	Médiapartnerek	Egyéb	Mindösszesen
ÉM	4	5+1*	26+1*	9+1*	15	2	7	68 +3*
ÉA	10+2*	9+1*	37	9	4	19	6+2*	94 +5*
DA	10	6	40	5	2	3	10	76
KD	1	2+23*	3	3	4	11	0	24 +23*
NyD	3+2*	0	2	0+1*	1+1*	0+1*	0+2*	6 +7*
DD	4	6+1*	5	2	5	0	0	22 +1*
összesen	32 +4*	28 +26*	113 +1*	28 +2*	31 +1*	35 +1*	23 +4*	290+ 39*

Az eredmények tekintetében az együttműködő partnerek több mint 34,65%-a civil szervezet volt, kulturális, közösségi, szociális vagy az oktatási területen. A legkevesebb az első hat kategóriába nem sorolható, egyéb partnerek köre, ahol többségében egyházi, szociális intézmények, rendfenntartó és bűnmegelőzési szervek, helyi vállalkozók, kereskedők szerepeltek (az idézések 8,207%-ában). A szélsőértékek mellett figyelemfelkeltő a kapcsolat az egyes intézmények partneri hálózatának átlagos száma és az intézmények földrajzi elhelyezkedése között. A Tiszántúlon működő intézmények átlagosan 82 partnerről számolnak be a dokumentumaikban, ez az átlag a dunántúli intézményeknél 27,667 partner intézményenként. Mindezek a mutatóhoz hozzákapcsolva a már bemutatott KSH adatok közül a működő gazdasági szervezetek számát szemléletes különbséget találunk. A három dunántúli régió esetében a regisztrált működő gazdasági szervezetek száma 714 224 db (átlagosan: 238 074,667 db/régió), a Tiszántúlon 535 604 db (átlagosan: 178 534,667 db/régió) a szerveztek száma. A különbségek alapján feltételezhető a társadalmi tőke (kapcsolati hálózat) tőkeinvesztáló/hátránykompenzáló szerepe a Tiszántúlon működő kulturális központoknál (K4 és K5).

Figyelemre méltó eredmény volt az együttműködő partnerek (323 idézés, 329 partner) kódolásakor a hátrányos helyzetű csoportokat érintő vagy megszólító partnerek azonosítása a 11. és 14. kulcsfogalmak – kódok kódkombinációja alapján (15. számú kód). Az Atlas program segítségével a 815 hátrányos helyzetű csoportokat jelölő kódolási eset közül 28 olyat találtunk, ahol a partneri együttműködésre vonatkozó kódolás (323) is érvényesült. Ezeket a 15. kóddal láttuk el. A 28 esetben 30 hátrányos helyzetű célcsoport lett azonosítható. Egyes partnerek több célcsoportot is érintettek: 12 eset gyereket, 7 eset nyugdíjasokat, 4 esetben nagycsaládosokat, 3 eset fogyatékossággal élő személyeket, 2 eset mélyszegénységben élőket, egy eset nőket, valamint egy eset a magyartól eltérő nemzetiséget (lengyel) támogató szervezetet jelölt.

Ebben az esetben is a gyermekekre és az idősekre irányuló együttműködő felek köre dominált. Ezt követően a partnerek tételes listáját manuálisan, wordben is áttekintettünk, szakmai profiljuk alapján a kódolási keresztmetszetet meghaladó, a 30 esetnél több, mindösszesen 99 hátrányos helyzetűeket célzó szervezetet találtunk. Egyes partnerek összetett szakmai profiljukkal több hátrányos helyzetű csoportot szólítanak meg. Mindösszesen 104 hátrányos csoportot tízféle hátrányos helyzetű kategóriában (hét szervezet két hátrányos helyzetű csoportot már elnevezésében is megjelölt). A megszólított hátrányos helyzetű célcsoportok körét a következő ábra szemlélteti (4. ábra).

4. ábra. Együttműködő partnerek hátrányos helyzetű célcsoportok szerinti megoszlása (db) (N=104) (saját szerk.)

A hátránykompenzációra irányuló elemzés egyik eredménye, hogy több csoport esetében nem találtunk egy olyan intézményi partnert sem, aki az adott csoportot támogatná. Az érintett csoportok az alábbiak (5): romák, bevándorlók, álláskeresők, hajléktalanok és LMBTQ

közösségek. Ez az adat azért aggasztó, mivel megerősítette, hogy bizonyos csoportokat sem eseményeikkel, sem partnerek révén nem szólítanak meg, nem vonnak be célzottan a vizsgált intézmények, emiatt ezek a csoportok nehezen, illetve közvetett módokon (vagy egyénileg) részesülhetnek a szolgáltatásokból.

Hátránykompenzáció - Térségi sajátosságokra reflektáló programok, rendezvények, produktumok

A szakirodalom (Felkai, 2009; Juhász, 2016) és a szakterületi célkitűzések értelmében a közművelődés a lokális társadalmi, polgári igényekre reflektáló kulturális intézményhálózat. A vizsgált iratokban több, a térségi igényekre és hagyományokra reflektáló szolgáltatást (556 idézés) azonosítottunk. A magas idézésszáma a kapcsolódó (pl. helyi, lokális, területi, városi, térségi, (vár)megyei, desztináció, településrész, városrész) kulcsszavak az elemzett dokumentumokban, elősegítették a lokális és az univerzális jellemzők azonosítását. Ezeket a jellemzőket nem külön kategóriaként, hanem önálló kódként azonosítottuk. A tényleges kormányzati funkciót, amely a helyi, térségi közösségi tér biztosítására és működtetése irányul (086020) a hat intézményből három nevezte meg feladatai között (ÉM, KD, DA). A Szervezeti- és Működési Szabályzatokban szereplő funkció eljárásrendként azonosítható. A térségi sajátosságokat és annak hátránykompenzáló szerepét egyfelől a főbb rendezvények, események, valamint az Értéktárak, kulturális gazdaságélénkítő szolgáltatások segítségével tudjuk azonosítani.

Vannak irányítottan hagyományos, helyi nagyrendezvények a megoldások között: ilyen a Dél-Dunántúlon Pécs legsűrűbben lakott településrészén az Apáczai Családi Nap és Művelődési Házak Baranyai Találkozója, a Játékmotoros Találkozó, a Bányásznap, a Honvéd Téri Napok és Közösségi Házak Megyei Szakmai Találkozója, illetve a Vasútmodell-parádé. (DD) A hagyományos helyi értékekhez kapcsolódnak az észak-magyarországi jó példák: a XXVIII. Palócgála, amely egy 40-50 népzenei együttes és szólista fellépését összegző rangos, tradicionális helyi rendezvény vagy a XXV. Egri Népzenei Gála. Emellett a klasszikus nyári jeles napokhoz kötődően Szent Iván-éji táncház és Nyárbúcsúztató is várja az egri felsővárosiakat. Közép-Dunántúlon a hagyományos, helyi nagyrendezvények a Március 15-i tévéjáték, a SportmajálisOn 2021, a Fehérvári Virágos Pünkösd/Pünkösdi Virágálom, a Borsófesztivál/ Borsókóstoló, az Öreghegyi Mulatság, valamint a Szent Mihály-napi Piknik városrészenként (KÖFÉM, Salétrom utcai, Tavi, Felsővárosi, Fecskeparti, Széna téri piknikek) (KD). Nyugat-Dunántúlon a nagyrendezvények között jó példa az aptív kisautók átadása és a tű-víz-repülő keleti városrésznap (NyD). Dél-Alföldön, Békéscsabán a helyi képzőművészet reprezentálását szolgálja a Csabai Szalon, illetve egyedi turisztikai élményt nyújt a Munkácsy-

brand építése is, rendhagyó iskolai óra kínálattal. Az intézmény határmentiségéből ered a Békéscsabai Szlovák Klub, a 35 éves Nemzetiségi Klubház, az évről évre megszervezésre kerülő XXV. Országos Román Mesemondó Verseny, amelyek a nemzeti kisebbségekkel való kulturális együttműködést erősítik meg (DA).

Ezek a nagyrendezvények egyrészről a jelentős helyi társadalmi réteget megszólító, helyi közösségfejlesztő, identitásépítő funkcióik, továbbá a helyi kulturális turizmushoz, illetve a lokális kulturális gazdaságfejlesztést élénkítő szerepük miatt kiemelkedők. Gyakran nem csak a helyi lakosságot nagy arányban, de egyediségük, vonzó programkínálatuk révén a környező települések lakosságát is megszólítják. Ezzel a település egyéb fogyasztási cikkei esetében is élénkítik a kereslet-kínálatot.

Eredményes CLLD[63] pályázati konstrukció volt a *„5. DigIT – AGORA – Okos város, okos közösségek*" projekt (AGORA Szombathelyi Kulturális Központ, 2021:18), ahol konzorciumi partner volt a szombathelyi intézmény. Egyfelől a városi közösségi terek, másrészt a digitális ismeretterjesztés (Köz-játék – Játszótéri közösségek, Interaktív tudomány, Digitális ÉlményTér, Digi-Lét-Kérdések) is részei voltak a szakmai programnak (NyD). Hasonlóképpen a dél-alföldi intézmény a Békéscsabai Helyi Közösség (HACS) konzorcium vezetője, amely révén számtalan közösségi tervezés által generált helyi folyamat valósult meg. (DA) Szintén Békéscsabán a helyi kultúra révén törekedtek a városfejlesztésre a TIOP-1. 2. 1/08/1 pályázat apropójából. Ezzel a fiatalok helyben maradását, elvándorlását igyekeztek megelőzni, a szülőföldre való hazatérést vonzóbbá tenni. A Békéscsabán való életet szerethetővé, vonzóvá tenni. Ez a hátránykompenzációs konstrukció a kevésbé kedvező gazdasági feltételeket a helyi közösségi és kulturális élettel, a lokális környezet élhetőségével törekszik mérsékelni. A munkaterv alapján azt látjuk, hogy egri kulturális központ (ÉM) részt vett a vizsgált időszakban a „*TOP 6.9.2. A helyi identitás és kohézió erősítése"* projekt konzorciumában, amely részeként feladata volt 2022-ben (…) "*Felsővárosi városrész közösségi tevékenységének történeti feltárása, (...) generációk közötti tudásátadás, (...) a helyi nyilvánosság fórumainak megteremtése, (...).*" (Egri Kulturális és Művészeti Központ, 2022a:20) is.(ÉM) Ebben a pályázati konstrukcióban egy másik konzorcium tagjaként a Nyugat-Dunántúl régióban működő kulturális központ is bekapcsolódott a helyi közösségfejlesztés akcióiba (NyD).

Hasonlóképpen, nem pályázati, de működési feladatként lakossági fórumoknak biztosított helyszínt a közép-dunántúli és a dél-alföldi kulturális központ is (KD, DA), amelyek közösségépítő, találkozási, társadalmi tőkeinvesztálási alkalmak lehetnek a lokális társadalom

[63] A CLLD projekt célja, a helyi társadalom megújítása, a lokális közösségszervezés helyi fejlesztési stratégiája által. A helyi közösség bevonásával, a helyi társadalom összetételét tükröző akciócsoportok (HACS – helyi akciócsoportok) közösségi célokat és beavatkozási lépéseket határoznak meg. (Pannónia Szíve, n.d.)

részére. A helyi igényekre való szakmai reflektálás egyik jó példája a székesfehérvári „coworking office" vagy közösségi iroda, amely a helyi vállalkozók számára alapított, jutányos bérleti díj ellenében használható infrastrukturális szolgáltatási forma. Ez a szemlélet a közösségi tér, a kulturális intézmény térhasználatának új típusú szegmense.

Szintén egyszerű, ám nagyszerű példa a lokális, célzott kapcsolatfelvétel a közönséggel. A helyi eseményekről, programokról mindig tudatosan és perszonalizálva szólítják meg saját kisközösségeiket, a nyugdíjas klubot, a városrészi óvodákat, iskolákat az intézmény munkatársai, a személyes, élő kapcsolat alapján vonják be a szakmai szolgáltatások közé (KD). Szakmai beszámolójuk alapján Észak-Alföldön figyelemmel vannak a lokálpatriotizmus erősítésére, a közösségi és kreatív gazdálkodási események elősegítésére. Munkájuk része a lokális szociális ellátásokról való egyéni tájékoztatás megtartása, és a helyi, kisközösségi események számára a rendezvényhelyszín biztosítása (akár lakodalmak, lakógyűlések formájában). (ÉA)

„*A nemzeti értékek megóvandó értékek (..)*" (2012. XXX. tv. 2. §), amelyek érdekében a közművelődési szolgáltatók a helyi, megyei, nemzeti értékek feltárásában, annak dokumentálásában, gyűjteménybe (értéktárba) rendezésében is közreműködnek. Ez a lokális hátránykompenzáció a település kulturális gazdaságfejlesztő tevékenységének élénkítésében, a helyi értékek feltárását szolgálja. Több helyi közösség felvételére javaslatot tettek a helyi Értéktárba a Közép-Dunántúlon (Kondor Kör, Közösségi Központ – Feketehegy-Szárazréti Kultúrudvar, a Prospero Színkör, a Terkán Lajos Bemutató Csillagvizsgáló, (KD) és Dél-Dunántúlon is (Pécsszabolcsi Értékkör, a Patacsi Értékkör, a Pécs-Simogyi Értékkör) (DD). „*A város hagyományaiból fakadó épített és szellemi kulturális örökség őrzése, továbbéltetése, (…) a város életének, versenyképességének növelése*" (Egri Kulturális és Művészeti Központ, 2022b:10-11) is szerepelt az Észak-Magyarországon működő intézmény SZMSZ-ében. (ÉM) Közép-Dunántúlon az 2022-es rmegyei Értéktárba egy, a települési (Székesfehérvár) Értéktárába három javaslatot tervezett megtenni (jeles személyeket és életművüket) a kulturális központ (KD).

Nyíregyházán (ÉA) speciális, lokális feladat a városi és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében élő lakosság színvonalas filmekkel való kiszolgálása a Krúdy Gyula Art moziban. (ÉA) Hasonlóan a helyi, Szombathelyi Televízió, amelyet a kulturális központ üzemeltet heti szinten kulturális magazint sugároz. (NyD) Békéscsabának (DA) van Gyulával közös turisztikai együttműködése, amely gazdaságélénkítő és hátránykompenzáló céllal, ebben Békéscsaba kulturális szolgáltató feladatokat vállalt fel. Másik, a lokális igényekre adott válasz a CsaKK Szabadulószoba is: előbbiek mellett egyszerre látnak el területi közművelődési tanácsadó szolgálat funkciót, áldozatvédelmi irodát működtetnek, civil irodájuk van és eszközkölcsönző

szolgáltatást biztosítanak. Segítik a jaminai, a József Attila lakótelepi részönkormányzatokat, szorosan együttműködnek az északi és keleti városrészi településrészi önkormányzattal is. Meghálálják közösségeik munkáját a *„Csabagyöngye Közösségi Gála (..)*" (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2021a:17) alkalmával. Sajátos az is, hogy egy ilyen ünnepi eseményen egy helyi kulturális termék, a *„Békéscsaba, a musical"* (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2021a:17) került bemutatásra, ismert hazai művészek közreműködésével. (DD)

Hátránykompenzáció – hátrányos helyzetű célcsoportok

A HÁTRÁNYKOMPENZÁCIÓ kódcsaládhoz a hátrányos helyzetű csoportok célzott megszólítása a legmagasabb arányú kódidézést (815 eset) kapta a tartalomelemzésben. A témára az OSAP adatszolgáltatásban nem vonatkoznak statisztikai vagy más kötelező adatszolgáltatási kötelezettségek. Emiatt ez talán a legrejtettebb kutatási területe a kulturális tanulásnak. A hátrányos helyzetű csoportok kódoláskor számos adat vonatkozott a (kis)gyerekekre, ifjúságra: 542 alkalommal (66,50%) kulcsszó szerint szerepelt a gyermek (179), az ifjú (124), a fiatal (76), a gyerek (46), az iskolás (41), a diák (35), a baba (25), a junior (9), illetve a tanuló (7) kifejezés. A nyugdíjas korosztály is magas arányban érintett célcsoport: 323 esetben (39,63%) szerepelnek erre a korosztályra utaló fogalmak az iratokban (nyugdíjas: 155, idős: 101, szépkorú: 28, szenior: 23, valamint senior: 16 eset). A magyartól eltérő nemzetiségeknél mindösszesen 70 idézést kapcsoltunk. Elsősorban a szlovák (24 eset), illetve lengyel (17 eset), kisebb arányban pedig a német (4), román (4), görög (1) illetve szlovén (1) nemzetiségekre irányába[64]. A nőket 18 esetben (nők: 14, női: 4 eset), a kisgyermekes anyákat 27 esetben (baba: 25, kismama: 4, kisgyermekes: 8 eset), a romákat 7 esetben (roma: 2, romák: 5 eset) nevesítették a vizsgált dokumentumok. Nagycsaládosoknak szólító eseményekre nyolc példát találtunk. 14 idézés szerint a fogyatékossággal élő személyek (fogyaték: 8 eset, sérült: 4 eset, akadályment: 2 eset), illetve 32 idézés mentén rászoruló, hátrányos helyzetű személyek (nem specifikált, szociál: 16, hátrány: 14, rászorul: 2 eset) részére is célzottan voltak közművelődési események. Tartósan beteg személyeknek hét esetben találtunk kulturális tanulási alkalmat. A magas idézési arány okán valamennyi idézés tartalmát nem összegezzük. Régiónként három, a hátránykompenzáció szempontjából újdonság tartalmú vagy jó példának tekinthető gyakorlatot nevezünk meg.

Észak-Magyarország: Az intézményben Kék kapocs szülői és tini klub működik autista fiatalok és szüleik támogatására, havi rendszerességgel. (1.) A kisbabás édesanyák bevonására

[64] További 19 esetben a kisebbségi csoport nem került név szerint megnevezésre.

babakocsi fitnesz klub és közelbaba csevegőklub szerveződött. (2.) Speciális táborokkal segítik a gyerekek aktív nyári időtöltését az intézmény munkatársai: kreatív alkotó, DJ és zeneszerkesztő, történeti, mese tematikájú, robotika fókuszú és tehetséggondozó táborokkal. (3.)

Észak-Alföld: Az idősek tudásának bővítése érdekében Kelet-Magyarországi Szépkorúak Akadémiáját szervezik. (1.) Olyan eseménynek adott helyszínt az intézmény, amelyek hátrányos helyzet szempontjából „kétszeres" (romák, nők) jelentőséggel bírt: ez a XXI. századi Roma Nők Országos Egyesületének évzáró gyűlése. (2.) Társadalomfejlesztő központot/humán irodát/esélyegyenlőségi és kisebbségi irodát üzemeltetnek, ahol egyéni esélyegyenlőségi tanácsadást biztosítanak. Érintett témák: lakhatási kérdés, iskolaválasztás, családtámogatások, hátrányos helyzet megállapítására vonatkozó kérelem. (3.)

Dél-Alföld: Legyél Te is Bonca! foglalkozássorozatot valósítanak meg. *„Esély Pedagógiai Központ tanulócsoportjai számára a jeles napok tematika mentén, kézműves foglalkozás-sorozatot kínálunk. Úgynevezett alacsony küszöbű szolgáltatásként, minél több korcsoport, és minél szélesebb körben érintetten hátrányos helyzetben élő gyermek, és ifjú számára díjmentesen elérhető vendégvárásunk."* (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2022a:94-95) (1.) Nemzeti kisebbségekkel közösen programokat valósítanak meg.: A Szlovák Állami Népi Együttes Gálaműsorát vagy az Országos Román Mesemondó Versenyt. (2.) A békéscsabai kulturális központ SZMSZ-ében (Csabagyöngye Kulturális Központ, 2021b:11-12.) szerepel a legtöbb, hátrányos helyzetűeket célzó szakmai feladatokra irányuló kormányzati funkció [65](3.).

Közép-Dunántúl: Számos a nyugdíjas korosztályt aktívan bevonó foglalkozást szerveznek: a szépkorúak szerdáját a Barátság moziban, az Öreghegyi Nyugdíjas Klubot (ÖKH), a szenior örömtáncot, a szenior jógát, illetve nem ritka a szépkorú önkéntesek foglalkoztatása sem. (1.) Az intézményben onkológiai klub működik a tartósan betegek közösségi támogatására. (2.) Minden hónap harmadik szerdáján „*Csajos est"*-ek vannak (Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2022b:17). a Barátság moziban. A vetítést a női célcsoportot érintő témákhoz kötődő beszélgetés nyitja, majd az este tematikus filmvetítéssel folytatódik. (3.)

[65] 041231 Rövid időtartalmú közfoglalkoztatás, 041232 Start-munka program – Téli közfoglalkoztatás, 084070 A fiatalok társadalmi integrációját segítő struktúra, szakmai szolgáltatások fejlesztése, működtetése, 098031 Pedagógiai szakmai szolgáltatások szakmai feladatai, 098032 Pedagógiai szakmai szolgáltatások működtetési feladatai, 101222 Támogató szolgáltatás fogyatékos személyek részére, 101270 Fogyatékossággal élők társadalmi integrációját és életminőségét segítő programok, támogatások, 102050 Az időskorúak társadalmi integrációját célzó programok, 104060 A gyermekek, fiatalok és családok életminőségét javító programok, 104070 A gyermeki jogok érvényre juttatásával összefüggő feladatok, 105020 Foglalkoztatást elősegítő képzések és egyéb támogatások, 107080 Esélyegyenlőség elősegítését célzó tevékenységek és programok, 107090 Romák társadalmi integrációját elősegítő tevékenységek, programok.

Nyugat-Dunántúl: A kulturális központban álláskeresőket érintő, felnőttképzés valósul meg, hátrányos helyzetűek képzése formájában. (1.) Az intézményben működik az ifjúsági közösségi tér, a városi diákönkormányzat rendszeresen ülésezik az Agorában. (2.) A Szombathelyért Közalapítvánnyal közösen a helyi kórház COVID osztályának adományt gyűjtött a kulturális központ (2021-22). (3.)

Dél-Dunántúl: Az intézményben speciális klubok működnek. A szenvedélybetegek felnőtt gyermekeit támogató ACA csoport, a pszoriázis betegek klubja és az egyedülálló szülőklub. (1.) Az Apáczai Művelődési Ház színháztermében indukciós hurok kiépítése valósult meg. (2.) Más nemzetiségekkel való együttműködési forma a görög-magyar találkozó, illetve a Pyrgos görög táncház. (3.)

A vizsgált dokumentumok jellemzően a hátrányos helyzetű csoportokról általánosságban írnak, nem nevezik meg célzottan azt, hogy kiket szólítanak meg, a célcsoport direkt azonosítása nehéz. A bemutatott események, foglalkozások tekintetében a hajléktalanoknak, a bevándorlóknak, az LMBTQ közösségeknek nem csak a partnerek, de a szakmai tevékenységek szintjén sincs célzott tevékenység. Hasonlóképpen a szenvedélybetegek két esetben (alkoholbetegek – DD, drogprevenció – DA), az álláskeresők (NyD) csak egy esetben kerülnek nevesítésre.

COVID - Covid19 pandémia

Az ENSZ Egészségügyi Világszervezete (World Health Organization, WHO) 2020. január 13.-i nyilatkozatában új koronavírus megjelenését erősítette meg (WHO, 2020a), amely egy a kínai Vuhanból érkező utazónál került azonosításra Thaiföldön, 2020. január 8.-án. A vírusos megbetegedés hamarosan tömeges fertőzést (118 000 eset, 114 országból) okozott. 2020. március 11.-én a WHO hivatalosan pandémiának, világjárványnak nevezte a Covid-19-et (WHO, 2020b). A járvány miatt a lakosság megtorpant, korlátozódott a mindennapjaink számos területe (közvetlen társas kapcsolatok, munkavállalás, egészségügyi ellátások, szociális ellátások, kultúrafogyasztás). A közművelődés közfeladatokat ellátó szervezettípus. Szolgáltatásait meghatározzák a mindenkori társadalmi keretek és lehetőségek. A változó társadalmi szabályok gyökeresen módosították huzamosabb időre a szakterület működési feltételeit. Magyarországon 2020 januárjában létrejött a Koronavírus-fertőzés Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzs (Magyarország Kormánya, 2020), majd a világjárvány 2020 márciusában már tapintható módon elérte a hétköznapokat, kihirdették a veszélyhelyzetet (03.11) (40/2020. Kormányr.). Néhány nappal később a foglalkoztatottak kivételével több intézményben, így a közművelődési intézményekben, közösségi színterekben a látogathatóságot megtiltották (46/2020. Kormányr.).

Ezt követően az intézmények járványbiztos, jellemzően online formában tették elérhetővé szolgáltatásaikat. A teljes bezárás a rendelet értelmében 2020. április 10. és június 17. között volt érvényben, a szabadtéri programokra májustól enyhítések vonatkoztak (241/2020 Kormányr.), a védekezés kereteit törvénybe is iktatták (2020. XII. tv.). A veszélyhelyzet megszűnésére vonatkozóan június 18.-cal a törvényi szabályzás módosult (2020. LVII. tv.), a rendezvények megtartásra 500 főig engedélyezésre került. (285/2020. Kormányr.) (Juhász & Gégény, 2020) 2020 szeptemberétől kezdődően napjainkig a koronavírus több mutáción megy át, ehhez kapcsolódóan sokáig hullámzott az intézmények jellemzően online vagy szabadtéri tevékenységpalettája. A 2020. évi elzárások véglegesen 2021. május 15. kerültek feloldásra, a közművelődési intézmények újranyitották kapuikat a látogatók előtt országos közművelődési nyitónap keretein belül. A hagyományos tevékenységek mellett látogatásösztönző programokat kínáltak az érdeklődőknek. (Rácz, 2021) A vírusfertőzést a WHO 2023.04.03-i interaktív térképe alapján több, mint 761,4 millió ember kapta el, közülük 6 887 000 fő vált a pandémia áldozatává. (WHO, 2023) A járványidőszak a közművelődés munkavállalói között, a közösségek, klubok, tagok csoportosulásaiban, annak képzési csoportjaiban, állandó vagy időszakos látogatóiban tartós, nehezen feloldható bizalmatlanságot okozott, a dokumentumok alapján a látogatók lassan, nehezen tértek vissza az intézmény vérkeringésébe.

Összesen 131 esetben találtunk írásos utalást a koronavírushoz kötődő járványhelyzetre (3. ábra) és annak direkt hatására. Az elemzés során többek között a maszk, covid, járvány, vírus, veszélyhelyzet, korlátozás, pandémia, egészségügy fogalmakat kerestük. Ezek az eredmények értekezésünk feltáró jellegéből származnak, a kulturális tanulás jelenségéhez közvetett módon, elsősorban a kialakult speciális társadalmi környezet miatt fontosak. A részletes kutatási eredményeket nem a jelenlegi fejezetünkben, hanem önálló publikációban (már korábban publikált (Kuthy-Megyesi, 2022)) mutattuk be. A pandémia hatása a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulási folyamatokra mérhető. A feltárt tíz kód a kulturális tanulást elősegítő és azokat mérséklő vagy csorbító hatásokra is vonatkozott. A szervezetek mindennapi működésre befolyásoló erővel bírt a járványhelyzet időszaka, és annak tapasztalatai.

Fejezetünkben a kulturális tanulás dokumentált sajátosságait vizsgáltuk meg a kiválasztott hat közművelődés mintaintézmény főbb irataiban. Dokumentumelemzésünkben a kialakított kategóriákat és az ahhoz kapcsolódó kategória válaszokat a központi fogalmunk szerteágazó sajátosságainak megismerése, és a rendszerszintű mintázat leírása érdekében alakítottuk ki. Következtetéseinket az analitikus indukciót követően a megalapozott elmélet alkotáshoz gyűjtöttük össze kódcsaládok szerint. A TANULÁS, KÉPZÉS kódcsaládban a kapcsolódó események, tevékenységek párhuzamban Bourdieu kulturális tőke elméletével (vö.

Bourdieu, 1998) többségében inkorporált, egyes esetekben objektivált kulturális tőkeinvesztálás (pl. tárgyalkotó népművészeti tevékenység, kiállítás, tárlat, bemutató stb.) valósulnak meg. Kismértékben intézményesült tőketermelés formát ölthet végzettséget, képesítést adó képzési tevékenység esetén. Úgy véljük a bemutatott kutatási tevékenység alapján, hogy az ÁTALAKULT KÖZMŰVELŐDÉS kódcsalád volt a legnehezebben elemezhető része a kutatási résztevékenységnek: kevés, a kvalitatív vizsgálat szempontjából újszerű információ volt azonosítható. Az átalakulás folyamata az iratok elemzésének tükrében lezajlott, lezárult. A HUMÁNERŐFORRÁS kódcsalád esetében mindkét kód kapcsán van rögzített eljárási mód az egyes intézményekben, ezeket elsősorban a vonatkozó jogszabályok keretezik. A KAPCSOLATI HÁLÓZAT kódcsaládban univerzális és intézményi egyedi jellemzők is azonosíthatók, a partnerek tematikusan csoportosíthatók, amelyek a társadalmi tőkére vonatkozó jellemzőknek tekintendők (vö. Bourdieu, 1998). HÁTRÁNYKOMPENZÁCIÓ kódcsalád esetében a térségi sajátosságokra reflektáló programok, rendezvények, produktumok (K4) kód vonatkozásában a regionális egyediség és a közművelődés univerzális jellemzők is dokumentált formában azonosíthatók. A vizsgált hátrányos helyzetű csoportok (K5) sokszor általános jelleggel szerepelnek a vizsgált iratokban, a célcsoportok emiatt direkt formában nehezen, de azonosíthatók. Erre, illetve a csoportok jellemzésére is tettünk kísérletet.

A fentiek alapján legfőbb következtetésünk, hogy a dokumentumok heterogenitásuk mellett jellemzően hasonló tematikák mentén, a kvantitatív vizsgálati eredményeket kiegészítő, hasznos kutatási információkkal szolgáltak. A dokumentumelemzés KÓDCSALÁDok szerinti következtetéseit a félig strukturált vezetői interjús vizsgálat eredményeivel együttesen, a kulturális tanulás megalapozott elméletének bemutatásakor ismertetjük.

9. Interjús vizsgálat a kulturális tanulás vezetői tapasztalatairól

Empirikus vizsgáltunk zárófejezetében a folytattuk kulturális tanulás jelenségének univerzális és lokális jellemzését. Kvalitatív vizsgálataink egy olyan megalapozott elmélet felállítását célozták, amely segítségével leírhatók a közművelődésben megvalósuló tanulási események. Interjús vizsgáltunkban hat félig strukturált vezetői interjú eredményeit mutatjuk be. Az elméleti háttér bemutatását követően ismertetjük az interjús vizsgálat adatfelvételének körülményeit, a kérdéssor felépítését, majd összefoglaljuk eredményeinket. Fejezetünk utolsó szakaszában a kvalitatív részeredmények (dokumentumelemzés, félig strukturált vezetői interjús vizsgálat) alapján a megalapozott elméletünk első modelljét mutatjuk be.

9.1. Elméleti háttér és vizsgálati módszer

A félig strukturált intézményvezetői interjús vizsgálat során a részmintában szereplő kulturális központok vezetőivel folytattunk személyes beszélgetéseket. Az interjúk alkalmával megismertük a válaszadók személyes szakmai véleményét kutatási témánkról. A lekérdezés interjúvázlat alapján valósult meg, kutatás kérdések mentén (7. sz. melléklet).

Az interjús adatfelvétel sajátos jellemzője, hogy verbális csere valósul meg kérdező és válaszadó között, egy kommunikációs keretben, közös nyelv alapján. (Szokolszky, 2006)Vizsgálatunk során tehát az interjús módszeren belül a félig strukturált interjús módszert választottuk. Egy olyan kvalitatív vizsgálati eszközt, ahol interjúvázlat segítségével, témakörök alapján, nyitott kérdésekkel való lekérdezéssel történik meg az adatfelvétel. A nyitott kérdések lekérdezése részben strukturált. Az adatfelvétel olyan formában valósul meg, amely a válaszadó megelőző válaszaihoz, illetve a beszélgetés során alkalmazott fogalomkészletéhez szükség szerinti illeszkedik, a vázlatban megjelölt témakörök szerint (R. Fedor & Huszti, 2016). A választott adatfelvételi formát a válaszadók véleményének, vélekedésének megismerése indikálta: célunk volt a vezetők szakmai (szakértői) véleményének megismerése. Babbie (2003) szerint a módszer alkalmazásakor az interjúkészítőjének kötelessége a főbb témaköröket végig követni, iteratív interjúvázlat mentén. (Babbie, 2003)

Kvale (2005) norvég pszichológus metaforája mentén az interjú készítőjeként „bányász” szerepbe helyezkedtünk, aki speciális információkat birtokló válaszadóknak teszi fel a kérdéseit, feltárja az értékes fémet (információkat, meglátásokat) és tisztítja meg azokat. Majd az objektív kutatási kérdések szerint értékelje a válaszokat „tisztaságuk” alapján (Kvale, 2005).

Az interjús technika esetében különös figyelemmel kell lenni az érvényességre. (vö. Sántha, 2017b). Az interjúk elemzésének alapja a dokumentumelemzéshez hasonlóan a megalapozott elmélet volt. (vö. Gelencsér, 2003)

Az interjús vizsgálat az empirikus szakasz záró kutatási résztevékenysége. Maga a vizsgálati módszer már 2018-ban, a disszertáció első kutatási tervében is megnevezésre került, de a lekérdezett interjúvázlat a dokumentumelemzést követően, 2023-ban nyerte el végleges formáját. Összhangban Kvale hét lépcsős modelljével, röviden bemutatjuk a megvalósított tevékenység legfontosabb módszertani jellemzőit, annak gyakorlati és kutatás etikai tapasztalataival: 1. Témamegjelölés: A vizsgálat kutatási célja illeszkedik a disszertáció vizsgálatába, nem önálló vizsgálati tevékenység, a disszertációhoz kapcsolódó kutatás utolsó empirikus vizsgálati szakasza. Célja a feltáró jellegű vizsgálat kiegészítése, lezárása, hozzájárulás a kapcsolódó megalapozott elmélet modelljéhez.

2. Tervezés: A tervezés 0. lépéseként 2019-ben az addigi kutatási tapasztalatok alapján próba-lekérdezést végeztünk két magyarországi közművelődési intézményben. Ezekről a kutatói tapasztalatokról már említést tettünk a háttérkérdőíves vizsgálat relevanciája kapcsán. A próba-lekérdezés tapasztalatai, majd a statisztikai másodelemzés, a háttérkérdőíves vizsgálat és a dokumentumelemzés eredményei körvonalazták az interjús vizsgálatot, majd 2023 első negyedévében összeállt az interjúvázlat, amely nyolc témacsoportban tartalmazott kérdéseket. A tervezés része volt egy felkérőlevél összeállítása is, amelyben kértük a közreműködést a válaszadásra. A felkérőlevél Dr. Juhász Erika társ-témavezető által került kiküldésre e-mailben, 2023 első negyedévében. Az intézményvezetők elfogadták a felkérésünket.

3. Interjúvolás: Az adatfelvétel 2023. március és június hónapok között valósult meg (32. táblázat) személyesen, több helyszínen, Magyarország közigazgatási területén. Az interjúkat a disszerens kérdezte le. Az interjú I-III. kérdéscsoporthoz tartozó kérdések válaszait a válaszadóval közösen a lekérdezéskor jegyeztük le, majd a IV-VIII. kérdéscsoportok válaszait diktafonnal rögzítettük az interjúalanyok kifejezett beleegyezésével. Az interjúk jellemzően 60-120 perces beszélgetések során valósultak meg. A lekérdezés alkalmával a kérdező kifejezetten felhívta a válaszadó figyelmét arra, hogy válaszaik név nélkül kerülnek feldolgozásra, azokat bizalmasan kezeljük, a válaszadás önkéntes és bármikor visszavonható.

32. táblázat. A félig strukturált interjús adatfelvételek időpontjai intézmények és helyszín szerint (saját szerk.)

Intézmény neve	Régió	Adatfelvétel helye	Időpontja	Interjú terjedelme
Csabagyöngye Kulturális Központ	Dél-Alföld	Nemzeti Művelődési Intézet, Lakitelek	2023. március 29. 10.00	2 óra 7 perc
Pécsi Kulturális Központ	Dél-Dunántúl	Nemzeti Művelődési Intézet, Lakitelek	2023. március 29. 12.30	1 óra 40 perc
Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ	Közép-Dunántúl	Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, Székesfehérvár	2023. május 04.10.00	1 óra 52 perc
Egri Kulturális és Művészeti Központ	Észak-Magyarország	Egri Kulturális és Művészeti Központ, Eger	2023. május 15. 13.00	1 óra 3 perc
Agora Savaria Kulturális és Médiaközpont Nkft.	Nyugat-Dunántúl	ELTE Savaria Egyetemi Központ, Szombathely	2023. május 27. 10.00	1 óra 21 perc
Váci Mihály Kulturális Központ	Észak-Alföld	Váci Mihály Kulturális Központ, Nyíregyháza	2023. június 20. 14.00	1 óra 25 perc

4. Adatrögzítés: Az interjúanyag írott formában került rögzítésre, részben a disszerens jegyzeteiből (I-III. kérdéscsoportok), részben külső szolgáltató közreműködésével a hangfájlok alapján (IV-VIII. kérdéscsoportok). Az adatrögzítővel titoktartási és együttműködési nyilatkozat alapján folyt a közös munka. A diktafonnal rögzített hangfájlok szó szerinti átiratát az írásos nyilatkozatban rögzített keretek szerint látta el. A nyilatkozatban a szolgáltató vállalta, hogy a hanganyagokat és azok gépelt változatát a feladat elvégzését követően törli postafiókjából és adathordozójáról. A felgépelt interjúk terjedelme átlagosan 22 gépelt oldal volt. A kész dokumentumokat folyamatában 2023 júliusáig adta át a szolgáltató a disszerensnek.

5. Elemzés: Az írásban rögzített válaszokból és az interjúkból készült hangfájlok word formátumú, szó szerint átirataiból kezdődött meg a tartalomelemzés. Először a dokumentumok többszöri átolvasásával, a válaszok témacsoportok és kutatási kérdések szerinti csoportosításával, majd a szövegegységek összefoglalásával. A tartalomelemzést Atlas.ti tartalomelemző program segítségével elemeztük. Az átiratok a dokumentumelemzés kódcsaládjai szerint kerültek kódolásra és újrakódolásra, amelyeket részben a kódok megnevezésének módosításával, részben új kód bevezetésével egészítettünk ki. A kutatás

céljainak és a kulturális tanulás témának megfelelő módszer alapján valósult meg az elemzésó, kódolási paradigma szerint (vö. Gelencsér, 2003). Az elemzés során az adatok gyűjtése és elemzése szisztematikus volt. A folyamatos összehasonlítás eredményeként létrejöttek a kódok. A tartalomelemzés eredményessége érdekében ennél a kutatási szakasznál is Atlas.ti szövegelemző szoftvert is alkalmaztunk.

6. Vizsgálat: Megalkottuk a kulturális tanulás megalapozott elmélete modelljének első formáját. Érvényes, megbízható eredmények segítségével.

7. Beszámoló: Az utolsó empirikus vizsgálat után a teljes résztevékenység összefoglalásra került. Ezen a ponton ismét felülvizsgálatra került, hogy a bizalmasan kezelésre kellő figyelemmel volt-e a disszerens, különösen annak lehetséges hatására a válaszadókra, az érintett csoportra vagy a közművelődési szervezetre. (vö. Kvale, 2005)

A vizsgálat érvényességéhez itt is a triangulációt alkalmaztuk (vö. Denzin, 1989; vö. Sántha, 2017b) Felépítését tekintve az interjúvázlat nyolc nagyobb kérdéscsoportban tartalmazott kérdéseket: I. A válaszadó adatai (a válaszadó beosztása, munkaviszonyának kezdete, vezetői beosztásának kezdete, neme, születési éve, iskolai végzettségeinek megnevezése). II. Az intézmény településének jellemzői (település megnevezése, település típusa, a település (régiós, vármegyei, járási kategória szerinti) besorolása, annak hivatalos megnevezése, első alapításának éve, fenntartójának típusa). III. Az intézmény jellemzői (hivatalos megnevezése, első alapításának éve, fenntartójának típusa, működési formája). IV. Átalakuló intézmény- és tevékenységrendszer (változások azonosítása, ennek kapcsán pozitívumok és fejlesztendő területek azonosítása), a szakterület célcsoportjai (annak jellemzői, átalakulása az elmúlt 10-15 év vonatkozásában). V. Közművelődés és humánerőforrás (humánerőforrás bázisa, minőségi és mennyiségi jellemzői, munkatársak hatás- és feladatkörei, a főállású és részmunkaidős munkavállalók, szakmai és technikai munkatársak jellemzői, közfoglalkoztatás tapasztalatai, önkéntes segítők, iskolai közösségi szolgálatosok bevonása, átjárhatóság az egyes feladatkörök között, projekt munkatársak jelenléte az intézményben, szakemberutánpótlás, szakemberképzés, illetve továbbképzés). VI. Kapcsolati háló a közművelődésben (formalizált és informális kapcsolatok jellemzői, azok kialakítása és működtetése, az intézményvezető saját kapcsolati tőkéjének hatása). VII. Társadalomföldrajzi sajátosságok (regionális társadalmiföldrajzi adottságok és tulajdonságok, továbbá azok hatása a közművelődési szakmai tevékenységre, térségi prioritásbeli különbözőségek a válaszadó intézménynél, kulturális tanulási platformok, univerzális és lokális jellemzők a kulturális tanulásban). VIII. Hátránykompenzáció a közművelődésben (hátrányos helyzetű csoportok az intézményben, csoportok számára szervezett programok, szolgáltatások, hátrányos helyzetű csoportokat támogató, fejlesztő munkatárs foglalkoztatása, saját tapasztalatok a

hátránykompenzáció témakörében, lehetséges fejlesztési irányok, pozitív tapasztalatok a kapcsolódó szolgáltatásokról, jógyakorlatok).

Az egyes kérdéscsoportok előtt egy-egy tételmondat, illetve állítás szerepelt, amelyek segítették a témakörök szakaszolását, valamint a vizsgált résztéma bevezetését a beszélgetésbe.

A tartalomelemzés során a dokumentumelemzés kódcsoportjait és kódjait kerestük az interjús átiratokban, illetve új, illetve módosított kódokat (17-25. Covid, pandémia 26. Vezető szerepe) is eredménnyel azonosítottunk.

Az egyes régiók jelölésére – hasonlóan a dokumentumelemzéshez - az alábbi rövidítéseket alkalmaztuk: Észak-Magyarország (ÉM), Észak-Alföld (ÉA), Dél-Alföld (DA), Közép-Dunántúl KD), Nyugat-Dunántúl (NyD), illetve Dél-Dunántúl (DD). Az interjúalanyokat anonimizált formában, V1-V6. jelölésekkel[66] – a régiós jellemzések kivételével –, névtelenül jelöltük.

9.2. Az interjús vizsgálat eredményei

Az eredményes megalapozott elméletalkotás érdekében a dokumentumelemzésben (vö. Kuthy-Megyesi, 2024) vizsgált kulcsfogalmak és KÓDCSALÁDOK mentén vizsgáltuk meg az interjúk átiratait. Az 576 kódolási esemény alatt 278 idézést találtunk, amely valamilyen formában kapcsolódott az általunk meghatározott 16 kódhoz, kulcsfogalomhoz. Az egyes kulcsfogalmakhoz (kódokhoz) és KÓDCSALÁDOKhoz kapcsolódó idézési gyakoriságok: 1. Iskolán kívüli tanulási alaptevékenységek eljárásrendje (TANULÁS, KÉPZÉS) (K1.) – 51 idézés: jellemzően tanulási, tanítási, tudás-, illetve ismeretátadási témakörök. 2. Egész életre kiterjedő tanulás eljárásrendje (TANULÁS, KÉPZÉS) (K1.) – 4 idézés: egész életre kiterjedő és egész életen át tartó tanulási témák. 3. Felnőttképzési tevékenység eljárásrendje (TANULÁS, KÉPZÉS) (K1.) – 9 idézés: képzési témakörök, ide nem értve a továbbképzéseket. 4. Paradigmaváltást követő intézmény- és tevékenységrendszer eljárásrendje (ÁTALAKULT KÖZMŰVELŐDÉS) (K1.) – 33 idézés: az átalakult intézményi körre, az ahhoz kapcsolódó átalakításokra, beruházásokra irányuló válaszok. 5. Főbb célcsoportok (ÁTALAKULT KÖZMŰVELŐDÉS) (K1.) – 18 idézés: az intézmények főbb célközönségére vonatkozó hozzászólások. 6. Főbb tevékenységi körök (ÁTALAKULT KÖZMŰVELŐDÉS) (K1.) – 10

[66] Tekintettel az interjúk szöveges átiratainak személyes közlési jellegére azok szövegközi hivatkozásként az egyes idézéseknél megjelennek, viszont a hivatkozott szakirodalmak között nem szerepeltetjük a dokumentumokat.

idézés: a működési keretekhez, feltételekhez kapcsolódó válaszokat jelöltük kapcsolódó tartalomként (többek között a minősített közművelődési intézmény címre vonatkozó igények).

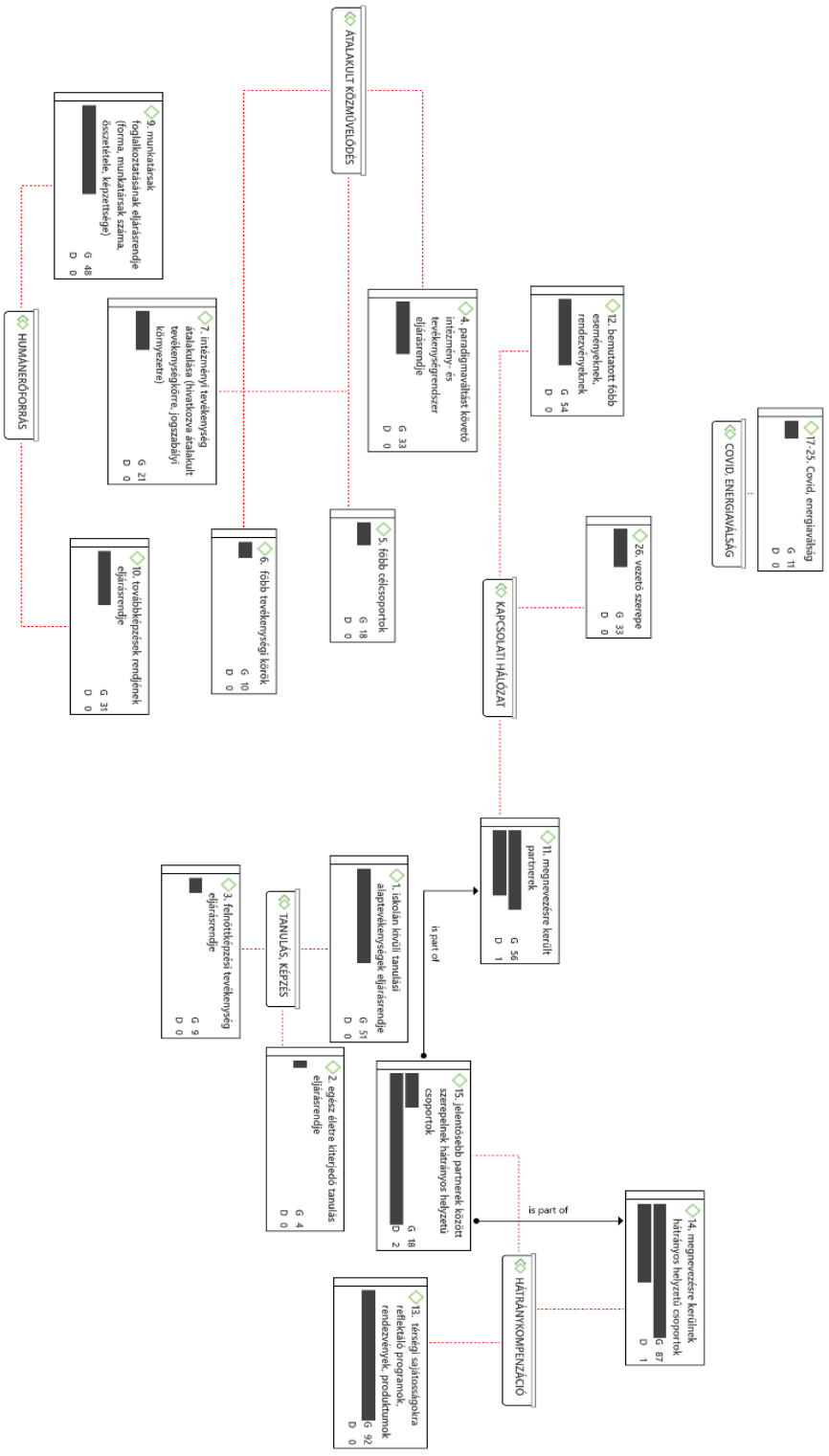
A fentiek alapján a 6. és 12. kulcsfogalmak ebben az elemzésben különválaszthatók lettek. 7. Intézményi tevékenység átalakulása (ÁTALAKULT KÖZMŰVELŐDÉS) (K1.) – 21 idézés: a jogszabályi környezet megváltozása és feltételrendszer átalakulása. 8. Intézmény főbb adatai (megnevezése, képviselője, alapítás éve, fenntartója, működési formája, intézmény telephelyeinek száma, helye, intézmény felépítése, főbb szervezeti egységei) (ÁTALAKULT KÖZMŰVELŐDÉS) (K1.) – eredményeit, adatait külön mellékletben (8. sz.) ismertetjük adatfrissítés céljából, nem kódolt tartalmak. 9. Munkatársak foglalkoztatásának eljárásrendje (forma, munkatársak száma, összetétele, képzettsége) (HUMÁNERŐFORRÁS) (K2.) – 48 idézés: a foglalkoztatott munkatársakra, bevont segítőkre vonatkozó számszerű jellemzők. 10. Továbbképzések rendje (HUMÁNERŐFORRÁS) (K2.) – 31 idézés: a továbbképzésekre, azok jellemzőire vonatkozó válaszokat. 11. Megnevezésre került partnerek (KAPCSOLATI HÁLÓZAT) (K3.) – 56 idézés: a formális és informális kapcsolati hálók tagjai, jellemzői. 12. Bemutatott főbb események, rendezvények (KAPCSOLATI HÁLÓZAT) (K3.) – 54 idézés: a megnevezett programok, események, rendezvények köre. 13. Térségi sajátosságokra reflektáló programok, rendezvények, produktumok (HÁTRÁNYKOMPENZÁCIÓ) (K4.) – 92 idézés: itt elsősorban az univerzális és lokális jellegre irányuló jellemzők, a közművelődés helyi és univerzális sajátosságai. 14. Megnevezésre kerülnek hátrányos helyzetű csoportok (HÁTRÁNYKOMPENZÁCIÓ) (K5.) – 87 idézés: a hátrányos helyzet általánosságban és csoportok szerinti jellemzői. 15. Jelentősebb partnerek között szerepelnek hátrányos helyzetű csoportok (HÁTRÁNYKOMPENZÁCIÓ) (K5.) – 18 idézés: A 11 és 14. kódok metszete. 16-25. Covid, energiaválság (COVID) – 11. idézés: Az alacsony elemszám miatt összevont kódban került vizsgálatra. Kiegészítésre került az energiaválságra utaló hozzászólások idézeteivel. 26. Vezető szerepe (KAPCSOLATI HÁLÓZAT) – 33 idézés: új kódként került bevezetésre, amely a vezetők szerepére vonatkozó válaszokat összegezte. A fenti eredmények tükrében a legtöbb idézetet a térségi sajátosságokra vonatkozólag találtunk (91 idézés), a legkevesebbet az egész életre kiterjedő tanulás témakörében (4 idézés) (5. ábra).

Elemzésünk első részében az első három kérdéscsoport válaszait önálló, táblázatos formában összegeztük (8. sz. melléklet), abból a célból, hogy láthatóvá tegyük azokat az alap jellemzőket, amelyek a válaszadók személyére, az általuk képviselt intézményre és annak földrajzi elhelyezkedésére vonatkozott. Ezeket az adatokat azért kérdeztük meg az intézményektől, mert fontosnak tartottuk ezeknek a frissítését, másfelől volt olyan intézmény, ahol vezetőváltás történt a kérdőíves vizsgálat óta. A táblázat alapján azonosítható, hogy valamennyi intézmény megyei jogú városban, vármegyeszékhelyen helyezkedik el, vezetője

egyetemi diplomával rendelkezik, szakirányú végzettséggel. A vizsgált témák a 8. kulcsfogalomhoz tartoznának, azokat a tartalomelemzés helyett a mellékletben teljes tartalmukban ismertetünk.

Az alapadatok pontosítását követően az egyes kutatási kérdések alapján elemeztük az intézményvezetők véleményét a kulturális tanulás jelenségéről.

5. ábra. Kódok, KÓDCSALÁDOK és idézési gyakoriságok az interjúátiratokban (saját szerk.)

Átalakult hazai közművelődés és célközönsége

A megkérdezett intézményvezetők közül szinte mindegyik egy nehezen gyökeret találó szakmaként látja a közművelődést (ÁTALAKULT KÖZMŰVELŐDÉS). Az egyik válaszadó (V6) szerint a paradigmaváltást megelőző időszakban a közművelődés egy megállapodni alig tudó kulturális szakterület volt, majd a 2010-es évek második felében egy megerősödés, reprofesszionalizáció feltételezhető. *„Az igazolódott vissza, hogy a minőségi kultúrára a közönségnek igénye van, ha ezt az ember ki tudja szolgálni, akkor eredményes tud lenni, nemcsak szakmailag, (…). Mi nem voltunk azok, amíg Ifiház voltunk, amikor kulturális központ lettünk, akkor se voltunk azok, most, hogy Agora vagyunk, igazándiból a helyi kulturális életnek a legmeghatározóbb intézménye vagyunk. Pedig van megyei múzeum vagy színház, van megyei könyvtár, de én azt gondolom, hogy a legflexibilisebb, a legerősebb, a legláthatóbb kulturális vonulatot azt mi képviseljük."* (V6, 2023:2)

Egy másik igazgató (V5) objektivizálásként jellemezte a paradigmaváltás időszakát. Úgy véli a szakterület szétesése, majd átalakulása a szakma érdekérvényesítő képességének hiányából fakadt, amelyet gyengébbnek tart, mint az oktatás érdekképviseletét. Törekedett a szakma alulról kezdeményezni, majd felülről, szakmai szereplők közreműködésével hangot adni szerepének, funkciójának, de ez egy rögös út volt, sokszor eredménytelenül. Úgy látja, hogy hiányos forrás miatt a kultúrára kevesebb finanszírozás jut. Emellett is úgy véli, kialakult egy feltételrendszer. *„(…) objektívebben lett meghatározva az, hogy egy-egy intézményfajta milyen feltételekkel, személyi és tárgyi feltételekkel kell, hogy rendelkezzen, ami, azt gondolom, hogy ez egy jó dolog volt. Meghatározásra került az is, hogy egyes intézményeknél milyen végzettséggel kell, hogy rendelkezzenek, akár vezetők, akár a kollégák, és ennek a százalékos aránya is meghatározásra került. Tehát nem lehetett kulturális központ az, ahol nem volt meg a 30%-os teljes felsőfokú egyetemi végzettségű kolléga, (…) a szakmát, hogy is mondjam, a vidéki településekre is eljuttatni. Tehát ez azt jelenti, hogy egy-egy faluban, kis faluban is, szakképzett kollégát kellett foglalkoztatni, illetve, ha ezt egy falu, egy település nem tudta, akkor 3 település is összeállhatott, és 3 település kellett, hogy egy-egy szakképzett kollégát foglalkoztasson."* (V5, 2023:1)

Jelentős szolgáltatásbeli differenciálás kezdődött. Egy másik válasz (V4) szerint a szakmánknak mindig is megvoltak az alapjai, de azok nem voltak ilyen egységes formában összegyúrva. Egy logikusan felépített struktúra szerint a szakma új kereteket kapott, kialakult egy új szakmai koncepció. *„Fontosnak tartom, hogy lettek ezek a besorolások. Picit furcsa volt, elment az ember olyan helyekre, ki volt írva, mondjuk, művelődési központ, mondjuk, és most esetleg az egy közösségi színtér lett. Tehát én azt gondolom, nagyon fontos volt ez, hogy be*

vannak sorolva a házak, hogy akkor mit kell tudnia. Ugye, bevezették a szolgáltatási tervet, ez az egész erre épül." (V4, 2023:1-2) Az új keretek egyfajta motivációt is adtak az intézményeknek, hogy teljesítsék az elvárásokat. Az egyik válaszadó (V2) egy másik aspektusból közelítette meg a beszélgetést: ugyan az intézményhálózat finanszírozási szempontból kiszámítható módon működött 2010 és 2015 között, de úgy véli egyes intézmények szakmailag mégsem voltak képesek a megújulásra: nem pályáztak, nem alkalmaztak modern szolgáltatási, egyes intézmények a megszokások rabjai maradtak. Azok az intézmények, amelyek a hagyományos működést célozták meg a szakmai megújulás helyett, zuhanórepülésbe kerültek, a szakma ketté vált.

A jogszabályi környezet kialakítása egy másik hozzászólás alapján (V1) elindította a közművelődést a minőségfejlesztés irányába. A válaszadó szerint 2010 után megerősödött az országos hálózat, hivatkozási alappá vált. Az országos szintű beágyazottság egyik jelentős lépése az lett, hogy a közművelődési feladatellátás kötelező önkormányzati feladattá vált, helyi rendeletalkotási kötelességgel. Ennek kapcsán az egyik intézményvezető (V5) megjegyezte, hogy ezt nem mindig fogadták kitörő lelkesedéssel az önkormányzatok. Egy intézményvezető (V3) szerint az Agoráknak a jövő célkitűzéseit szükséges szolgálniuk, nem pedig a 40-50 évvel ezelőtti szakmai célokat kell életben tartaniuk.

Az intézmények a változások során megneveztek olyan területeket, ahol tényleges fejlesztést, megerősödést tapasztaltak. A változások hatására volt olyan intézmény (V6), amely egy lepusztult, elavult házból egy modern Agora épületbe költözött, a helyi kulturális élet reaktorává válhatott. A változással kiemelkedő konstrukciót tudtak létrehozni. Büszkeséggel mesélte az egyik másik vezető (V4), hogy az elmúlt 10 évben intézményüket „sikersztoriként" emlegeti a város. Egy másik régióban (V5) 2010-ben indult meg igazán az átalakulás, ekkoriban a közművelődési terület még a nevelési központhoz tartozott, az iskolai környezettel közösen zajlott a munka. 2013-ban leváltak róluk az iskolák, 2013-2017 között ÁMK formában működött tovább az intézmény, majd 2017-ben az addig szervezeti egységként működő könyvtár is elkerült az tőlük, a sportegység megmaradt, a művelődés önálló egység lett (a gyermekházzal való összevonással egyidejűleg). Ennek a fáradalmas átalakulásnak az eredménye lett, hogy az intézmény jelenleg is számos (10+) telephellyel, kulturális központként működik.

Egy másik intézményvezető (V2) pozitívumként látja a változások indulásakor a pályázatok számát és mértékét. Sokszor ezekben konzorciumi tagként is részt vett szervezetük. A projektek javították az infrastrukturális feltételeket, erősítették a szellemi jellemzőiket. (Újra) megjelentek intézményi szinten is olyan fogalmak, mint önkéntesség, élethosszig tartó tanulás a hagyományos közművelődés mellett. Megindult a szakmai szolgáltatások országos fejlődése,

sokan pályáztak az Agora pályázatokra. Intézményükben nem merték vállalni azt a kötelezettségeket, amelyeket a pályázati felhívás előírt. Pozitívumok között nevezte meg a látogatói számok emelkedését, ebben kulcsszerepet lát a vonzó szolgáltatások biztosításában, úgy véli ez egy szemléletváltás a szolgáltatások között. Szemléletes példaként említi, hogy nem 50 fő jön el egy megnyitóra, mert ingyen van a pogácsa, mint a múltban, hanem pogácsa nincs, de 250 fő eljön kulturális érdeklődése okán. Úgy gondolja, közösségektől függően eltérő infrastrukturális feltételekre van szükség egy intézményben, emiatt szeretnének multifunkcionális tereket a közösségeiknek. Véleménye szerint az eredményes együttműködéshez direkt kapcsolat (társadalmi tőke) kell a közösségekkel, és át kell adni azt a szemléletet, hogy a tevékenységük (a saját motivációjuk megléte mellett) ne csak öncélú, de fejlesztő, ismeretbővítő célú legyen. Erre lehet példa, hogy a nyugdíjas klub ne csak névnapot ünnepeljen az intézmény falai között, de kapjon tájékoztatást az internetes csalásokról. Az alkotó közösségek olyan alkotásokat készítsenek, amelyet széles látogatói kör szívesen megnéz, megtapasztal. A közösségek működése legyen célzott, strukturált, akár írásos keretek között (saját SZMSZ szerinti működés), ebben központjukban kialakulóban van saját gyakorlat.

Egy másik intézmény 2017-ben jött létre Agoraként, több intézmény és cég összevonásával. Ekkoriban elkerült az intézménytől a turisztikai feladatellátás, a gyermekek háza. majd ezek a funkciók később bekerültek a mostani Agora épületébe. Az új (felújított) infrastrukturális háttér megerősítette a szakmai pozíciót. 2021-ben volt az intézményben vezetőváltás, év végén a költségvetési intézmény is megszűnt és létrejött a nonprofit gazdasági társaság (Nkft.). Ez a gazdasági konstrukció jobbnak tűnt, mivel a bevételek jelentős százalékát a saját bevételek biztosítják. A szervezet alá került a korábbi médiaközpont, televízió, helyi hetilap, a fő funkció a közművelődés lett. 2022 nyarán a városi képzőközpont is az intézmény része lett. A vezető az egész folyamatot pozitív változásként látja, az összeolvadással az egyes részterületek erősítik a másikat. Teleházasok a gyermekkoncertek, a 260 fős színházterembe meghirdetett előadások jegyei pillanatok alatt elfogynak. Intézményük a kultúraközvetítői feladatok mellett a városfejlesztésben, város gazdasági fejlesztésében is feladatokat vállal, tagja a települési és gazdaságfejlesztési programnak is.

Egy frissen átvett vezetői feladatokat ellátó igazgató (V3) elmondta, hogy arra törekszik, hogy a munkatársai minél több munkafolyamatra rálássanak, átlátható legyen a működés. Amikor igazgató szerepbe került, egy viszonylag üres intézményt vett át. Eredménnyel pótolták a humánerőforrást, a státuszok feltöltésre kerültek. A szakfeladatokat a végzettségük szerinti speciális tudás alapján egy adott telephelyen (összesen öt helyszínen) látják el a munkatársak. A paradigmaváltás kapcsán elmeséli, hogy szimpatikus számára a kulturális alapú

gazdaságfejlesztés szemlélete, azt gondolja ennek nem tudományosan kellene érvényesülnie, hanem abszolúte gyakorlati szempontból.

Több válaszadó intézménye is Minősített Közművelődési Intézményként működik vagy pályázott, pályázik erre a címre. Ez is hatással a belső működésre. A pályázat olyan magyarországi közművelődési intézményeknek szól, amelyek kiemelkedő minőségfejlesztési teljesítményt értek el. A pályázat része egy intézményi önértékelés elvégzése, továbbá több szakmai előfeltétel (többek között Közművelődési kiválóság modell szakmai továbbképzési program elvégzésének igazolása) biztosítása. (KIM, 2025) Van olyan intézmény (V6), amely 3. alkalommal pályázta meg ezt a címet: ennek eredményeként, saját folyamatszabályozással rendelkeznek. Egy másik intézményvezető (V4) arról mesélt, hogy 2021-ben kapták meg ezt a címet, ennek egyik pozitív hatása, hogy a lakosság véleményezi a szolgáltatási tervüket., A visszajelzések gyűjthetőségével olyan szolgáltatásokat biztosítanak, amelyekre igény mutatkozik. Egyik további válaszadó (V5) beszámolt arról, hogy 2015-ben az intézmény még általános művelődési központként szerezte meg a minősítést, jelentős energiabefektetés mentén. Sajnos a 2017-es átalakítással ezt a minősítését az intézmény elvesztette. A jövőben pályáznak a címre, ami majd sok munkát és dokumentációt jelent, de ennek nagyon sok pozitív hozadéka is van, többek között az intézmény megítélésében.

Mindezek pedig jelentős hatással vannak az intézmény későbbi érdekérvényesítésére. Két további vezető (V1, V2) is pályázati szándékáról számolt be az adatfelvételkor, az egyik intézmény (V1) a pályázat összeállításával elkészült, a másik intézmény (V2) vezető elmeséli, hogy tervben van a pályázati anyag benyújtása. „*Ez, szerintem, ez abszolút sikertörténet, most szeretném, hogyha minősített közművelődési intézmény címre mennénk, ugye, én is auditor vagyok, én már tavaly elindultam volna, de még a szakmai vezetőnk nem volt elég bátor(…).”* (V2, 2023:5) Úgy véli, amikor elnyerik a címet, fejlesztési lépcsőhöz érnek .

Interjús beszélgetéseink során kértük a vezetőket, fogalmazzanak meg intézményi fejlesztési feladatokat. Van olyan intézményvezető (V6), aki elmondta, hogy a személyes ismeretterjesztés, az élőszó varázsa hiányzik a szakmából. Hasonlóságot lát ebben a néptanítóval, régi népművelővel, ahol a tudást a szakember vitte el élőben a társadalom tagjaihoz. Ilyen lehet például a műszaki ismeretek terjesztése, úgy látja a saját városában ennek nincs elit csoportja, nincs közössége. Azt gondolja, ebben megoldást jelenthetne az is, ha a saját közösségeik tematikusan átstrukturálásra kerülnének. Úgy véli hiányzik a márkázás a szakmából: az intézmények helyi pozíciójának megerősítésre szükség mutatkozik. Szóba került (V5), hogy nagy igény lenne hazai és nemzetközi pályázati lehetőségekre, amelyekből többek között gyermekprogramok, tudásbővítés valósulhatna meg. Hasonlóképpen az anyagi korlátok felszámolásában látja a fejlesztési irányokat egy másik igazgató (V4). A pandémia, majd az

energiaválság miatt a rezsiköltség jelentősen emelkedett, de eközben az intézményből elszoktak az látogatók. Egyszerre mutatkozik tehát feladat a visszacsalogatásukra, illetve ahz intézményi bevételek növelésére.

Az egyik kulturális központban (V2) bár a szolgáltatások minőségfejlesztésével jelentősen nőtt a látogatói létszám, továbbra is van olyan városrész, ahol az adatfelvételkor nem tudták bevonni egyes településrészek lakosait az intézménybe. Van olyan szolgáltató (V3), ahol a telephelyek állapota vegyes, felújításra szorul. Az infrastrukturális fejlesztési szükség mellett a gyengébb szakmai tulajdonsággal rendelkező munkatársak képzése, fejlesztése is egy jövőbeli feladat. Mindezekhez az anyagi lehetőségei az intézménynek korlátozottak. Egy másik kulturális központ (V1) szeretne még a minőségfejlesztés területén dolgozni, szintetizálni a szakmai heterogenitást. Az adatfelvételkor több szervezeti kultúrából érkeztek hozzájuk a munkavállalók. *„… minőségfejlesztő munkát folytatunk, most a kibővülés, a szervezeti kinövés után a minőségfejlődés felé szeretném, ha megerősödne, (…) lényegében 4 irányból érkeztek munkavállalók, és ott a szervezeti kultúrát egybe kellett fésülni."* (V1, 2023:3) Családbarát munkahely és szolgáltatóhely szeretnének lenni, erre pályáznak. Fejlesztéseket terveznek a robotizáció – digitalizáció területén, annak érdekében, hogy a hagyományos értékek megőrzésével és ápolásával egyidejűleg a 21. század irányába is tegyenek lépéseket. Elmondja, hogy régen ebben erős volt a közművelődés, ma már a 11-12 éveseknek jobb az otthoni számítógépük, mint amilyen eszköz apparátussal rendelkeznek az intézmények.

A célcsoportok között minden korcsoportú és élethelyzetű társadalmi réteg megnevezésre került. Az egyik igazgató (V6) elmesélte, hogy fő célcsoportjuk a család. Komoly teher lett a gyermekek, fiatalok bevonása, az egész napos iskola miatt. Ennek a korcsoportnak a hétköznap délutánjai az iskola falai között telnek. Emiatt az iskola elvonja az általános iskolai korosztályt az intézménytől, a középiskolai korosztály pedig alapból nagyon nehezen megszólítható. A lakótelepeken az elöregedés jellemző, a középkorú felnőttek dolgoznak, elfoglaltak. Az időseket a Covid megtizedelte – a közösségeik egyharmada (25-30 közösség) emiatt szűnt meg és további 2-3 csoport megszűnése is prognosztizálható. Hasonló tapasztalatokról számolt be egy másik vezető (V4). Minden korcsoport célcsoportjuk, a teljes spektrumot lefedik. Elmondása alapján a középkorúak és az idősek a legjellemzőbbek. Utóbbiak nagyon aktívak (jó példa a Szépkorúak Akadémiája, az idősügyi tanáccsal közösen előadássorozatot szerveztek, 70-80 fős törzsközönséggel), de sajnos létszámadataikat a pandémia kettétörte, hiába tevékenyek, ha számszerűségükben fogyatkoznak. 2014-ben építették át az intézményt, majd 2019-ig egy óriási felfelé ívelő időszak volt, a pandémiával és az energiaválsággal az előrelépések mérséklődtek.

Egy másik beszélgetésben elhangzott, hogy az érintett intézmény (V1) minden korosztályt szeretne bevonni: baba-mama foglalkoztató, tornafoglalkozások, tánc, oktatási tevékenység is helyet kap az intézményben, van egy 1 000 fős nagytermük is – sokféle adottságú tereik és épületeik vannak (ilyen többek között egy KRESZ-park, egy átalakított víztorony és egy sportház is). Nem jellemző a differenciálás a korosztályok között, minden telephelyen minden korosztálynak van célzott program, tehát az egyes helyszíneken nincs ilyen formában korosztály szerinti szolgáltatás: a felzárkóztató foglalkozástól a fejlesztési tevékenységig, a kertvárostól a lakótelepig biztosítanak szolgáltatást.

Egy válasz példájából megtudjuk (V5), hogy van, ahol az óvodás és egyetemista közötti korosztályoknak szóló szolgáltatások a dominánsak. Ez nem jelenti azt, hogy nem szólítanak meg mindenkit, de tapasztalataik alapján a középkorúakat (40-50 éves korosztályt) a legnehezebb bevonni a vérkeringésbe. Vannak gyermekcsoportjaik, ifjúsági színjátszókörük, működik az intézményben nyugdíjas klub. Úgy gondolja, hogy a megfelelő eseményekkel az aktív munkavállalók korcsoportját is meg lehet szólítani (ilyen lehet egy színházi előadás, egy stand-up est), de alapvetően változást és többletfeladatot lát a célcsoportoknál: nehezebb bevonni a középkorúakat, mint 10-15 éve, mindenki rohan, siet, elfoglalt. Korábban több idő volt a közösségi részvételekre. Egy igazgató (V2) személy szerint nagy szerepet lát a fiatalok bevonásában, feladatuknak tartja tehetséggondozásukat. Látja maguknál a változást az elmúlt 10 évben, több a fiatal, aminek nagyon örül. Jelen vannak nyugdíjasok, de nem nő a létszámuk. Törekszenek a lakosság megszólítására szórakoztató, populáris nagyrendezvényekkel (pl. Ruzsa Magdi koncert), majd a kultúraközvetítő funkció mentén kiajánlják számukra a magaskultúrát célzó programokat (pl. akusztikus koncert) is. Ez a módszer működik, a szakköreik, klubjaik minden társadalmi helyzetű személy számára látogatottak, anyagi, társadalmi helyzettől, tőkétől függetlenül.

Máshol is (V3) széles a spektrum, lefedi a 2 és 100 év közötti lakosságot. Működik közel 100 évesekből álló művelődő közösség is, de jelen vannak az intézményben az aktív munkavállalók is. A Covid alatt érthető okokból nem volt ennyi programlehetőség, de tapasztalataik szerint egyre többen látogatják telephelyeiket. Náluk minden helyszínnek más funkciója van, tudatos szakmai döntés alapján. Telephelyeiket szakmai vezetők irányítják. *„(…) mind az ötnek kimondottan strukturált feladata van, tehát nem ad hocra szervezünk ilyet, olyat, amolyat. Például egy példa: van a Hangfoglaló pályázat, és akkor abban vannak olyan koncertek, amik pontosan ennek a huszonéves vagy tizenakárhány éves korosztálynak való. A *****-ház udvarán van egy nagyon cuki kis helyszín. Ilyen kis koncerteknek, aminek olyan 150-200 fő a befogadó képessége, azokat egyrészt, tehát oda szervezzük kimondottan. De hogyha van egy olyan jellegű koncert, ami már komolyabb, azt ide. A gyerekkoncert, az megy föl a*

*****ba."* (V3, 2023:4) A programszervezés során tekintettel vannak az adott helyszín hagyományaira és adottságaira, tudatosan valósítják meg helyben a közművelődési tevékenységeket.

A humánerőforrás jellemzői

A V. kérdéscsoportban a hazai közművelődés munkavállalói és közreműködői körének jellemzésében kértük a válaszadók segítségét (HUMÁNERŐFORRÁS). Abban minden válaszadó egyetértett, hogy a bérhelyzet a szakterületen nagyon alacsony. Az egyik vezető (V4) elmesélte, hogy csak a saját intézményüket az utóbbi egy évben 8-10 ember hagyta ott a bérszínvonal miatt, a munkatársak közül sokan minimálbéren vannak. Véleménye szerint a szakma ebből a szempontból végstádiumban van. Elmondta azt is, hogy volt, aki több mint 20 év után, az anyagi megbecsülés hiánya miatt váltott a területről. Újak pedig sajnos nem nagyon akarnak jönni. Ha jönnek is, pár hónap után jellemzően távoznak. A szakterületen magas a fluktuáció. Ezzel kapcsolatosan a városnak is készítettek egy beadványt.

Egy másik intézményvezető (V6) szerint is tragikus a humánerőforrás helyzete. Megerősítette, hogy mélységesen mélyen vannak a fizetések, úgy véli hitből nem fogja ezt a szakmát választani egy fiatal. A munka törvénykönyvére való átállás a közalkalmazotti jogviszony helyett hozott pozitívumokat a szakterületen, de nem oldott meg sok nehézséget. Ezzel párhuzamban negatív gazdasági hozadéka lett a pandémiának és az energiaválságnak is, valamint a pénzromlásról eredő infláció is nehezen kompenzálható az elérhető béremeléssel. Félő, hogy alig lesz szakember idővel, aki a területen marad, vagy akit a bérigényei alapján fel tudnak venni. Ezt erősítette meg egy másik hozzászólás (V1) is, aki komoly szakmai előre lépések dacára is hatalmas pályaelhagyásra hívta fel a figyelmünket. V1 szerint azok, akik megszerzik a képesítést, kis idővel a diplomaszerzést követően már nem a szakmában dolgoznak. *„(…), vidéken jelent elsősorban problémát, hogy ez meglegyen, és nem csak a vidéki falvaknál, hanem a vidéki kisvárosoknál is erőteljes probléma, sőt, lehet, hogy ott még erőteljesebb, hiszen ha már vidéki városról van szó, akkor intézményrendszert kell fenntartani, ahhoz viszont szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkező kollégát is kell hozzárendelni, tehát nem elég csak a felnőttképzés elvégeztetése egy középfokú végzettségű szakemberrel, hanem hogy ott felsőfokú végzettség is kell, és konkrétan gyakorlati tapasztalatom van erről, mert hogy meghívott szakértőként részt vettem most ****** település igazgatói pályázatában. Ez egy, hát, 3000 fős város, és háromszor kellett nekifutni egy éven belül, mire sikerült végre nagy nehezen összehozott szavazással intézményvezetőt találni, mert, hogy 2 körben eredménytelen volt a pályázat, egyszerűen nem volt szakember, aki jelentkezzen, (…) azt gondolom, hogy ez talán országos helyzet lehet."* (V1, 2023:5)

V2 a humánerőforrás jellemzőiben nagy különbséget látott az egyes szolgáltatástípusok között. Úgy tapasztalta, hogy a gyakorlati időre vonatkozó előírás is nehezíti a szakemberfelvételt. Nehéz olyan munkaerőt találni, akinek egyetemi szintű végzettsége és 5 év szakmai tapasztalata van, a jelentkezők köre nagyon heterogén. Sokszor amiatt nem tudnak felvenni egy vezetőt, mert nem rendelkezik a megfelelő évnyi tapasztalattal. Bizonytalan abban, mi lenne az ideális megoldás: ha ebben engedékenyebb lenne a szakterület, lehet, hogy kinyílna Pandora szelencéje. Szakmai véleménye szerint a megfelelő tapasztalat sokkal fontosabb lenne, mint a szakirányú diploma. A gyakorlat jelentőségét erősítette meg egy másik hozzászóló (V3) is, aki kiemelt jelentőséget tulajdonít a társadalmi tőke meglétének is. *„(…) jó szakember alatt nem azt értem, akinek a diplomája tökéletesen "odavág", hanem azt, aki gyakorlatias. (…) olyanokkal szeretünk dolgozni, akik nem, hogy nagy a gyakorlatuk, rutinjuk, de az ismeretség* [is meg van]. *Tehát hogy meglegyen az ismeretségi köre, mert az a legnagyobb kincsünk!"* (V3, 2023:4) Mindezek mellett megjegyzendő, hogy volt (V5), aki örvendetes tényként számolt be arról, hogy intézménye humánerőforrásbeli ellátottsága egyre jobb.

Volt olyan intézmény (V4), ahol szinte minden státusz betöltésre került, és így is minimális létszámmal dolgoznak, a vezető magyarázatként elmondta, hogy létszámkeretük nagyon szűkös. A témában pozitív tapasztalatokról számolt be V5, elmesélte, hogy jellemzően szakemberek dolgoznak a közművelődésben, van egyetemi képzés a településükön, sem a közművelődési szakemberekkel való ellátottságában, sem a technikai személyzetben nincs hiány. A technikai feladatoknál a takarítást saját munkavállalóik látják el, akik alkalomszerűen más (pl. ruhatárosi) feladatokat is elvégeznek. Régebben próbálkoztak azzal, hogy egy cég biztosította a takarítást, de belátták, hogy jobb, ha valaki napi szinten jelen van az intézményben. Mennyiségi és minőségi jellemzői szerint is elégedett a humánerőforrással. Felvetésével V1 is egyetért.

Egy igazgató (V2) elégedett a kollektívával, volt egy átalakulás az intézményben, azok maradtak, akik dolgosak, dolgozni akarnak, sok a lelkes munkavállaló. Szerinte hiába van meg valakinek az egyetemi végzettsége, lehet, hogy alkalmatlan a munkára. Épp emiatt náluk szervezői munkakört bárki betölthet, nem kérnek hozzá egyetemi végzettséget. A takarítási feladat kapcsán elmondja, hogy azt külsős takarítócég végzi. Beszélgetésünk során V1 elmondta, hogy az összevonások miatt jelentősen megnőtt a munkavállalói létszámuk: korábban az intézmény munkavállalói létszáma 30 fő körül volt, jelenleg (adatfelvételkor) 57 fős apparátussal dolgoznak. A takarítói munkakört nem tudják teljes létszámban betölteni, az adatfelvételkor egy ilyen munkakörű munkatársuk volt. A „műszakjuk" 5 fős, akik a technikai feladatokért (pl. pakolás, világítás, átalakítás, logisztika területe) felelnek, ez szintén kevés sajnos a feladatok mértékéhez képest. Minőségi jellemzők alapján úgy látja, jól állnak, a

közművelődési területen mindenkinek van felsőfokú végzettsége (az ügyvezető és egy másik közművelődési munkatárs doktori képzésben is részt vesz). Munkatársai folyamatosan képzik magukat. Hasonlóan elégedett a munkavállalói létszám mennyiségi jellemzőivel V3. Elmondta, hogy a minőség még fejleszthető, de nagyon sok a pozitív előrelépés, egy rossz hangulatú intézményből jutottak el a mai állapotig.

Sajnos olyan tapasztalatok is voltak, ahol (V6) háttérfeladatokat ellátó munkatársak (hangtechnika, fénytechnika) végzettség nélkül látják el a feladataikat, ami komoly (kényszerszülte) kockázatvállalás. Nincs meg a villanyszerelői képzettsége a munkatársaknak, sőt, van, hogy az érettségije is hiányzik a munkatársak, és mégis magasárammal dolgozik. 1200 óra az OKJ-s képzés, a vezető nem tudja elküldeni a munkatársat a képzésre, nincs a képzésre pénze sem a munkatársnak, sem az intézménynek. A pandémia alatt kezdeményezték, hogy el lehessen végezni online. *„Válasz sem érkezett rá, pedig akkor kétszer fél évünk volt arra, hogy kiképezzük a hang- és fénytechnikusainkat online (…).”* (V6, 2023:6)

Az intézményi feladatok differenciáltsága eltérő. Alapvetően abban egyetértettek az intézményvezetők, hogy strukturáltságra szükség van. Abban viszont, hogy az egyes feladatkörök, akár telephelyek között van-e átjárhatóság, jelentős vélekedésbeli különbséget találtunk. Volt (V2), ahol erősen differenciáltak voltak a feladatok. A működés alapja az a szemlélet, hogy mindenki lehetőség szerint azzal foglalkozzon, amihez ért, legyen az marketing, közösségszervezés. A feladatkülönbségek miatt kialakuló súrlódásokat törekszenek áthidalni, ennek egyik módszere, hogy mindenki kötetlen munkarendben dolgozik, nem vezetnek jelenléti ívet, lehetőség szerint komfortos munkakörülményeket teremtenek.

Az erősen lehatárolt feladatfelosztást egy másik válaszadó (V1) is támogatta. Intézményükben teljesen el van különítve az adminisztráció és a pénzügy, a technikai és az üzemeltetési feladat, a közművelődés és a marketing is önálló területek. A munkatársak három divízióban dolgoznak, három igazgatóság alatt. Koordinátori rendszer jellemző egy másik intézményben (V6): a koordinátorok feladata azonos a más intézményekben foglalkoztatott osztályvezetők, telephelyvezetők feladataival (ők irányítják a kommunikációt, a közösségi telephelyeket, az üzemeltetést, illetve két további telephelyet), az vezetői feladatokat összesen három igazgatóhelyettes és öt koordinátor látja el, akik szakmai végzettséggel rendelkeznek. V6 szerint mindezekkel együtt a 10 évvel ezelőttihez képest sokkal gyengébb az általános szakmai ellátottságuk. Az átjárhatóságot csapatban tudják megoldani: közösen vállalt feladatok esetében van átjárhatóság, helyettesítés, ugyanakkor az a tapasztalatuk, hogy a munkatársak önállóan szeretik megoldani a feladataikat, akár azzal a kockázattal, hogy nem fognak mindenhova odaérni, mindent maradéktalanul teljesíteni. Tanulószervezetként működnek, vannak belső tanulási folyamataik, vannak belső képzéseik.

Összefüggő folyamatokat lár a humánerőforrás szervezésében V5. Náluk az egyes munkakörökben hasonlók a feladatok, megoldható a helyettesítés, átjárhatóság. A technikai munkatársak (fénytechnika, hangosítás, „pakolós fiúk") körében ez különösen igaz, hiszen vannak beltéri és szabadtéri eseményeik (vagy pl. szalagavató) is, emiatt gyakran vannak mozgásban munkatársaik. A szakmai tevékenységek esetében kismértékű a differenciálódás. A munkatársak specializációjának alapját a személyes kompetenciák adják. Elégedett ezekkel a jellemzőkkel.

Van (V4), ahol az igazgató beszámolója alapján csak átjárhatóság van az intézményben, ez létszükséglet működésük szempontjából. Tapasztalatai alapján hiába adott egy szervezeti hierarchia, ha feladat van, mindenki ellátja azt a munkát, amit szükséges. Nem csak a munkakörök között van átjárhatóság, de a telephelyek között is, mindenkinek be kell segítenie mindenütt. *„Ha az lenne, hogy én szakmai munkatárs vagyok, és én a szakmámat csinálom, akkor megint csak bezárhatjuk a kaput. Tehát itt én is nagyon sok mindent csinálok, a kollégák is, tehát most is pl. a kollégával pakolok, pakolok, pakolok, mert aki elmegy, volt egy terem bérleti rendszerére, ami nekünk több tízmillió forintos bevételünk van belőle, tehát nagyon komoly cégekkel tárgyalunk, biztosítunk helyet.."* (V4, 2023:6) A lekérdezéskor 49 státusz volt az intézményben, 18 telephelyen, ebből 13 folyamatosan nyitva tart, csak az átjárhatóság alapján tudnak eredménnyel fennmaradni, szolgáltatni.

A részmintában szereplő intézményekben a teljes munkaidőben való foglalkoztatás a jellemző foglalkoztatási forma. Három intézmény számolt be a főállástól eltérő foglalkoztatási formákról. Egy intézményben (V1) a közművelődési területen a titkárnő (egy fő) részmunkaidős, saját kérésére. V4 intézményében két részmunkaidős munkatárs dolgozik (a 49 alkalmazott közül). Egy további intézmény (V2) is támogatja a hagyományos, 40 órás foglalkoztatástól eltérő formákat, akkor, ha a munkavállaló életkörülménye ezt megkívánja: van részmunkaidős foglalkoztatás és távmunka is náluk. *„Nekem ezzel semmi gondom nincsen, a feladat, nyilván olyan feladatra vesszük fel, ami nem akadályozza ezt a munkát."* (V2, 2023:9)

Három intézményben (2023-ban) nem volt közfoglalkoztatás (V1, V2, V3). Közülük volt olyan intézmény (V2), amely adott le közfoglalkoztatási igényt a munkaügyi központnál, de még nem közvetítették ki a közfoglalkozatottat. Elmondja, ha vannak ilyen formában segítőik, jellemzően ügyelői feladatokat látnak el. V3-nak egy korábbi munkahelyéről volt saját tapasztalata ezzel a foglalkoztatási konstrukcióval. Úgy látja éhbérért dolgoznak a közfoglalkozatott munkavállalók, amiért nem lehet sok feladatot elvárni tőlük. A harmadik intézmény vezetőjének (V1) alapvetően jó, de nem munkáltatói tapasztalatai vannak a közfoglalkoztatásról.

Három intézményben (V4, V5, V6) volt közfoglalkoztatás a lekérdezéskor, a kapott visszajelzések vegyesek voltak az érintett interjúkérdésekre. Volt (V4), ahol óriási segítség a közfoglalkoztatottak jelenléte, folyamatos az igényleadásuk. Közreműködnek a takarításban, udvari, gondnoki feladatok ellátásában, minden hétköznap 8 és 16 óra között dolgozhatnak, jellemzően 3-6 fő. A kulturális közfoglalkoztatással nagyon jó tapasztalatuk van, innen van a titkárnőjük is, aki kéősbb egy nagy telephely vezetője lett, felsőfokú végzettséget is szerzett. Más foglalkoztató (V6) is nagyon jó tapasztalatokról számolt be: az adatfelvételkor négy közfoglalkoztatottuk volt.

Projektmunkatársai két szervezetnek (V1) voltak. Eredetileg négy főt foglalkoztatottak egy TOP pályázat terhére, amely a végéhez közelített a beszélgetéskor. Az érintettek korábban nem voltak a kulturális központ munkatársai, de terv szerint ketten a projekt után is az intézménynél maradnak. Egy másik igazgatónak (V6) is volt TOP pályázat kapcsán volt közreműködő segítője. A témában olyan visszajelzés is érkezett a válaszok között (V3), hogy bár projekt terhére nem foglalkoztatnak senkit, a projektszemléletet alkalmazzák. *„(…) most azt vezettem be, hogy ha van egy olyan nagyobb rendezvényünk,(…) hogy nem programszervezőnk van, hanem projektvezető, és akkor ezt felfogjuk úgy, kvázi, hogy projekt.*" (V3, 2023:7) Egy másik intézmény (V6) projektmenedzsment applikációt alkalmaz a feladatok és folyamatok követésére.

Megosztotta a véleményeket az iskolai közösségi szolgálat. Volt (V6), aki szerint ez egy álmegoldás, ugyan népszerű helyszín intézményük, de a szolgálat után nem jönnek vissza a diákok segíteni, ismételten (a szolgálat igazolt teljesítése után) már nem bevonhatók. Hasonlóképpen rossz élményekről számolt be egy másik igazgató (V4) , hozzátéve, hogy saját gyermekei is más intézményben teljesítették az 50 órás kötelezettséget. A negatív tapasztalatok mellett volt olyan válaszadó (V5), akinek pozitív tapasztalatai voltak a témában, különösen a nagyrendezvények kapcsán nagy segítség a közösségi szolgálatos fiatalok jelenléte: segítenek jegyet szedni, besegítenek a ruhatárban, családi nap esetében a szervezők munkáját támogatják, végig járják a közművelődés stációit. Más szolgáltató (V2) is népszerű fogadóhely. Van olyan iskola, amelyik célzottan őket keresi fel a szolgálat teljesítésével. V1 intézményének szinte az összes helyi (városi) középiskolával van iksz megállapodása (15 intézménnyel a tizenhatból). A diákok náluk az art moziban teljesítik a szolgálatot, jegyet szednek, tájékoztatják a nézőket. Olyan intézmény (V3) is akad a részmintában, ahol még a lekérdezéskor nem volt közösségi szolgálatos, de szívesen kipróbálná annak vezetője ezt az együttműködési lehetőséget, érkezett is már hozzájuk ilyen megkeresés.

Az önkéntes segítők kapcsán volt (V4), ahol alkalomszerűen, egy-egy rendezvény esetében veszik igénybe a segítségüket. Itt informális az együttműködés, ha van feladat,

bejönnek segíteni, majd elmennek, nem szerződnek le. Hasonlóképpen egy másik kulturális központnál (V5) nagyságrendileg 10-15 önkéntes segít. Animátori, közreműködői feladatokat látnak el (például legós, társasjátékos eseményeken, közösségi programokon). Figyelemfelkeltő intézményi gyakorlat V6 intézményében az időskori (szenior) önkéntesség, annak közösségmegtartó és tevékenységnövelő funkciójával. Nagyon pozitív tapasztalataik vannak ebben, szépkorú önkénteseik 10 éve vannak jelen belvárosi épületükben, most 65-70 évesek, tartós közösségként végzik a feladataikat, képzésük is volt. Az idősek mellett fiatal önkéntesek is segítik a munkájukat: épületük otthont ad a városi diákönkormányzatnak.

Az önkéntes menedzsment intézményesülésnek valamilyen formájának tapasztalatairól két vezető mesél. Az egyikük (V1) épp az adatfelvétel előtt egy héttel regisztrálta be az önkéntes regisztrációs felületre a kulturális központot. Elmondta, hogy előtte is volt regisztrációjuk, de az intézmény jogutód nélkül szűnt meg, a társaság még nem volt bejegyezve. Városuknak van önkéntes stratégiája is, a stratégiát előkészítő munkacsoportnak, amely félév alatt állította össze a dokumentumot az Agora tagja is volt. Regisztrált, szerződéses önkéntese emiatt nem volt az utóbbi időben náluk, de van fiatal, aki időközönként a televízióban besegít. Sőt volt, akiből idővel diákmunkás is lett szervezetüknél. V2 intézményénél több mint 200 önkéntes van, akik szerződéses jogviszonyban segítik a munkát. A városi nagyrendezvénynél létszámuk 50-80 fős. Az önkéntesek motiválására, szervezésére heti 20 órában önkéntes koordinátort is foglalkoztat az intézmény, és évente egyszer megszervezésre kerül a Köszönöm parti, ahol megköszönik az önkéntesek munkáját. *„Az önkéntességnek, szerintem egyetlen egy kulcsfontosságú tényezője van, a rendszeresség. Tehát ha valaki elkezdi, akkor tessék rendszeresen csinálni. Tehát ne hektikusan, sok időmbe tellett, tehát megcsináltuk a Facebook csoportot, amit fejlesztünk, és amin folyamatosan adjuk az információt, végre a kollégáim megtanulták, hogy nem úgy, hogy keresünk önkéntest, hanem konkrétan mondjuk meg, hogy május 13-ára, a divatbemutatóhoz keresünk önkéntes 3 modellt, kettő öltöztetőt, (…) és ettől eddig tart(…).”* (V2, 2023:10)

Az önkénteseknek biztosítják a munkavédelmi oktatást, kapnak tájékoztatják a feladatokról, jogaikról. Folyamatosan kapnak motivációs tréninget és a tevékenységükért elismerés jár, a város polgármestere közreműködésével (év önkéntese díj van, junior, szenior). A fenti pozitív és nyitott példák mellett olyan kulturális központ (V3) is akad, ahol egyáltalán nincsenek önkéntesek segítők.

Minden megkérdezett egyetértett abban, hogy a képzések hasznosak munkatársaik, közreműködőik számára. Annak ideális formájáról azonban nem egyeztek a válaszok. Az egyik legnagyobb intézmény (V6) vezetője kötelezővé tenné, hogy 35-40 éves korban minden szakember szerezzen egy további, bármilyen diplomát, tudásbővítési céllal. *„(…) nem írunk, a mi szakmánk nem ír, nem lehet ostorral se rávenni arra, hogy képes legyen a napi gondjain*

túlmenni, és valami összegzést csináljon! Ha csinálunk is ilyet, akkor elkezdünk szociológiát csinálni, és táblázatokat, és nem tudom én, diagramokat." (V6, 2023:10) A továbbképzések kapcsán szerinte jó lenne, ha azok jelenléti képzésekként és nem okos- vagy informatikai eszközhöz között formában valósulnának meg. Az egyik válaszadó (V4) nagy szükségét látta az alapszak és a mesterszak létrejöttének. Meglátása szerint nem elég erre a felnőttképzés, indokolt a felsőoktatási szakember képzés. A továbbképzéseknél még vannak bizonytalanságok, pontatlanságok. Kulturális központjának van beiskolázási terve, de sajnos sok a térítéses képzés, amihez nem tudnak munkáltatóként hozzájárulni. Erről nem rendelkezik külön jogszabály, nem tud dedikált forrást szánni az intézmény a továbbképzéseken való részvételre. A munkatársak fejlesztésére van belső tréningjük, felmérik az igényeket és pályáznak költségeik fedezésére.

Egy másik vezető (V5) szerint időről időre változások vannak a szakmán belül is, elengedhetetlen a tudásbővítés, tudásfrissítés. Érdemes az újfajta metódusokat megismerni. Egyetértett abban, hogy a legnagyobb nehézség a költségviselés. Szakmai szempontból az egyik igazgató (V2) fontosabbnak tartja a gyakorlatot és a szakmai személyiséget, mint a szakirányú felsőoktatási képzést. Úgy véli az egyetemen szerzett tudás is hozhat olyan paradigmát, ami segíthet indikálni változásokat, de arra a munkatársakat is fel kell készíteni, pl. továbbképzéssel. Nem támogatja, hogy minden munkakörhöz diplomára legyen szükség. Sőt kockázatot lát abban, hogy további végzettséget szerez egy-egy munkatárs, félő, hogy a diplomaszerzés után rövid időn belül felmond a kolléga. Fontosnak véli a gyakorlatot. Sokszor az egyetemről kikerülőknek nincs gyakorlati tudásuk a közművelődési feladatokról. Elmondta, hogy szívesen fordítanának továbbképzésre forrást is, de erről nem az intézmény, hanem a fenntartó, az önkormányzat dönt. Egy intézményvezető (V1) szerint fontos, hogy az egyetemi képzés mellett a felnőttképzési rendszer is működjön, kell az impulzus a munkatársaknak, a képzési alkalmak lehetőséget teremtenek a hálózatépítésre.

Három intézménytől visszajelzést kaptunk az egyetemi hallgatók jelenlétéről, a gyakorlatokhoz, duális képzéshez, pályakezdők foglalkoztatásához kapcsolódó tapasztalataikról. Egy vezetőnek (V1) nagyon jó élményei voltak a témában. Többen a közösségszervező képzésből jöttek hozzájuk munkatársnak, az adatfelvételkor is három fő töltötte náluk aktuálisan a 80 órás gyakorlatát. Intézményük két munkatársa odaadó tanár a helyi egyetemi képzésben. Volt olyan kulturális központ (V3), amely az adatfelvételkor újra egyetemi gyakorlati hely lett, rekreáció szakos hallgatók érkeztek az intézménybe, elégedett volt velük az intézményvezető. Általános tapasztalatként elmondta, hogy azok, akik kikerülnek az egyetemről pályakezdőként, megdöbbennek a tényleges intézményi élménytől. Nagyon vegyes tapasztalataik voltak a kezdők betanításával: ha van 3-4 gyakorlott szakember, akkor

kitanítják a jelöltet, szívesen vállalnak fel ilyen kihívásokat. De ha nincs megfelelő apparátus, akkor nehézségeket okozhat a tapasztalatlan munkaerő jelenléte.

Duális képzés kapcsán vállalt feladatokat és szerzett tapasztalatokat a harmadik intézmény (V2). A vezető meglátása szerint rengeteg energiát igényel a gyakorlatvezetés, nehezen értik az intézményi kereteket a hallgatók (fenntartó szerepe, dokumentációs fegyelem, hivatali út fogalma). Tapasztalata szerint mire ezeket elmagyarázhatnák, a gyakorlat véget ér. A képzési rendszerben a hallgató heti három napot volt az intézményben, kettőt az egyetemen, nehezen tudtak humánerőforrást tervezni. „*Te itt vagy velünk hétfőn, kedden, és van egy csütörtöki rendezvény, de te szerdán az egyetemen kell, hogy legyél!", meghaltunk. Tehát ez nem működik."* (V2, 2023:8) Az eredményességben szerepe volt annak is, hogy milyen időszakban teljesítették az érintettek a gyakorlatukat. Náluk jellemzően nyáron jönnek, ez nem egy ideális időszak a válaszadó szerint, tavasszal sokkal életszerűbb tapasztalatokat szerezhetnének a hallgatók.

Formális és informális kapcsolati háló

VI. kérdéscsoportunkban az intézmény formális és informális kapcsolati hálóját, társadalmi tőkéjének jellemzőit vizsgáltuk (KAPCSOLATI HÁLÓZAT). Elsőként a formális kapcsolatokat jellemezzük.

Az egyik válaszadó meghatározó szereplő a szakmában, első számú formális kapcsolatuk a KKOSZ (Kulturális Központok Országos Szövetsége). Intézményük munkatársnője a szervezet titkára, a kulturális központjuk igazgatója (interjúalanyunk) a KKOSZ elnöke, 10 éve viszik a szervezetet, az intézmény a szervezet dokumentált központja. A részmintában szereplő valamennyi intézmény tagja a szervezetnek, közülük az egyik intézmény egykori vezetője a szervezetnek a múltban elnöke is volt. Sőt, amíg működött ennek az érdekképviseleti fórumnak a nemzetközi formája a CIOS, annak is tagja volt az intézményük. Mára a nemzetközi szervezet megszűnt.[67]

A részmintában szereplő intézmények közül szinte mind megnevezte név szerint a Nemzeti Művelődési Intézet országos vagy helyi képviseleteit a formális partnerek között (V1, V2, V3, V4, V6). Hozzátéve, hogy több helyen a formális kapcsolat mellett jó és élő személyes kapcsolat is volt az intézet munkatársaival (V1, V3, V4). Elhangzott az is, hogy van olyan vezető (V2), aki nem minden intézeti szakmai tartalommal ért egyet, ettől függetlenül a kapcsolata jó az országos intézettel.

[67] Ezeket az intézményeket itt nem jelöljük betűkóddal (V*) anonimitásuk megőrzése érdekében.

A Magyar Népművelők Egyesületének több intézményi dolgozó magánszemélyként (V1, V2, V4, V5), van rá példa, hogy az intézmény (V5) maga is tag. Utóbbi esetében az igazgató elmondta, hogy a vármegyei szervezet kulturális bizottságának elnöki feladatait is betölti. Ez a bizottság állítja össze a vármegyei szakmai programokat, ami fontos mutatója a társadalmi tőkének. Egy igazgató (V2) hozzátette, hogy nem elégedettek a MANE jelenlegi működésével. *„el kéne küldenem őket* [a munkatársakat] *a vándorgyűlésre, de nem tudom, hogy mit ad nekik, nem feltételezem, hogy ott valódi kapcsolatokat tudnának kiépíteni, (…) ha 3 napra elmenne minden szervező, akkor meg itt mit csinálunk, (…) mindenesetre a stream elé oda fogom ültetni őket, mert itt bejön a munkahelyre, beülnek a gépeik elé, és megnézik."* (V2, 2023:13)

Több kulturális központ (V1, V2, V3, V6) az egyik legfontosabb formalizált kapcsolatának a fenntartó önkormányzatot tartja. Közülük az egyik speciális kapcsolatban állt a fenntartóval: az intézmény vezetője és az egyik helyettese politikus és képviselő, az intézményvezető a városi kulturális bizottság elnöke, helyettese a pénzügyi bizottság elnöke. A vezető úgy véli, ez nagyban megerősíti az intézmény közéleti beágyazottságát. Ez a kapcsolat fordított helyzetben is jelentős: helyettese a környezetvédelmi tanácsnok, turisztikai vezető és turisztikai tanácsnok a településen. Ez hatással van a kulturális tanulásra: több környezetvédelmi témájú szakmai tevékenységeket behoz intézményükbe.

A 100%-os önkormányzati tulajdonú cégként működő intézménynek formálisan és informálisan kiváló a kapcsolata az önkormányzattal, a városi közgyűléseken, szakmai fórumokon rendszeresen részt vesznek.

Számos további civil szervezettel, szakmai egyeztető, érdekképviseleti szervezettel állnak kapcsolatban a válaszadók. V6 kulturális központjánál az intézményükben működő partnerekkel írásos megállapodást kötnek, akkor is, ha nincs pénzmozgás a közös munka során. Írásos megállapodásuk van például azokkal a civil szervezetekkel, amelyeknek állandó működési helyszínt biztosítanak. Hasonlóképpen ide tartoznak az egyik intézmény (V2) művelődő közösségei, művészeti csoportjai, velük használati megállapodása van kulturális központnak, a közösségek az intézményi infrastruktúráját térítésmentesen használhatják. V3 elmondta, hogy törekszenek az intézményben jelenlévő civilekkel a jó kapcsolatra, mióta van a településen civil ház sokszorosan megnőtt a nonprofit szervezetek száma a városban. Véleménye szerint, azzal a hibás metódussal, hogy a közművelődési intézmény a honlapján, programfüzetében ezeknek a civileknek az önálló, a közművelődési intézmény épületében megvalósuló tevékenységét sajátjaként tünteti fel, összemossa azt az intézmény saját programjaival. Úgy véli törekedni kellene a folyamatok különválasztására.

A mindennapi, saját intézményi feladatok ellátáshoz is szükségesek a formalizált civil együttműködések: az egyik igazgató (V4) elmondta, hogy szervezetük agora feladatait egy

külsős civil szervezet (******) biztosítja, több mint 30 településen, együttműködési megállapodás alapján. Tagjai a Magyar Fesztivál Szövetségnek, az Art Mozi Szövetségnek, a Mozisok Országos Szövetségének. A (magán)személyi tagság az egyes szervezetekben formalizált kapcsolatot hoz az intézmények számára. V5 vezető tagja a megyei kórusszövetségnek, elnöke egy helyi koncertfúvós zenekarnak.

A kapcsolatok között megjelentek a nagyobb intézmények, vállalatok helyi képviselői is. V2, egyik igazgató elmondta, hogy írásos megállapodásuk van a Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskolával, egy régi, helyi nagyüzem művelődési házával, illetve a TEMI (Területi Művelődési Intézmények Egyesülete) helyi intézményével. Az intézményvezető egy városi táncegyesület elnökeként is tevékenykedik. Art mozijuk révén tagjai a három nagy országos art mozi szervezetnek is. Egy másik, art mozit működtető intézmény (V1) elmesélte, hogy tagjai a Mozisok Országos Szövetségének is, partnerei egy szomszédos ország televíziójának. Tagjai továbbá a helyi Tévék Országos Egyesületének, valamint egy országos tagságú gazdaságfejlesztéssel és kutatás-fejlesztéssel foglalkozó szervezetnek is.

Máshol (V4) van intézményi együttműködés formálisan a vármegyei múzeummal, a vármegyei könyvtárral, közösen szerveznek a városban nagyrendezvényt. Az intézménynek a helyi egyetemmel is írásos együttműködési partnersége van. A helyi és vármegyei hatáskörű kulturális intézmények segítik egymás folyamatait. Van, olyan intézmény (V1), amely együttműködési megállapodás szerint végzett közös munkát a városi bábszínházzal, emellett több hátrányos helyzetűeket támogató városi szolgáltatóval is volt írásos együttműködése. Van olyan kulturális központ (V6), ahol rossz volt a helyi egyetemmel a viszony, elzárkóztak a felsőoktatási intézménnyel való közös munkától.

A személyes kapcsolatok hozták létre, de települési szinten formalizálódtak az egyik intézményvezető (V5) kapcsolatai: városuk testvérvárosi kapcsolatait intézményük működteti. Egy másik intézmény (V6) megnevezte formalizált kapcsolatai között a helyi roma önkormányzatot.

Három intézmény vezetője (V1, V4, V5) a formalizált kapcsolatok között kiemelte az Agora Műhelyben való tagságukat. Ez a hálózat rengeteget tesz a hozzá munkájukhoz, elmondásuk alapján az agorák között élő kapcsolat van, amely gyakran meghaladja a formális szintet, informális jelleget ölt. *„Amikor online tudjuk megtartani, akkor online csatlakozunk, de akár többen is a szervezetből, nem csak én. Amikor pedig személyes jelenléti, akkor is igyekszünk minél több Agora Műhelyen részt venni.”* (V1, 2023:8)

Megnevezésre kerültek olyan formalizált partnerek, amelyek a fenti kategóriákba nehezen besorolhatók. Az egyik intézmény irányítója (V1) tagja a helyi értéktár bizottságnak, szervezeti szinten tagjai a városi kábítószer egyeztető fórumnak. Elmondta, hogy több

nagyvárosi cégekkel is formális, partneri viszonyuk van, akik szponzorálják az intézmény működését. Volt olyan válaszadó (V2), aki fontos formális kapcsolatnak tartja az intézmény Facebook oldalának követőivel való kapcsolattartást. Ez a jelenség már túlmutat az intézmény fizikai keretein, a kulturális központ információs szolgáltatásaihoz kötődik.

Az egyik vezető (V6) beszámolója szerint sok munka eredménye egy-egy együttműködés. *„(...) ahogy az Agora megnyílt, akkor mi egy nagyon komoly közéleti felületté váltunk, olyan szervezetek, akik egyébként nem tudják önmagukat megmutatni, mert nem tudja a pult mögé beengedni, vagy a rács mögé, a lakosságot, azok eljöttek hozzánk, és nálunk kialakítottak egy felületet, egy rendezvényt, vagy beszálltak a mi rendezvényünkbe, hogy a közönségkapcsolataikat megteremtsék."* (V6, 2023:13) Úgy véli a közvetítői szerep egy a közművelődési feladatkörök közül. A kistelepüléseken, középtelepüléseken ennek jelentős szerepet tulajdonít. Az egyik interjús beszélgetés (V5) során elhangzott, hogy tapasztalataik szerint a formális kapcsolatokat az intézményvezető működteti. Ugyanakkor, ha erre nincs szükség, személy szerint szívesen ad szabad kezet a munkatársainak, végezzék a feladatukat legjobb tudásuk szerint, csak tájékoztassák őt a fejleményekről. A vezetői szerepre való utalással hozzátette, hogy a fenntartóval, az önkormányzattal személyes jó viszonya van, 20 évig maga is az önkormányzat munkavállalója volt. Úgy véli ez egy „belterjes" szakma, nem csak kulturális intézményi, de városi szinten is, hiszen egymásra vannak utalva a szakma képviselői. Egy másik intézmény vezetőjének, V2-nek az volt a meglátása, hogy a bárki lehet az együttműködések kezdeményezője. Tapasztalatai alapján ezek a kapcsolódások az emberi tényezőktől függenek, amelyben minden munkatársuk kezdeményező partner lehet.

Az informális kapcsolati háló az egyik válaszadó (V6) véleménye szerint mindenkinek a sajátja, számára vezetőként az a fontos, hogy azt lássa meg, munkatársai milyen ilyen jellegű kapcsolattal rendelkeznek, milyen hálózatok működtetésére képesek, ebből pedig melyek azok, amelyek értékesíthetők a szervezet számára. Munkatársai az idő jelentős részét a számítógép mögött töltik, de meglátása szerint elengedhetetlen a személyes kapcsolatfelvétel, a közéleti szerepvállalás és a társadalmi tőke miatt a személyközi kapcsolatok megléte. Ezeknek nem politikai kapcsolatoknak kell lenniük, a társadalmi kapcsolatokat gyűjteni kell, fontos találkozni a közösségekkel, erre energiát kell szánni.

Informális szinten is fontos egyes válaszok szerint (V1, V4, V5), hogy a vezető ismerje a város összes nagy intézményét. *„Bizony nagyon sokszor ezek jól jönnek, ezek a kapcsolatok. De hát, mondom, az országban is sok mindenkivel, de én azt hiszem, hogy talán lehet, ez a legfontosabb, hogy a helyi szinten engem is ismernek el, én is sok mindenkit ismerek, és hát, tudjuk jól, hogyha nekem valaki úgy szól ide, vagy én oda szólok, ezeken sok múlik. Tehát azt mondom, hogy nagyon fontosak ezek az informális kapcsolatok, de itt már talán*

hangsúlyosabbak a kollegák is. Tehát hogy nekik is jó kapcsolataik legyenek külső partnerekkel. (…) aminek a babérjait az intézmény aratja le." (V4, 2023:10)

Az informálisak között jelentősek a munkatársak kapcsolatai. Az informális kapcsolatok sokkal mélyebb kötődések, egy-egy helyi munkatársnak is lehetnek értékes összeköttetései. Kiemelendő a helyi kulturális intézményekkel való informális viszonyok (V1, V3, V5). Ide tartoznak (V1, V5) a környező települések, városok kulturális központjainak vezetőivel való személyközi kommunikációra építő kontaktusok: többször telefonon egyeztetnek, felhívják egymást, megosztják tapasztalataikat, tanácsaikat a szakmai feladatok, pályázatok vonatkozásában. *„Kiváló a kapcsolatunk a Vármúzeummal is, miután ezeknek a vezetőit gyerekkorom óta ismerem.*" (V3, 2023:8) Több intézményvezető maga is művész (V2, V5), ismeri a városi táncművészeket, a fúvószenekart, a mazsorett csoportokat, a zenész közösségeket is.

Ezeket az informális kapcsolatokat jellemzően nem csak a vezetők, hanem az intézmények munkavállalói tartják fenn. Sokszor ők is hozzák azokat – többek között előző munkahelyekről. A kapcsolatok működtetésének jó példája (V5) a nyári kiadványban való hirdetések kiajánlása, amely az informális megkeresés miatt eredményes együttműködési forma, a tevékenység sok éve fennáll: a hirdető és a hirdető felület számára is nyereséget hoz. Gyakori a civil szervezetekkel való informális kapcsolat. V2 intézményében az egyik szervezőjük célzottan ezen kapcsolatok fenntartásáért felel. Bár a nonprofit szervezetek száma a lekérdezéskor csökkent, szükség van erre a munkára. Példaként mesélt a szakmai Facebook csoportokbeli tagságukról is. *„(…), amiben a közművelődési szakemberek az okosságokat tudják egymással megosztani, az, mondjuk, tényleg jó, mert ott tényleg a szakmáról beszélünk, (…) abszolút olyanról, hogy 20%-os elszámolás, tehát a bérfejlesztés, pl. a turisztikai attrakciókat kellett bejelenteni, itt ezen a részen a figyelemfelkeltés, pályázatokkal kapcsolatos dolgok - a leghatékonyabb fórum, szerintem (…)."* (V2, 2023:13). Szakmai hálózatosodást eredményezhet egy-egy továbbképzésen való találkozás, ahol informális kapcsolatok is kialakulhatnak (V1).

Ahogy erre már utaltunk az önkormányzattal való informális kapcsolat is fontos (V2): a polgármesterrel, alpolgármesterekkel nagyon jó viszonyra van szükség. A városi nagyrendezvények miatt egymásra vannak utalva az intézmények a fenntartóval. Máshol (V1) az önkormányzat mellett megnevezésre az informális kapcsolatok között több önkormányzati cég és önkormányzati intézmény is.

A formális kapcsolatnál már érintettük, hogy van olyan intézmény, amelynek vezetője és helyettese politikus (képviselő). Az ebből eredő társadalmi tőke az intézményi kapcsolatokat is erősíti. *„Igazándiból a képviselőség számít. Ez a döntő. És ez a formális és informális része*

mind döntő." (V6, 2023:15) Az intézményvezető szerepe jelentős hatással van az intézmény kapcsolati tőkéjére. A válaszadó igazgatók, intézményvezetők közül többeknek közéleti szerepe, illetve múltja van a településen. Személyes társadalmi tőkéjük segítségével sok mindent eredménnyel el tudnak intézni, mind formálisan és mind informálisan. Értekezletekre, fórumokra viszik munkatársaikat, bemutatják őket más szereplőknek, azzal célja, hogy velük is azonosítsák az intézményt, potentátorokként.

Az egyik válasz (V5) szerint egy jó intézményvezető szerepe meghatározza az intézmény irányvonalát. Van egy alap irányultsága az intézménynek, de az az arculat, amelyet az intézményvezető képvisel, visszatükröződik a szervezetben. Nem ez a legdominánsabb jellemzője az intézménynek, de sokkal egyszerűbb egy jó vezetői attitűd alapján működő, informálisan is megtámogatott szakmai környezetben eredményes munkát végezni. Ez egy személyközi, ismeretségen alapuló hitelképességre épülő rendszer. *„(…) nemcsak én, hanem a kollégáimnak a személyes kapcsolata is nagyon fontosak, hiszen másképp működik a rendszer - sajnos vagy szerencsére, ezt nem tudom -, ha felvesszük a telefont, és azt mondom, hogy "Én XY vagyok!", a telefon másik felén meg azt mondja, hogy "Haha, szervusz, miben segíthetek?", vagy más, ha teljesen hivatalos úton történik ez a dolog, és ez, szerintem nem rossz dolog. (…) kifejezetten szakmai, de mégiscsak ismeretségen és személyes kapcsolatokon alapul. (…), mert ismerem a másik embert, tudom, hogy ha megegyezek vele valamiben szóban, akkor az úgy lesz, és ő is tudja, hogy ha valamit megbeszélünk, amit én megígérek, az úgy lesz."* (V5, 2023:12-13)

Az egyik válaszadó (V1) úgy látta, hogy ő, mint vezető, inkább az önkormányzati stratégiai döntéshozatal mentén rendelkezik kapcsolatokkal, több munkacsoportok tagja. A szakmai egyeztetéseken az ő személyes kapcsolatai révén vesznek részt. Véleménye szerint az egyik legjelentősebb feladatuk, hogy a döntéseknél jelen legyenek. Emiatt a döntéshozói kapcsolatokat tekinti a legdominánsabb társadalmi tőkéjüknek. Ezek eredménye, hogy az elmúlt évek társadalmi és gazdasági nehézségeinek dacára intézményük nőtt, a munkatársi kör szélesedett, és bérfejlesztés is volt (10-15%-ban). Hasonlóan az egyik vezető (V3) szerint a kapcsolatrendszer a legnagyobb tőke, a jó szakembert kiterjedt kapcsolati háló jellemzi. Mindezek nagy hatással vannak egy kulturális intézmény működésére, ezekből a kapcsolatokból él a kulturális intézmény.

Figyelemfelkeltő véleményt fogalmazott meg az egyik vezető (V2): úgy látta, hogy nagyon nagy szerepe van az intézményvezető személyének, de ez a kulcsszerep nem mindig pozitív, elmondta, hogy őt személy szerint sem szereti mindenki a szakmában. Amit ezzel kapcsolatosan tud tenni egy intézmény, ha összezár a vezető mögött. Van szerepe az intézmény (V4) szakmai tevékenységében annak, hogy milyen a vezető filozófiája, kit hív meg, kit javasol

együttműködő félként. Jelentős az intézményvezető saját kapcsolati tőkéje, de ebben elengedhetetlen a tevékeny segítőszándék a többi partner irányába, mind a formális, mind az informális együttműködéseknél. Sokszor egy-egy formális kapcsolatot megerősít annak informális vetülete. *„90%-ban pozitívak ezek az informális kapcsolatok. Biztos, hogy előre viszi az intézményt, hogyha jó kapcsolatrendszere van, és jó emberi kapcsolatrendszere is van ráadásul."* (V4, 2023:11).

Terület szerinti hasonlóságok és különbségek a kulturális tanulásban

A VII. kérdéscsoportban a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulási folyamatok terület szerinti hasonlóságait és különbözőségeit vizsgáltuk (HÁTRÁNYKOMPENZÁCIÓ). Az válaszokat régiónként ismertetjük, összefoglalva a területi sajátosságokat, majd az univerzális tulajdonságokat.

Észak-Magyarország régió

A vezető szerint Eger városának turisztikai desztinációként, ahol maga az intézmény található, speciális helyzete van. Eger egyik nehézsége, hogy nem tudta eldönteni, melyik a legfőbb vonzerője: a fürdő és a gyógyvíz, a bor és a borvidék, az épített örökség, vagy a helyi kulturális események, fesztiválok. Tapasztalatai alapján az energiaválság miatt a kulturális rendezvényekre fordítható helyi pénzügyi erőforrások kevesebbek lettek, a nehéz térségi gazdasági helyzetet ez még jobban elmélyítette. Az intézményvezető szerint a településnek a turizmust kellene népszerűsítenie és erre kellene építenie. A város lakossága megközelítőleg 50 000 fő az agglomerációból ingázókkal együtt, véleménye szerint legkevesebb arányban a középiskolások vannak a térségben. Nagyobb arányban élnek a településen egyetemisták, (kis)gyerekek és nyugdíjasok, a munkavállalók is jelen vannak. Egyedi társadalmi jelenség, hogy az egyetemista korosztály a hét első felében van a városban, általában szerda este ők hazamennek saját településeikre. Egerben és annak környékén nem sok munkalehetőség van. Jól szemlélteti ezt az a példa, amikor információs állást hirdettek intézményükben. A munkakörre több mint hetvenen jelentkeztek, a jelentkezők legalább fele többdiplomás álláskereső volt. A városban két gyár van (a ZF Hungária és a Bosch), ezekben az üzemekben korlátozott számban vannak munkalehetőségek, általánosságban nehéz elhelyezkedni, különösen saját szakmában, jó fizetésért.

Visszatérő kérdés, hogy milyen szolgáltatásokra vennék meg a belépőjegyeket a potenciális látogatók. Áthidalásként a gyermekrendezvények között sok az ingyenes program. A felnőttnek szóló rendezvényekre, – különösen, ha izgalmas és minőségi a program – szívesen áldoznak a látogatók, ezek az események fizetősek. A programszervezéskor figyelemmel

vannak a magas és a szórakoztató kultúra arányára: a szórakoztató eseményekre szívesen váltanak jegyet, de a magas kultúra – sajnos – nem feltétlenül ilyen népszerű. Ennek társadalmi folyamatokból eredő motivációs okai lehetnek (, úgy véli a kimerült, egész nap elfoglalt felnőtt lakosság a napi munka után szórakozni szeretne). Prioritásbeli regionális különbségekre példaként egy helyi tehetségkutató versenyt javasolt. Programjukra több mint 800 jelentkező érkezett a környékről. Népszerű az *„Ismert egriek – más szerepben”* elnevezésű program is (ÉM interjú, 2023:12), amely egy több évtizede futó, hagyományos városi előadás. Térségi sajátosság a nonverbális fesztivál, amely egy fogyatékossággal élő személyeket összefogó csoport szervezésében valósul meg sok éve. Ezek az események, helyi hagyományokkal rendelkeznek, ahol valamilyen tudásmegosztás közösségi formában valósul meg.

A megkérdezett igazgató szerint az alapszolgáltatások egy olyan kötelező struktúrát adnak, amelyek az élethosszig tartó tanuláshoz kapcsolódnak. Ez egy keret univerzális, ezután az intézmény hatásköre, hogy a helyi igények mellett milyen arányban lát el kultúraközvetítő feladatokat. Meglátása szerint a közművelődésnek kutya kötelessége az értékteremtés. Ennek egyik fontos célcsoportja a gyerekek, akiket később intézménylátogatókká és kultúrafogyasztókká tehetünk. *„(…) (…) nekünk kell, hogy kultúraformálók legyünk, ezért is kell a gyerekekhez „hozzányúlnunk”, tehát a gyerekekkel küzdenünk, mert csak, hogyha ők kapnak egy olyan impulzust, akár a képzőművészet területén, akár a különböző művészeti ágak területén, akkor ők ezt tudják úgy kamatoztatni nagykorukban(…).”* (ÉM interjú, 2023:12-13)

Észak-Alföld régió

Az Észak-Alföld régió határmenti jellegű, ezt az intézmény vezetője sok előnnyel járó tulajdonságnak tekinti. Elmesélte, hogy Nyíregyháza nem egy régi település, 170 éves, a polgári lét tekintetében jóval szerényebb hagyományokkal bír, mint Debrecen. Nagyon sokat fejlődött ebben a 120 000 fős lakosságszámmal bíró település, de sok a sztereotípia a vármegyével kapcsolatosan, miszerint: elmaradott. Sokat tesznek ezen sztereotípiák leküzdéséért, törekszenek fejlődni, megtartani a fiatalokat. Tudatos várostervezési elem ebben, hogy sok a helyi zöld terület. Több helyi kulturális szolgáltatást biztosítanak, amelyek az életminőség javítását, a lakosok általános jólétének az emelését, az elvándorlás csökkentését célozzák. Jelentős a roma lakosság és a kisebbségek aránya a településen. A magyar társadalom elöregedő, itt a térségben a születésszám minimálisan esik vissza, alig van népességfogyás. Úgy látja, sok mindent meghatároz a társadalomföldrajzi környezet, hogy milyen helyi közösségi igények vannak a térségben. Intézményükre nagyon magas bevételi előirányzás van ez is hatással van tevékenységeikre. Állandóan programokat szerveznek, erre a humánerőforrás szervezés során is tekintettel vannak. Meglátása szerint van igény a magas kultúrára, jó példa

erre a presztízsben és árbevételben is legtöbbet hozó programsorozatuk a „Lehozzuk önnek a csillagokat”: *„Ugyanazokkal a színészekkel, ugyanazzal a díszlettel elhozzuk ide, nem kell egy napot, meg szállást (…), ha ide eljön, és még általában olcsóbb jegyárral, mintha elmegy Pestre. Ez 2016/17 óta megy folyamatosan, és tulajdonképpen szinte lenyomatunk, a legsikeresebb rendezvénysorozatunk, ami presztízsben, erkölcsben, anyagi bevételben is nagyon sokat hoz.”* (ÉA interjú, 2023:14).

Hasonlóan szemléletes példa a nemzetközi ásványbörzéjük, ahol két nap alatt 1 500-2 000 személy látogat el az eseményre. Ezt az igazgató lokális tanulási eseményként nevezte meg. A térítéses programjaik mellett vannak ingyenes rendezvényeik is, amelyeket sokszor a városi peremintézményekbe visznek el. Népszerű módszertani elem a játékos tudásátadás: szerveznek kiállításokat biológiaórához, népszerű színészt vonnak be rendhagyó irodalomórához, Magyar Kultúra Napjához (Rékasi Károly, Csuja Imre közreműködésével). Jelentős az együttműködésük városuk testvérvárosaival. Ezeket egyfelől a város ápolja, de az intézménynek is sok szakmai feladat jut ebben (Izraelben, Németországban, Romániában és Szlovákiában is vannak a településnek testvértelepülései).

Univerzális intézményi tanulási aktus a szakkörök megléte: kapcsolódtak az országos „*A Szakkör”* elnevezésű kezdeményezéshez, az adatfelvételkor nyolc ilyen közössége volt az intézménynek. Hasonlóan a több intézményhez ebben a kulturális központban is működik Szépkorúak Akadémiája, ringató foglalkozás, rengeteg ismeretterjesztő előadás, sok előadásos art mozi is van.

Dél-Alföld régió

A kulturális központ igazgatója (DA) úgy véli, hogy a régió eléggé elmaradott vidék. Földrajzilag messze fekszik Budapesttől, félúton van Szegedtől, Debrecentől. Az ország egyik legszegényebb területe. Az agrárgazdaság kevésbé rentábilis, gyenge az iparuk. Átmeneti átrakóhelyként működnek, amitől ugyan nagyobb a városi forgalmuk, de ez nincs jelentős hatással a turizmusra. Gyula közelsége erősen beárnyékolja a lehetőségeiket, ezzel a várossal alkotnak közös turisztikai desztinációt. Elmondása alapján Gyulának Békéscsaba „kaparja ki a gesztenyét”, az adatfelvételkor megközelítőleg ötszázan éltek turizmusból a településen. Intézményük a felnőttképzési törvény átalakulásával elvesztette az akkreditációját, ebben látnak lehetséges szakmai feladatokat a jövőre nézve. A nyomdaipari területen (, amely jelentős a településen) lehetne felnőttképzési feladatuk. Elmesélte, hogy CLLD pályázat keretében – az adatfelvételkor – a kreatív ipart vitték el a peremkerületekre. Tanulási folyamatokat törekedtek kialakítani: csinálnak egy Landerer Hubot 14-16 évesek részére, amely a fotózáshoz, mint alkalmazott műfajhoz kapcsolódott. Törekszenek a jövőben (is) a helyi iparhoz kapcsolódni. A

városi egyetemmel kevésbé elégedett, eddig nem fogadtak onnan hallgatókat gyakorlatra, nem alkalmaztak az egykori hallgatók közül munkatársat.

A saját intézménye vonatkozásában úgy látja, hogy telephelyenként eltérő feladataik vannak. Helyi sajátosságként egyik telephelyükön (emlékház), rendszeresen tartanak rendhagyó órákat, kortörténet szerinti vagy művészeti aspektusból, a helyi adottságokra, hagyományokra építve (Munkácsy örökség). Vannak egészségügyi előadásaik nyugdíjasoknak, életvezetési előadásokat szerveznek felnőttnek (600-700 fő részvételével). Több klíma témájú eseményt is szerveznek. Ezek a tevékenységek a helyi adottságok alapján életre hívott tartalmak.

Országos (univerzális) szakmai tevékenységeik is vannak: minden évben megrendezik a Kisnemesi Otthonok Országos Találkozóját, univerzális jellemzőkkel, kapcsolatépítési lehetőséggel. Hasonlóképpen gyakran konferenciák számára biztosítanak helyszínt. Ehhez rendelkeznek olyan infrastrukturális és tárgyi feltételekkel, amelyek a fővárosban elérhetők (orvoskonferenciának, családterápiás konferenciának adnak otthont). Volt már arra is példa, hogy online platformot biztosítottak hasonló szakmai eseménynek. Ezeket ifjúsági házként nem tudták biztosítani, de Agoraként már igen.

Intézményi konstellációjuk szellemi környezetet biztosít az 59 000 fős lakosság számára. Tanulási környezetet teremt, amire nagy szükség van. *„(…) ennek* [a tanulásnak] *a közvetítésében részt vegyünk, hogy minél több új és értelmes gondolat kerüljön be a helyi társadalomba. Ennek mi egy jó csatornái vagyunk, én szerintem, ezt szeretik is az emberek a városban, hogy nálunk ilyenek megtalálhatók, a kisházainkban is, de a központi nagy épületünkben is."* (DA interjú, 2023:21)

Közép-Dunántúl régió

Az igazgató szerint a társadalmi igények alapvetően nagyon eltérők lehetnek: erre hatással vannak a családi körülmények, a neveltetés, az iskolázottság. Ez igaz Székesfehérvár és Fejér vármegye lakosságára is. Sajátos tényezőjük, hogy nagyon közel vannak a fővároshoz, amelyre jellemző egy kulturális elszívó erő. A régióban az elöregedő társadalom a jellemző. Több gyár volt a környékükön (Videoton, Ikarus), annak egykori dolgozói a települések mai nyugdíjasai. Úgy véli az intézményi fókusz mégis a fiatalokon van. A város lakosságszáma 90 000 fő, további 30 000-40 000 fő ingázik a környező településekről Székesfehérvárra. A várost meghatározza annak történelmi múltja, barokk belvárosa, erre építenek a helyi kulturális intézmények, így a közművelődés is. A település jellemzően konzervatív. Van helyi hagyomány és a történelem, van mit ápolni, ez meg is mutatkozik a szakmai tevékenységekben.

A sok ingázó között vannak diákok is, de őket az iskola után nem tudják megszólítani. A fiatalok a szabadba vágynak, kávézókba, szórakozóhelyekre, emiatt inkább kültéri programokkal, flashmobokkal lehet őket megfogni, városi bolondballagással, tóparti programokkal. A belvárosba vezető úton, amikor közlekednek a fiatalok belváros felé az „útvonalon" lehet reklámozni az intézményt.

Legnagyobb rendezvényük, a Királyi Napok. Szigorúak az előadói kör összeállításában, csak minőségi, szórakoztató műsorszám, attrakció van az eseményen, akkor is, ha másra lenne igénye a lakosság bizonyos szegmensének. Nagyon sok az ingyenes program a lakosság életkörülményei miatt. Ezen szeretnének változtatni a jövőben, tapasztalataik szerint más programok során is jelentős összegeket áldoznak szórakozásra a helyiek (belépőjegy, büféfogyasztás stb.). Tapasztalatuk, hogy hiába elérhető ingyenesen minőségi program, lesz, akinek csak a vurstlire lesz igénye. Elmondta, hogy az intézmények kihasználtsága nem mindig tudatos tervezés eredménye, nincs igazából funkciója az egyes telephelyeknek, nem tudja azokat tematizálni. Sokszor az adottságai is meghatározzák az adott intézmény feladatát (, ilyen lehet egy olyan adottság, hogy ha nincs lift egy épületben nehezen tud időseket kiszolgálni).

A jogszabályok által lefektetett kereteket tekinti univerzális jellemzőknek: a közművelődési alapszolgáltatások körét, az intézményi alapfunkciókat. Ezen felül úgy véli, egyedi, hogy ebből mit hoz ki az adott intézmény a körülményeiből. *„… Nem ezen múlik. Itt inkább a mi felelősségünk, és akik itt vagyunk, de ezt csak ez az intézmény tudja megcsinálni, akinek széles spektrumú a tevékenysége, és a nagy rendezvényeken is ott vagyunk! Mi olyan helyzetbe tudjuk hozni ezt az intézményt, hogy nemcsak a kötelező feladatot adjuk, hanem ezen túl többet is."* (KD interjú, 2023:19) Ehhez megfelelő szakmai tartalomra, szakemberekre és anyagi forrásokra is szükség van.

Kulturális tanulási szempontból jelentős szerepet lát az art mozinak, amely megtanítja a helyieket mozizni, a moziról gondolkodni, annak mondandóját megemészteni. Intézményükben ezt filmklub is támogatja, ahol lehet beszélni az élményekről. Fontos a tálalás, hogy olyan moziélményt adjanak a helyieknek, amely vonzó berendezésében, kivitelezésében, ezt sikerül biztosítaniuk. Kulturális tanulási eseménynek tartotta az összes nagyrendezvényüket, ahol a színvonalra koncentrálnak. Az eseményekkel szeretnék átadni azokat a történelmi és kulturális értékeket, amelyek a települést meghatározzák. A programokat felkészítő események előzik meg település szerte.

Nyugat-Dunántúl régió

A Nyugat-Dunántúl régió hazánk legfejlettebb régiója a központi régiót követően. Ez a gazdaságban és a munkabérekben is megmutatkozik. A régióban gyakorlatilag nincs

munkanélküliség, a munkaerő az ország keleti régióiból folyamatosan árad a térségbe. Nagyon sokan járnak ide dolgozni, hasonlóképpen sokan innen vállalnak Ausztriában munkát, nem egyszer a gyerekek oda járnak iskolába. Vas vármegye egy sok kistelepüléses térség. Az adatfelvétel időpontjában megközelítőleg 75 000 fő volt a lakosság száma, de a tényleges lakosságszám 100 000 fős. Sok az ingázó, illetve akinek van nincs bejelentett lakcíme a településen, de életvitelszerűen Szombathelyen él (vagy annak agglomerációjában). Elmesélte a vezető, hogy egy településkutatásban évről évre Szombathelyt választják a legboldogabb településnek Magyarországon, országosan itt a legjobb a közbiztonság. Véleménye szerint a legmeghatározóbb jellemzője a régiónak, hogy a szerencsés adottságokkal rendelkezik.

Előbbiek mellett is kevésbé beágyazott turisztikai szempontból a település identitása. Két jelentős történelmi hagyománya van a környéknek: egyfelől a legrégebb óta lakott magyar település Szombathely, erre vonatkozó karneváli eseményt szerveznek a városban (Savaria Történelmi Karnevál), másrészt itt a Szent Márton hagyomány. Szent Márton a település szülötte, Európa szerte ismert római katolikus szent. Ezek az értékek a szakmai tevékenységükben megjelennek, de nem annyira erős a település öntudata. Lokalitás szempontjából a helyi hagyományok jelentősek, a korábbi minták adaptálhatósága, a helyi tudás. Középnagyvárosként működnek, minden idősávban találnak célközönséget és szolgáltatnak számukra. A helyi cégek támogatása hatással van az intézményi rendezvénynaptárjára is, példaként a válaszadó elmesélte, hogy szponzori támogatás formájában korábban kapott elektromos autót intézményük, illetve támogatást kapnak folyamatosan KRESZ-parkjuk működtetésére is. Az együttműködés fenntartása érdekében törekszik az intézmény olyan eseményeket kikínálni, amelyek a szponzorok számára is vonzó szakmai tartalmak.

Úgy gondolja, uniformizálásról nem lehet beszélni sehol a magyar közművelődésben. A differenciálás van, hogy hogyan kerül az adott ismeret, információ átadásra. „*hogyha ugyanazt az egységet próbálnánk leadni, bemutatni, átadni itt, vagy, mondjuk, az ország más területén, akkor már abban is differenciálás van, hogy ezt ki adja elő, milyen korábbi tudásai vannak, az pedig nagyon meghatározza azt, hogy hol élt, hol nevelkedett, milyen példái vannak. Tehát igazából még egy uniformizált tudás is nagyon speciális, szerintem helyben.(…) a helyi tudások meg tapasztalatok, azok jelentősen befolyásolják egy-egy intézménynek a tudását adó működését.*" (NyD interjú, 2023:13-14)

Ismeretátadó alkalmaik folyamatosan vannak, ennek egyik népszerű formája a *„ Világjárók*" című előadássorozatuk, ahol az utazásmentes pandémiás időszakban hozzák el az utazás élményét. Az ismeretátadási esemény népszerű lett és az intézmény palettáján maradt. Sajátos tanulási helyszín a víztorony és az ahhoz kapcsolódó kiállítóhely, ahol interaktív térben

valósul meg az ismeretbővülés, digitális tábla, táblagép és hagyományos felületek segítéségével, a víz témakörében. Itt működik egy lokális turizmust bemutató információs tér is. Vannak az intézmény szervezésében helytörténeti alkalmak, városismereti séták is. Törekszenek a hagyományos tudásátadásra és a modern technológiai adottságok alkalmazására egyidejűleg, ebben az agora infrastruktúrára is segítségükre van.

Dél-Dunántúl régió

Az intézményvezető szerint volt, amikor a teljes vármegyéjük (Baranya vármegye) zsákfalunak tűnt. Úgy gondolja, nagyon nem mindegy hol helyezkedik el egy település, egy közművelődési intézmény, ebben fontos tényezők nem csak a szakmai szempontok, hanem a gazdasági jellemzők és azok összessége. A gyárak és bányák megszűnésével (uránbánya, bőrgyár, húsipar, tejüzem) érezhető volt a megtorpanás a régióban. Ez az egykori gazdasági környezet sajátos társadalmi környezet teremtett. Ma is vannak beszédes elnevezésű városrészek Pécsett (pl. uránváros, ahol egykor bányászcsaládok éltek). Mindezek hatással voltak a helyi lakosság érdeklődésére, tanulási környezetére, életkörülményeire is. A szolgáltatások kialakításakor figyelembe kell venniük a speciális társadalmi igényeket és a kultúraátadó célt: óvatosan törekednek a programok színvonalának emelésére, mindamellett, hogy a helyi közösség igényeit szolgálják.

Pécs maga mindig is egy szellemi központ volt, de ugyanígy itt működött a Volán közlekedési vállalat is. Kettős célt szolgál a művelődés ebben a térségben, érzékelhetően van többféle társadalmi kisközösség: a városban falusias kertváros, lakótelepi környezet is jellemző. Emiatt minden telephely a városon belül is eltérő szakmai palettát szolgáltat. Más jellegű programokat kell szervezni a régi bányászlakásoknál és mást a lakótelepen. A helyi, speciális igények szolgálatára törekszenek, ennek kedvez a minősítési folyamat, ahol elvárás, hogy legyen elégedettségi kérdőív, megkeresésre és megkérdezésre kerüljön a szolgáltatási tervről a lakosság, érkezzen visszajelzés a látogatóktól, közösségektől arra, hogy mire van szükség.

Univerzális jellemzőnek tartja a közösségépítést, közösségfejlesztést, mediálást a kultúra területén. Az igazgató véleménye szerint más a fókusz, mint a szakma létrejöttekor. Alulról jövő kezdeményezések felkarolását törekszik szolgálni az intézmény, ahol nagyon sokféle lehet a feladat: helyszínbiztosítás, szakember szervezés, facilitálás. Széles spektrumon szeretne kulturális tanulási eseményeiket kínálni a szakma, hogy mindenkinek lehetősége legyen ezek közül választani, az ehhez kapcsolódó mediátori szerep helyi, gyakorlati megvalósulása már lokális feladat. *„Mikor még régebben jártunk az oskolába, akkor úgy hívták ezt a szakot, hogy népművelés. És akkor ez, gyakorlatilag nemcsak a nevében, hanem a tevékenységében is azt jelentette, hogy én, az okos ember művelem a népet. (…) Utána jött, hogy közösségfejlesztés,*

közösségépítés, mediálás stb. Most már jó, nyilván, aki akkor volt olyan komoly szakember nem csak az észt osztotta, hanem meghallgatta az embereket is" (Dél-Dunántúl interjú, 2023:15-16)

Szerepet lát az ismeretterjesztés és a művészeti nevelés területén, közvetett módokon. A nyugdíjasoknak ismeretterjesztő alkalmakat szerveznek, de a tematikus igények kiszolgálása mellett az intézmény is javasol tartalmakat, kultúraközvetítési céllal. Olyan diavetítéses előadásokat szerveznek, ahol tudományos és/vagy művészeti, esztétikai tartalmakat mutatnak be. Működik intézményükben időseknek népdalkör a művészeti neveléshez, a néphagyományokhoz kapcsolódva. Megjegyzi, hogy az élethosszig tartó tanulás fiatal pályakezdőként még mosolyt csalt az arcára, de ma már látható, hogy aki nem tud tudásában megújulni, az nem tud alkalmazkodni a mindenkor változó új kihívásokhoz, elvárásokhoz. Ezekhez segít hozzá a közművelődés.

A hátrányos helyzetűek és a közművelődés kapcsolata

Utolsó (VIII.) kérdéscsoportunkban a hátrányos helyzetű csoport közművelődési megszólítását, a kapcsolódó szolgáltatásokat, témaspecifikus foglalkoztatási feltételeket, az intézményi tapasztalatokat, fejlesztési irányokat, eredményeket és ún. jógyakorlatokat elemeztük. (HÁTRÁNYKOMPENZÁCIÓ).

Nők, kisgyermekes anyák, gyerekek, nagycsaládosok

A gyermekeket megszólító, célzott tevékenységek (32 idézés) eltérő súllyal, de mindegyik intézményben jellemzők. Van, ahol kisgyermekes édesanyáknak biztosítanak baba-mama klubot, manó mozgatót (V2, V5), nagyobbaknak rajzfilmszakkört, kiskert programokat, táborokat (V2). Van, ahol a gyerekkorosztály kapcsán az ízlésnevelés asszociációt mondta a válaszadó (V3), térítésmentesen rendezvényekkel. A településen van gyermekotthon, velük van intézményi kapcsolat. Van olyan kulturális központ (V5), ahol egyszülős klub működik gyermekfelügyelettel. Olyan tapasztalat (V2) is volt, hogy sokszor a térítéses programokra szívesebben jönnek a családok. A jegyáras programok mellett rendszeresen várják a nevelőszülőket jeles napok alkalmával, ingyenes vagy kedvezményes programlehetőségekkel. Az egyik agora (V6) telephelyén működik a helyi nagycsaládosok egyesülete. Itt a célcsoporthoz kötődő szakmai elkötelezettség egy formája, hogy intézményükben a múltban több ifjúságkutatást és GYES utáni munkavégzésre irányuló vizsgálat végeztek, ezeket a tapasztalatokat pedig beépítették a munkájukba. A témában mindösszesen 49 idézést azonosítottunk az interjúkban.

Kisebbségek

A kisebbségi önkormányzatok jelenlétéről mindegyik intézmény beszámolt az interjúk során. Több nemzetiséggel (25 idézés) is aktív a közös munka. A roma lakosságot (13 idézés) érintő szakmai témákban sok konkrét tevékenységet megneveztek a válaszadók. A roma lakosság aránya (V6, V4 és V5 is megnevezte a magas etnikai arányt) jelentős. Irányukba pozitív, antiszegregációs törekvések vannak. Van, ahol az egyik telephelyen (V6) nemzetiségi klubház működik, az intézménynek nagyon jó a kapcsolata a környékbeli iskolával, óvodával is, ahol sok a roma gyermek. Egy másik vezető, V3 elmondja, hogy együttműködnek a roma önkormányzattal, partneri a viszony, rendszeresen biztosítanak alapszolgáltatásokat, helyszínt a kisebbségi önkormányzat számára és közös rendezvényeket szerveznek: ilyen a neves roma emberek arcképcsarnoka, roma musical (Lang Györgyivel, Szakcsi Lakatos Bélával). Hasonlóan pozitív volt az egyik agora (V1) vezetőjének beszámolója. A roma önkormányzattal az adatfelvételkor is közös eseményük volt: a sportházban volt megtekinthető a szakrális roma tárlat kiállítás (roma képzőművészek tárlata). A téma másik megközelítése (V5), amikor épp szegregáció ellenes törekvésként elmondta a vezető, hogy nem szerveznek célzottan a kisebbséget érintő programokat. *„Cigányságnak sem szervezünk így külön programot, már csak azért sem, mert, hogy nem gondolom, hogy akkor itten szegregációt vagy akármit kell jelenteni, mivel mi szívesen látunk bárkit."* (V5, 2023:19) Van, ahol nem eredményes az együttműködés, bár van roma önkormányzat a városban, az igazgató (V2) tapasztalata alapján nem vonhatók be kulturális eseményekbe (szavalóversenybe, táncos formációba).

Az intézményeknek több esetben van (nem kizárólagosan) a szomszédos országokból érkező nemzeti kisebbségekkel tapasztalatuk. Jellemzően ezek a csoportokat nemzetiségi önkormányzatok képviseltetik, a közös munka folyamatos. Az egyik kulturális központ (V6 intézménye) településén német, román, szlovák és ukrán kisebbségi önkormányzat is működik. Bár nem minden nemzetiséggel volt az adatfelvételkor írásos együttműködési megállapodásuk, ettől függetlenül több partneri eseményt is megnevezett a vezető (román mesemondó verseny, szlovák népdalkör, szlovák bál), az ukrán nemzetiségi önkormányzattal a partnerség kialakulóban volt. Egy másik intézménynél (V4) a telephelyeken vannak kisebbségek (németek, szlovákok). A városban a lengyel közösséggel is – bár nem szomszédos ország – jelentős az együttműködés, a Lengyel Barátság Napja óriási rendezvénye a városnak, ebben a közművelődési intézmény is közreműködik. Egy másik szervezetnél (V5) a ruszin nemzetiséggel van közös települési program. Náluk a nemzetiségek aktívan jelen vannak az városban: tizenegy közösség tevékenykedik. Egyes településeken (V2) az épített örökségben is megmutatkozik a kisebbségek jelenléte: ilyen a helyi rác templom (szerb eredettel). Ezen a településen a romák és a szerbek mellett jelentős a horvát és a német kisebbségek aránya. Végül

egy vezető (V1) elmondta, hogy négy kisebbségi önkormányzat (roma, horvát, német, szlovén) működik a városban, mindegyikkel aktív a kapcsolatuk, szerveznek horvát bált, a kisebbségi önkormányzatok különféle rendezvényeire is többször az intézményük biztosítja a tárgyi feltételeket (pl. sörpad, asztal, hangosítás).

Fogyatékossággal élő személyek, akadálymentesítés

Négy válaszadó számolt be fogyatékossággal élő személyeknek (7 idézés) biztosított intézményi tevékenységről. Egy intézménynél (V2) helyben elég jól szervezettek a szociális intézmények, illetve az ehhez a területhez kapcsolódó civil szereplők is, önkormányzati támogatással, ez a terület ellátott. Ezért a célcsoporthoz más szervezetekkel való együttműködés révén jutnak el (art mozijukba hívják az intézmény lakóit, itt mozgó rámpával is rendelkeznek). Elmondja továbbá, hogy telephelyeik közül további kettő akadálymentesített. Egy másik igazgató (V3) településén van speciális iskola a városban. Intézményük autista gyerekeknek tart két csoportban foglalkozásokat az egyik telephelyükön. A foglalkozásvezető szakpedagógust az intézményük fizeti, megbízásos formában. Emellett intézményük tehetségkutató rendezvényein is rendszeresen bemutatkozik a helyi gyógypedagógiai módszertani intézmény csengettyűzenekara, illetve kézműves foglalkozásokat is tartanak az intézmény célközönsége számára.

Van olyan jógyakorlat is, ahol a kulturális központ (V6), a TOP és TÁMOP projektjeibe rendszeresen bevonta a helyi sajátos nevelési igényű tanulóinkkal foglalkozó iskolát és kollégiumot. Lehetőségeihez mérten tárgyi adományokkal is csökkentik az érintett intézmény nehézségeit. (Odaadományozták az intézmény régi foteljeit a pedagógiai központnak, illetve egy felszámolt oktatóterem 50 db széke is a fogyatékossággal élő gyermekek intézményébe került, hogy a gyerekek használják azokat a parkgondozó képzés során.) Integrált játszótér működik egy másik kulturális intézmény (V4) mellett, ide gyakran látogatnak el testi fogyatékossággal élő gyermekek családjaikkal. *„(…) egyébként az országban az első integrált játszótér, ami azt jelenti, hogy a sérült gyerekek az egészséges gyerekekkel tudnak együtt játszani. Ezt a Rotary Klubbal közösen hirdettünk rendezvényt, annak a bevételéből csinálták, főleg ők, de mi is (…) segítettünk. (…). Ez volt az országban az első ilyen játszótér. És sokan jönnek a gyerekek*." (V4, 2023:18) Figyelemmel vannak arra, hogy art mozijukba szervezetten jönnek a helyi speciális iskolák növendékei, a legolcsóbb jegyekkel, a kísérők térítésmentesen. Szerveztek már a célcsoportnak koncertélményt is, ugyanakkor rossz tapasztalatuk van a szavalóversenyük során a speciális kategória indításában (előítéletesség, megkülönböztetés). Elmesélte még, hogy központi épületük akadálymentesített. Egy agora (V1) vezető válaszában elmondta, hogy van egy szociális cég a városban, ami fogyatékos személyes foglalkoztatásával

foglalkozik. Hozzátette, intézményük telephelyei alacsonyküszöbűek, akadálymentesítettek, a lekérdezéskor került mozgássérült lift az egyik épületükbe (az első emeletig).

Nyugdíjasok, szépkorúak

A nyugdíjasoknak, időskorú közösségeknek (18 idézés) szóló célzott események mindegyik kulturális központban szervezettek. Egy intézménynek (V3) térítésmentes szolgáltatásai vannak. *„Hát, a kisnyugdíjasoknak például az ***i lakótelepen említettem, (…), annak van egy foglalkoztató terme, az ott dolgozó kolléganő, ott szokott ilyen kis kézműves foglalkozásokat, vagy kiselőadásokat szervezni a lakótelepi kisnyugdíjasoknak ingyen bérmentve”.* (V3, 2023:14) Jellemző szolgáltatások az ismeretterjesztő előadások és a klubfoglalkozások is (V5). Van, ahol minden telephelyen (V6) működik nyugdíjas közösség. Az intézmény több saját eseményre is kedvezményes vagy ingyenes jegyet ad a nyugdíjasoknak. Egy másik térségben (V1) az idősek ellátása a településükön kiépült intézményi ellátás keretében valósul meg, ezzel a szolgálattal –, amely a családsegítést és az idősgondozást is végzi – van írásos megállapodása intézményüknek. A kapcsolatuk velük nagyon aktív, az energiaválság ideje alatt hozzájuk költözött ideiglenesen a városi és vármegyei nyugdíjas szövetség is, az interjús beszélgetéskor fél éve működött az intézményükben a közösség (átmeneti megoldásként). Népszerű program intézményükben az *„Aktív időskor”* nevű program, amelynek keretében rendszeresen jönnek a színházi előadásokra a nyugdíjasok. Tapasztalat (V2), hogy igénylik a nyugdíjasok a programokat, elvárás részükről az ingyenesség, ezt a konstrukciót szokták meg a közművelődésről.

Álláskeresők, hajléktalanok, szenvedélybetegek

Az álláskeresők témakörben három igazgató számolt be tapasztalatairól. Az egyik agorában (V6) működött FIP azaz Foglalkoztatási Információs Pont, *„(..) ez 2 évig működött, aztán be kellett szüntetni, mert már mindenkit beírtak az összes kocsmából.”* (V6, 2023:24). Ez a tevékenység része volt az agora programnak, de 2023-ban teljes foglalkoztatottság lett a településen, nem maradt érintett kliens. Egy vezető (V4) az agora feladatok ellátásában közreműködő szervezetnél, társaságnál ismert álláskeresőknek szóló tevékenységet, a saját intézményüktől függetlenül. Van olyan kulturális központi tapasztalat is (V5), ahol bár álláskeresőknek nem működtetnek klubot, de már érkezett hozzájuk ilyen jellegű megkeresés és az érdeklődőt végül felvették az intézménybe, állásba segítették.

A hajléktalan személyek (6 idézés) közvetlen, célzott megszólítása a válaszok tükrében nem szerepel az intézményi feladatok között. Voltak olyan válaszadók, akik negatív élményeket kapcsoltak ehhez a hátrányos helyzetű csoporthoz, játszótér rongálást (V4), hangoskodást (V1).

Egy beszélgetésből kitűnt, hogy rendelkezésre áll az érintett településen szálló a hajléktalanok számára (V2), de azt alacsony létszámban veszik igénybe (12 fő) hajléktalanok, többségük az utcán él. Velük az intézménynek jellemzően nincs kapcsolata, legfeljebb megnyitók alkalmával szoktak betérni az intézménybe, péksüteményt fogyasztani. Más intézményben (V5) sincs szervezett program a csoport számára, de az aulájuk teljesen nyitott, bejöhetnek a hajléktalanok, nincsenek elküldve az intézményből. Végül egy intézmény (V1) jelezte, hogy van olyan tevékenysége, amely részben megszólítja időszakosan a csoportot, de nem közvetlenül, hanem közvetett módon a hajléktalanokat is támogató városi céggel van ilyen aláírt együttműködési megállapodása az agorának.

Szenvedélybetegeket (9 idézés) célzó tevékenységben három intézménynek volt tapasztalata, ebből az egyik a válaszadáskor is szervezett célcsoport specifikus tevékenységeket. 1968-tól az önálló civil szervezetté válásig működött az érintett intézményben (V6) az anonim alkoholisták klubja. Később kinőtték az intézményi keretet, saját épületbe költöztek, jelenleg együttműködő partnerei az intézménynek. Egy másik kulturális központban (V5) egy időben működött a Tett-Hely Társaság, de elkopott a közösség, és megszűnt az intézményi jelenlétük. Jó gyakorlatként, egy további intézményben (V4) 2023-ban is működött anonim alkoholisták klubja és szenvedélybeteg klub.

Tartós betegséggel küzdők, LMBTQ közösségek, menekültek

Három kulturális központ biztosít szolgáltatást célzottan tartós betegek számára (8 idézés). Az egyik intézményben (V5) három, a témához kapcsolódó klub működött 2023-ban: psoriasis klub (pikkelysömör klub), asztma klub, illetve cukorbeteg klub. Egy másik kulturális központban (V6) a pandémiás időszakot megelőzően 5-6 ilyen közösség működött az intézményben, az adatfelvételkor három ilyen közösség maradt. Ezek a szív- és hipertónia klub (20 éve működik az intézményben), a fájdalom nélküli klub, illetve a lisztérzékenyek klubja voltak. A lisztérzékenyek klubja civil társaságként működik az intézményben: itt az intézmény segít az anyagiak biztosításában, enélkül nem tudott volna fennmaradni a klubtevékenység. Az igazgató hozzátette, hogy régebben működött egészségklub (amely a pandémia alatt megszűnt) és cukorbetegek klubja is (, amelyet a városi kórház vett át, annak egészségügyi vonatkozása miatt) náluk. A harmadik érintett szolgáltató (V2) onkológiai klubnak ad otthont intézményében. *„(…)Hát, összejönnek, és akkor nyilván próbálnak kapaszkodókat, és ott azért rossz, amikor valaki elmegy, tehát akinek így nem tudnak segíteni, de szerintem ez működik.”* (V2, 2023:22)

Az LMBTQ csoportok megszólítása, közösségek (9 idézés) támogatása nem jellemző a részmintában szereplő közművelődési intézményekben. Kapcsolódó kérdésünk

vonatkozásában az intézmény nem tudtak megnevezni olyan tevékenységet, amely ennek a csoportnak szól. A legtöbb intézmény a saját településükön nem látja ezeket a közösségeket, nincsenek jelen a kulturális központ életében. Volt olyan intézmény (V6), amelyik elmondása alapján nem foglalkozik ezzel a témakörrel *„(…) leszámítva az LMBTQ-t, amivel mi nem foglalkozunk."* (V6, 2023:30) Volt (V5), amelyik nem ismert érintett személyeket, családokat, de abszolút nem zárkózott el ettől a közösségtől. A lekérdezéskor még nem érkezett hozzájuk a csoporttól megkeresés. Két szolgáltató volt, ahol a múltban (V4) volt vagy jelenleg is szokott lenni (V2) az art moziban olyan vetítés, amely a témára irányul és érzékenyítő célzatú. Volt, ahol ehhez beszélgetést kapcsoltak (V4), volt, ahol más közösségeket hívtak szenzitizációként ezekre az előadásokra (nyugdíjasok) (V2).

A menekülteket mindösszesen egy intézményi hozzászólásban nevezik meg: *„Vannak menekültek is. Felmenekültek, nekik egy nagyon jó kis komplexumot biztosított az önkormányzat, úgyhogy ők ott laknak, meg ott segít is nekik a város."* (V3, 2023:13) A szegénység témakörét áttételesen több alkalommal érintik a válaszadók, de célzottan a szegénység felszámolására vonatkozó akciókról nem számoltak be, (bár van olyan intézmény, ahol havi szinten volt a lekérdezéskor ételosztás, de erről a gyermekekkel és családokkal való közös munka kapcsán mesélt a válaszadó intézmény (V2)).

Tanyavilági, lakótelepi közösségek

Az interjús beszélgetések során új hátrányos helyzetűnek vélt közösségek (6 idézés) kerültek megnevezésre, a tanyavilágról és a lakótelepről. Az egyik igazgató (V6) elmesélte, hogy az egyik legnagyobb hazai tanyavilág településükön található. Annak lakossága rendkívül kettős: a paloták mellett ott van a térség egyik legelhanyagoltabb, a világtól elzárt lakosságcsoportja. A rossz útviszonyok mellett a szegregáció témakörében több feladat körvonalazható. Az intézmény már vitt fejlesztési ötletek a területre, de lát további fejlesztési irányokat. A kontextusban név szerint megnevezett másik csoport a lakótelepek közössége (V1). *„Arra próbálunk fókuszálni, hogy a lakótelepeken élőket is megszólítsuk, és ne csak a belvárosban (…) legyen egy nagyon erős közösségi rendszer, (…) Családsegítő szolgálattal is van egy konkrét, leírt szakmai együttműködési megállapodásunk. Ővelük pl. egy lakótelepi klubot közösen működtetünk egy közösségi színteret.."* (V1, 2023:16)

További feladatok és jó példák

Megkérdeztük az interjúalanyokat, hogy milyen a hátrányos helyzetűeket célzó további feladatokat tudnak megnevezni. Volt, aki (V6) az egykori pályázati forrásokat hiányolta. Elmondta, hiányoznak a TÁMOP-os, majd TOP-os konstrukciók, nem állnak rendelkezésre

források, amelyek segítségével olyan projekteket tudtak megvalósítani, amelyekkel hátrányos helyzetűeket támogatták. Egy intézményben (V2) a jövőben elképzelhető lenne egy kiskert program, vagy egy foglalkoztatási program fogyatékossággal élő személyek részére, kisegítő, ügyelői feladatokra. Egy másik kulturális központ (V4) vezetője elmondta, hogy az iskolai programokba további hátrányos helyzetű csoportokat vonnának be érzékenyítési szándékkal. Látható, hogy a lakótelepeken is szükség lenne az intézmény (V1) támogatására.

A kulturális központok hátrányos helyzetűekre irányuló tevékenységeik közül elsősorban látogatói létszámaira voltak büszkék: ingyenes programjaikra, amelyeknél alacsonyküszöbű szolgáltatásaikra (V6), az intézmény bárki számára látogatható, használni lehet a közösségi tereket, mellékhelyiségeket térítésmentesen (V1). Úgy véli, hogy nem azonosak az intézmények feladatai: náluk nagy számban vannak civil szervezetek a településen, a hátrányos helyzetűek támogatására. Ezek a szervezetek városukban támogatást és teret (ingatlant) is kapnak a helyi önkormányzattól. Ezek a segítő közösségek a művelődő közösségekben statisztikailag már nem realizálódnak, mert önállósodtak. Hasonlóképpen vélekedik egy másik vezető (V2), úgy látja a témát nagyon jól kezeli a város, a közművelődési intézmény elsősorban az ellátó szervezetekkel van együttműködésben.

A részmintában szereplő intézmények nem foglalkoztatnak hátrányos helyzetűeket támogató feladatokat ellátó munkatársat. Egy intézményben (V2) volt egy megbízási szerződéses foglalkozásvezető, a többi intézményben nem volt erre gyakorlat. Volt, aki (V1) ezt a terület lefedettségével magyarázta, hozzátéve, hogy amennyiben lenne itt ellátatlan feladat, el tudnak ebbe az irányba is indulni a szolgáltatásaikkal. Egy másik intézmény a beszélgetés idején elgondolkodott a lehetőségről (V5). Elmesélte, hogy eddig is az ilyen irányú szakmai tevékenységeket szükség szerint bármelyik kollegája megszervezte. Véleménye szerint, akkor tudnának a hátránykompenzáció témakörében is több feladatot ellátni, ha foglalkoztatnának erre a területre specializálódott munkatársat: pszichológust, szociális munkást, amellyel a minőségfejlesztésben erősödne az intézmény, de ezzel kapcsolatos konkrét tervei nincsenek az intézménynek Az intézmények, nem egységesen, de meg tudtak nevezni olyan helyi feladatokat, amelyek valamilyen tekintetben a hátránykompenzációban fejlesztési irányt jelenthetnének lokálisan.

Interjúvázlatunk zárókérdésében kértük a vezetőket, hogy mondjanak olyan saját, hazai vagy nemzetközi példát, amelyet a hátrány helyzetűek támogatása érdekében hívtak életre. Jógyakorlataik az alábbiak: az egyik agora vezetője (V6) a peremkerületek citylab-jait szívesen átemelné a szakmai tevékenységbe, CLLD pályázatukban ők nem csináltak gyárépületből foglalkoztatót, de akikkel együttműködtek, azokkal sikerült ezeket kiterjeszteniük. A periférián élők számára, hátrányos helyzetűek számára végzik a fejlesztő tevékenységet.

„(…) ezek a citylabok, bár mi nem csináltunk gyárépületből foglalkoztatót, (…) de ehhez kellettek ezek a külföldi példák, hazai intézmények, és ugye, pont azért a perifériákat választottuk, mert tudtuk, hogy az ott élő gyerekek, fiatalok, felnőttek, sokkal kevésbé vannak benne a település körforgásában (…).” (V6, 2023:32)

Egy másik intézmény (V4) saját gyakorlatot hozott: minden évben helyet biztosítanak a vakok és gyengénlátók szavalóversenyének. Másik jó példának egy roma szervezettel való saját gyakorlatukat hozta A szervezet által szervezett pályázatnak a kiállítása az intézményükben került bemutatásra, az intézmény biztosította az infrastrukturális, szakmai és anyagi hátteret ehhez az akcióhoz. Települési, de nem saját példát hoz egy másik válaszadó (V5). Elmesélte, hogy az egyik városrészben, amely egy kulturális negyed számos szakmai tevékenység elérhető az intézmény közvetlen környezetében sok roma család él. A ők támogatásukhoz, leszakadásuk megállításához is hozzájárulnak azzal, hogy vannak ingyenes, színvonalas programok elérhető távolságban. Saját tevékenységei közül a nevelőszülőkkel és a fogyatékos személyekkel való közös munkát nevezte meg a területen az egy másik intézmény (V2). Elmondta, szívesen viszik kirándulni, cirkuszba az érintett csoportok tagjait közreműködő szociális intézmény vagy szervezet segítségével. Sokszor emögött van egy pályázat a szociális oldal részéről és a megvalósításban segítenek. Kiemelte továbbá a hazai példák közül a Down Alapítvány munkásságát, ez a szervezet nincs jelen a térségükben, de példaértékűnek látja a munkájukat. Úgy vélte, hasonló helyi tevékenység sokat segítene az érintettek érdekképviseletében lokálisan, amihez a rendezvényszervezéssel szívesen hozzájárulna kulturális központjuk. Együttműködési potenciát lát a keresőszolgálati munkában is.

Az egyik agora (V1) települése országos mintájú szociális ellátórendszert működtet. Erős védőháló van a városban, amelynek szociális ellátó rendszerét a közelmúltban a Belügyminisztérium is elismerésben részesítette. Saját kulturális központjuk vonatkozásában ezért elsősorban munkáltatói szerepben törekednek jó példaként eljárni: rendelkeznek esélyegyenlőségi tervvel, foglalkoztatnak rokkantsági ellátásra jogosult munkatársat.

9.3. A kulturális tanulás megalapozott elmélete

A kvalitatív kutatások során összegyűjtött eredmények következtetéseit a kulturális tanulás megalapozott elméletének első modelljében ismertetjük. Kvalitatív vizsgálatainkban öt nagy témakörben elemeztük a kulturális tanulás közművelődésbeli sajátosságait.

Azonosítottunk eljárásrendeket a TANULÁS, KÉPZÉS témakörében, az intézményi nonformális és informális tanulási rítusok között. Ezek a tanulási események közvetlenül és közvetett módokon a közművelődési intézményből erednek. Gyakorlati megvalósulásukhoz sok tényező hozzájárul: az elmúlt 10-15 év szakterületi változásai, az intézmény típusa, a közművelődési alapszolgáltatás típusa, a célcsoport. Ezek a tanulási események alapvetően univerzális szakmai keretek szerint kerülnek be az intézmény szakmai tevékenységei közé. A paradigmaváltás szerinti jogszabályi környezetre való hivatkozással, meghatározott személyi, infrastrukturális és tárgyi feltételek alapján kerülnek bele a legfontosabb intézményi iratokba: beszámolókba, tervekbe, szabályzatokba. A dokumentumok tartalmát alapvetően a helyi, lokális közösségek igényei, szükségletei, a belső és külső erőforrások (tőkék), illetve a rentábilis működéshez szükséges (elő)feltételek (pl. pályázati források) határozzák meg, ez alapján készülnek koncepciók. A szakmai tartalmak gyakorlati és eseti megvalósulásához sokszor ennél praktikusabb, alkalom szülte helyzetek szerinti, aktuális, környezeti lehetőségeket mérlegelnek. A felsorolt számos ismeretterjesztő, tudásmegosztó alkalom, értékközvetítő műsor, rendezvény, szórakozást és közösségben tudásbővítést biztosító szakkör vagy klub alkalom egy flexibilis tanulási rendszer, amelyben a jellemzően inkorporált, objektivált és intézményesült kulturális tőketermelések is megvalósulnak, és jelentős társadalmi tőketermelésre is alkalmat teremtenek. A kapcsolódó szakmai események gyakran az intézmény számára otthont adó település identitásából, hagyományaikból merítenek.

Az ÁTALAKULT KÖZMŰVELŐDÉS témakörben a kvalitatív vizsgálatok alapján objektivizálás azonosítható, meghatározott feltételek és szakmai tartalmak szerint intézménytípus alapján jellemezhető egy intézmény, átlátható a szakemberutánpótlás és a szakemberképzés folyamata: közép- és felsőfokú szakképzés, alap- és mesterdiplomára irányuló felsőoktatási képzés formájában. A minőségfejlesztés is része a szakmai modellnek, minősített közművelődési intézmény címet és további minősítést kaphatnak a közművelődés intézményei (vö. KIM, 2025), szolgáltatói megfelelő feltételek biztosításával, pályázati eljárási folyamat alapján. Önkormányzati feladat a közművelődés helyi biztosítása, ahhoz kapcsolódóan pedig rendeletalkotási kötelezettség is van. Az intézményekben alapvetően nincs szűkítő tényező a célcsoport meghatározására, abba hazánk teljes lakossága beleértendő, de van

aránybeli különbség a korcsoportokban. A kvalitatív eredmények alapján látható, kiemelkednek a gyermekekre és fiatalokra (1.), illetve az idősekre, nyugdíjasokra (2.) való utalások. Az aktív munkavállalói réteg, a felnőtt lakosság megszólítására is vannak intézményi törekvések, amelyek a szórakoztató, minőségi rendezvényszervezés és ismeretátadás keretei között eredményesek. A célcsoportok kapcsán megneveznek változásokat az interjúalanyok, amelyet elsősorban a társadalom prioritásainak és szabadidejének (idősödő társadalom, egyre elfoglaltabb felnőtt korosztály, okos- és informatikai eszközök életvitel szerinti használata, egész napos iskola) átalakulásából eredeztetnek. A szolgáltatások átalakulása jellemzően a szakterületben végbemenő teljes strukturális átalakulásból, a (helyi) közösségek megszólításából, bevonásából, szükségleteik felméréséből és figyelembevételéből fakad. Mindezek mellett a szakmai tartalmakra hatással van az intézmény humánerőforrásához tartozó munkatársak saját szakmai motivációi (az intézményi feltételek figyelembevételével), erőforrásai (társadalmi vagy kulturális tőkéi), kapcsolatai. A paradigmaváltással általánosan erősödő tanulási környezetre negatív hatást gyakorolt a kvalitatív vizsgálatok alapján a pandémiás időszak, illetve az energiaválság.

A HUMÁNERŐFORRÁS témakörben van intézményi eljárásrend, amely a dokumentumelemzés tükrében az írásosan is rögzített (SZMSZ). A közalkalmazotti státusz helyett a munka törvénykönyve szerinti foglalkoztatás jellemző (2012. I. tv.) az intézményekben, főállású foglalkoztatással. Speciális élethelyzet, illetve munkavállalói kérés alapján vannak elvétve részmunkaidőben foglalkoztatott munkavállalók. Kifejezetten magas a fluktuáció és alacsony a bérhelyzet a szakterületen, amely negatív hatással van az intézmények humánerőforrásának stabilitására, a szakma megtartó erejére. Az intézményekre alapvetően a hierarchia és a strukturáltság jellemző, a szakmai stábok jellemzően legalább két tevékenységcsoport alapján különválnak: szakmai munkatársi, illetve technikai munkatársi csoportokra. Az átjárhatóság alapvetően az egyes csoportokon belül gyakori, de az egyes telephelyek között is jellemző, tehát túlmutat a munkavégzés helyeként meghatározott intézmény falain. A közfoglalkoztatás kapcsán több intézmény a múltban vagy a jelenben saját tapasztalatot szerzett. Ennek megítélése kifejezetten heterogén, de elvi szükségessége inkább jellemző, különösen a kisegítői, takarítói feladatok vonatkozásában. A projektfoglalkoztatás nem gyakori az intézményekben. Iskolai közösségi szolgálatos középiskolások és önkéntesek a legtöbb intézmény humánerőforrásában megjelennek, inkább alacsonyabb arányban. Megítélésük vegyes, az önkénteseké inkább pozitív. Utóbbira volt, ahol a szakmai koncepció, városi tervdokumentum, intézményi keretekben városi diákönkormányzat, illetve intézményi apparátus (dedikált feladatkör) került kialakításra. Ezeket a segítőket elsősorban tájékoztatási, kisegítői, hosztesz jellegű feladatokba vonják be. A munkatársak továbbképzése nem egy

szakterületi szinten keretezett, pontosított téma, a munkáltatói szándék és az ehhez kapcsolódó intézmény tervek adottak. A gyakorlati eredményességhez hiányzik még a jogszabályi pontosítás és az anyagi fedezet. Az egyetemi hallgatók jelen vannak több vizsgált intézményben, ami fontos humánerőforrás pótló tényező lehet.

A KAPCSOLATI HÁLÓZAT témakörben a formális és informális kapcsolatok (társadalmi tőkék) tematikusan csoportosíthatók. Az intézmények formális és informális kapcsolatai közül kiemelkedik a fenntartóval, a Nemzeti Művelődési Intézet országos, illetve helyi kirendeltségeivel és képviselőivel, a Kulturális Központok Országos Szövetségével és a Magyar Népművelők Egyesületével való kapcsolatuk. Ezek a viszonyok részei a mindennapok szakmai gyakorlatának az intézményi és a munkatársi szinteken. Jelentősek a más helyi kulturális szereplőkkel, a térségi és országos közművelődési intézményekkel, az érdekvédelmi és ernyőszervezetekkel, a helyi kulturális szolgáltatókkal (intézményekkel és előadóművészekkel), illetve a települési testvérvárosok képviselőivel való együttműködések. A kapcsolati hálózatok működésében komoly szerepe van az informális hálónak, amelyek jellemzően pozitívak és kifejezetten megerősítik, előre lendítik a szakmai tartalmak, kulturális tanulási események gördülékeny megvalósulását. A dokumentumelemzés alapján az együttműködő partnerek között a legtöbb kulturális, közösségi, szociális vagy oktatási civil szervezet, ezekre az együttműködésekre az interjúkban is utalást tettek a válaszadók, de azokat nem jelölték a domináns kapcsolatok között. Sok együttműködő fél hátrányos helyzetű csoportok vonatkozásában lát el képviseleti, támogatói feladatokat. A dokumentumok alapján hátránykompenzáció feltételezhető a nagyrégiók kulturális tanulása mentén. A nagyrégiók gazdasági szervezeteinek átlaga fordítottan arányos az intézmények partnereinek számával. Az interjús beszélgetések tükrében meghatározó a vezető személyisége abban, hogy milyen az intézmény eredményessége, kapcsolata a döntéshozókkal, milyen a szervezet megítélése. Ez egy kétélű fegyver, pozitív és negatív hatással lehet a kulturális szolgáltató sikerességére.

A HÁTRÁNYKOMPENZÁCIÓ témakörben a térségi sajátosságokat és a közművelődés lehetséges univerzális jellemzőit kerestük. A kvalitatív vizsgálatok eredményeként úgy véljük, mind a lokális, mind az univerzális jellemzők megtalálhatók a témában. A dokumentumelemzési vizsgálatnál látható volt, hogy három olyan intézmény van, ahol írásos dokumentumban szerepel a *„Helyi, térségi közösségi tér biztosítása, működtetése”* kormányzati funkció (086020) ellátása (vö. 15/2019. PM r. 1. sz. m. 8. p.). Az interjús beszélgetések eredményei alapján egy univerzális, strukturált szakágazati keretben, a helyi igények, lokális szükségletek alapján, olykor egyéni intézményi döntések, motivációk, interpretációk és helyi lehetőségek (kulturális hagyományok, turisztikai adottságok, a lakosság összetétele, pályázási körülmények) mentén jönnek létre a tanulási események.

A HÁTRÁNYKOMPENZÁCIÓ milyenségét a dokumentumelemzés során az érintett csoportok általános jelleggel való megnevezése miatt nehezebben, az interjús adatfelvétel és -elemzéssel viszont eredményesen tudtuk azonosítani. A csoportok kódolása a legmagasabb idézési számot hozta a dokumentumelemzésben és a második legmagasabb idézésszámot az interjús vizsgálatban. Közöttük a gyermekek, fiatalok és az idősek csoportja a leggyakrabban megszólított, támogatott célcsoportok. Látható, hogy több tevékenység, tanulási esemény a családokat is megcélozza. A csoportok irányába olyan támogatási, részvételösztönző módszereket alkalmaznak az intézmények, amely segítségével tagjaik könnyen bekapcsolódnak tanulási foglalkozásokba, eseményekbe. A fogyatékkal élő személyek számára jellemzően közvetett módokon szolgáltatnak: belépőjeggyel, tárgyi adományozással, programszervezéssel, de van, ahol a foglalkozásvezető megbízási díj fedezésével és a foglalkozás teljes körű szervezésével támogatják az érintetteket. Pozitív eredmény, hogy több intézmény részben vagy teljesen akadálymentesített is. Kevesebb foglalkozás van, amely álláskeresőknek, szenvedélybetegeknek, tartós betegeknek szól, ha van ilyen jellegű esemény, annak elsősorban helyszín biztosít az intézmény. Az etnikai és nemzeti kisebbségek kapcsán kiemelkedő a romáknak szóló tevékenységek száma, de a többi kisebbség közül is számos jellemzően partnere, illetve célközönsége az intézményeknek, inklúziós célok mentén.

A dokumentumelemzés alapján sem a partnereknél, sem a tevékenységek között nem szerepelnek olyan szakmai tartalmak, amelyek a hajléktalanokra, a bevándorlókra vagy az LMBTQ közösségekre célzottan irányulnának. Az interjús vizsgálat megerősítette az előbbieket: a hajléktalanok legfeljebb magánszemélyként „térnek be” az intézménybe. LMBTQ közösségeket, támogatást igénylő menekülteket nem azonosítanak látókörükben az intézmények vagy nem neveznek meg a hátrányos helyzetű csoportok között. Az LMBTQ téma két intézménynél art mozi vetítés kapcsán, az érzékenyítő tevékenységként került szóba. A menekültek csoportja egy interjús beszélgetésben, érintőlegesen. A mélyszegénység témakörét áttételesen érintették a válaszadó intézmények, célzott, szegénységben élő emberekre irányuló tevékenységeket (ideértve az adományosztást, adományboltot) nem szerveznek az érintett intézmények. Megnevezték a válaszadók ugyanakkor a hátrányos helyzetűek között a területileg peremhelyzetbe került lakosságot. A támogatásukra, fejlesztésükre irányuló közművelődési feladatokat jelentős szakmai tevékenységeknek tekintik. Hátrányos helyzetű személyeket támogató munkatársat nem foglalkoztatnak az intézmények. A válaszok tükrében jellemzően meg tudtak nevezni olyan tevékenységet, amelyre büszkék a témában és további feladatokra, fejlesztési irányokra is tettek javaslatot. A kvalitatív eredmények megerősítették a közművelődés jelenlétét a hátránykompenzáció témájában.

10. Összegzés

Kutatásunkban a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás sokszínűségét vizsgáltuk. Kutatási érdeklődésünk alapját a paradigmaváltás és a megújulni szándékozó intézményhálózat adta. A neveléstudomány közművelődési alrendszerében a kulturális tanulás a nonformális és az informális tanulás része (vö. Juhász & Szabó, 2016; Forray & Juhász, 2009), amely lehetőséget biztosít sokféle tanulási tevékenységben való részvételre a széleskörűen értelmezett kultúraelsajátítással egyidejűleg. A kulturális intézményrendszer elméleti jellemzői mentén és vizsgálatunk empirikus eredményeink tükrében a terület (kulturális és társadalmi) tőkegazdagító tulajdonságokkal is rendelkezik (vö. Bourdieu, 1998).

A magyar (köz)művelődésnek jelentős hagyományai vannak. Az a szakmai koncepció, amelyet a disszertációban bemutattunk már az eredeti műveltetési céltól eltérő paradigmák szerinti feladatokra helyezi a hangsúlyt. Ez a kettősség a szakmai tartalmakban visszaköszön: az eredeti hagyományoknak, illetve a modern szükségleteknek való megfelelés egyszerre mutatkozik meg. Emiatt jellemző a szakmai identitáskeresés és a folyamatos átalakulással szembenéző tanulási légkör: az egykori pótló, műveltető feladatokat ellátó szakma a 21. században új tanulási funkcióknak törekszik megfelelni, részben eredménnyel. Egy olyan társadalmat szeretne megszólítani, amely elöregedő jellemzőkkel bír, a gyermekek és a fiatalok az egész napos iskolában tanulnak, a felnőtt, aktív lakosság jellemzően kevés szabadidővel rendelkezik. Mindezeket új(ra varrt) köntösben teszi: reprofesszionalizációs lépéseket tesz, újradefiniálja magát, kereteket szab, részben konstruált és részben funkcionális tulajdonságok mentén.

Ez a sajátos vizsgálati környezet indokolta a kutatásunk feltáró jellegét, amelynek kutatási tervét 2018-ban készítettük el, majd empirikus vizsgálatait 2020 ősze és 2023 nyara között folytattunk le. Vizsgálatunkban magyarországi viszonylatokban, öt kutatási kérdés és öt hipotézis mentén kerestük a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás mintázatait és egyedi megoldásait kevert módszertan alkalmazásával.

Első hipotézisünk (H1) a célcsoportok vonatkozásában nem került megerősítésre: a másodelemzett OSAP statisztikai adatok szerint a 15 év alattiak részvétele a legjellemzőbb a hagyományos művelődő közösségekben. Hasonlóképpen a háttérkérdőíves vizsgálat alapján a legtöbb szakmai tevékenység a gyermek- és ifjúkorúakat célozza meg és az interjús vizsgálat szerint is ez a korosztály a főbb célcsoport. Eredményeinket árnyalja, hogy a dokumentumokban legtöbbször az idős, nyugdíjas korosztály kerül megnevezésre, bár itt is jelentős számadat vonatkozott a gyerekekre, fiatalokra. A háttérkérdőíves vizsgálatban magas

eredménnyel a felnőtt lakosság is szerepelt. Visszatérő motívum a mérések alapján, hogy mind a nyugdíjasok, mind a felnőtt lakosság irányába valamennyi intézménynek van kikínált szolgáltatása, elsősorban a korcsoportok közötti hangsúlyokban látunk eltéréseket. Alapvetően az intézmények célcsoport szerint nem szelektálnak, szolgáltatásaik a teljes lakossági kört megszólítják. A célcsoportok priorizálásában a konzerváló hatás azonosítható. Attól függetlenül, hogy a részmintában szereplő intézmények megerősítették, hogy a lakosságban nő az idősek aránya, valamint a gyermekek és a fiatalok tankötelezettségük miatt nehezebben megszólíthatók, mégis leginkább a fiatal korosztály a közművelődés első számú célzott látogatói köre. Az interjús válaszok alapján a felnőtt lakosság is látogatja az intézményeket, kultúrafogyasztásuk a minőségi programokra, rendezvényekre irányul. Ez a korcsoport alacsony számadatokkal, de a képzési tevékenységek között a statisztikai adatokban felülreprezentált volt, ami utalhat a célcsoportok kiszélesedésére.[68] A tevékenységek átalakulásában első hipotézisünk részben igazolásra került: maga a pótló funkció az intézményekben valóban már nem vagy alig mutatkozik meg, a közművelődési alapszolgáltatások között legfeljebb a felzárkóztatást segítő tanórán kívüli foglalkozások között szerepel. Az OSAP statisztikai eredmények tükrében 4,5 ezer ismeretterjesztő eseményen közel negyedmillió személy vett részt 2019-ben. A klubok, körök, szakkörök és az alkotó művelődő közösségek taglétszámadatai is több tízezresek. Feltételezve, hogy az értékközvetítés mellett ezeken a foglalkozásokon meghatározó a kapcsolatteremtési és kapcsolatápolási érték (a társadalmi tőkeinvesztálás), ezek a funkciók széles körben érvényesülnek, elérhetők a résztvevők számára. A háttérkérdőíves vizsgálatban magas volt a klubok, körök és szakkörök, illetve az alkotó művelődő közösségek megnevezése. Az eredmény a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás kapcsolatteremtési és -ápolási, tehát tőketermelő hatáskörét erősítette meg.

A kérdőíves vizsgálatnál az ismeretterjesztés tekintetében nem nyert megerősítést feltételezésünk: a felsorolt tanulási események között a második legkevesebb számosságot az ismeretterjesztés kapta. A kvantitatív eredmények tükrében a kapcsolatteremtés és -ápolás jellemző, az ismeretterjesztésre számos jógyakorlatot látunk. A dokumentumelemzés alapján az ismeretterjesztő tevékenységek sokszor az idősebb korosztálynak szólnak (szenior akadémiával, tudásmegosztással, egészségmegőrzésre irányuló előadássorozattal). A kultúra,

[68] Vizsgálatunk sajátossága, hogy a részmintában szereplő intézmények megyei jogú városokban szolgáltató kulturális központok, ezeken a településeken vélelmezhetően széles a korosztály szerinti megoszlás. Amennyiben a teljes hazai helyzetkép vizsgálatára vállalkoznánk (amelyre jelen kutatásunk limitációi nem terjednek ki), akkor a kistelepüléseken – különös tekintettel az ezer fő alatti településekre – az állandó lakosságban vélhetően felülreprezentáltak lennének az idős, inmobilis személyek. Ennek egyik oka, hogy a köznevelési intézmények hiánya miatt már az iskoláskorú lakosság is ingázik más, nagyobb lélekszámú településre.

utazás témakörében az aktív munkavállalóknak az értékteremtő és hagyományőrző tematikák szerint, a játékosítással pedig a fiatalabb korosztálynak is kínálnak hasonló célú szolgáltatásokat az intézmények. A klubok, szakkörök között jelen vannak a hagyományos (népművészeti, korcsoportok szerinti (idősek, diákönkormányzati)) és modern (robotika, rajzfilmkészítés) témákat feldolgozó foglalkozások. A kulturális tanulásban emellett szerepe van a hátrányos helyzetű csoportokat célzó foglalkozásoknak, amelyek az előbbiekben megnevezett tevékenységekhez kötődnek.

Az első hipotézishez kapcsolódó szakpolitikai javaslatunk az alábbi: a lakosság eredményes megszólításhoz, valamint a célközönség számára hasznos és vonzó szolgáltatási paletta kialakításához szükség van a közművelődés tudatos márkázására (1.), valamint a többi szolgáltatótól (így többek között az oktatási és társadalmi intézményektől) eltérő, de azokkal szorosan és tudatosan együttműködő, hálózati jelleget mutató működésre (2.). Más szóval az egyes csoportokat – társadalmi szerződés vagy funkció szerint – ellátó stakeholderek tudatos elemzésével és bevonásával a közművelődésnek olyan kulturális tanulási lehetőségeket szükséges kínálnia, amely a célcsoportok vagy az őket ellátó, kiszolgáló intézmény(ek) számára vonzók, hasznosak, hiánypótlók, illetve tehermentesítők. Az empirikus eredmények tükrében jelenleg a kulturális tanulási aktus realizálódása jellemzően hagyományokban és praktikumokban mutatkozik meg, nem hálózati jelleg szerint. Feltételezhető szakterületi konstruáltság, a szükségletek szerinti funkcionalitás is azonosítható, de nem a társadalmi intézmények szintjén, csupán a saját közösségek vonatkozásában.

A gyermek korosztály esetében a formalizált közösségekkel és az (oktatási) intézményekkel való együttműködés tudatos tervezése előrevivő lehet: vizsgálatunkban számos jó példát láthattunk rendhagyó, tematikus foglalkozásokra, iskolai tanórákra, jeles ünnepekre, (szünidei) táborokra, tehetségkutató és -gondozó eseményekre. Nagyobbak esetében iskolai közösségi szolgálatra, ismeretterjesztő foglalkozásokra, diákönkormányzatra, önkéntességre. A legkisebbeknek ilyen kulturális tanulási esemény egy családi program vagy egy korosztályos tematikus foglalkozás. Mindezek mögül azonban nem egyszer hiányzik a célirányos intézményközi, szakterületek közötti tervezés, a rendszeres és kiépített fórum, partnerség, vagyis a célirányos tőkeinvesztálás.

A felnőtt lakosság eredményes megszólításában a szolgáltatások vonzóvá tétele lehet a kulcs, ebben a minőségen van a hangsúly. Szükség mutatkozik tudatos igényfelmérésre és csatornákra (marketingre), ebben a minősítési folyamat jó kiindulási pontokat biztosít. A tartalom mellett meghatározó a forma: jelentősége van a szolgáltatási körülményeknek és jellemzőknek (az infrastrukturális háttérnek, a szolgáltatás egyediségének, kuriózum jellegének). Amennyiben előbbiek kiemelkedően jó tulajdonságokkal bírnak, akkor a

célcsoport szívesen látogatja az intézményeket. A megfelelő minőségű szolgáltatáshoz elsősorban források, pályázatok, támogatások szükségeltetnek. Előbbiek mellett úgy véljük, hogy a felnőtt korcsoport bevonásában eredményes lehet a vásárlásösztönzés is (pl. hűségprogram, tagság), amely a célcsoport elköteleződését növelheti az intézményrendszer irányába (identitás, csoporttagság).

Az idősek esetében leginkább a közösségi, részben ismeretterjesztési funkciók dominanciáját látjuk. Esetükben a szakma feladata hozzájárulni az elmagányosodás megelőzéséhez és az önálló életvitel fenntartásához szükséges információk elérhetőségéhez és közvetítéséhez. A szenior lakosság szolgálatában a közművelődés andragógiai funkciója mellett megjelenik annak gerontológiai aspektusa is, a terület az időskori tanulásban is feladatokat vállal.

A teljes lakosság célzott megszólításában az intergenerációs kulturális tanulási programokban nagy potenciál mutatkozik, amely a felnőtt lakosság tehermentesítését és az idős generáció aktivizálását egyidejűleg szolgálhatja, a fiatal generáció informális tanulását pedig hatványozottan eredményezheti. Erre jógyakorlat mutatkozhatna a pótnagyszülős gyermekfelügyeletben, vagy a szenior önkéntesek bevonásával szervezett családi események alkalmával. Ez a működés a közművelődés antropagógiai szerepét, egész életre kiterjedő, élethosszig tartó tanulásban azonosítható szerepét erősíti.

A felsoroltak jelenleg is az intézményrendszer sajátjai, amely mentén a célcsoportok bevonásra kerülnek a tanulási aktusokba. Új aspektust jelölhet a stakeholderek igényei szerinti feladatellátás, a közművelődési professzió egyedisége a többi társadalmi szereplőtől. Ez a célcsoportbevonás a művelődő közösségeket meghaladóan, a társadalmi funkcionalitás szerint biztosítaná a közművelődési alapszolgáltatásokat: amelyben elsősorban az ismeretátadás, tudásbővítés és kapcsolatépítés, -fenntartás dominál a kulturális tanulás segítségével.

Második hipotézisünk (H2), amely a munkavállalók tevékenységét kiegészítő személyek jelentőségére, szerepkörére, valamint a szakmai és technikai feladatok közötti átjárhatóságra vonatkozott, nem nyert igazolást. A statisztikai vizsgálat alapján a teljes munkaidős foglalkoztatási forma jellemző az intézményekben. A dokumentumelemzés alapján a munkavállalók foglalkoztatása a munka törvénykönyve (2012. I. tv.) alapján valósul meg, az intézmények működésének saját eljárásrendje van ennek struktúrájára (SZMSZ[69]). A háttérkérdőíves vizsgálatban kitértünk a munkaerő-teljesítmény mérésre: ennek tükrében az intézmények kifejezetten elégedettek a szakirányú végzettséggel rendelkező munkatársakkal, a részmunkaidőben foglalkoztatottak alacsony számával inkább elégedetlenek.

[69] Szervezeti és működési szabályzat

A kvalitatív kutatási résztevékenységekben azonosítható a szakmát erősen jellemző fluktuáció. Ennek ellensúlyozására az intézmények törekedtek a bérhelyzet javítására, amely az interjús beszélgetések alapján rendkívül alacsony a szakmában.[70] Erre a jelenségre negatív hatást gyakorolt a pandémia, majd az energiaválságot követő, növekvő infláció is. Emiatt a közművelődés szakembermegtartó képessége gyenge, a pályaelhagyás folyamatos. A főállású és részmunkaidőben foglalkoztatott munkavállalók jellemzői mellett a statisztikákban magas volt az önkéntes segítők létszáma: az adat pontosságát nehezíti, hogy a rovatban együttesen jelölendők az önkéntesek, az időszakosan foglalkoztatott közfoglalkozatottak, az iskolai közösségi szolgálatot teljesítő középiskolások is[71]. Az önkéntesek kapcsán elsősorban közreműködői feladatokat találtunk a dokumentumelemzésben. Róluk és támogató tevékenységükről az interjúalanyok alapvetően pozitív élmények mentén nyilatkoztak, jó példákat jeleztek a szenior és diákönkormányzatos önkéntesek jelenlétére. Az önkéntesmenedzsmentben hatalmas intézményi különbséget találtunk az alig bevonótól a kétszáz önkéntest megszólító intézményekig. Kiemelendő, hogy egy kulturális központban önkéntes koordinátor munkatársat is foglalkoztatnak. Az iskolai közösségi szolgálatos középiskolások eredményességéről – az interjúválaszok alapján – heterogén tapasztalatok voltak: jellemzően kisegítői, szakmai tevékenységet támogató feladatokat látnak el a fiatalok, amennyiben az intézmény fogadja a szolgálatukat.

A dokumentumelemzés külön kitért a közfoglalkoztatásra, azt az önkéntesektől külön vizsgáltuk. A közfoglalkoztatottak jelen vannak az intézményekben, kis foglalkoztatási létszámban, segítői, ügyelői, illetve gyakran takarítói feladatok ellátására. Az eredmények tükrében az önkéntes segítők, az iskolai közösségi szolgálatos középiskolások és a közfoglalkoztatottak közreműködnek az intézményi feladatellátásban, a háttérkérdőív szerint technikai, kiegészítő feladatokat, sokszor rendezvényszervezői, animátori tevékenységet látnak el, valamint tájékoztatási és recepciós tevékenységeket végeznek. Az iskolai közösségi szolgálatosoknál az arányok kisebb mértékben eltérők, de hasonló tevékenységekre irányulnak. Az intézmények munkáját előbbiek mellett vállalkozók is támogatják. Mindezek tükrében számszerűségében jelentős a közreműködők jelenléte az emberi erőforrásban, ugyanakkor feladataikra változó hangsúlyt fektetnek az intézmények saját szakmai koncepció alapján.

A háttérkérdőíves vizsgálat alapján van átjárhatóság a munkakörök között, amennyiben azok szakmai munkakörökre és nem a szakmai és technikai feladatok közötti átjárhatóságra

[70] A vonatkozó 2023-as KSH adatok szerint egy kulturális szervező (FEOR 2714) bruttó átlagkeresete 528 309 Ft volt (KSH, n.d.-h), szemben az ugyanekkor teljes munkaidőben foglalkoztatottak 655 600 Ft-os bruttó átlagkeresetével (KSH, 2024).

[71] Rovat címe: önkéntesek, segítők, egyéb

irányulnak. Ezt a szemléletet erősítették az interjús eredmények: az egyes munkacsoportokon belül, a struktúra figyelembevételével létezik átjárhatóság akár az egyes telephelyek között is. A teljeskörű átjárhatóság csupán egy intézménynél mutatkozik: itt az ilyen mértékű rugalmasság kényszerszülte megoldás. Mindezek tükrében megállapítható, hogy általános átjárhatóság nincs a technikai és szakmai munkakörök között, amennyiben ez mégis eseti jelleggel előfordul, akkor a szakmai munkatársak működnek közre a technikai feladatok ellátásában. Megerősítésre került a hipotézis harmadik tételmondata. A továbbképzések, szakemberképzés és -utánpótlás aktuális kérdés az intézményekben, amelyekre elsősorban a háttérkérdőívben, a dokumentumelemzésben és az interjú vizsgálat alapján láttunk jellemzőket. A háttérkérdőív tükrében a továbbképzéseken jellemzően részt vesznek az intézmények szakirányú továbbképzések formájában. Az intézmények több munkavállalója felsőfokú szakképesítésre irányuló (BA, MA) képzésekbe is bekapcsolódott, de ennek tényleges megvalósulása egyedi volt a képzések típusára és mennyiségére, valamint a résztvevők körére vonatkozólag. A dokumentumelemzés a belső képzésekre is nevesített példákat. Az interjús eredmények megerősítették a továbbképzések iránti igényt, felhívva a figyelmet arra a bizonytalanságra, amely a továbbképzések rendjére irányuló rendelet hiányából fakad. A megfelelő jogszabályi környezet tisztázhatná a válaszok alapján a továbbképzések forrását, a munkavállalók beiskolázásának költségviselését. A szándék alapvetően megmutatkozik az intézményekben a továbbképzéseken és a szakemberképzéseken való munkavállalói részvétel ösztönzésére, de az ezzel kapcsolatban megjelenő költségeket úgy vélik, hogy sokszor nincs, aki fedezze, különösen igaz ez a technikai munkatársak szükségszerű (tovább)képzésére. Emiatt az intézmények munkavállalói elsősorban a térítésmentes képzések résztvevői[72]. A szakemberképzés jelentősége kapcsán visszatérő motívum az felsőoktatási képzés, a szakmai gyakorlat és a szakmai személyiség közötti priorizálás összefüggése. A szakmai képesítés kapcsán az előírt minimumok teljesítését célozzák meg az intézmények. A humánerőforrás összetételére, minőségére és mennyiségére negatív hatással vannak a financiális bizonytalanságok.

A második hipotézis tekintetében kettőséget tapasztaltunk. Intézményi, munkáltatói szinteken támogató munkahelyi környezetet látunk: a kötetlen munkaidő, a részmunkaidős foglalkoztatás, a távmunka lehetősége mind olyan követendő munkáltatói eszközök, amelyek hozzájárulnak a munkaerő megtartásához, a pályaelhagyás mérsékléséhez. A vizsgálat tükrében az intézmények a munkaerő megtartása érdekében több ún. jógyakorlatot alkalmaznak.

[72] A közművelődési ágazat szakmai-módszertani háttérintézménye a Nemzeti Művelődési Intézet kap minisztériumi forrást a szakmai továbbképzések megvalósítására, de az csak a szakmai munkakörökre érvényes.

A munkaerő leterheltsége, a feladatokhoz mérten alacsony munkahelyi apparátus viszont általános jelenség a szakmában, amelyhez alacsony kereset és gyakran alacsony társadalmi megbecsülés társul. Mindezek pályaelhagyáshoz, jelentős fluktuációhoz vezetnek, veszélyeztetve a humánerőforrás stabilitását, az intézményrendszer működését. A kialakult helyzet miatt mielőbb bérrendezésre van szükség a területen és az egyes feladatokhoz, munkakörökhöz kapcsolódó előírásokat (végzettség, szakmai tapasztalat) is érdemes fontolóra venni: nem a minőségbiztosítás veszélyeztetésével, de a tudásbővítés, továbbképzés vonzóvá tételével, életpálya modellel, keresetkiegészítéssel, tanulmányi szerződéssel, juttatásokkal, ösztöndíj programmal.

A közfoglalkoztatás alkalmas munkáltatói eszköz a kisegítői feladatok ellátására, ugyanakkor nem támogatja az intézmények hosszútávú kollektívájának kialakulását. Az önkéntesek és az iskolai közösségi szolgálatosok jelenléte az intézményekben nem csak erőforrást, de a látogatói és a tevékenységi kör bővítést is eredményezhet. Azokat az intézményi példákat, amelyek az önkéntes, közösségi szolgálatos segítők elérését célzatosan végzik, érdemes a többi szolgáltatónak is megismernie, illetve mérlegelnie a modellek adaptálhatóságát. Ezt a szakpolitika mintaprogramokkal, pilot-projektek indításával (és azok finanszírozásával) ösztönözheti.

Az átjárhatóság a szakma természetes velejárója, az összetett szolgáltatói professzió jellemzője, ugyanakkor a humánerőforrás megtartásával, megfelelő létszámadatokkal, átlátható intézményi hierarchiával az átjárhatóság eseti lehetőségét és nem a szükségességét lehetne kialakítani. Ideális esetben az átjárhatóság alkalomszerű és önkéntes, nem intézményi napi gyakorlat, létszükséglet a feladatellátáshoz. Ehhez az intézményi státuszok számának emelése is szükséges a méltányos fizetési konstrukció mellett.

Dicséretes a munkáltatói szándék a munkavállalók (tovább)képzésére vonatkozólag: ösztönző, hogy büszkén nyilatkoznak a vezetők a továbbképzési adatokról. A folyamatos tudásbővítés biztosításához, különösen a technikai munkatársak esetében jelentős forrásallokálásra és helyettesítésre alkalmas humánerőforrásra van szükség. Ez párhuzamosságot mutat a bérhelyzet rendezésével, a státuszok számadatainak növelésével. Mindehhez pedig a feltételeket előíró és biztosító végrehajtó rendelet megalkotására, valamint további térítésmentes képzésekre van szükség.

Harmadik hipotézisünk (H3) az intézmények partnereire, kapcsolati hálójuk formális és informális sajátosságaira, társadalmi tőkéjükre irányult. Az empirikus eredmények tükrében a hipotézis megerősítése került, az interjús válaszok segítségével az előzetes elvárásainkat is meghaladó eredményekre jutottunk. Általánosságban elmondható, hogy több OSAP mutató a partneri viszonyokhoz kapcsolódott. Bizonyos adatcsoportoknál alacsony eredményeket, de

lehetséges kapcsolódási, fejlesztési irányokat azonosítottunk: ilyen volt a fenntartók közötti, illetve a társadalmi beágyazottságra irányuló, általunk kialakított indexekben található partneri környezet. Utóbbiak közül különösen a szerveződési aktivitás index és a fejlesztési tevékenységi részvétel index formájában találtunk olyan jellemzőket, ahol a közművelődési intézménynek külsős partnerei vannak. Jelentős volt a külföldieket érintő és a képzési tevékenységekhez kapcsolódó együttműködés. A dokumentumelemzésben több partner civil szervezet volt, kisebb arányban média szereplők, szakmai szervezetek, kulturális és sport intézmények, oktatási intézmények és állami, önkormányzati vagy kisebbségi intézmények is megjelentek az együttműködők között. Nagy arányban mutatkoztak a partneri körben a hátrányos helyzetű csoportokat érintő vagy megszólító együttműködő felek. A háttérkérdőíves adatszolgáltatásban a formális partnerek sorából kiemelkedtek a helyi önkormányzatok, emellett kulturális szereplők és támogató-, illetve szakmai ernyőszervezetek is felsorolásra kerültek. Utóbbiakkal és az oktatási intézményekkel kialakított kapcsolatok voltak a legjobbak. Ezeket az interjúválaszok is megerősítették: a formális kapcsolatok tekintetében meghatározók a fenntartóval (jellemzően az önkormányzattal), és a közművelődési szakterület háttérintézményeivel, érdekképviseleti szervezeteivel (ernyőszervezeteivel) való együttműködések. Ezek a formalizált partnerségek, különösen a tagságra építő szervezeti kultúrák esetében, sokszor nem csak intézményi tagságot, de vezetői, munkavállalói tevékeny részvételt jelentenek. A formális kapcsolatok között továbbá kisebbségi önkormányzatok, testvérvárosok képviselői, helyi szociális intézmények, virtuális közösségek és szponzorok is szerepeltek.

A háttérkérdőív válaszaiban és az interjús beszélgetésekben az informális együttműködő felek között a formalizált partnerek is (új szerepben) megnevezésre kerültek. Az informális kapcsolati hálónak része a tényleges helyi településvezetéssel ápolt személyes intézményvezetői kapcsolat, a nagyobb helyi kulturális szolgáltatók irányítóival fennálló informális ismeretség. A lokális beágyazottság kulcsfontosságú az eredményes működtetéséhez. Meghatározó az intézményvezető társadalmi tőkéje, személyének megítélése, amely egyaránt előnyt és hátrányt is hozhat az intézménynek. A vezető mellett bizonyos konkrét eseményekhez vagy projektekhez kapcsolódóan fontosak a munkatársak kapcsolatai is, amelyek akár a potenciális munkatárs felvételéhez szükséges feltételként is nevesítésre kerültek.

A harmadik hipotézisünk vonatkozásában javasoljuk, hogy az intézmények tudatosan mérjék fel intézményi és munkavállalói szinteken a jelenleg is elérhető és a jövőben potenciálisan kiépíthető, megszilárdítható kapcsolataikat, együttműködéseiket. Társadalmi tőkéjüket – ahogy azt már az első hipotézis vonatkozásában is összegeztük – a szolgáltatások

tervezése, a tevékenységek funkcionalitása vonatkozásában tudatosan alakítsák, gondozzák, azonosítsák azokat a szolgáltatási szerepeket, amelyek segítségével a közművelődés a magyar társadalomban kulturális értékfeltárást, -közvetítést biztosíthat és kulturális tanulási platformot teremthet, hiánypótló munkát végezhet, alkalmassá válhat a reprofesszióra, a „semi" jelző elhagyására.

Szorgalmazzuk, hogy a szektor tevékeny szolgáltatói határozzanak meg olyan társadalmi fórumokat, amelyek elősegíthetik az eredményes intézményközi munkavégzést területi hatáskörök szerint. Alakítsanak ki vagy fejlesszenek már meglévő, formális vagy informális hálózatokat, amelyek segítségével javítani tudják a szakma érdekérvényesítő képességét pozitív hatást gyakorolva a munkavállalói és szakterületi körülményekre.

Formalizált kapcsolatok vonatkozásában a szervezet strukturáltsága érdekében együttműködéseiket keretmegállapodások formájában – akár pénzmozgás nélkül – rögzítsék, elősegítve a tudatos és keretezett partnerségeket. Informális kapcsolatok esetében támogassák munkavállalóik, önkénteseik társadalmi tőkéjének rekonverzióját, támogatva intézményük és szolgáltatásaik sikerességét.

Az intézményvezetők tekintetében fontos visszacsatolás a vezető és a hangadó munkatársak kulcsszerepe: jelentős felelősség hárul a fenntartóra a megfelelő szakemberek kiválasztásában és megtartásában. Ebben szakpolitikai szinten a kiemelkedő vezetők, munkatársak elismerése, méltatása, megbecsülése tud megerősítést biztosítani (pl. (Báthory-) díj formájában).

Negyedik hipotézisünkben (H4) feltételeztük, hogy a regionális társadalomföldrajzi sajátosságok miatt prioritásbeli különbségeket azonosíthatunk az egyes intézmények kulturális tanulási eseményei között. A regionális sajátosságok mérési eseményei között kiemelkedik a lineáris regresszió elemzésünk. Az eredmények alapján az egyes intézmények regionális elhelyezkedése nincs hatással azok kulturális tanulási indexére, hipotézisünk nem került igazolásra. Hasonlóképp, amikor a Tiszántúlon működő intézmények kulturális tanulási index számának összegét és a Dunántúlon szolgáltató intézmények összpontszámát összehasonlítottuk: nem azonosítottunk jelentős különbséget a keleti és a nyugati országrész intézményei között. Az áttekintő statisztikai másodelemzés alapján sem a településtípus, sem az intézménytípus regionális megoszlásában nem fedezhető fel szignifikáns eltérés.

Minden régió esetében találtunk a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulásra releváns, regionálisan kiemelkedő mutatót, amely hipotézisünket igazolta. Észak-Magyarországon volt a legnagyobb az átlagos intézményméret. Itt valósult meg a legtöbb kiállítás, műsor, rendezvény. A fejlesztési tevékenységi index itt volt a legmagasabb és itt találtuk a legtöbb közreműködőt a tevékenységet ellátó által külföldiek részvételével szervezett

magyarországi programokban. Ebben a régióban működött a legtöbb járási területi kiterjedéssel bíró intézmény. Az Észak-Alföld régióban működött a legtöbb székhelyként és telephelyként szolgáltató csúcsintézmény, és itt szolgáltatott a nyitvatartás tekintetében a legtöbb időszakosan nyitva lévő intézmény is. Területi kiterjedés szempontjából az Észak-Alföldön volt a legtöbb a településrészekre, illetve a településre kiterjedő szolgáltató. Szignifikáns különbség volt felfedezhető az egyes intézmények átlagos méretében és regionális elhelyezkedésében: a legkisebb átlagos alapterületűek Észak-Alföldön szolgáltattak. Dél-Alföldön valósult meg a legtöbb, külföldiekkel közösen szervezett program. A külföldön rendezett programok esetében itt voltak a legmagasabbak az események és a kiutazók számadatai. A legtöbb vármegyei területi kiterjedésű intézmény ebben a régióban szolgáltatott. A Közép-Dunántúl a nemzetiségi közművelődési index átlagában emelkedett ki. A Nyugat-Dunántúlon működött a legtöbb nem rendszeres művelődési forma. Dél-Dunántúlon volt a legmagasabb a szerveződési aktivitás index és a társadalmi beágyazottság mutató. Előbbiek mellett a legtöbb klub, kör, szakkör is itt működött.

Hipotézisünkben feltételeztük, hogy a lokális sajátosságok mellett univerzális jellemzői is vannak a közművelődésnek. A kvalitatív mérések eredményei tükrében a feltételezés beigazolódott. A dokumentumelemzés során számos idézést azonosítottunk, amely a térségi sajátosságokra, igényekre és hagyományokra reflektáló szolgáltatásokat jelölt. Az intézményi kulturális tanulási események formáira az aktuálisan elérhető pályázati lehetőségek is hatással vannak. A szakma univerzális jellemzői is hangsúlyosak, ez a kétpólusú szemlélet kutatói véleményünk szerint egyensúlyban van. Az univerzális jellemzők a vizsgálatok tükrében nem uniformizálások.

Negyedik hipotézisünk kapcsán üdvözlendő, hogy a lokalitás számos jógyakorlat alapján tapintható a közművelődésben. A regionális sajátosságok kapcsolódnak a térségi hagyományokhoz, a helyi identitáshoz, a kulturális örökség ápolásához. Mindezek gyűjtése, rendszerezése és gondozása tradicionális jellemző a szektorban. Az egyes kulturális tanulási események az intézmény helyi hagyományai és a lokális társadalom igényei alapján valósulnak meg egyedi formában.

Az univerzális jellemzők között egyfelől a közművelődési alapszolgáltatásokat, az intézményrendszert, a humánerőforrásra irányuló előírásokat tudjuk felsorakoztatni. Az interjús válaszok tükrében a közművelődési alapszolgáltatások a szakma alapfunkciói. Úgy véljük, ez a konstruált keret segíti a szakmásodást. Hozzájárul a terület professzionalizációjához, univerzális, a többi kulturális szakterülettől megkülönböztető jellemzőket, identitásfelvállalást nyomatékosít.

Az univerzális jellemzőkben funkcionalitás is van, de ennek erősítésére ezen a ponton is javasoljuk a társadalmi feladatellátásban való hiánypótló szerep erősítését. A felnőttnevelés egyik sajátossága annak interdiszciplináris jellege, amelyhez reziliencia szükséges. A professzió megszilárdítása mellett szükségszerű annak felvállalása, hogy a közművelődés elsődleges szerepe a teljes társadalom szolgálatában mutatkozik meg, szükségletek szerint, olykor szakmai alkalmazkodással, a hangsúlyok eltolásával („beat-off"-val), akár ritmusváltással. Ettől a közművelődés nem kevésbé alkalmas a professzionalizációra, csupán kulturális és kultúrpolitikai adottságai révén konstruáltságra hajlamos, népszerű ideológiai és politikai eszköz. Kutatói véleményünk szerint viszont funkcionális jellemzőkkel rendelkezik szakemberei, szolgáltatórendszere segítségével, szükségletfelmérésre épülő tevékenységeivel.

Ötödik hipotézisünkben a kulturális tanulás hátránykompenzáló szerepével összefüggésben feltételeztük, hogy a rosszabb gazdasági eredményességgel bíró régiókban összetettebb tevékenységrendszert és célcsoportot találunk szemben a gazdaságilag eredményesebb régiók jellemzőivel. Feltételezésünk a fordított arányosság kapcsán nem került igazolásra: vizsgálatunkban ezt a jelenséget a kapcsolódó KSH-s adatok tükrében a tevékenységek és az intézményi adottságok összetettségében (statisztikai adatok), illetve a hátrányos helyzetű csoportok elérésének jellemzői szerint (háttérkérdőív, dokumentumelemzés, interjú) vizsgáltuk. Az összetettség megfigyelhető, de a fordított arányosság nem igazolható a csúcsintézmények viszonylatában. Jó példákat igen, fordított arányosságot nem találtunk. A régiók kulturális tanulási indexe sem fordítottan arányos a gazdasági jellemzőkkel. Vizsgálati eredményünk viszont, hogy a keleti és a nyugati országrész között kirajzolódtak eltérések. Ezt igazolta a társadalmi beágyazottságot mérő mutatónk a székhely, telephely bejegyzési lehetőség vonatkozásában (1. Dél-Dunántúl, 2. Közép-Dunántúl). A nagyrégiók mentén (Dunántúl, illetve Alföld és Észak) vizsgálva látható, hogy a dunántúli régiók átlaga több mint másfélszerese az alföldi és északi nagyrégió eredményének. A Dunántúlon jelentősen magasabb társadalmi beágyazottság azonosítható, amely a társadalmi tőke multiplikációs hatását mutathatja az érintett régiók gazdasági tőkéjére vonatkozólag (vö. Bourdieu 1998). Az események kapcsán a statisztikák tükrében a legtöbb esemény az Alföld és Észak nagyrégióban valósult meg. A két országrész közötti különbség a dokumentumelemzésben a partnerek vonatkozásában is visszaköszönt: az Alföld és Észak nagyrégióban működő intézményeknek közel háromszor annyi partnere volt, mint a dunántúliaknak. Mindezek tükrében a Tiszántúlon jelentősebb a direkt szakmai szolgáltatás (kulturális tőkefelhalmozás) és az ahhoz szükséges erőforrások mértéke, ehhez nagy számban partnerek is közreműködnek. A dunántúli intézmények kapcsán talált jellemzők az intézmények sokféle felhasználását mutatják. A kulturális központok adottságuk alapján szolgáltatási teret

adnak másoknak, a szervezetek számára rendelkezésre bocsátják az intézmény erőforrásait, ezzel közvetve, más szereplők segítségével járulnak hozzá a tanulási folyamatokhoz. Az azonosított különbségek az érintett súlypontokban mutatkoztak. A hipotézis tesztelése mellett feltáró jellegű vizsgáltunk fontos eredménye a hátrányos helyzetűeket célzó kulturális tanulási jellemzők közművelődésbeli bemutatása. A vizsgálatok alapján látható, hogy az intézmények jelentős erőforrást mozgósítanak annak érdekében, hogy hátrányos helyzetűek számára szolgáltassanak közvetett vagy közvetlen módokon.

A vizsgált 15 hátrányos helyzetű csoport közül a kombinált vizsgálati módszerünk alapján a menekülteknek, az LMBTQ közösségeknek és a hajléktalanoknak nem szervez követlen eseményeket az intézményhálózat. A többi csoport számára változó arányban, de biztosítanak tanulási aktusokat. Az érintett három csoport célzott megszólításának hiánya részben a csoportok intézményi, települési jelenlétével, részben az igények és/vagy a kulturális célú érdekképviselet hiányával magyarázható. Bizonyos csoportok megszólítása kiemelkedik a többi közül: a gyermekek és fiatalok a leginkább támogatott hátrányos helyzetű csoport. A második leggyakoribb a nyugdíjasok köre: szakmai feladat mutatkozik a korcsoport támogatásában, aktivizálásában, elmagányosodásuk megelőzésében.

Jelentős a kisebbségi csoportok bevonása, tizenkét csoport közül szólítottak meg látogatókat a részmintában szereplő intézmények. Nem teljes körű a kisebbségek bevonása, szlovén kisebbséget a vizsgált időszakban nem szólítottak meg a csúcsintézmények. A roma közösségek, látogatók magas arányban érintettek a célzott szolgáltatásokban. A fogyatékossággal élő személyek esetében is láthatók eredmények: a háttérkérdőívben kaptunk erre vonatkozó megerősítő válaszokat. Az interjús beszélgetések kitértek az akadálymentesítésre is. A háttérkérdőívben és dokumentumelemzésben magas volt a nőkre és a kisgyermekes anyákra vonatkozó idézések aránya, az interjúk alapján ezek a csoportok tudatosan bevonandók az intézmények szolgáltatásaiba, de a szóbeli beszámolók alapján elsősorban gyermekeikkel, családjaikkal. Álláskeresőket, tartósan betegeket alig, szenvedélybetegeket nem neveztek meg a háttérkérdőívben a válaszadók. Kis mértékben ezt a dokumentumelemzés mérsékelte. Az interjús válaszok alapján, amennyiben ezeket a csoportokat támogatja vagy bevonja az adott intézmény: elsősorban a helyszínbiztosításban, a saját közösség elérésében segít. A nagycsaládosokat a háttérkérdőív válaszai, a dokumentumelemzés és az interjús válaszok is érintették, változó mértékben. A mélyszegénységben élőkre vonatkozó válaszok a háttérkérdőíves adatfelvételhez nem érkeztek, a téma azonosíthatósága a dokumentumelemzés kapcsán is alig sikerült. Az interjús adatfelvételben nem nevezték meg őket a megkérdezettek önálló csoportként.

A hátránykompenzáló funkció a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás része, a kvalitatív vizsgálatok alapján ebben jelentős szerepe van az intézményeknek közvetlen vagy közvetett módokon. Az érintett célcsoportok mellett egyes intézmények kitértek a lakókörnyezetük miatt hátrányos helyzetűekre is. A vezetők képesek megnevezi olyan irányt a saját lokális környezetükben, ahol hátrányos helyzetre vonatkozó feladat mutatkozik, vagy olyan jó példát, amely adaptálható.

Az ötödik hipotézis tesztelésének egyik eredménye az ország kétpólusú jellemzése. Eredményeink tükrében javasoljuk az országos szakmai (minta)programok, fejlesztési tervek, pályázati kiírások esetében az Észak és Alföld, illetve Dunántúl nagyrégiók szerinti funkciókülönbségek, hangsúly-eltérések figyelembevételét. Méréseink alapján feltételezhető, hogy a tiszántúli intézményeknél a kulturális tőkék felhalmozása, míg a dunántúliaknál a társadalmi tőkeberuházás erősebb: ez a különbség a professzió funkcionális szemléletét erősíti. A hátrányos helyzetű csoportok esetében a tevékenységben érintett csoportok támogatása örvendetes empirikus eredmény, a három célzottan nem bevont csoport esetében szakterületi feladatellátás mutatkozik: közvetlen formában, érzékenyítésben, közvetetten, de tudatos megszólításban, támogatásokban. Javasoljuk a közösségek vagy képviselőik, szervezeteik megszólítását, párbeszédek kezdeményezését. Az empirikus eredmények alapján az intézményeket foglalkoztatja a hátránykompenzáció és nyitottak a szakma ezirányú feladatvállalására, amely a közművelődési intézmények jövőbeli funkcionalitásában további irányokat jelölhet, így javasoljuk, hogy ebben lépéseket tegyenek a szakma döntéshozói. Felismerve a közművelődés professziójának korlátait, javasoljuk, hogy a hátrányos helyzetűekre irányuló szolgáltatások eredményes biztosításához szükség szerint tevékenységükbe szociális szakembereket vonjanak be.

Hipotéziseink tapasztalatait követően végül kitérünk vizsgált témánk limitációira. A bemutatott téma az elmúlt 10-15 évben indult meg közművelődési paradigmaváltásként, a kutatás korlátja, hogy egy napjainkban is mozgásban lévő, fejlődő jelenség feltáró célú jellemzésére és elemzésére irányul. Ez a lezáratlan vizsgálati környezet megnehezíti, hogy a mérések objektív időbeliségből, távolságból valósuljanak meg, korlát továbbá a mérések keresztmetszeti jellemzője, mivel az egyes adatfelvételek nem kerültek megismétlésre. Az értekezés nemzetközi aspektusok szerinti elhelyezésének limitációja a vizsgált tematika nemzeti jellege: a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulást magyar sajátosságnak tekintjük (vö. Kuthy-Megyesi, 2025). Vizsgálati korlát a kutatás alapsokasága, amely a 2019-ben nem szünetelő, közművelődési csúcsintézményeket öleli fel, a kutatás más közművelődési szolgáltatók jellemzőit, valamint a főváros és Pest vármegye csúcsintézményeit nem vonta be

az elemzésbe. A részmintavételi eljárás tovább szűkítette a bevont intézmények körét egy kifejezetten alacsony elemszámra (N=6), régiónként 1-1 intézményre.

Ezekre a limitációkra a kutatás tervezhetősége, valamint annak eredményes kivitelezése érdekében volt szükség. Egy vármegyei összehasonlításokra irányuló vizsgálat egy jóval nagyobb vizsgálati környezetet eredményezhetne, amelynek mutatói, elemzésbe bevont dokumentumai és az adatfelvételek méretei egy további disszertációhoz is elegendő empirikus adattal szolgálhatnának, meghaladva a disszertáció tartalmi és terjedelmi kereteit.

Summary

In our dissertation in educational sciences, we mapped the characteristics of cultural learning in Hungary's institutions of cultural education in the light of the paradigm shifts taking place in the 2000s (cf. Act CXL of 1997; Act LXVII of 2017; Regulation 20/2018 of the Ministry of Human Resources (MHR ('EMMI')) to explore the characteristics of cultural learning. The theoretical framework of the topic and its disciplinary boundaries are defined by the Hungarian (Forray & Juhász, 2009; Juhász & Szabó, 2016; Juhász, 2017) and international interpretative frameworks (Schoof et al., 2011; European Commission, 2016; Canadian Council On Learning, 2010), as well as its roots in capital theory (especially Bourdieu, 1998) and the history of cultural education (Horváth, 1990; Kolvacsik, 2003; Sári, 2004; Juhász, 2016).

Research questions:

Q1. How are the target audience, the system of activities and institutions of Hungarian institutions of cultural education changing today?

Q2. What kind of human resource base does the Hungarian institution system of cultural education have for the performance of the renewed tasks?

Q3. What kind of formal and informal network of contacts does an institution of cultural education have?

Q4. What regional differences and similarities can be observed in the cultural learning processes of the system of institutions of cultural education?

Q5. How are the disadvantage compensating functions of the cultural capital and social capital accumulated in the institutional system of cultural education enforced?

In our research, cultural learning was analysed in the Hungarian system of institutions of cultural education, and our measurement activity focused on the cultural centres/Agoras, and

community cultural centres with the strongest institutional characteristics based on the basic cultural services (N=197). We carried out our research by interpreting the quantitative and qualitative test results together, using a combined test method.

Measuring tools:

1. Statistical data analysis and sampling procedure with the help of SPSS software package: The quantitative indicators of cultural education are summarized by the data entitled "Report on Cultural Education Activities" (cf. EMMI, 2020a, 2020b, 2020c). With the help of the measuring device, the sample institutions (partial sampling: N=6, one institution/region) were also selected in this phase.

2. Structured background questionnaire: The questionnaire study measured the main quantitative indicators of cultural learning of the selected sample institutions (N=6) with the aim of supplementation. In addition to the background questionnaire study, additional economic and social data from the Central Statistical Office were also analysed, and a linear regression analysis was carried out to test the local characteristics of cultural learning.

3. Document analysis criteria: The examination of the main documents of the sample institutions was carried out on the basis of a document analysis system with the help of the Atlas.ti content analysis software.

4. Semi-structured executive interview study: With its help, we analysed our topic with the help of the personal answers of each head of institution using the same analysis method as document analysis. From the qualitative results, the first model of the grounded theory of cultural learning was compiled together.

Results:

H1) The substitute function is hardly typical of the institutions of cultural education; the conservation effect can be identified in the prioritization of target groups. Institutions strive to address the entire population, and cultural learning is characterized by the effect of establishing and nurturing contacts/generating capital, as well as the transfer of knowledge. Learning activities involve cultural and social capital investment.

H2) In institutions, full-time employment according to the Labour Code is typical. There is a high turnover rate, and the retaining power of professionals in the field is weak. Volunteers, school community service students and workfare workers are present in the institutions, although primarily on an occasional basis, to perform auxiliary and support tasks. Their number is eye-catching in the field, and their responsibilities are heterogeneous. In institutions, interoperability between the individual tasks is primarily typical in the case of people with the

same job. The demand for further training and participation in training is significant in the field, but the financial conditions for this are not or hardly possible for the institutions, so participation in free training is dominant.

H3) The social capital of the examined institutions is convincing. With regard to the cooperating parties, formal cooperation with the maintainer, the professional background institutions and the representative organisations is outstanding. Informal partners often strengthen cultural learning processes in addition to formalized collaborations, in the form of interpersonal relationships that go beyond them. The head of the institution has a decisive role in building relationships.

H4) Cultural learning should be considered as a universal characteristic in the light of regression analysis. The universal framework of the area is provided by basic services, as well as regulations aimed at the institutional system and human resources. Locality is also a characteristic of the profession, cultural education is a bipolar service. At the regional level, differences can be identified in the realization of cultural learning, which are supported by a number of so-called good practices.

H5) The reverse proportionality of the disadvantage compensation has not been demonstrated. Our research results are the identification of the differences between the Great Plain and the North, as well as between the macro-regions of Transdanubia. In institutions beyond the Tisza River, direct professional services are stronger, while in Transdanubia, the many and indirect uses of institutions are typical. In our research, we also presented the use of institutions by disadvantaged groups.

The novelty of the thesis comes from the combination of research methods and the methodology of the topic, which combines many approaches. Its limitations stemmed from the national nature of the topic, the population of the research, the cross-sectional characteristics, and the time constraints of data collection (2019-2023).

Hivatkozott szakirodalom

AGORA Savaria Nfkt. (2022). *AGORA Savaria Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság 2022. évi üzleti terve.*

AGORA Szombathelyi Kulturális Központ. (2021). *Beszámoló az Agora Szombathelyi Kulturális Központ 2021. évi szakmai munkájáról.*

AGORA Szombathelyi Kulturális Központ. (2022). *Az AGORA Savaria Kulturális és Médiaközpont Nonprofit Kft. Szervezeti és Működési Szabályzata.*

Andorka, R. (1997). *Bevezetés a szociológiába.* Osiris Kiadó.

Antalfia, A. (1943). A magyar népművelők társasága. *Magyar lélek. A magyar népművelők országos folyóirata, 5*(9), 402–405. https://misc.bibl.u-szeged.hu/2134/1/magyar_lelek_005_009_402-405.pdf

Arapovics, M. (2016). A közösségfejlesztés alapfogalmai és a kulturális közösségfejlesztés paradigmái. *Kulturális Szemle*, *6*(6), 36–53. https://www.kulturalisszemle.hu/6-szam/hazai-tudomanyos-muhely/arapovics-maria-a-kozossegfejlesztes-alapfogalmai-es-a-kulturalis-kozossegfejlesztes-paradigmai

Árva, Zs. (2014). *Oktatáspolitika, oktatásirányítás*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem. https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/100241/55.pdf?sequence=1

Babbie, E. (2003). *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó.

Barizsné, H. E. & Polónyi, I. (2004). *Felnőttképzés, vállalati képzés*. Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kar. https://mek.oszk.hu/05500/05593/05593.pdf

Beke, M. (2018). Társadalmiasítás. Lehetőség vagy erősség? *SZÍN Közösségi Művelődés, 22*(2), 31–36. https://epa.oszk.hu/01300/01306/00151/pdf/EPA01306_szin_2018_2_31-36.pdf

Beke, M. & Ditzendy, K. A. (Eds.) (2008). *Integrált közösségi és szolgáltató terek. Módszertani kézikönyv.* HROD Emberi Erőforrás és Szervezetfejlesztési Kft. https://mek.oszk.hu/07900/07917/07917.pdf

Bellavics, I. (2000). *Kulturális világjelentés: kultúra, kreativitás, piac 1998*. Osiris Kiadó.

Belügyminisztérium. (2015, április 14.). *Tájékoztató a kulturális közfoglalkoztatási programokról.* Belügyminisztérium Közfoglalkoztatási és Vízügyi Helyettes Államtitkárság Közfoglalkoztatási Stratégiai és Koordinációs Főosztály. https://kozfoglalkoztatas.kormany.hu/download/8/6d/e0000/T%C3%A1j%C3%A9koztat%C3

%B3%20a%20kultur%C3%A1lis%20k%C3%B6zfoglalkoztat%C3%A1si%20programokr%C3%B3l.pdf

Benedek, A., Csoma, Gy., & Harangi, L. (Eds.). (2002). *Felnőttoktatási és -képzési lexikon A-Z.* Szaktudás Kiadó Ház Zrt.

Blénesi, É., Mandel, K. & Szarka, L. (2005). *A kultúra világa: a határon túli magyar kulturális intézményrendszer*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. http://www.kisebbsegkutato.tk.mta.hu/a-kultura-vilaga-a-hataron/

Bocsi, V. (2016). Expanzió és szelektivitás: oktatási helyzetkép az ezredforduló után. In Á. Nagy & L. Székely (Eds.), *Negyedszázad* (pp. 147–178). ISZT Alapítvány, Excenter & Iuvenis.

Bordás, I. & Juhász, E. (2019). A közművelődés főbb jellemzői Magyarországon. In E. Juhász (Ed.), *Kulturális tanulás a keleti határon. Magyarország, Erdély, Felvidék és Kárpátalja közművelődési sajátosságai* (Civil Dimenziók V.) (pp. 18–37). KultúrÁsz Közhasznú Egyesület.

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood Press.

Bourdieu, P. (1998). Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In R. Angelusz (Ed.), *A társadalmi rétegződés komponensei* (pp. 156–178). Új Mandátum.

Brand, J. E., Pfeffer, F. T., & Goldrick-Rab, S. (2014). The community college effect revisited: The importance of attending to heterogeneity and complex counterfactuals. *Sociological Science*, 1, 448–465. http://dx.doi.org/10.15195/v1.a25

Cambridgeshire Village Colleges. (n.d.). *History* [Webpage]. https://cambsvc.org.uk/history/

Canadian Council On Learning. (2010). *The 2010 Composite Learning Index (CLI).* University of Ottawa. http://en.copian.ca/library/research/ccl/2010index/2010index.pdf

Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of the Human Capital. *American Journal of Sociology,* Vol. *94*(1), 95–120. https://doi.org/10.1086/228943

Commission of European Communities (2000). *A Memorandum on Lifelong Learning*. *Commission staff working paper.* https://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf

Cultural Center of the Philippines. (2021, October 19). *History* [Webpage]. https://web.archive.org/web/20210514021144/https://www.culturalcenter.gov.ph/pages/history

Csabagyöngye Kulturális Központ. (2021a). *A Csabagyöngye Kulturális Központ 2021. évi beszámolója*.

Csabagyöngye Kulturális Központ. (2021b). *Szervezeti és Működési Szabályzat.*

Csabagyöngye Kulturális Központ. (2022a). *A Csabagyöngye Kulturális Központ 2022. évi munkaterve.*

Csabagyöngye Kulturális Központ. (2022b). *Szolgáltatási terv.*

Csallner, A. E. (2015). *Bevezetés az SPSS statisztikai programcsomag használatába*. *Jegyzet.* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar. https://www.inf.u-szeged.hu/~banhelyi/okt/SPSS_2021tavasz/csallner-spss-javitott.pdf

Csoma, Gy. (2011). Értekezés a kultúraközvetítés és az andragógia viszonyáról. *Kultúra és Közösség*, *2*(11), 99–106. https://epa.oszk.hu/02900/02936/00007/pdf/EPA02936_kultura_es_kozosseg_2011_02_099-106.pdf

Dankanits, Á. (1977). A közművelődés történetéről. *Korunk, 45*(1–2), 15–21. https://epa.oszk.hu/00400/00458/00473/pdf/EPA00458_Korunk_1977_01-02_015-021.pdf

Delors, J. (1997). *Oktatás - rejtett kincs*. *A Jaques Delors vezette Nemzetközi Bizottság jelentése az UNESCO-nak az oktatás XXI: századra vonatkozó kérdéseiről*. Osiris Kiadó.

Denzin, N. K. (1989). *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods.* McGraw-Hill. https://doi.org/10.4324/9781315134543

Dewey, J. (1915). The Psychology of Elementary Education. In *The School and Society* (pp. 87–108). University of Chicago.

Drabancz, M. R. & Fónai, M. (2005). *A magyar kultúrpolitika története 1920-1990.* Csokonai Kiadó.

Durkó, M. (1999). *Andragógia*. *A felnőttnevelés és közművelődés útjai*. Magyar Művelődési Intézet.

Egri Kulturális és Művészeti Központ. (2021). *Szakmai beszámoló 2021*.

Egri Kulturális és Művészeti Központ. (2022a). *Munkaterv 2022.*

Egri Kulturális és Művészeti Központ. (2022b). *Szervezeti és Működési Szabályzat.*

EMMI. (2020a). *Összesítő adatok éves bontásban. 2019-es összesítő adatok. 1438 – Közművelődés* [Excel munkafüzet]. Kulturális Statisztikai Adatgyűjtő Rendszer. https://kultstat.oszk.hu/#/home/public

EMMI. (2020b). *Kitöltési útmutató a közművelődési tevékenységek adatairól szóló 2019. évi jelentéshez.* https://kultstat.oszk.hu/#/home/downloads

EMMI. (2020c). *Jelentés a 2019. évben folytatott közművelődési tevékenységekről* [Sablon]. https://kultstat.oszk.hu/#/home/downloads

Európai Közösségek Bizottsága. (2000). *Memorandum az egész életen át tartó tanulásról. A Bizottság munkatársai által készített munkaanyag.* https://www.nefmi.gov.hu/europai-unio-oktatas/egesz-eleten-at-tarto/memorandum-tanulas

European Commission. (2016). *Culture Statistics 2016 edition.* Publications Office of the European Union. http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7551543/KS-04-15-737-EN-N.pdf

Eurydice. (2024, July 18). *1.2 Az egész életen át tartó tanulás stratégiája.* Hungarian Eurydice Unit Educational Authority. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hu/eurypedia/hungary/az-egesz-eleten-tarto-tanulas-strategiaja

Énekes, Zs. & Juhász, E. (2013). Önmenedzselési kompetenciák. In E. Juhász & N. Pete (Eds.), *Tréningek a tehetséggondozásban* (Civil Dimenziók 2.) (pp. 38-60). Belvedere Meridionale Kiadó & KultúrÁsz Közhasznú Egyesület. https://acta.bibl.u-szeged.hu/65616/1/treningek_a_tehetseggondozasban_038-060.pdf

Farkas, Z. (2013). A társadalmi tőke fogalma és típusai. Kézirat. *Szellem és Tudomány, 4*(2), 106–133. https://real.mtak.hu/26709/1/FarkasZ_Tarsadalmi_toke.pdf%20

Farkas, Z. (2014). A társadalmi kapcsolat fogalma és típusai. *Társadalomkutatás, 32*(1), 10–23. https://real.mtak.hu/26934/1/FarkasZ_Tarsadalmi_kapcsolat.pdf

Fehér, K. (1998). Közlemények. Reformkori sajtóviták a magyar tanítási nyelvről. *Magyar Könyvszemle, 114*(2), 151–157. http://real-j.mtak.hu/2670/1/MagyarKonyvszemle_1998.pdf

Feischmidt, M. (2007). A megalapozott elmélet. In É. Kovács (Ed.), *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet* (pp. 234–242). PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék & Néprajzi Múzeum.

Feketéné Szakos, É. (1998). A Delfi módszer és alkalmazási lehetőségei a neveléstudományban. *Magyar Pedagógia, 98*(4), 363–376.

Felkai, L. (2009). *Felnőttoktatás története Magyarországon.* OFI Tudástár. http://ofi.hu/tudastar/problemak-kerdesek/felnottoktatas

Ferge, Zs. (1980). A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. In *Társadalompolitikai tanulmányok* (pp. 97–136). Gondolat Kiadó.

Fényes, H. & Pusztai, G. (2004). A kulturális és a társadalmi tőke kontextuális hatásai az iskolában. *Statisztikai Szemle, 82*(6–7), 567–582. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/2004/2004_06-07/2004_06-07_567.pdf

Finánczy, E., Konris, Gy. & Kemény, F. (Eds.) (1936). *Pedagógiai Lexikon I-II.* Révai Testvérek Irodalmi Intézet.

Fizel, N. (2017). A pedagógusprofesszió és a hazai kutatástörténeti előzmények. *Pedagógiatörténeti Szemle*, *3*(3–4), 55–67.

Fónai, M. (Ed.). (1991). "*Népnevelőtől" a kulturális menedzserig.* Bessenyei Kiadó és Nyomda.

Fónai, M. (1993). Népművelés és közművelődés Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1945-től napjainkig. In L. Cservenyák (Ed.), *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. 1. Történelem és kultúra* (pp. 102–110). Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat.

Fónai, M. (2011). Művelődésszervezők és andragógusok a DPR kutatásokban. In G. Erdei (Ed.), *Andragógia és közművelődés. Régi és új kihívások előtt a közművelődés új évtizedében* (pp. 232–254). Debreceni Egyetem.

Fónai, M., Kiss, J., & Fábián, G. (1999). Szociális munkás szakos hallgatók pályaképének néhány eleme. *Esély*, *11*(1), 114–134.

Forray R., K. & Juhász, E. (2009). *A felnőttkori autonóm tanulás és tudáskorrekciós elköteleződés*. OFI Tudástár. https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/forray-katalin-juhasz

Fukuyama, F. (1997). *Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése*. Európa Könyvkiadó.

Fülöp, T. (2017). A közművelődési tevékenységformák jellegzetességei a levéltárakban. *Gradus, 4*(2), 84–90. https://gradus.kefo.hu/archive/2017-2/CikkAdatok/2017_ART_009_Fulop.php

Fülöp, T. (2019). Közösségek, társadalmi tőke és családtörténet-kutatás. *Gradus, 6*(2), 191–197. https://gradus.kefo.hu/archive/2019-2/2019_2_ART_009_Fulop.pdf

Füzér, K., Gerő, M., Sik, E., & Zongor, G. (2006). *A társadalmi tőke növelésének lehetőségei fejlesztéspolitikai eszközökkel* [Elektronikus verzió]. [Fejlesztéspolitika társadalmi hatásai 4.] TÁRKI. https://tarki.hu/tarsadalomkutatas/publikaciok/tpubl_a_703.pdf

Geiss, M. (2020). In steady search for optimization: the role of public and private actors in Switzerland's political economy of adult education. *Zeitschrift für Weiterbildungsforschung*, *43*(2), 227–239. https://www.zora.uzh.ch/entities/publication/dd556724-0207-4e17-8924-25ae3186b9a0

Gelencsér, K. (2003). Grounded Theory. *Szociológiai Szemle*, *13*(1), 143–154. https://szociologia.hu/dynamic/szemle_elem_feltoltes_70.pdf

Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory. Strategies for qualitative research*. AldineTrasaction. http://www.sxf.uevora.pt/wp-content/uploads/2013/03/Glaser_1967.pdf

Granovetter, M. (1973) The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, *78*(6), 1360–1380. https://doi.org/10.1086/225469

Gyányi, I. & Juhász, E. (2025). Lifelong Learning in Public Community Culture in Hungary. *Acta Educationis Generalis*, *15*(s1), 23–37. https://reference-global.com/article/10.2478/atd-2025-0012?tab=references

Gyekiczky, T. (1994). *Emberi erőforrások és modernizációs stratégiák*. T-Twins Kiadó. https://dea.lib.unideb.hu/bitstreams/c5b30b70-e1cd-4499-85c4-ca9c4fd2f762/download

Halász, G. (2011). Az oktatáspolitika két évtizede Magyarországon: 1990-2010. In *Magyarország politikai évkönyve 2010-ről* (pp. 1–37). Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány (DKMKA). https://halaszg.elte.hu/download/Policy_kotet.pdf

Hanifan, L. J. (1916). The Rural School Community Center. *Annals of the American Academy of Political and Social Science, 67*(1), 130–138. https://www.jstor.org/stable/1013498?seq=1

Hanifan, L. J. (1920). *The Community Center*. Silver Burdett. https://archive.org/details/communitycenter00hanirich/page/n5/mode/2up

Harangi, L. (2000). A non-formális felnőttoktatás helyszínei és aktorai. In L. Harangi & S. Pordány (2000) (Eds.), *Felnőttképzés a közművelődésben* (pp. 9–34). Magyar Művelődési Intézet.

Harangi B., L. (1995). Az összehasonlító andragógia feladatai a képzéstechnológiák átvételében I. *Szakképzési Szemle, 11*(1), 48–59. https://adt.arcanum.com/hu/view/SzakkepzesiSzemle_1995/?pg=49&layout=s

Hautekeur, G. (2008). Community development in Flanders and Brussels. In R. Brake & U. Deller (Eds.), *Community development – a european challenge* (pp. 18–31). Barbara Budrich Publishers. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9783866498785_A25027312/preview-9783866498785_A25027312.pdf

Heers, M., Van Klaveren, C., Groot, W., & Maassenvandenbrink, H. (2016). Community Schools. What we know and what we need to know. *Review of Educational Research, 86*(4), 1–36. https://doi.org/10.3102/0034654315627365

Híves, T. (2015). *Területi oktatáskutatás. Vizsgálatok az iskolázás terület folyamatairól*. *Doktori (Ph.D) értekezés*. PTE.

Híves, T. & Kozma, T. (2014). Az expanzió vége?. *Educatio, 23*(2), 239–252. https://epa.oszk.hu/01500/01551/00068/pdf/EPA01551_educatio_2014_02_239-252.pdf

Holbrook, D. (1985). Henry Morris and the village college idea. *Culture, Education & Society, 39*(4), 328–334.

Hoppál, P. (2017, május 4.). *Felszólalás.* Országgyűlés. https://www.parlament.hu/naplo40/219/n219_0042.htm

Horváth, K. (1997*). A romantika értékrendszere*. Balassi Kiadó.

Horváth, M. (1990). *A közművelődés pszichológiai, andragógiai alapjai.* Tankönyvkiadó.

Houghton, V. P. (1974). *Recurrent Education - An Alternative Future?*. Milton Keynes, The Open University Press.

Hoyk, E. & Farkas, J. Zs. (2017). A kultúrtáj, mint térségtípus Magyarországon. In SZTE Földrajzi és Földtudományi Intézet (Ed.), *Interdiszciplináris tájkutatás a XXI. században. A VII. Magyar Tájökológiai Konferencia Tanulmányai* (pp. 251–257). SZTE. https://regscience.hu/server/api/core/bitstreams/1c918787-dc61-46ef-b680-90ff22d9f0b3/content

Hunyadi, Zs. (2011). A közművelődés lehetőségei a társadalmi felzárkóztatásban. *SZÍN Közösségi Művelődés, 16*(3), 4–20.

Husz, M. (2014). A kulturális örökségpolitika paradoxonjairól. *Tudásmenedzsment, 15*(1), 47–57. https://epa.oszk.hu/02700/02750/00034/pdf/EPA02750_tudasmenedzsment_2014_01_047-057.pdf

Inkei, P. (2011, május 5.). *A közművelődés európai értelmezései és alakváltozatai* [Előadás]. „Andragógia és közművelődés – Régi és új kihívások" konferencia, Debrecen. http://www.budobs.org/pdf/Debrecen11.pdf

Juhász, E. (2016). *A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon.* Csokonai Kiadó.

Juhász, E. (2017). A kulturális tanulás nemzetközi vonatkozásai. *Kulturális Szemle, 4*(1), 7–14. https://www.kulturalisszemle.hu/storage/app/media/pdf/Kulturalis-Szemle-2017-1-juhasz-erika-a-kulturalis-tanulas-nemzetkozi-vonatkozasai-2017-09-15.pdf

Juhász, E. (2018, április 19.). *A közösségi kulturális tanulás mintázatai Magyarországon* [Előadás]. MELLEARN Konferencia, Debreceni Egyetem. http://mellearn.hu/wp-content/uploads/2018/04/MELLEARN-2018.pdf

Juhász, E. (Ed.) (2019). *Cultural Learning at the Eastern Border. Cultural Education Characteristics of Hungary, Transylvania, Upper Hungary and Subcarpathia.* KultúrÁsz Public Benefit Association. http://www.kulturasz.hu/letoltes/CivilDimensions_boritoval.pdf

Juhász, E., & Kállay, Gy. Z. (Eds.) (2019). *Best Practices in Cultural Learning.* (Civil Dimensions/Civil Dimenziók IV.) KulturAsz Cultural Association. http://www.kulturasz.hu/letoltes/CivilDimenziok_IV_full.pdf

Juhász, E. & Gégény, J. (2020). A közművelődés helyzete és reakciói a koronavírus-járványra. *SZÍN Közösségi Művelődés folyóirat, 25*(1), 39–45.

Juhász, E. & Kuthy-Megyesi, J. (2021). *Kulturális tanulás a kulturális központokban és a művelődési központokban. Kutatási jelentés. Kézirat.* Nemzeti Művelődési Intézet.

Juhász, E., Márkus, E., & Benkei-Kovács, B. (2020). A közösségszervezés BA alapszakos szakos hallgatók motivációjának és kompetenciának vizsgálata, Magyarországon. *Kulturális Szemle*, *7*(3), 67–78. https://www.kulturalisszemle.hu/storage/app/media/pdf/Kulturalis-

Szemle-2020-3-juhasz-erika-markus-edina-benkei-kovacs-balazs-kozossegszervezes-ba-alapszakos-szakos-hallgatok-motivaciojanak-es-kompetencianak-vizsgalata-magyarorszagon.pdf

Juhász, E. & Pete, N. (Eds.) (2018). *A közösségi művelődés képzési és továbbképzési rendszere.* (Tudástár a közösségi művelődésben I. kötet.) Nemzeti Művelődési Intézet. https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/A%20k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi%20m%C5%B1vel%C5%91d%C3%A9s%20k%C3%A9pz%C3%A9si%20%C3%A9s%20tov%C3%A1bbk%C3%A9pz%C3%A9si%20rendszere_2023_publikalasra_vegleges.pdf

Juhász, E., Sotkóné Máté, K., & Ponyi, L. (2017). Társadalmi és kulturális tőke – válságok és folyamatok. *SZÍN Közösségi Művelődés folyóirat*, *21*(2), 19–29. https://epa.oszk.hu/01300/01306/00145/pdf/EPA01306_szin_2017_2_19-29.pdf

Juhász, E. & Szabó, J. (2016). Kulturális tanulás: a tanulás új dimenziója. *Educatio, 25*(2), 198–209. https://folyoiratok.oh.gov.hu/educatio/kulturalis-tanulas-a-tanulas-uj-dimenzioja

Karácsony, S. (1947). *A magyar béke*. Exodus.

Kary, J., Török, R., Juhász, E., Závogyán, M., Szedlacsek, E., Csulák-Muliter, M., Benkei-Kovács, B., Barnucz, A., Kárpáti, Á. & Ponyi, L. (2018). *Útmutató a közművelődési szakterület megújult jogszabályi környezetének alkalmazásához.* NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.

Kálmán Ungvári, K. (2012). *John Dewey filozófiája a hálózati társadalom korában.* [Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) Füzetek 74. kötet 1. füzet] EME. https://api.eda.eme.ro/server/api/core/bitstreams/5bb105d0-5aa6-4e26-ad79-0010a103dd97/content

Káposzta, J. (Ed.) (2011). *Rendezvényszervezés módszertana.* Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar.

Kenese, Sz. (2023, June 21). *A TEMI megalakulásának 25. évfordulója alkalmából rendezett ünnepség az FMH-ban* [Beszámoló a 2016. évből]. https://web.archive.org/web/20230621225935/http://www.temie.hu/index.php?modul=galeria&kod=323

Kis, K. (2006). A társadalmi tőke mint a társadalomban fellelhető nem anyagi erőforrás. *Parola, 26*(1), 2–4. http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/d735fd2254be3c2ac125690d004a5c81/439a0f7263c1f0fcc1257133002eaba8?OpenDocument

Kiss, D. (2013). A szellemi tőke szerepe a posztindusztriális társadalomban. *Gazdaság & Társadalom, 5(23.)*(2-3), 15–38. https://doi.org/10.21637/GT.2013.2-3.02.

Klein, M. (2019). Folk Schools as Inspiration for Contemporary Democratic Peacebuilding. *Journal of Peacbuilding & Development*, *13*(3), 70–85. https://doi.org/10.1080/15423166.2018.1498374

Kleisz, T. (2005). *A népművelés és a szociális munka szakmásodása angolszász és magyar metszetekben. Ph.D disszertáció*. Debreceni Egyetem BTK. https://dea.lib.unideb.hu/bitstreams/7785d3f5-952a-45aa-a84f-ff173378ad81/download

Kleisz, T. (2019). Elméleti látószögek a jelenkori közösségek állapotáról és a közösségfejlesztés lehetséges céljairól. *Kulturális Szemle*, *6*(2), 35–46. http://www.kulturalisszemle.hu/12-szam/hazai-tudomanyos-muhely/kleisz-terez-elmeleti-latoszogek-a-jelenkori-kozossegek-allapotarol-es-a-kozossegfejlesztes-lehetseges-celjairol

Kleisz, T. & Dóri, É. (2018). *A közösségfejlesztés alapjai a közművelődésben*. [Tudástár a közösségi művelődésben. II. kötet] NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/02/Tud%C3%A1st%C3%A1r-II.-A-k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gfejleszt%C3%A9s-alapjai-a-k%C3%B6zm%C5%B1vel%C5%91d%C3%A9sben.pdf

Klubschule Migros (2021, December 5). *Culture & Creativity* [Webpage]. https://web.archive.org/web/20200923192413/https://www.klubschule.ch/English/Culture-Creativity

Kocsis, M. (2006). A felnőttek tanulási motivációi. In D. Koltai & L. Lada (Eds.), *Az Andragógia korszerű eszközeiről és módszereiről. Tanulmánykötet* (pp. 113–142). Nemzeti Felnőttképzési Intézet. https://mek.oszk.hu/06400/06496/06496.pdf

Komenczi, B. (2001). Az Európai Bizottság memoranduma az egész életre kiterjedő tanulásról. *Új Pedagógiai Szemle, 51*(6), 122–132. https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/az-europai-bizottsag-memoranduma-az-egesz-eletre-kiterjedo-tanulasrol

Koncz, G. (2016). A népesség kulturáltsági színvonalának változásai 2025-ig. *Opus et Educatio, 3*(4), 422–431. https://doi.org/10.3311/ope.38

Kormos, S. (1996). *Közművelődési intézmények és szervezetek.* Nemzeti Tankönyvkiadó.

Kovalcsik, J. (2003). *A kultúra csarnokai: a közösségi művelődés színterei - utópiák, mozgalmak, társadalomszervezés: a művelődési otthonok kialakulása.* Művelődéskutató Intézet.

Kozma, T. (1998). Expanzió. *Educatio, 7*(1), 5–18. https://epa.oszk.hu/01500/01551/00080/pdf/EPA01551_educatio_1998_1_005-018.pdf

Kozma, T. (2006). *Az összehasonító neveléstudomány alapjai*. Új Mandátum Kiadó.

Kozma, T. (2012). *Oktatáspolitika* [Jegyzet]. https://mek.oszk.hu/11200/11203/11203.pdf

Kozma, T., Márkus, E., Szabó, B., Benke, M., Erdei, G., Teperics, K., Szilágyiné, C. K. (2015). *Tanuló régiók Magyarországon.* Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ (CHERD). https://mek.oszk.hu/14100/14182/14182.pdf

Kósa, L. (2023). Népfőiskola. Szócikk. In Arcanum Adatbázis Kiadó (Ed.), *Magyar néprajzi lexikon.* https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/n-734DB/nepfoiskola-73562/

KSH (2005). *A kulturális statisztika módszertana és fogalmai.* (Statisztikai Módszertani Füzetek 45) https://mek.oszk.hu/11100/11108/11108.pdf

KSH (2017). *Mikrocenzus 2016 – 4. Iskolázottsági adatok.* https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_4.pdf

KSH (n.d.-a). *Tájékoztatási adatbázis. Szakstatisztikák témák szerint. Statinfo.* https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/themeSelector.jsp?lang=hu

KSH (n.d.-b). *Összefoglaló táblák (STADAT).* https://www.ksh.hu/stadat

KSH (n.d.-c). *21.1.2.2. Egy főre jutó bruttó hazai termék vármegye és régió szerint*. https://www.ksh.hu/stadat_files/gdp/hu/gdp0078.html

KSH (n.d.-d). *9.1.2.5. Külföldi közvetlentőke-befektetések Magyarországon vármegye és régió szerint – BPM6.* Magyar Nemzeti Bank. https://www.ksh.hu/stadat_files/gsz/hu/gsz0039.html

KSH (n.d.-e). *27.1.1.9. A Magyarországra tett külföldi többnapos utazások megoszlása a felkeresett turisztikai régió és országok szerint [%]*. https://www.ksh.hu/stadat_files/tur/hu/tur0009.html

KSH (n.d.-f). *16.1.1.11. Közművelődési intézmények és rendezvények.* Kulturális és Innovációs Minisztérium. https://www.ksh.hu/stadat_files/ksp/hu/ksp0011.html

KSH (n.d.-g). *GFO'19 struktúra.* https://www.ksh.hu › docs › gfo › gfo19_struktura

KSH (n.d.-h). *20.1.1.52. Teljes munkaidőben alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete foglalkozások szerint [Ft/fő/hó]*. https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0208.html

KSH (2024, február 22.). *Gyorstájékoztató. Keresetek, 2023. december.* https://www.ksh.hu/gyorstajekoztatok/ker/ker2312.html

KSH Kvantitatív Társadalom- és Gazdaságtudományi Kutató Intézet. (d.n.). *Korfa* [Szócikk]. https://demografia.hu/hu/tudastar/fogalomtar/11-korfa

Kulich, J. (1963) N.F.S. Grundtvig and the Folk High Schools. *Dalhousie Review*, *43*(1), 6775. https://dalspaceb.library.dal.ca/server/api/core/bitstreams/7e98e9fa-d2ae-4f09-a3ca-3175c6d3f18b/content

Kulturális és Innovációs Minisztérium. (KIM) (2025, március 1.). *Pályázati kiírás. Minősített Közösségi Színtér Cím. Minősített Közművelődési Intézmény Cím. Közművelődési Minőségi Díj.*

https://cdn.kormany.hu/uploads/document/d/d4/d41/d413aea474a7ef32d3fb77c83e9373b4456f75bf.pdf

Kuthy-Megyesi, J. (2021). Kulturális és társadalmi tőkeinvesztálások a közművelődésben. In G. Molnár & E. Tóth (Eds.), *Új kutatások a neveléstudományokban 2021: A neveléstudomány válaszai a jövő kihívásaira* (pp. 84–84). Szegedi Tudományegyetem. https://www.edu.u-szeged.hu/onk2021/download/ONK_CES_2021_Absztrakt_Kotet_-_Book_of_Abstracts.pdf

Kuthy-Megyesi, J. (2022). A kulturális tanulás és a COVID19 pandémia kapcsolata a közművelődés alapdokumentumai tükrében. In E. Juhász & E. Márkus (Eds.), *Innovációk a művelődés és a felnőttképzés világában* (pp. 40–54). Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet.

Kuthy-Megyesi, J. (2024). Kulturális tanulás a magyar közművelődés alapdokumentumaiban. In. J. Langerné Buchwald, I. Koós & G. Velics (Eds.), *Az oktatás határdimenziói* (pp. 221–240). Debreceni Egyetemi Kiadó, Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA). https://fintorgabor.hu/images/stories/2024/HERA_%C3%89vk%C3%B6nyv_XI_2024_online.pdf

Kuthy-Megyesi, J. (2025). Comparative interpretation of community culture. *Hungarian Studies*. https://doi.org/10.1556/044.2024.00260

Kuthy-Megyesi, J. & Juhász, E. (2022). Regionális hátránykompenzáció a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás segítségével. *Educatio*, *31*(3), 498–508. https://real.mtak.hu/152317/1/1419-8827-article-p498.pdf

Kuthy-Megyesi, J., & Miklósi, M. (2022). Közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás egy életen át. *Kulturális Szemle*, *9*(1), 73–79. https://www.epa.hu/05100/05122/00022/pdf/EPA05122_kultszemle_2022_01_073-079.pdf

Kuthy-Megyesi, J. & Ponyi, L. (Eds.) (2019). *Kulturális intézmények társadalmiasítási folyamatai Magyarországon. Kutatási jelentés.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet & Országos Széchényi Könyvtár. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Kultur%C3%A1lis-int%C3%A9zm%C3%A9nyek-t%C3%A1rsadalmias%C3%ADt%C3%A1si-folyamatai-Magyarorsz%C3%A1gon.pdf

Kuthy-Megyesi, J. & Takács-Miklósi, M. (2018). Az egész életre kiterjesztett, élethosszig tartó tanulás a közművelődés tükrében. *Kulturális Szemle,* *5*(1), 87–95. https://www.kulturalisszemle.hu/storage/app/media/pdf/Kulturalis-Szemle-2018-1-kuthy-megyesi-judit-takacs-miklosi-marta-az-egesz-eletre-kiterjesztett-elethosszig-tarto-tanulas-a-kozmuvelodes-tukreben.pdf

Kvale, Steinar (2005). *Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Jószöveg Műhely Kiadó. https://www.scribd.com/document/612583186/Steinar-Kvale-Az-Interju

Lada, L. (2006). Andragógia, a felnőttkori tanulás-tanítás tudománya. In L. Lada (Ed)., *Tanulmánykötet az Andragógia korszerű eszközeiről és módszereiről* (pp. 17–24). Nemzeti Felnőttképzési Intézet.

L'Agence de Développement de la Culture Kanak (2021, April 24). *Présentation* [Webpage]. Centre culturel Tjibaou. https://web.archive.org/web/20210424063511/http://www.adck.nc/presentation/le-centre-culturel-tjibaou/presentation

Larsson, S. & Nordvall, H. (2010). *Study circles in Sweden. An Overview with a bibliography of international literature*. Linköping University Electronic Press. 10.13140/2.1.1366.2081

Lenski, G. (1961). *The Religious Factor. A Sociological Study of Religion's Impact on Politics, Economics, and Family Life.* Doubleday. Garden City. https://archive.org/details/religiousfactors0000lens/page/n7/mode/2up

Loury, C. G. (1977). A dynamic theory of racial income differences. In P. Wallace & A. LaMond (Eds.), *Women, Minorities and Employment Discrimination* (pp. 153–188). Lexington Books.

Loury, C. G. (1987). *Why Should We Care about Group Inequality*? *Social Philosophy and Policy*, 5(1), 249–271. doi:10.1017/S0265052500001345

Magyarország Kormánya. (2020, január 31.). *Ülésezik a Koronavírus-fertőzés Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzs.* Belügyminisztérium. https://2015-2019.kormany.hu/hu/belugyminiszterium/hirek/ulesezik-a-koronavirus-fertozes-elleni-vedekezesert-felelos-operativ-torzs

Maliszewski, T. (2003). Development of Folk High School Idea in Denmark, Germany, Poland and Sweeden. Recapitulation. In M. Byczkowski, T. Maliszewski & E. Przybylska, (Eds.) *Folk High School – School for Life* (pp. 121–126). Kashubian Folk High School. https://www.researchgate.net/publication/301822042_Development_of_Folk_High_School_Idea_in_Denmark_Germany_Poland_and_Sweden_Recapitulation

Marosán, G. & Márkus, E. (2019). A kreatív gazdaságtól a kulturális alapú gazdaságfejlesztésig. *Kulturális Szemle, 6*(1), 98–110. https://www.kulturalisszemle.hu/storage/app/media/pdf/Kulturalis-Szemle-2019-2-marosan-greta-markus-edina-a-kreativ-gazdasagtol-a-kulturalis-alapu-gazdasagfejlesztesig-1.pdf

Maróti, A. (1993). Van-e didaktikája a felnőttek tanításának?. *Iskolakultúra*, *3*(7), 83–89. https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/28974/28692

Maróti, A. (1998). Fogalomváltás a magyar népművelés és felnőttoktatás történetében. In A. Maróti, K. Rubovszky & M. Sári (Eds.), *A magyar felnőttoktatás története* (Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 18. kötet.) (pp. 52–62). Magyar Művelődési

Intézet, Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke, Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszéke & Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája.

Méreiné Berki, B., Málovics, Gy., Juhász, J., Bajmócy, Z., Vajgely, T. & Gébert, J. (2015). *Tőketípusok megjelenése megyei jogú városok antiszegregációs terveiben Pierre Bourdieu tőkekoncepciója alapján.* (SZTE Műhelytanulmányok.) Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar. https://acta.bibl.u-szeged.hu/57723/1/muhelytanulmanyok_004.pdf

Mihu, A. (1971). A vallás szociológiája. *Korunk, 30*(9), 1330–1333. https://epa.oszk.hu/00400/00458/00411/pdf/Korunk_EPA00458_1971_09_1330-1333.pdf

Mikecz, T. (1974). A francia közművelődés helyzete és a munkások műveltségi szintje. *Társadalomtudományi Közlemények, 4*(1), 126–132.

Miklósi, M. (2010). Nonformális és informális tanulás elismerése. In K. Forray R. & E. Juhász (Eds.), *Nonformális – informális – autonóm tanulás*. (Acta Andragogiae et Culturae sorozat 22. kötet) (pp. 64–69). Debreceni Egyetem. https://www.mek.oszk.hu/18800/18836/18836.pdf

Miklósi, M. (2011). *Minőségirányítás és akkreditáció a felnőttképzésben*. *Doktori Értekezés*. Debreceni Egyetem. https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/166b5b7f-e9f3-48d8-96c9-02b420a8b60b/content

Miklósi, M. & Kary, J. (2019). A minőség kérdése a közművelődésben: rendszerek és sajátosságok. *Kulturális Szemle, 6*(1), 51–62. https://epa.oszk.hu/05100/05122/00011/pdf/EPA05122_kultszemle_2019_01_051-061.pdf

Miklósi, M. & Oszlánczi, T. (2010). Kulturális jogi kérdések Magyarországon. In E. Juhász (Ed.), *Kulturális Projektciklus Menedzsment* (pp. 81–108). TIT Jurányi Lajos Egyesülete. http://www.kulturasz.hu/letoltes/KPCM_Alapjai.pdf

Miklósi, M. & Polónyi, I. (2019). The basic concepts of quality, particularly in the world of higher education. In G. Erdei, E. Juhász, S. Sahin, A. Kaan (Eds.), *Ways of Promoting Excellence in Higher Education* (pp. 216–226). Pegem Akademi Yayincilik Egitim Danismanlik Hizmetleri Tic. Ltd.

Miklósi, M. & Vámosi, T. (2010). Minőségügyi ismeretek – két felsőoktatási intézmény hallgatóinak szemszögéből. In E. Juhász & I. Szabó (Eds.), *Nemzetnevelés – felnőttnevelés – közművelődés* (pp. 304-310). Csokonai Kiadó, Debreceni Egyetem & KultúrÁsz Közhasznú Egyesület. https://mek.oszk.hu/15200/15243/15243.pdf

Németh, B. (2001). A lifelong learning-koncepció történeti gyökerei. *Tudásmenedzsment, 2*(1), 41–45.
https://epa.oszk.hu/02700/02750/00003/pdf/EPA02750_tudasmenedzsment_2001_01_041-045.pdf

Németh, J. (2011). A közművelődés szerepe a társadalmi és a kulturális tőke fejlesztésében. Különös tekintettel a közművelődés megyei feladatellátására. *SZÍN Közösségi Művelődés folyóirat, 16*(1), 7–16. https://epa.oszk.hu/01300/01306/00109/pdf/EPA01306_Szin_2011_16_01_februar_07-16.pdf

Németh, J. (2016). *Az egész életen át tartó tanulás a kultúra, a kultúrafogalom és a kultúraközvetítés rendszerében*. [Disszertáció]. Eötvös Loránd Tudományegyetem. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/40636/N%C3%A9meth%20J%C3%A1nos%20Istv%C3%A1n-disszertacio.pdf

Németh, J. (2019a). Fejezetek az egész életen át tartó tanulás (LLL) filozófiai, neveléstudományi recepciótörténetéből I. rész. *Kulturális Szemle, 6*(1), 15–34. https://kulturalisszemle.hu/storage/app/media/pdf/Kulturalis-Szemle-2019-1-nemeth-janos-istvan-fejezetek-az-egesz-eleten-at-tarto-tanulas-lll-filozofiai-nevelestudomanyi-recepciotortenetebol-i-resz.pdf

Németh, J. (2019b). Fejezetek az egész életen át tartó tanulás (LLL) filozófiai, neveléstudományi recepciótörténetéből. II. rész. Az újidealisták nevelési eszménye. *Kulturális Szemle, 6*(2), 16–33. https://www.kulturalisszemle.hu/storage/app/media/pdf/Kulturalis-Szemle-2019-2-nemeth-janos-istvan-fejezetek-az-egesz-eleten-at-tarto-tanulas-lll-filozofiai-nevelestudomanyi-recepciotortenetebol-ii-resz-az-ujidealistak-nevelesi-eszmenye.pdf

Németh, J. (2020a). Fejezetek az egész életen át tartó tanulás (LLL) filozófiai, neveléstudományi recepciótörténetéből. III. rész. A kulturális antropológia nézetei az egész életen át tartó kultúraelsajátításról. *Kulturális Szemle, 7*(1), 17–26. https://www.kulturalisszemle.hu/storage/app/media/pdf/Kulturalis-Szemle-2020-1-nemeth-janos-istvan-fejezetek-az-egesz-eleten-at-tarto-tanulas-lll-filozofiai-nevelestudomanyi-recepciotortenetebol-iii-resz-a-kulturalis-antropologia-nezetei-az-egesz-e.pdf

Németh, J. (2020b). Fejezetek az egész életen át tartó tanulás (LLL) filozófiai, neveléstudományi recepciótörténetéből. IV. rész. Huszadik századi törekvések. *Kulturális Szemle, 7*(2), 29–42. https://www.kulturalisszemle.hu/14-szam/hazai-tudomanyos-muhely/nemeth-janos-fejezetek-az-egesz-eleten-at-tarto-tanulas-lll-filozfiai-nevelestudomanyi-recepciotortenetebol-iv-resz-huszadik-szazadi-torekvesek

Németh, J. (2020c). Fejezetek az egész életen át tartó tanulás (LLL) filozófiai, neveléstudományi recepciótörténetéből. V. rész. Az egész életen tartó tanulás és a kultúraközvetítés hagyományai Magyarországon. *Kulturális Szemle, 7*(3), 34–50. https://www.kulturalisszemle.hu/15-szam/hazai-tudomanyos-muhely/nemeth-janos-fejezetek-az-egesz-eleten-tarto-tanulas-lll-filozofiai-nevelestudomanyi-recepciotortenetebol-v-resz-az-egesz-eleten-tarto-tanulas-es-kulturakozvetites-hagyomanyai-magyarorszagon

Németh, J. (Ed.) (2022). *Változások vonzásában I.* Nemzeti Művelődési Intézet. GyomaPress Kft.

Németh, J. & Szurmainé Silkó, M. (Eds.) (2012). *A magyar közművelődésről*. ARCUS.hu Kft.

NMI. (2018, április 3.). *Kérdések és válaszok a Kultv. változásával kapcsolatban – Munkaterv* [Weboldal]. https://archive2021.nmi.hu/2018/04/03/kerdesek-es-valaszok-a-kultv-valtozasaval-kapcsolatban-munkaterv/

NMI. (2019, április 14). *Projektek* [Weboldal]. https://nmi.hu/projektek/

NMI. (2023). *Finanszírozási források kulturális területen. Kulturális intézmények vezetésének gyakorlata. (3375-4/2021/LKOZMUVFO)* [Jegyzet]. Nemzeti Művelődési Intézet.

NMI. (n.d.). *V. Kulturális Közfoglalkoztatási Program* [Weboldal]. https://archive2021.nmi.hu/projekt/v-kulturalis-kozfoglalkoztatasi-program/

NMIkon. (2024, augusztus 6.). *Története* [Weboldal]. https://web.archive.org/web/20240806074628/https://nmikon.hu/nemzeti-muvelodesi-intezet/tortenete

NMIkon. (n.d). *Fogalmak* [Weboldal]. https://www.nmikon.hu/fogalmak

Orbán, A. & Szántó, Z. (2005). Társadalmi tőke. *Erdélyi Társadalom, 2*(2), 55–70. https://erdelyitarsadalom.ro/files/et06/et-bbu-06-04.pdf

Oszlánczi, T. (2019). A közművelődés jogszabályi változásainak fő irányvonalai. *Kulturális Szemle,* 6(1), 62–69. http://www.kulturalisszemle.hu/11-szam/hazai-tudomanyos-muhely/oszlanczi-timea-a-kozmuvelodes-jogszabalyi-valtozasainak-fo-iranyvonalai

Pannónia Szíve. (n.d.). *CLLD - "Community-led Local Development" - Közösség Által Irányított Helyi Fejlesztés* [Weboldal]. https://bicske-clld.hu/clld-community-led-local-development-kozosseg-altal-iranyitott-helyi-fejlesztes/

Pető, L. (2021). Kapcsolatháló elemzés – módszertani bemutatás és kutatási eredmények. *Kulturális Szemle, 7*(2), 66–77. https://kulturalisszemle.hu/21-szam/nemzetkozi-kitekintes/peto-lilla-kapcsolathalo-elemzes-modszertani-bemutatas-es-kutatasi-eredmenyek

Pécsi Kulturális Központ. (2021a). *A Pécsi Kulturális Központ beszámolója 2021. évi tevékenységéről.*

Pécsi Kulturális Központ. (2021b). *Pécsi Kulturális Központ Szervezeti és Működési Szabályzata.*

Pécsi Kulturális Központ. (2022*). A Pécsi Kulturális Központ munkaterve a 2022-es évre.*

Pokol, B. (1995). Bourdieu elméletének alapkategóriái [VIII. fejezet]. In *Modern francia szociológiaelméletek* (pp. 75–94). https://mek.oszk.hu/02000/02027/

Polónyi, I. (2002). *Az oktatás gazdaságtana*. Osiris Tankönyvek.

Polónyi, I. (2008). *Oktatás, oktatáspolitika, oktatásgazdaságtan*. *Korrektúra előtti változat 2008* [A Nemzeti Tankönyvkiadónál megjelent könyv műszaki szerkesztés és korrektúra előtti változata]. https://mek.oszk.hu/22100/22133/22133.pdf

Pongrácz Tiborné, H. M. (2013). A Ratkó-korszak. *KorFa Népesedési Hírlevél*, *13*(1), 1–4. KSH Népességtudományi Kutatóintézet https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/korfa/article/view/727/191

Ponyi, L. (2014). Közművelődés és tőkeelméletek. *Kulturális Szemle, 1*(1), 33–40. https://www.kulturalisszemle.hu/storage/app/media/pdf/Kulturalis-Szemle-2014-1-ponyi-laszlo-kozmuvelodes-es-tokeelmeletek.pdf

Ponyi, L. (Ed.) (2019). *Delfi jövő- és trendkutatás*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet & Országos Széchényi Könyvtár. https://mokk.skanzen.hu/admin/data/file/20191230/delfi-jovo-es-trendkutatas-web.pdf

Ponyi, L., Arapovics, M. & Bódog, A. (Eds.) (2019a). *Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet & Országos Széchényi Könyvtár. https://mokk.skanzen.hu/admin/data/file/20200315/magyarorszagi-muzeumok-konyvtarak-es-kozmuvelode.pdf

Ponyi, L., Kuthy-Megyesi, J. & Sólyom, B. (Eds.) (2019b). *Települési közösségfejlesztési folyamatok vizsgálata Magyarországon: A helyi identitás és kohézió erősítése című, TOP 5.3.1-16 és 6.9.2-16 azonosítószámú felhívások nyertes projektjeinek eredményeit, hatásait mérő mid-term és ex-post kutatási jelentés.* Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet, Országos Széchényi Könyvtár. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/TkfvM-kiadvany.pdf

Ponyi, L., & Svidró, I. (2020). Közművelődési intézmények és közösségi színterek társadalmi beágyazottsága és szerepvállalása, az intézményi civil partnerségek jellemzői. (Közművelődési intézmények és közösségi színterek reprezentatív felmérése-1. rész) *Kulturális Szemle*, *6*(1), 70–96. https://www.kulturalisszemle.hu/storage/app/media/pdf/Kulturalis-Szemle-2019-1-ponyi-laszlo-svidro-ibolya-kozmuvelodesi-intezmenyek-es-kozossegi-szinterek-tarsadalmi-beagyazottsaga-es-szerepvallalasa-az-intezmenyi-civil-partnersegek-jellemzoi-koz.pdf

Pordány, S. (1999). Irányzatok az európai felnőttképzésben. *Educatio, 8*(1), 56–60. https://epa.oszk.hu/01500/01551/00084/pdf/EPA01551_educatio_1999_1_056-060.pdf

Pordány, S. (2006). Az informális tanulás értelmezése és mérése. In É. Feketéné Szakos (Ed.), *Fókuszban a felnőttek tanulása* (pp. 25-33). Szent István Egyetem Gazdasági- és Társadalomtudományi Kar Tanárképző Intézet.

Pusztai, G. (2009). *A társadalmi tőke és az iskolai pályafutás.* Új Mandátum Kiadó. https://mek.oszk.hu/12100/12193/12193.pdf

Pusztai, G. (2015). Tőkeelméletek az oktatáskultúrában. In A. Varga (Ed.), *A nevelésszociológia alapjai* (pp. 137-160). Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet. https://mek.oszk.hu/14500/14566/14566.pdf

Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy.* Princeton University Press. https://doi.org/10.2307/j.ctt7s8r7

Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and revival of American community*. Simon and Schuster.

Rabie, M. (2021). *Fukuyama and Social Capital*. *Preprint* [Unpublished manuscript]. https://www.researchgate.net/publication/348155210_Fukuyama_and_Social_Capital

Radó, P. (2001). Társadalmi kohézió és oktatáspolitika. *Új Pedagógiai Szemle, 51*(2), 30–38. https://epa.oszk.hu/00000/00035/00046/2001-02-ta-rado-tarsadalmi.html

Rácz, A. (2021, május 14.). *Országos kiállítással nyitnak a közművelődési intézmények. Interjú Szedlacsek Emíliával.* Kultúra.hu. https://kultura.hu/orszagos-kiallitassal-nyitnak-a-kozmuvelodesi-intezmenyek/

Real Gaude, M., Vilariño Suárez, J., & Pierantoni Silva, F. (2014). Centro sociocultural Agora. In *Resúmenes de Comunicaciones* (pp. 491–492). Asociación Española de Ingeniería Estructural (ACHE).

Révai Nagy Lexikona. (1925). *Az ismeretek enciklopédiája. XVII. kötet*. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság. https://mek.oszk.hu/06700/06758/

R. Fedor, A. & Huszti, É. (2016) (Eds.). *Kutatásmódszertani Kézikönyv.* Debreceni Egyetem Egészégügyi Kar https://dupress.unideb.hu/hu/termek/kutatasmodszertani-kezikonyv-e-konyv/

Saisana, M. (2010). *ELLI-Index: a sound measure for lifelong learning in the EU.* European Commission. https://dx.doi.org/10.2788/145

Sajtos, L. & Mitev, A. (2007). *SPSS Kutatási és adatelemzési kézikönyv.* Alinea Kiadó.

Samenlevingsopbouw. (2021, May 9). *Home* [Webpage]. https://web.archive.org/web/20210509125134/https://www.samenlevingsopbouw.be/

Sántha, K. (2006). Létezik-e hipotézis a kvalitatív kutatásban. *Új Pedagógiai Szemle, 57*(11), 3–11. https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/letezik-e-hipotezis-a-kvalitativ-kutatasban

Sántha, K. (2013). A harmadik paradigma a neveléstudományi vizsgálatokban. *Iskolakultúra, 23*(2), 82–91. https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/21369/21159

Sántha, K. (2015). *Trianguláció a pedagógiai kutatásban*. Eötvös József Kiadó.

Sántha, K. (2017a). A trianguláció-tipológiák és a MAXQDA kapcsolata a kvalitatív vizsgálatban. *Vezetéstudomány/Budapest Management Review, 68*(12), 33–40. https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.12.04

Sántha, K. (2017b). Számítógéppel támogatott kvalitatív adatelemzés a hazai neveléstudományi Ph.D képzésben. *Képzés és Gyakorlat, 15*(1–2), 159–173. https://doi.org/10.17165/TP.2017.1-2.9

Sarvimäki, M. (2019). *ANTI-History in design research. New applications and interpretations* [Online Article]. Abedian School of Architecture, Bond University. https://arcc-journal.org/index.php/repository/article/view/639/513

Schoof, U., Blinn M., Schleiter A., Ribbe E. & Wiek, J. (2011). *Deutscher Lernatlas (DLA)*. Germany, Bertelsmann Stiftung. Gütersloh. https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/DeutscherLernatlas_Ergebnisbericht2011.pdf

Sári, M. (2004). *A kultúra intézményrendszereinek történeti-funkcionális változásai.* PTE TTK FEEFI.

Sári, M. (2006). A képző intézményrendszer változásai. In D. Koltai & L. Lada (Eds.), *Az andragógia korszerű eszközeiről és módszereiről* (pp. 157-186). Nemzeti Felnőttképzési Intézet. https://mek.oszk.hu/06400/06496/06496.pdf

Settlementet Vesterbro. (2022, November 7). *Settlementet Vesterbro. Hvoe Alle er med I faellesskabet* [Webpage]. https://web.archive.org/web/20221107132050/https://settlementet.dk/

Simándi, Sz. (2017). A tanulókörök mint a felnőttkori művelődés lehetséges színterei, módszertani vetületei. *Kulturális Szemle, 4*(1), 56–64. https://www.kulturalisszemle.hu/storage/app/media/pdf/Kulturalis-Szemle-2017-1-simandi-szilvia-a-tanulokorok-mint-a-felnottkori-muvelodes-lehetseges-szinterei-modszertani-vetuletei.pdf

Stavros Niarchos Foundation Cultural Center. (2021, April 14). *Vision.* https://web.archive.org/web/20210414010802/https://www.snfcc.org/en/snfcc/vision

Stock, A. K. (1974). Community colleges in the United Kingdom. *International Review of Education, 20*(4), 517–520. https://doi.org/10.1007/BF00598249

Surányi, B. (2000). Az oktatási expanzió: problémák és perspektívák. *Iskolakultúra*, *10*(4), 38–50. https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/19257

Szabó, I. (2006). *Utópiák és valóság: az elmélet és a gyakorlat ellentmondásai az általános művelődési központok fejlődésében.* Napkút Kiadó.

Szakál, J. (1934). *A magyar tanítóképzés története*. Hollóssy János Könyvnyomtató. https://mtda.hu/books/szakal_janos_a_magyar_tanitokepzes_tortenete.pdf

Szente, B. (2015). Közösségépítő Agorák Magyarországon. Terek, emberek, közösségek. *SZÍN Közösségi Művelődés*, *20*(5), 22–24. https://epa.oszk.hu/01300/01306/00136/pdf/EPA01306_szin_2015_5_22-24.pdf

Szepessy, P.D. (2018). Közösségfejlesztés: Egy módszer elmélettörténeti és tudománytörténeti megközelítése. *Szellem és Tudomány, 9*(1), 5–29. https://matarka.hu/koz/ISSN_2062-204X/9_evf_1_sz_2018/ISSN_2062-204X_9_evf_1_sz_2018_005-028.pdf

Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ. (2021). *2021. évi szakmai beszámoló.*

Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ. (2022a). *A Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ Szervezeti és Működési Szabályzata.*

Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ. (2022b). *2022. évi munkaterv.*

Szokolszky, Á. (2006). *Kutatómunka a pszichológiában: gyakorlatok*. ELTE Bölcsész Konzorcium. https://mek.oszk.hu/04800/04897/04897.pdf

Takács-Miklósi, M. & Kary, J. (2018). *Minőségügy a közművelődésben* [Tudástár a közösségi művelődésben V. kötet]. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.

Taylor, E.W. (2010). Cultural Institutions and Adult Education. *New Directions for Adult and Continuing Education,* (Number 127), 5–14. https://doi.org/10.1002/ace.376

TérPort (n.d.). *Településtípusok. A települések osztályozási szempontjai.* http://www.terport.hu/telepulesek/telepulestipusok.html

T. Kiss, T. (2000). *A népnevelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből* [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 25. kötet]. IIZ/DVV & Új Mandátum Kiadó.

Tóth, T. (2016). A társadalmi egyenlőtlenségek termelése. A neoliberális oktatáspolitika újbaloldali, kritikai elemzése a társadalmi egyenlőtlenségek tükrében. *Új Pedagógiai Szemle,* 66(3–4), 22–43. https://epa.oszk.hu/00000/00035/00175/pdf/EPA00035_upsz_2016_03-04_022-044.pdf

Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (2008, július 18.). *Pályázati felhívás Integrált Közösségi és Szolgáltató Tér Cím elnyerésére.* https://umvp.kormany.hu/download/d/8e/30000/IHpf_2008_(VII_18)_P%C3%A1ly%C3%A1zati_felh%C3%ADv%C3%A1s_Integr%C3%A1lt_K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi_%C3%A9s_Szolg%C3%A1ltat%C3%B3_T%C3%A9r_c%C3%ADm_elnyer%C3%A9s%C3%A9re.pdf

UNESCO. (1998). *World Cultural Report*. UNESCO. https://catalogus.boekman.nl/pub/99-441.pdf

UNESCO (2018). *ReShaping Cultural Policies. Advancing creativity for development. Global Report 2018*. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260592/PDF/260592eng.pdf.multi

UNESCO. (2022, October 14). *Bulgarian Chitalishte (Community Cultural Centre): practical experience in safeguarding the vitality of the Intangible Cultural Heritage.* https://web.archive.org/web/20221014011824/https://ich.unesco.org/en/BSP/bulgarian-chitalishte-community-cultural-centre-practical-experience-in-safeguarding-the-vitality-of-the-intangible-cultural-heritage-00969

UNESCO Institute for Statistics (2009). *The 2009 UNESCO Framework For Cultural Statistics (FCS)*. https://unstats.un.org/unsd/statcom/doc10/Bg-FCS-e.pdf

Van der Wagen, L. & White, L. (2010). *Events management: For tourism, cultural, business and sporting events.* Pearson.

Varga, A. T. & Vercseg, I. (1998). *Közösségfejlesztés*. Magyar Művelődési Intézet. http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0/ec68caea967c3c04c125679f005b84b7?OpenDocument

Váci Mihály Kulturális Központ. (2020). *Szervezeti és Működési Szabályzat. Melléklet Nyíregyháza Megyei Jogú Város Polgármesterének 165/2020. (XII. 03.) számú határozatához.*

Váci Mihály Kulturális Központ. (2021). *Szakmai beszámoló 2021*.

Váci Mihály Kulturális Központ. (2022). *Munkaterv és szolgáltatási terv 2022.*

Vámos, Á., Kálmán, O., Bajzáth, A., Rónay, Z., & Rapos, N. (2020). A különböző ágazatokra jellemző professzionalizálódás tanulságai a pedagógus folyamatos szakmai fejlődésének, tanulásának megértésében. *Neveléstudomány| Oktatás–Kutatás–Innováció*, *8*(1), 7–27. https://doi.org/10.21549/NTNY.28.2020.1.1

Várnagy, P. (2006). A képzéshez való „hozzáférés" feltételeinek alakulása. In D. Koltai & L. Lada (Eds.), *Az Andragógia korszerű eszközeiről és módszereiről*. *Tanulmánykötet* (pp. 55–72). Nemzeti Felnőttképzési Intézet. https://mek.oszk.hu/06400/06496/06496.pdf

Vercseg, I. (2004). A társadalmi tőke (social capital) mérése magyarországi településeken. *Parola, 24*(3), 10–15. http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/77f84e3228e213f8c1256f76003e49f0?OpenDocument#A%20

Vercseg, I. (2018). *Fejezetek az európai közösségfejlesztés történetéből.* [Parola-füzetek] Közösségfejlesztők Egyesülete. https://kofe.hu/parola/wp-content/uploads/Parola_Fuzetek/2018-Fejezetek%20az%20europai%20kozossegfejlesztes%20tortenetebol.pdf

Vichnál, A., & Benkei-Kovács, B. (2021). Az Agórák nyomában: az intézménytípus eredete és hazai megjelenése. *Kulturális Szemle*, *8*(1), 103–110.

https://www.kulturalisszemle.hu/storage/app/media/pdf/Kulturalis-Szemle-2021-1-vichnal-adrienn-benkei-kovacs-balazs-az-agorak-nyomaban-az-intezmenytipus-eredete-es-hazai-megjelenese.pdf

Vitányi, I. (2016, március 6.). *A kultúra szerepe a társadalomban és a demokráciában* [Tanulmány]. http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/a-kultura-szerepe-a-tarsadalomban-es-a-demokraciaban

Vitéz, A. (2019, szeptember 3.). *Önműködővé kell tenni a művelődést* [Interjú, 2018. szeptember 25]. https://web.archive.org/web/20190903105056/https://gondola.hu/cikkek/111005-Onmukodove_kell_tenni_a_muvelodest.html

Wang, Q. (2019). Japanese Social Education and Kominkan Practice: Focus on Residents' Self-Learning in Community. *New Directions for Adult and Continuing Education, 42*(162), 73–84. https://doi.org/10.1002/ace.20327

WHO. (2020a, January 13). *WHO statement on novel coronavirus in Thailand* [Statement]. https://www.who.int/news/item/13-01-2020-who-statement-on-novel-coronavirus-in-thailand

WHO. (2020b, November 1). *WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020* [Speech on March 1, 2020]. https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020

WHO. (2023, April 3). *WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard* [Interactive Information Webpage]. https://web.archive.org/web/20230403011954/https://covid19.who.int/

Yasuda, T. (2005). *Ceramics Cultural Centre*, *Jingdezhen, China* [Project Summary]. https://researchspace.bathspa.ac.uk/248/

Jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.). https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV

1985. évi I. törvény az oktatásról. https://jogkodex.hu/jsz/1985_1_torveny_9884370.

1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról. https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99000065.TV.

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV

2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0300125.tv

2011. évi CLIV. törvény a megyei önkormányzatok konszolidációjáról, a megyei önkormányzati intézmények és a Fővárosi Önkormányzat egyes egészségügyi intézményeinek átvételéről. https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100154.TV
2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200001.tv
2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről. https://njt.hu/jogszabaly/2011-190-00-00.0
2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról. https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200030.TV
2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről. https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300077.TV.
2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300005.tv
2017. évi LXVII. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról. https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700067.TV
2020. évi LVII. törvény a veszélyhelyzet megszüntetéséről. https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2000057.TV
2020. évi XII. törvény a koronavírus elleni védekezésről. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000012.tv
2020. évi XXXII. törvény a kulturális intézményekben foglalkoztatottak közalkalmazotti jogviszonyának átalakulásáról, valamint egyes kulturális tárgyú törvények módosításáról. https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2000032.TV
283/2012. (X. 4.) Korm. rendelet a tanárképzés rendszeréről, a szakosodás rendjéről és a tanárszakok jegyzékéről. https://njt.hu/jogszabaly/2015-139-20-22
68/2013. (XII. 29.) NGM rendelet a kormányzati funkciók, államháztartási szakfeladatok és szakágazatok osztályozási rendjéről. https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A1300068.NGM&targetdate=fffffff4&printTitle=68/2013.+%28XII.+29.%29+NGM+rendelet&referer=http%3A//net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi%3Fdocid%3D00000001.TXT
18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról. https://njt.hu/jogszabaly/2016-18-20-5H
32/2017. (XII. 12.) EMMI rendelet a kulturális szakemberek továbbképzéséről. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700032.emm

388/2017. (XII. 13.) Korm. rendelet az Országos Statisztikai Adatfelvételi Program kötelező adatszolgáltatásairól. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700388.kor
20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1800020.emm
15/2019. (XII. 7.) PM rendelet a kormányzati funkciók és államháztartási szakágazatok osztályozási rendjéről. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1900015.pm
40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet veszélyhelyzet kihirdetéséről. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000040.kor
46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során teendő intézkedésekről (III.). https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000046.kor
241/2020. (V. 27.) Korm. rendelet – a szabadtéri rendezvényekről. https://njt.hu/jogszabaly/2020-241-20-22
285/2020. (VI. 17.) Korm. rendelet a járványügyi készültségi időszak védelmi intézkedéseiről. https://njt.hu/jogszabaly/2020-285-20-22
39/2020. (X. 30.) EMMI rendelet a kulturális intézményben foglalkoztatottak munkaköreiről és foglalkoztatási követelményeiről, az intézményvezetői pályázat lefolytatásának rendjéről, valamint egyes kulturális tárgyú rendeletek módosításáról. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000039.emm
682/2021. (XII. 6.) Korm. rendelet a kulturális ágazatot érintő bérfejlesztésről.

A szerzőnek a témával kapcsolatban megjelent publikációi

Megyesi, J. (2016). Nem mi találtuk fel! Az iskolai közösségi szolgálat (IKSZ) nemzetközi aspektusai. *Kulturális Szemle*, *3*(1), 79–86. http://www.kulturalisszemle.hu/5-szam/junior-kutatoi-muhely/megyesi-judit-nem-mi-talaltuk-fel-az-iskolai-kozossegi-szolgalat-iksz-nemzetkozi-aspektusai
Megyesi, J. (2016). Alkotó művészeti csoportok itthon. *Kulturális Szemle*, *3*(2), 93–102. http://www.kulturalisszemle.hu/6-szam/junior-kutatoi-muhely/megyesi-judit-alkoto-muveszeti-csoportok-itthon
Márkus, E. & Megyesi, J. (2017). A kultúra civil partnerei. *Kulturális szemle*, *4*(1), 35–45. http://www.kulturalisszemle.hu/7-szam/hazai-tudomanyos-muhely/markus-edina-megyesi-judit-a-kultura-civil-partnerei

Kuthy-Megyesi, J. & Takács-Miklósi, M. (2018). Az egész életre kiterjesztett, élethosszig tartó tanulás a közművelődés tükrében. *Kulturális Szemle, 5*(1), 87–95. https://www.kulturalisszemle.hu/storage/app/media/pdf/Kulturalis-Szemle-2018-1-kuthy-megyesi-judit-takacs-miklosi-marta-az-egesz-eletre-kiterjesztett-elethosszig-tarto-tanulas-a-kozmuvelodes-tukreben.pdf

Kuthy-Megyesi, J. & Ponyi, L. (Eds.) (2019). *Kulturális intézmények társadalmiasítási folyamatai Magyarországon. Kutatási jelentés.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet & Országos Széchényi Könyvtár. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Kultur%C3%A1lis-int%C3%A9zm%C3%A9nyek-t%C3%A1rsadalmias%C3%ADt%C3%A1si-folyamatai-Magyarorsz%C3%A1gon.pdf

Ponyi, L. & Kuthy-Megyesi, J. (2019). A kutatás céljának, módszertanának, tervezett eredményeinek összefoglalása. In I. Sághi (Ed), *Partnerségben a könyvtárral nemzetközi konferencia – In Partnership With Libraries* (pp. 190-196). Országos Széchényi Könyvtár https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Konf_kotet_2019_09_15.pdf

Ponyi, L., Kuthy-Megyesi, J. & Sólyom, B. (Eds.) (2019b). *Települési közösségfejlesztési folyamatok vizsgálata Magyarországon: A helyi identitás és kohézió erősítése című, TOP 5.3.1-16 és 6.9.2-16 azonosítószámú felhívások nyertes projektjeinek eredményeit, hatásait mérő mid-term és ex-post kutatási jelentés.* Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet, Országos Széchényi Könyvtár. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/TkfvM-kiadvany.pdf

Juhász, E. & Kuthy-Megyesi, J. (2021). *Kulturális tanulás a kulturális központokban és a művelődési központokban. Kutatási jelentés. Kézirat.* Nemzeti Művelődési Intézet.

Kuthy-Megyesi, J. & Juhász, E. (2022). Regionális hátránykompenzáció a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás segítségével. *Educatio*, *31*(3), 498–508. https://real.mtak.hu/152317/1/1419-8827-article-p498.pdf

Kuthy-Megyesi, J., & Miklósi, M. (2022). Közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás egy életen át. *Kulturális Szemle*, *9*(1), 73–79. https://www.epa.hu/05100/05122/00022/pdf/EPA05122_kultszemle_2022_01_073-079.pdf

Kuthy-Megyesi, J. (2022). A kulturális tanulás és a COVID19 pandémia kapcsolata a közművelődés alapdokumentumai tükrében. In E. Juhász & E. Márkus (Eds.), *Innovációk a művelődés és a felnőttképzés világában* (pp. 40–54). Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet.

Miklósi, M., Molnár, A. K., & Kuthy-Megyesi, J. (2023). Kulturális tanulás speciális körülmények között: A fogvatartottak kulturális jogainak érvényesülése és közösségi művelődése a hazai büntetés-végrehajtási rendszerben, néhány pozitív példán keresztül.

Kulturális Szemle, 10(1), 60–70. https://epa.oszk.hu/05100/05122/00024/pdf/EPA05122_kultszemle_2023_01_060-070.pdf

Kuthy-Megyesi, J. (2024). Kulturális tanulás a magyar közművelődés alapdokumentumaiban. In. J. Langerné Buchwald, I. Koós, G. Velics (Eds.), *Az oktatás határdimenziói* (pp. 221–240). Debreceni Egyetemi Kiadó, Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA)

Kuthy-Megyesi, J. (2025). Comparative interpretation of community culture. *Hungarian Studies,38(2),* 191–205. https://doi.org/10.1556/044.2024.00260

Mellékletek

1. melléklet: Az empirikus vizsgálat alapsokaságát bemutató táblázat (N=197). Magyarország közművelődési csúcsintézményei (2019). (saját szerk.) (forrás: EMMI, 2020a)

régió	**csúcsintézmény**	**település**	**anyaintézmény azonosítója** (amennyiben nem azonos az intézmény azonosítójával)	**intézmény azonosítója**
ÉM	A Művelődés Háza és Könyvtára Művelődési Központ és Népfőiskola	Sárospatak		10059847
ÉM	Bátonyterenyei Közművelődési, Városi Könyvtár és Létesítményüzemeltető Nonprofit Kft.	Bátonyterenye		10072305
ÉM	Bodrogközi "Múzeumporta"	Cigánd		11869694
ÉM	Cigánd Városi Művelődési Központ	Cigánd		10076529
ÉM	Civil Ház telephely	Eger	11860798	12041444
ÉM	Egri Kulturális és Művészeti Központ	Eger		11860798
ÉM	Encsi Művelődési És Sportközpont, Könyvtár	Encs		11963891
ÉM	Gyöngyösi Kulturális Nonprofit Kft.	Gyöngyös		12039743
ÉM	Heves Városi Művelődési, Közgyűjteményi Intézmény, Helytörténeti és Sakktörténeti Gyűjtemény, Kő Pál Szobrászművész Állandó Kiállítása	Heves		10056459
ÉM	Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda telephely	Eger	11860798	12041441
ÉM	Lakossági Információs és Szolgáltató Iroda telephely	Eger	11860798	12041443
ÉM	Mikszáth Kálmán Művelődési Központ	Balassagyarmat		10048311
ÉM	Miskolci Kulturális Központ Nonprofit Kft.	Miskolc		11952004
ÉM	Ózdi Művelődési Intézmények Városi Művelődési Központ	Ózd		10051179
ÉM	Salgótarjáni Rendezvény- és Médiaközpont Nonprofit Kft.	Salgótarján		12039277
ÉM	Sátoraljaújhelyi Kossuth Lajos Művelődési Központ	Sátoraljaújhely		11954484
ÉM	Szécsényi Közművelődési Nonprofit Kft.	Szécsény		11978778

ÉM	Teleki László Városi Könyvtár és Művelődési Központ	Pásztó		10072192
ÉM	Tiszaújvárosi Művelődési Központ és Könyvtár, Derkovits Művelődési Központ	Tiszaújváros		10074709
ÉM	Vitkovics Ház telephely	Eger	11860798	12041442
ÉA	Aba-Novák Agóra Kulturális Központ Nonprofit és Közhasznú Kft.	Szolnok		11922227
ÉA	Balázs József Városi Könyvtár és Művelődési Központ	Vásárosnamény		10079670
ÉA	Balázs József Városi Könyvtár és Művelődési Központ - Petőfi Sándor Kultúrház	Vásárosnamény	10079670	12040663
ÉA	Balázs József Városi Könyvtár és Művelődési Központ - Vitkai Kultúrház	Vásárosnamény	10079670	12040667
ÉA	Bocskai-ház	Kisújszállás	11976501	12039660
ÉA	Debreceni Művelődési Központ	Debrecen		11842617
ÉA	Debreceni Művelődési központ - Belvárosi Alkotóműhely	Debrecen	11842617	12040906
ÉA	Debreceni Művelődési Központ - Belvárosi Közösségi Ház	Debrecen	11842617	12040898
ÉA	Debreceni Művelődési Központ - Homokkerti Közösségi Háza	Debrecen	11842617	12040897
ÉA	Debreceni Művelődési Központ - Honvédtemető és Mauzóleum	Debrecen	11842617	12040902
ÉA	Debreceni Művelődési Központ - Józsai Közösségi Háza	Debrecen	11842617	12040900
ÉA	Debreceni Művelődési Központ – Tímárház – Kézművesek Háza	Debrecen	11842617	12040901
ÉA	Debreceni Művelődési Központ - Kismacsi Közösségi Háza	Debrecen	11842617	12040899
ÉA	Debreceni Művelődési Központ - Ondódi Közösségi Háza	Debrecen	11842617	12040905
ÉA	Déryné Kulturális, Turisztikai, Sport Központ és Könyvtár Székhely	Karcag		11844000
ÉA	Fegyverneki Művelődési Központ és Könyvtár	Fegyvernek		10080869
ÉA	Furtai Általános Művelődési Központ	Furta		10060191
ÉA	Ifjúsági és Közösségi Ház	Balmazújváros	10025853	12040119
ÉA	Ifjúsági Ház telephely	Karcag	11844000	12039913

ÉA	Ipolyi Arnold Művelődési Központ, Könyvtár és Butyka Béla Helytörténeti Gyűjtemény	Törökszentmiklós		10080838
ÉA	Ipolyi Arnold Művelődési Központ, Könyvtár és Butyka Béla Helytörténeti Gyűjtemény Óballa Közösségi Ház	Törökszentmiklós	10080838	12040454
ÉA	Kisújszállási Művelődési Központ és Könyvtár	Kisújszállás		11976501
ÉA	Kovács Pál Művelődési Központ	Tiszafüred		11843600
ÉA	Kunhegyes Városi Könyvtár és Közművelődési Intézmény	Kunhegyes		10036530
ÉA	Kunszentmártoni Általános Művelődési Központ	Kunszentmárton		11857260
ÉA	Martfű Városi Művelődési Központ és Könyvtár	Martfű		10061594
ÉA	Mátészalkai Kulturális Nonprofit Kft.	Mátészalka		11969440
ÉA	Művelődési ház	Kisújszállás	11976501	12039656
ÉA	Nagykun klub	Kisújszállás	11976501	12039655
ÉA	Nánás Pro Cultura Nonprofit Kft.	Hajdúnánás		11867908
ÉA	Néprajzi Kiállítóterem	Kisújszállás	11976501	12039653
ÉA	Nyírbátori Városfejlesztő és Működtető Kft.	Nyírbátor		11969158
ÉA	Papi Lajos Alkotóház	Kisújszállás	11976501	12039675
ÉA	Petőfi Sándor Könyvtári Közművelődési és Intézményfenntartó Központ- Művelődési Központ	Csenger		11985341
ÉA	Püspökladányi Tájékoztató és Közművelődési Központ Könyvtár Múzeum	Püspökladány		11972088
ÉA	Sportközpont telephely	Karcag	11844000	12039429
ÉA	Szabadhajdú Közművelődési Média és Rendezvényszervező Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság	Hajdúböszörmény		11867290
ÉA	Tájház	Kisújszállás	11976501	12039658
ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ - Sóstóhegyi Közművelődési Színtér Telephely	Nyíregyháza	11867609	12040349
ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ - Alvégesi Művelődési Ház	Nyíregyháza	11867609	12040179
ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ - Borbányai Művelődési Ház Telephely	Nyíregyháza	11867609	12040358

ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ - Butykai Közösségi Ház és Szabadidő Központ Telephely	Nyíregyháza	11867609	12040354
ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ - Felsősimai Közművelődési Színtér Telephely	Nyíregyháza	11867609	12040353
ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ - Jósavárosi Művelődési Ház Telephely	Nyíregyháza	11867609	12040357
ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ - Kertvárosi Közösségi Ház Telephely	Nyíregyháza	11867609	12040356
ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ - Kölyökvár Telephely	Nyíregyháza	11867609	12040347
ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ - Mandabokori Művelődési Ház Telephely	Nyíregyháza	11867609	12040352
ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ - Nagyszállási Közösségi Ház Telephely	Nyíregyháza	11867609	12040355
ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ - Nyírszőlősi Közművelődési Színtér Telephely	Nyíregyháza	11867609	12040348
ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ - Vajdabokori Művelődési Ház Telephely	Nyíregyháza	11867609	12040350
ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ - Városmajori Művelődési Ház Telephely	Nyíregyháza	11867609	12040351
ÉA	Váci Mihály Kulturális Központ Székhely	Nyíregyháza		11867609
ÉA	Vasutas Egyetértés Művelődési Központ	Debrecen		10039636
ÉA	Veres Péter Kulturális Központ	Balmazújváros		10025853
ÉA	Zajti Ferenc Művelődési Ház, Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény	Újfehértó		10077850
DA	Bácskai Horvátok Kulturális Központja	Baja		12039541
DA	Battonyai Művelődési Ház	Battonya		10082139
DA	Békés Városi Kecskeméti Gábor Kulturális, Sport és Turisztikai Központ	Békés		10047080
DA	Csabagyöngye Kulturális Központ	Békéscsaba		11964146
DA	Csabagyöngye Kulturális Központ Arany János Művelődési Háza	Békéscsaba	11964146	12040551
DA	Csabagyöngye Kulturális Központ Lencsési Közösségi Háza	Békéscsaba	11964146	12040555
DA	Csabagyöngye Kulturális Központ Meseháza	Békéscsaba	11964146	12040552
DA	Csabagyöngye Kulturális Központ Molnár-ház	Békéscsaba	11964146	12040553

DA	Csabagyöngye Kulturális Központ Munkácsy Emlékháza	Békéscsaba	11964146	12040549
DA	Hírös Agóra Eleven Ifjúsági Közösségi Tér és Információs Pont	Kecskemét	11921044	12039155
DA	Hírös Agóra Kék Elefánt Közösségi Tér és Ifjúsági Iroda	Kecskemét	11921044	12039331
DA	Hírös Agóra Kulturális és Ifjúsági Központ Nonprofit Kft.	Kecskemét		11921044
DA	Kállai Ferenc Művelődési Központ	Gyomaendrőd		12025402
DA	Kállai Ferenc Művelődési Központ - Erzsébet ligeti lombkorona sétány és kilátó	Gyomaendrőd	12025402	12040169
DA	Kállai Ferenc Művelődési Központ - Szent László Rendezvény tér	Gyomaendrőd	12025402	12040165
DA	Kállai Ferenc Művelődési Központ - Szent László Rendezvénytér Víziszínpad	Gyomaendrőd	12025402	12040168
DA	Kalocsa Róza Művelődési Központ Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság	Mezőkovácsháza		11866134
DA	Keller Lajos Művelődési Központ és Könyvtár	Mindszent		10083965
DA	Körösladányi ÁMK Helytörténeti Gyűjtemények Háza	Körösladány	10030132	12039235
DA	Kunság-Média Nonprofit Kft. - Petőfi Sándor Művelődési Központ	Kiskőrös		10034291
DA	Makói Szolgáltató Nonprofit Zrt.	Makó		11915881
DA	Mezőhegyes Város Képviselőtestületének József Attila Általános Művelődési Központja	Mezőhegyes		10046917
DA	Móra Ferenc Művelődési Központ	Kiskunfélegyháza		12021769
DA	Művelődési Központ és Városi Galéria	Csongrád		11842186
DA	Nagyszénási Kulturális Központ Nonprofit Kft.	Nagyszénás		12022777
DA	Petőfi Kulturális Közhasznú Nonprofit Kft.	Orosháza		11904991
DA	Sándorfalvi Művelődési Ház és Könyvtár	Sándorfalva		10051526
DA	Sándorfalvi Művelődési Ház és Könyvtár - Budai Sándor Emlékház és Tájház	Sándorfalva	10051526	12039162
DA	Sándorfalvi Művelődési Ház és Könyvtár - Budai Sándor Művelődési Ház	Sándorfalva	10051526	12039161
DA	Sándorfalvi Művelődési Ház és Könyvtár - Széchenyi Ifjúsági Közösségi Központ	Sándorfalva	10051526	12039158

DA	Sarkad Város Önkormányzata Bartók Béla Művelődési Központ és Könyvtár	Sarkad		10051090
DA	Szentesi Művelődési Központ	Szentes		10051502
DA	Szent-Györgyi Albert AGÓRA	Szeged		11982575
DA	Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ - Bessenyei Ferenc Művelődési Központ	Hódmezővásárhely	11857875	11976439
KD	Ady Endre Művelődési Központ és Könyvtár Nyergesújfalu	Nyergesújfalu		10070042
KD	AGORA Nonprofit Kft. - Bánhidai Puskin Művelődési Ház	Tatabánya	11975696	10048201
KD	AGORA Nonprofit Kft. - József Attila Művelődési Ház	Tatabánya	11975696	12040522
KD	AGORA Nonprofit Kft. - Kertvárosi Bányász Művelődési Otthon	Tatabánya	11975696	11963516
KD	AGORA Nonprofit Kft. - Széchenyi István Művelődési Ház	Tatabánya	11975696	12040524
KD	Agora Sport és Szabadidő Közhasznú Nonprofit Kft.	Tatabánya		11975696
KD	Agóra Veszprém Kulturális Központ	Veszprém		10033214
KD	Agóra Veszprém Kulturális Központ - Gyulafirátóti Művelődési Ház	Veszprém	10033214	12040300
KD	Agóra Veszprém Kulturális Központ - Kádártai Közösségi Ház	Veszprém	10033214	12040346
KD	Bábolna Városi Könyvtár, Művelődési- és Sportközpont	Bábolna		10052314
KD	Bábolna Városi Könyvtár, Művelődési és Sportközpont - Helytörténeti Gyűjtemény	Bábolna	10052314	12040502
KD	Bábolna Városi Könyvtár, Művelődési- és Sportközpont - Közösségi Ház	Bábolna	10052314	12041479
KD	Bábolna Városi Könyvtár, Művelődési és Sportközpont - Sportcsarnok	Bábolna	10052314	12040503
KD	Bábolna Városi Könyvtár, Művelődési és Sportközpont - Szabaidőközpont	Bábolna	10052314	12040498
KD	BEMKK Fiatalok Háza	Bicske	10030778	12039169
KD	BEMKK Petőfi Művelődési Központ	Bicske		10030778
KD	Fejér Megyei Művelődési Központ	Székesfehérvár		10030802
KD	Feketehegy-Szárazréti Közösségi Ház	Székesfehérvár	10051650	12039364
KD	Felsővárosi Közösségi Ház	Székesfehérvár	10051650	12039479
KD	Királykút Emlékház	Székesfehérvár	10051650	12039480
KD	Kisfaludi Közösségi Ház	Székesfehérvár	10051650	12039478

KD	Kisfaludy Sándor Művelődési Központ, Könyvtár és Emlékház	Sümeg		10092413
KD	KPVDSZ Művelődési Ház Közhasznú Alapítvány	Tatabánya		10031377
KD	Mesterségek Háza	Székesfehérvár	10030802	12039584
KD	MMK Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság	Dunaújváros		10035065
KD	Öreghegyi Közösségi Ház	Székesfehérvár	10051650	12039363
KD	Sárbogárdi Kulturális Egyesület	Sárbogárd		11956204
KD	Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ	Székesfehérvár		10051650
KD	Tapolca Kft. Tamási Áron M.K.	Tapolca		10058372
KD	Tatai Városkapu Közhasznú Zrt.	Tata		10048050
KD	Tatai Városkapu Közhasznú Zrt. - Új Kajakház Ökoturisztikai Központ	Tata	10048050	12040571
KD	THURY-VÁR Nonprofit Kft.	Várpalota		10045686
KD	Wass Albert Művelődési Központ és Városi Könyvtár	Kisbér		11942971
NyD	AGORA Szombathelyi Kulturális Központ	Szombathely		10057890
NyD	AGORA Szombathelyi Kulturális Központ - Gyermeküdülő	Felsőcsatár	10057890	12040909
NyD	AGORA Szombathelyi Kulturális Központ - Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ	Szombathely	10057890	12040910
NyD	Agora Szombathelyi Kulturális Központ - Savaria Filmszínház	Szombathely	10057890	12040907
NyD	Balaton Kongresszusi Központ és Színház	Keszthely	11960221	12040275
NyD	Büki Művelődési és Sportközpont, Könyvtár	Bük		10045208
NyD	Csornai Városi Művelődési Központ és Könyvtár	Csorna		11862422
NyD	Flesch Károly Közművelődési, Könyvtári, Kulturális és Városmarketing Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság	Mosonmagyaróvár		10051722
NyD	Flesch Károly Közművelődési, Könyvtári, Kulturális és Városmarketing Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság - Fehér Ló Közösségi Ház	Mosonmagyaróvár		12039282
NyD	Goldmark Károly Művelődési Központ	Keszthely		11960221
NyD	Gróf I. Festetics György Művelődési Központ Városi Könyvtár és Muzeális Gyűjtemény	Hévíz		10092750
NyD	Hevesi Sándor Művelődési Központ	Nagykanizsa	11867616	12040132

NyD	Jurisics-vár Művelődési Központ és Várszínház	Kőszeg		10053690
NyD	Kanizsai Kulturális Központ	Nagykanizsa		11867616
NyD	Keresztury Dezső Városi Művelődési Központ	Zalaegerszeg		10041840
NyD	Keresztury Dezső Városi Művelődési Központ - Apáczai Csere János Művelődési Központ	Zalaegerszeg	10041840	12040218
NyD	Keresztury Dezső Városi Művelődési Központ - Családi Intézet	Zalaegerszeg		12040215
NyD	Keresztury Dezső Városi Művelődési Központ - Városi Hangverseny- és Kiállítóterem	Zalaegerszeg	10041840	12040331
NyD	Körmendi Kulturális Központ, Múzeum és Könyvtár	Körmend		11967486
NyD	Ménfőcsanak-Gyirmóti Művelődési Központ	Győr		11977698
NyD	Ménfőcsanak-Gyirmóti Művelődési Központ - Gyirmóti Művelődési Ház	Győr	11977698	12040677
NyD	Molnár Vid Bertalan Művelődési Központ	Győr		10055977
NyD	Molnár Vid Bertalan Művelődési Központ - Kossuth Lajos Művelődési Ház	Győr	10055977	12039873
NyD	Molnár Vid Bertalan Művelődési Központ - Likócsi Közösségi Ház	Győr	10055977	12039874
NyD	Molnár Vid Bertalan Művelődési Központ Klubháza	Győr	10055977	12039876
NyD	Nádasdy Ferenc Múzeum, Művelődési Központ és Könyvtár	Sárvár		11843531
NyD	Nagy Gáspár Művelődési Központ	Vasvár		10036956
NyD	Salla Művelődési Központ és Könyvtár	Zalalövő		10058839
NyD	Szolgáltató És Kulturális Központ Nonprofit Kft.	Lövő		11862563
NyD	Városi Könyvtár és Művelődési-Felnőttképzési Központ Zalaszentgrót	Zalaszentgrót		10037902
NyD	Városi Művelődési Központ Lenti	Lenti		11862714
DD	Balatonboglári Varga Béla Városi Kulturális Központ	Balatonboglár		11995364
DD	Együd Árpád Kulturális Központ	Kaposvár		11975490
DD	Kálmán Imre Kulturális Központ	Siófok		10052871
DD	Komló Város Önkormányzat Közösségek Háza és Színház Művelődési Központ	Komló		10042597

DD	Marcali Művelődési Központ	Marcali		11842955
DD	Móricz Zsigmond Művelődési Központ és Dráva Közérdekű Muzeális Kiállitóhely	Barcs		10052905
DD	Művelődési Központ Könyvtár és Konyha Szentlőrinc	Szentlőrinc		10090040
DD	Nagyatádi Kulturális és Sport Központ	Nagyatád		10057182
DD	Nagymányoki Közművelődési Központ	Nagymányok		10053607
DD	Nemes János Művelődési Központ	Hosszúhetény		11987673
DD	Örsi Ferenc Művelődési Központ	Siklós	10028179	12040395
DD	Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.	Paks		11919720
DD	Pécsi Kulturális Központ	Pécs		11968195
DD	Pécsi Kulturális Központ Alajos utcai Művelődési Háza	Pécs	11968195	12039971
DD	Pécsi Kulturális Központ Apáczai Közösségi Ház	Pécs	11968195	12039670
DD	Pécsi Kulturális Központ Apáczai Művelődési Háza	Pécs	11968195	10042580
DD	Pécsi Kulturális Központ Kodály Művelődési Háza	Pécs	11968195	12039926
DD	Pécsi Kulturális Központ Patacsi Művelődési Ház	Pécs	11968195	12039924
DD	Pécsi Kulturális Központ Szent Mihály Ház (Szabolcs)	Pécs	11968195	12039920
DD	Szekszárdi Közművelődési Nonprofit Kft.	Szekszárd		12035810
DD	Tamási Művelődési Központ	Tamási		11842579
DD	Tolnai Kulturális Központ és Könyvtár	Tolna		11881807
DD	Vörösmarty Mihály Művelődési Központ	Bonyhád		11962711
DD	Zichy Mihály Művelődési Központ Tab	Tab		11886905

2. melléklet: A kulturális tanulási index eredményeit bemutató táblázat a csúcsintézményekben (N=197). A legmagasabb pontszámokat elért régiós intézmények kiemelésével. (saját szerk.)

kulturális tanulás index (önálló)	**intézmény azonosítója**	**anyaintézmény azonosítója (**amennyiben az intézményi azonosítótól eltérő)	**régió**	**pontszám** (telephelyekkel együtt (anyaintézmény))	**intézmény neve** (csak a részmintában szereplő)
523,55728	10048311		ÉM	523,55728	
651,12136	10051179		ÉM	651,12136	
563,50536	10056459		ÉM	563,50536	
557,20786	10059847		ÉM	557,20786	
442,2454	10072192		ÉM	442,2454	
533,647	10072305		ÉM	533,647	
429,68162	10074709		ÉM	429,68162	
354,29993	10076529		ÉM	354,29993	
558,92965	**11860798**		**ÉM**	**1643,63936**	**Egri Kulturális és Művészeti Központ**
244,24317	11869694		ÉM	244,24317	
807,3468	11952004		ÉM	807,3468	
407,68942	11954484		ÉM	407,68942	
450,84934	11963891		ÉM	450,84934	
531,26792	11978778		ÉM	531,26792	
529,49991	12039277		ÉM	529,49991	
537,33992	12039743		ÉM	537,33992	
310,77712	12041441	11860798	ÉM	310,77712	
247,17755	12041442	11860798	ÉM	247,17755	
252,61081	12041443	11860798	ÉM	252,61081	
274,14423	12041444	11860798	ÉM	274,14423	
507,84464	10025853		ÉA	801,48244	
472,49309	10036530		ÉA	472,49309	
433,23677	10039636		ÉA	433,23677	
282,58613	10060191		ÉA	282,58613	
456,32341	10061594		ÉA	456,32341	
386,49655	10077850		ÉA	386,49655	
548,63498	10079670		ÉA	1158,73904	
467,39793	10080838		ÉA	598,49576	
444,39312	10080869		ÉA	444,39312	

628,69665	11842617		ÉA	2641,31253	
563,46842	11843600		ÉA	563,46842	
531,58214	11844000		ÉA	921,3798	
369,2183	11857260		ÉA	369,2183	
460,96727	11867290		ÉA	460,96727	
506,71191	**11867609**		**ÉA**	**2750,2719**	**Váci Mihály Kulturális Központ**
482,06898	11867908		ÉA	482,06898	
842,46887	11922227		ÉA	842,46887	
683,69549	11969158		ÉA	683,69549	
563,92661	11969440		ÉA	563,92661	
415,03062	11972088		ÉA	415,03062	
471,73612	11976501		ÉA	1913,61826	
469,2744	11985341		ÉA	469,2744	
165,43816	12039429	11844000	ÉA	165,43816	
212,51236	12039653	11976501	ÉA	212,51236	
238,38147	12039655	11976501	ÉA	238,38147	
318,08604	12039656	11976501	ÉA	318,08604	
207,80598	12039658	11976501	ÉA	207,80598	
205,85934	12039660	11976501	ÉA	205,85934	
259,23695	12039675	11976501	ÉA	259,23695	
224,3595	12039913	11844000	ÉA	224,3595	
293,63775	12040119	10025853	ÉA	293,63775	
189,57694	12040179	11867609	ÉA	189,57694	
173,36181	12040347	11867609	ÉA	173,36181	
195,06934	12040348	11867609	ÉA	195,06934	
122,81681	12040349	11867609	ÉA	122,81681	
141,08652	12040350	11867609	ÉA	141,08652	
220,99571	12040351	11867609	ÉA	220,99571	
119,97762	12040352	11867609	ÉA	119,97762	
192,05413	12040353	11867609	ÉA	192,05413	
192,50286	12040354	11867609	ÉA	192,50286	
138,28631	12040355	11867609	ÉA	138,28631	
173,1735	12040356	11867609	ÉA	173,1735	
183,76451	12040357	11867609	ÉA	183,76451	
200,89393	12040358	11867609	ÉA	200,89393	
191,79128	12040454	10080838	ÉA	191,79128	
270,91876	12040663	10079670	ÉA	270,91876	
350,1853	12040667	10079670	ÉA	350,1853	
283,07315	12040897	11842617	ÉA	283,07315	

239,52791	12040898	11842617	ÉA	239,52791	
235,51562	12040899	11842617	ÉA	235,51562	
277,39916	12040900	11842617	ÉA	277,39916	
278,67481	12040901	11842617	ÉA	278,67481	
225,15493	12040902	11842617	ÉA	225,15493	
227,83537	12040905	11842617	ÉA	227,83537	
245,43493	12040906	11842617	ÉA	245,43493	
559,12631	10034291		DA	559,12631	
419,73604	10046917		DA	419,73604	
528,52376	10047080		DA	528,52376	
419,66838	10051090		DA	419,66838	
507,69665	10051502		DA	507,69665	
391,41204	10051526		DA	1199,71498	
420,01055	10082139		DA	420,01055	
577,05593	10083965		DA	577,05593	
495,62074	11842186		DA	495,62074	
474,16171	11866134		DA	474,16171	
624,26929	11904991		DA	624,26929	
487,31129	11915881		DA	487,31129	
762,43167	11921044		DA	1314,98261	
738,00002	**11964146**		**DA**	**1864,23755**	**Csabagyöngye Kulturális Központ**
376,11259	11976439	11857875	DA	376,11259	
703,13128	11982575		DA	703,13128	
454,05147	12021769		DA	454,05147	
550,60269	12022777		DA	550,60269	
484,79032	12025402		DA	1382,62673	
279,44552	12039155	11921044	DA	279,44552	
286,32569	12039158	10051526	DA	286,32569	
329,5108	12039161	10051526	DA	329,5108	
192,46645	12039162	10051526	DA	192,46645	
240,61249	12039235	10030132	DA	240,61249	
273,10542	12039331	11921044	DA	273,10542	
440,08268	12039541		DA	440,08268	
219,52166	12040165	12025402	DA	219,52166	
417,68371	12040168	12025402	DA	417,68371	
260,63104	12040169	12025402	DA	260,63104	
233,96159	12040549	11964146	DA	233,96159	
211,5274	12040551	11964146	DA	211,5274	
243,42549	12040552	11964146	DA	243,42549	

171,08376	12040553	11964146	DA	171,08376	
266,23929	12040555	11964146	DA	266,23929	
484,04107	10030778		KD	752,67677	
786,13881	10030802		KD	1078,69351	
451,5157	10031377		KD	451,5157	
687,52313	10033214		KD	1153,3087	
772,3701	10035065		KD	772,3701	
717,57911	10045686		KD	717,57911	
519,48296	10048050		KD	818,06236	
279,17294	10048201	11975696	KD	279,17294	
774,88529	**10051650**		**KD**	**2262,82705**	**Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ**
396,21054	10052314		KD	1543,49873	
398,98287	10058372		KD	398,98287	
486,56451	10070042		KD	486,56451	
369,64766	10092413		KD	369,64766	
374,02305	11942971		KD	374,02305	
422,97215	11956204		KD	422,97215	
272,76614	11963516	11975696	KD	272,76614	
669,22928	11975696		KD	1674,81289	
268,6357	12039169	10030778	KD	268,6357	
291,76596	12039363	10051650	KD	291,76596	
320,22443	12039364	10051650	KD	320,22443	
269,95067	12039478	10051650	KD	269,95067	
306,78942	12039479	10051650	KD	306,78942	
299,21128	12039480	10051650	KD	299,21128	
292,55468	12039584	10030802	KD	292,55468	
233,92551	12040300	10033214	KD	233,92551	
231,86006	12040346	10033214	KD	231,86006	
292,76281	12040498	10052314	KD	292,76281	
245,36472	12040502	10052314	KD	245,36472	
284,93158	12040503	10052314	KD	284,93158	
226,01938	12040522	11975696	KD	226,01938	
227,63115	12040524	11975696	KD	227,63115	
298,57938	12040571	10048050	KD	298,57938	
324,22908	12041479	10052314	KD	324,22908	
485,93386	10036956		NyD	485,93386	
574,22308	10037902		NyD	574,22308	
574,02686	10041840		NyD	1130,65558	
440,7745	10045208		NyD	440,7745	

685,62968	10051722		NyD	685,62968	
418,78483	10053690		NyD	418,78483	
446,05986	10055977		NyD	1038,76306	
475,09121	**10057890**		**NyD**	**1302,99076**	**AGORA Szombathelyi Kulturális Központ**
344,0108	10058839		NyD	344,0108	
580,81554	10092750		NyD	580,81554	
684,76721	11843531		NyD	684,76721	
355,78761	11862422		NyD	355,78761	
527,01691	11862563		NyD	527,01691	
368,0931	11862714		NyD	368,0931	
566,31686	11867616		NyD	960,375	
421,9519	11960221		NyD	673,4906	
523,42947	11967486		NyD	523,42947	
549,6077	11977698		NyD	845,05609	
188,16066	12039282		NyD	188,16066	
201,1285	12039873	10055977	NyD	201,1285	
191,08933	12039874	10055977	NyD	191,08933	
200,48537	12039876	10055977	NyD	200,48537	
394,05814	12040132	11867616	NyD	394,05814	
192,41142	12040215		NyD	192,41142	
318,67388	12040218	10041840	NyD	318,67388	
251,5387	12040275	11960221	NyD	251,5387	
237,95484	12040331	10041840	NyD	237,95484	
295,44839	12040677	11977698	NyD	295,44839	
229,65131	12040907	10057890	NyD	229,65131	
171,11369	12040909	10057890	NyD	171,11369	
427,13455	12040910	10057890	NyD	427,13455	
426,49796	10042580	11968195	DD	426,49796	
599,33179	10042597		DD	599,33179	
517,96282	10052871		DD	517,96282	
445,67706	10052905		DD	445,67706	
495,99836	10053607		DD	495,99836	
500,74147	10057182		DD	500,74147	
426,28835	10090040		DD	426,28835	
478,43995	11842579		DD	478,43995	
535,53107	11842955		DD	535,53107	
552,59911	11881807		DD	552,59911	
541,96584	11886905		DD	541,96584	
594,66928	11919720		DD	594,66928	

458,00006	11962711		DD	458,00006	
698,95471	**11968195**		**DD**	**2444,13415**	**Pécsi Kulturális Központ**
522,84983	11975490		DD	522,84983	
450,74221	11987673		DD	450,74221	
401,24068	11995364		DD	401,24068	
710,05157	12035810		DD	710,05157	
243,35698	12039670	11968195	DD	243,35698	
237,2897	12039920	11968195	DD	237,2897	
201,49099	12039924	11968195	DD	201,49099	
333,64471	12039926	11968195	DD	333,64471	
302,8991	12039971	11968195	DD	302,8991	
251,97205	12040395	10028179	DD	251,97205	

3. melléklet: Strukturált intézményi háttérkérdőív

Üdvözlöm! Kuthy-Megyesi Judit vagyok, a Debreceni Egyetem 3. évfolyamos Neveléstudomány Ph.D hallgatója.

Kutatási témám a *„Kulturális tanulás Magyarország közművelődési intézményrendszerében”* címet viseli, témavezetőim Dr. Takács-Miklósi Márta és Dr. Juhász Erika. A vizsgálatunk célja értelmezni a kulturális tanulás jelenségének sajátosságait a megújuló közművelődési intézmény- és tevékenységrendszerben Magyarországon.

Kutatásunk kvantitatív és kvalitatív vizsgálati módszereket is tartalmaz, a kvalitatív vizsgálat részeként az intézmény főbb szakmai dokumentumait elemezzük, valamint a hazai közművelődés meghatározó intézményeinek vezetőivel félig strukturált interjúkat készítünk. Az adatfelvételre országosan régiónként egy mintaintézmény lekérdezésével kerül sor. A(z) …… régió esetében a 2019-es OSAP szakmai eredményei alapján az Ön intézménye került kiválasztásra.

Vizsgálatunkban a kvalitatív vizsgálati szakaszt egy strukturált intézményi háttérkérdőív lekérdezése előzi meg, ennek kitöltésében kérjük tisztelettel Intézményvezető Úr/Asszony segítségét. A kérdőív válaszaival az intézmény által közölt OSAP adatokat kívánjuk kiegészíteni, illetve pontosítani.

Kutatásunk során kulturális tanulás alatt az alábbi fogalmat értjük: *„A kulturális tanulás a kultúra széleskörű intézményrendszere és eszközrendszere által megvalósuló nonformális és informális tanulási forma.”*[73] Kutatásunkban ezt a széleskörben értelmezett tanulási formát vizsgáljuk a közművelődés intézményrendszerében.

A kutatás adatait név nélkül dolgozzuk fel. Kérjük, segítse munkánkat értékes észrevételeivel és válaszaival!

Szeretnénk biztosítani Önt arról, hogy válaszait szigorúan bizalmasan kezeljük az adatvédelmet szabályozó törvény előírásainak megfelelően. Válaszadása teljesen önkéntes, bármely kérdésre megtagadhatja a választ, válaszai a későbbiekben visszavonhatók!

Kuthy-Megyesi Judit
Ph.D hallgató

A kérdőívet látta és ellenőrizte:
Dr. Takács-Miklósi Márta és Dr. Juhász Erika
témavezetők

[73] (Juhász & Szabó, 2016:1)

Az intézmény és a válaszadó alapadatai

I. A válaszadó adatai

I.1. Mi az Ön beosztása?

1. ☐ intézményvezető
2. ☐ más vezető beosztású munkavállaló, éspedig:

……

99. ☐nincs válasz

I.2. Mióta munkatársa az intézménynek?

1. ☐ kevesebb mint 5 éve
2. ☐ több mint 5 éve, de kevesebb mint 10 éve
3. ☐ több mint 10 éve
99. ☐nincs válasz

I.3. A válaszadó neme:

1. ☐ férfi
2. ☐ nő

99. ☐nincs válasz

I.4. Kérjük, adja meg születési évét!

……

99. ☐nincs válasz

I.5. Kérjük, jelölje meg legmagasabb iskolai végzettségét!

1. ☐ főiskolai diploma, BA/BSc
2. ☐ egyetemi diploma, MA/MSc
3. ☐ Ph.D, doktori fokozat
4. ☐ egyéb, éspedig:

……

99. ☐nincs válasz

I.6. Kérjük, nevezze meg legmagasabb iskolai végzettségének szakját az oklevélben található módon!

…….

99. ☐nincs válasz

I.7 Milyen további iskolai végzettségekkel rendelkezik? Kérjük, sorolja fel az oklevélben található módon!

…….
…….
…….

99. ☐nincs válasz

II. Az intézmény jellemzői

II.1. Mi intézménye hivatalos megnevezése?

……..

99. ☐nincs válasz

II.2. Kérjük, nevezze meg az intézmény első alapításának évét!

……
99. ☐nincs válasz

II.3. Kérjük, adja meg intézménye típusát szakmai besorolása alapján!

1. ☐ művelődési központ
2. ☐ kulturális központ/Agora

99. ☐nincs válasz

II.4. Kérem, nevezze meg intézménye fenntartó szervezetének típusát GFO kódja[74] alapján! (GFO'21 kód, GFO'2021 megnevezés)

……
99. ☐nincs válasz

II.5. Kérem, nevezze meg a települést, amelyen intézménye működik! *(Amennyiben több településen lát el közművelődési feladatokat, úgy kérjük valamennyi települést név szerint soroljon fel!)*

……
99. ☐nincs válasz

Kulturális tanulás és közművelődés

III. Átalakuló intézmény- és tevékenységrendszer, a szakterület célcsoportjai

A közművelődési szakterület a 2000-es évek során több paradigmaváltáson ment keresztül: megjelentek új intézménytípusok (Agorák és IKSZT-k), a tartalmi hangsúlyok pedig ismét a közösségek felé irányultak: a cselekvő és művelődő közösségek kerültek a szakterület módszertani és fejlesztési középpontjába. Újradefiniálásra kerültek a szakterület intézménytípusai is, megváltoztak az alapszolgáltatások és ezekhez rögzítésre kerültek a tárgyi és személyi minimumfeltételek.

III.1. Az Ön által képviselt közművelődési intézmény intézménytípusa megváltozott a 1997. CXL törvény[75] módosítását követően?

1. ☐ igen
2. ☐ nem

99. ☐nincs válasz

III.2/A Amennyiben igen, az intézménytípusa a jogszabálymódosítást megelőzőleg:

1. ☐ művelődési ház
2. ☐ művelődési központ
3. ☐ kulturális központ
4. ☐ többfunkciós közművelődési intézmény
5. ☐ népfőiskola
6. ☐ népi kézműves alkotóház
7. ☐ gyermek-, illetve ifjúsági ház
8. ☐ szabadidőközpont

99. ☐nincs válasz

[74] A GFO'21 struktúra a gazdasági szervezetek gazdálkodási forma szerinti osztályozására és az osztályozás elemeinek tartalmi meghatározására szolgáló struktúra. (KSH, n.d.-g)

[75] 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.

III.2/B A jogszabálymódosítás után:

1. ☐ művelődési központ
2. ☐ kulturális központ/Agora

99. ☐nincs válasz

III. 3/A Az alábbi közművelődési tevékenységek közül melyek jelennek meg intézménye szolgáltatási palettáján? *(Több válasz is lehetséges!)*

1. ☐ alkotó művelődő közösségek
2. ☐ klubok, körök, szakkörök
3. ☐ képzések
4. ☐ ismeretterjesztés
5. ☐ táborok
6. ☐ kiállítások, műsorok, rendezvények
7. ☐ egyéb szolgáltatások, éspedig: …….

99. ☐nincs válasz

III. 3/B Az előbbi közművelődési tevékenységek körét kulturális tanulási alkalmaknak tekintjük. A fenti tanulási alkalmakat milyen eredmények jellemzik a 2021. évre vonatkozólag? *(Az események számánál, kérjük, hogy egész számot adjon meg!)*

Kulturális tanulási esemény	**Események száma**	**Főbb témakörök** *(Több válasz is lehetséges!)*	**Események fő célcsoportjai** *(Több válasz is lehetséges!)*
alkotó művelődő közösségek	…… db	1. ☐ kultúra, művészetek 2. ☐ egészséges élet 3. ☐ szabadidős tevékenységek, hobbi 4. ☐ közösségépítés 5. ☐ tanulás 6. ☐ sport 7. ☐ egyéb 99. ☐ nincs válasz	1. ☐ gyermek- és ifjúkorúak 2. ☐ aktív munkavállalók 3. ☐ nyugdíjasok 4. ☐ álláskeresők 5. ☐ kismamák 99. ☐ nincs válasz
klubok, körök, szakkörök	…… db	1. ☐ kultúra, művészetek 2. ☐ egészséges élet 3. ☐ szabadidős tevékenységek, hobbi 4. ☐ közösségépítés 5. ☐ tanulás 6. ☐ sport 7. ☐ egyéb 99. ☐ nincs válasz	1. ☐ gyermek- és ifjúkorúak 2. ☐ aktív munkavállalók 3. ☐ nyugdíjasok 4. ☐ álláskeresők 5. ☐ kismamák 99. ☐ nincs válasz
képzések	…… db	1. ☐ kultúra, művészetek 2. ☐ egészséges élet 3. ☐ szabadidős tevékenységek, hobbi 4. ☐ közösségépítés 5. ☐ tanulás 6. ☐ sport 7. ☐ egyéb 99. ☐ nincs válasz	1. ☐ gyermek- és ifjúkorúak 2. ☐ aktív munkavállalók 3. ☐ nyugdíjasok 4. ☐ álláskeresők 5. ☐ kismamák 99. ☐ nincs válasz
ismeretterjesztés	…… db	1. ☐ kultúra, művészetek 2. ☐ egészséges élet 3. ☐ szabadidős tevékenységek, hobbi 4. ☐ közösségépítés 5. ☐ tanulás 6. ☐ sport	1. ☐ gyermek- és ifjúkorúak 2. ☐ aktív munkavállalók 3. ☐ nyugdíjasok 4. ☐ álláskeresők 5. ☐ kismamák 99. ☐ nincs válasz

		7. ☐ egyéb 99. ☐ nincs válasz	
táborok	…… db	1. ☐ kultúra, művészetek 2. ☐ egészséges élet 3. ☐ szabadidős tevékenységek, hobbi 4. ☐ közösségépítés 5. ☐ tanulás 6. ☐ sport 7. ☐ egyéb 99. ☐ nincs válasz	1. ☐ gyermek- és ifjúkorúak 2. ☐ aktív munkavállalók 3. ☐ nyugdíjasok 4. ☐ álláskeresők 5. ☐ kismamák 99. ☐ nincs válasz
kiállítások, műsorok, rendezvények	…… db	1. ☐ kultúra, művészetek 2. ☐ egészséges élet 3. ☐ szabadidős tevékenységek, hobbi 4. ☐ közösségépítés 5. ☐ tanulás 6. ☐ sport 7. ☐ egyéb 99. ☐ nincs válasz	1. ☐ gyermek- és ifjúkorúak 2. ☐ aktív munkavállalók 3. ☐ nyugdíjasok 4. ☐ álláskeresők 5. ☐ kismamák 99. ☐ nincs válasz
egyéb szolgáltatások	…… db	1. ☐ kultúra, művészetek 2. ☐ egészséges élet 3. ☐ szabadidős tevékenységek, hobbi 4. ☐ közösségépítés 5. ☐ tanulás 6. ☐ sport 7. ☐ egyéb 99. ☐ nincs válasz	1. ☐ gyermek- és ifjúkorúak 2. ☐ aktív munkavállalók 3. ☐ nyugdíjasok 4. ☐ álláskeresők 5. ☐ kismamák 99. ☐ nincs válasz

IV. Közművelődés és humánerőforrás

Az átalakult intézményrendszeri berendezkedés új kihívások elé állította a közművelődési szakmát. Az új alapszolgáltatások és intézménytípusok a szakemberellátottság változását is indukálták.

IV.1/A Ön hogyan látja, az Ön intézménye a feladatok ellátásához milyen humánerőforrás bázissal rendelkezik? (*Kérem, a felsoroltakat egyesével értékelje, válaszának bekarikázásával, ahol 1-es a kevés, nem megfelelő számú / minőségű, az 5-ös megfelelő számú/minőségű munkaerőt jelöli!*)

- felsőfokú végzettséggel rendelkezők szakmai munkakörben
  - teljes munkaidősök száma: 1 – 2 – 3 – 4 – 5
  - teljes munkaidősök munkavállalók szakmai teljesítménye: 1 – 2 – 3 – 4 – 5
  - részmunkaidősök száma: 1 – 2 – 3 – 4 – 5
  - részmunkaidősök munkavállalók szakmai teljesítménye: 1 – 2 – 3 – 4 – 5

- felsőfokú végzettséggel nem rendelkezők szakmai munkakörben
  - teljes munkaidősök száma: 1 – 2 – 3 – 4 – 5
  - teljes munkaidősök munkavállalók szakmai teljesítménye: 1 – 2 – 3 – 4 – 5
  - részmunkaidősök száma: 1 – 2 – 3 – 4 – 5
  - részmunkaidősök munkavállalók szakmai teljesítménye: 1 – 2 – 3 – 4 – 5

●egyéb (nem szakmai munkakörben)
○teljes munkaidősök száma: 1 – 2 – 3 – 4 – 5
○teljes munkaidősök munkavállalók szakmai teljesítménye: 1 – 2 – 3 – 4 – 5
○részmunkaidősök száma: 1 – 2 – 3 – 4 – 5
○részmunkaidősök munkavállalók szakmai teljesítménye: 1 – 2 – 3 – 4 – 5

IV.1./B Az egyes munkakörök között Ön szerint létezik átjárhatóság? *(Kérem karikázza be a választ! Több válaszlehetőséget is megjelölhet!)*

a) Igen, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között, akik szakmai munkakörben, azonos munkarendben kerülnek foglalkoztatásra.

b) Igen, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között, akik szakmai munkakörben, de eltérő munkarendben kerülnek foglalkoztatásra.

c) Igen, a felsővégzettséggel rendelkezők és nem rendelkezők között.

d) Igen, bármilyen munkakörben foglalkoztatottak között.

e) Nem létezik átjárhatóság a munkakörök között.

IV.2./A Intézményünk foglalkoztat közfoglalkoztatottakat?

1. ☐ igen
2. ☐ nem
99. ☐nincs válasz

IV.2./B Amennyiben igen, milyen feladatokra? *(Több válasz is lehetséges!)*

1. ☐rendezvényszervezés, animátori feladatok
2. ☐asszisztálás
3. ☐dokumentálás, adatrögzítés, adminisztráció
4. ☐informatikai feladatok
5. ☐leltározás
6. ☐tájékoztatás, recepció
7. ☐technikai feladatok (pl. logisztikai feladatok)
8. ☐egyéb, éspedig: …… ……
99. ☐nincs válasz

IV.3./A Bevon önkéntes segítőket intézménye tevékenységébe?

1. ☐ igen
2. ☐ nem
99. ☐nincs válasz

IV.3./B Amennyiben igen, milyen feladatokra? *(Több válasz is lehetséges!)*

1. ☐rendezvényszervezés, animátori feladatok
2. ☐asszisztálás
3. ☐dokumentálás, adatrögzítés, adminisztráció
4. ☐informatikai feladatok
5. ☐leltározás
6. ☐tájékoztatás, recepció
7. ☐technikai feladatok (pl. logisztikai feladatok)
8. ☐egyéb, éspedig: …… ……
99. ☐nincs válasz

IV.4./A Bevon iskolai közösségi szolgálatos diákokat intézménye tevékenységébe?

1. ☐ igen
2. ☐ nem
99. ☐nincs válasz

IV.4./B Amennyiben igen, milyen feladatokra? *(Több válasz is lehetséges!)*

1. ☐rendezvényszervezés, animátori feladatok
2. ☐asszisztálás

3. ☐dokumentálás, adatrögzítés, adminisztráció
4. ☐informatikai feladatok
5. ☐leltározás
6. ☐tájékoztatás, recepció
7. ☐technikai feladatok (pl. logisztikai feladatok)
8. ☐egyéb, éspedig:
……
…….
99. ☐nincs válasz

IV.5. A humánerőforrás fejlesztés érdekében az Ön intézményében hogyan alakult a munkatársak (tovább)képzése az elmúlt 5 évben? Milyen képzésben vettek részt munkatársai? *(A táblázat szükség szerint plusz sorokkal bővíthető!)*

Képzés megnevezése	**Képzés típusa**	**Beiratkozott munkatársak száma** *(fő)*	**A képzést sikerrel befejezők száma** *(fő)*
……	1. ☐ alapszak 2. ☐ mesterszak 3. ☐ OKJ-s képzés 4. ☐ doktori képzés 5. ☐ egyéb, éspedig:…….. 99. ☐nincs válasz	….. fő	….. fő
……	1. ☐ alapszak 2. ☐ mesterszak 3. ☐ OKJ-s képzés 4. ☐ doktori képzés 5. ☐ egyéb, éspedig:…….. 99. ☐nincs válasz	….. fő	….. fő
……	1. ☐ alapszak 2. ☐ mesterszak 3. ☐ OKJ-s képzés 4. ☐ doktori képzés 5. ☐ egyéb, éspedig:…….. 99. ☐nincs válasz	….. fő	….. fő

V. Kapcsolati háló a közművelődésben

Egy intézmény életében meghatározó, társadalmi tőkeinvesztáló jelentőséggel bírhatnak vezetőjének, munkatársainak partneri kapcsolatai. Ezek a partneri kapcsolatok formalizált és informális formában is hozzájárulhatnak egy intézmény működéséhez, lehetőségéhez, fejlesztési irányaihoz, szolgáltatási köreihez, aktuális és potenciális projektjeihez.

V.1. Kérem, név szerint nevezze meg intézménye 10 legfontosabb formalizált partnerét GFO'21 kód megjelölésével! *(Ideértve pl. az egyes kulturális intézményeket, civil szervezeteket, önkormányzatokat/bizottságokat, vállalkozásokat stb.!)*

Partner megnevezése	**GFO'21 kód**	**Hogyan jellemezné egy 1-től 5-ig terjedő skálán ezeket a kapcsolatokat?** *(Kérem, a VI.1. kérdés válaszában felsoroltakat egyesével értékelje, válaszának bekarikázásával, ahol 1-es a nagyon laza (eseti, alkalmi), az 5-ös a nagyon szoros (stratégiai) együttműködést jelöli!)*
1.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
2.		1 – 2 – 3 – 4 – 5

3.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
4.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
5.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
6.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
7.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
8.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
9.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
10.		1 – 2 – 3 – 4 – 5

99. ☐nincs válasz

V.2. Kérem, <u>név szerint</u> nevezze meg, hogy intézménye 10 legfontosabb informális partnerét GFO'21 kód megjelölésével! *(Ideértve pl. az egyes kulturális intézményeket, civil szervezeteket, önkormányzatokat/bizottságokat, váll0alkozásokat stb.!)*

Partner megnevezése	**GFO'21 kód**	**Hogyan jellemezné egy 1-től 5-ig terjedő skálán ezeket a kapcsolatokat?** *(Kérem, a VI.1. kérdés válaszában felsoroltakat egyesével értékelje, válaszának bekarikázásával, ahol 1-es a nagyon laza (eseti, alkalmi), az 5-ös a nagyon szoros (stratégiai) együttműködést jelöli!)*
1.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
2.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
3.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
4.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
5.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
6.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
7.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
8.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
9.		1 – 2 – 3 – 4 – 5
10.		1 – 2 – 3 – 4 – 5

99. ☐nincs válasz

<u>VI. Hátránykompenzáció a közművelődésben</u>

A közművelődési szakterület egyik speciális célcsoportja a hátrányos helyzetű (különösen a nők, a mélyszegénységben élők, a romák, a fogyatékossággal élők, valamint a gyermekek és az idősek)[76], illetve speciális élethelyzetben, életkorban lévő társadalmi csoportok köre. A csoportok integrálásához a közművelődés segítő, támogató szerepkörben a szakterületben felhalmozódott kulturális és társadalmi tőke hátránykompenzáló funkcióit alkalmazza különböző szolgáltatások formájában.

VI.1. Intézménye szolgáltatási palettáján milyen szolgáltatások, események, programok vannak, amelyek kifejezetten a hátrányos helyzetű célcsoportokat szólítják meg? *(Kérjük, sorolja fel a szolgáltatásokat és 1-2 mondatban jellemezze őket!)*

Hátrányos helyzetű csoport megnevezése	**Tevékenység típusa** *(Több válasz is lehetséges!)*	**Tevé-kenység szám a 2021-ben össze sen** *(db)*	**Tevé-kenységbe bevontak száma összesen** *(fő)*	**Tevékenység főbb jellemzői** *(1-2 mondat)*

[76] vö. 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról IV. fejezet

nők	1. ☐alkotó művelődő közösségek 2. ☐klubok, körök, szakkörök 3. ☐képzések 4. ☐ismeretterjesztés 5. ☐táborok 6. ☐kiállítások, műsorok, rendezvények **7.** ☐egyéb szolgáltatások 99. ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… ……
kisgyermekes anyák	1. ☐alkotó művelődő közösségek 2. ☐klubok, körök, szakkörök 3. ☐képzések 4. ☐ismeretterjesztés 5. ☐táborok 6. ☐kiállítások, műsorok, rendezvények 7. ☐egyéb szolgáltatások 99. ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… ……
mélyszegénységben élők	1. ☐alkotó művelődő közösségek 2. ☐klubok, körök, szakkörök 3. ☐képzések 4. ☐ismeretterjesztés 5. ☐táborok 6. ☐kiállítások, műsorok, rendezvények 7. ☐egyéb szolgáltatások 99. ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… ……
romák	1. ☐alkotó művelődő közösségek 2. ☐klubok, körök, szakkörök 3. ☐képzések 4. ☐ismeretterjesztés 5. ☐táborok 6. ☐kiállítások, műsorok, rendezvények 7. ☐egyéb szolgáltatások 99. ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… ……
más nemzetiségek	1. ☐alkotó művelődő közösségek 2. ☐klubok, körök, szakkörök 3. ☐képzések 4. ☐ismeretterjesztés 5. ☐táborok 6. ☐kiállítások, műsorok, rendezvények 7. ☐egyéb szolgáltatások 99. ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… ……
bevándorlók	1. ☐alkotó művelődő közösségek 2. ☐klubok, körök, szakkörök 3. ☐képzések 4. ☐ismeretterjesztés 5. ☐táborok 6. ☐kiállítások, műsorok, rendezvények	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… ……

	7. ☐egyéb szolgáltatások 99. ☐nincs válasz			…… ……..
fogyatékosság-gal élő személyek	1. ☐alkotó művelődő közösségek 2. ☐klubok, körök, szakkörök 3. ☐képzések 4. ☐ismeretterjesztés 5. ☐táborok 6. ☐kiállítások, műsorok, rendezvények 7. ☐egyéb szolgáltatások 99. ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… ……..
gyermekek	1. ☐alkotó művelődő közösségek 2. ☐klubok, körök, szakkörök 3. ☐képzések 4. ☐ismeretterjesztés 5. ☐táborok 6. ☐kiállítások, műsorok, rendezvények 7. ☐egyéb szolgáltatások 99. ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… ……..
idősek	1. ☐alkotó művelődő közösségek 2. ☐klubok, körök, szakkörök 3. ☐képzések 4. ☐ismeretterjesztés 5. ☐táborok 6. ☐kiállítások, műsorok, rendezvények 7. ☐egyéb szolgáltatások 99. ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… ……..
nagycsaládosok	1. ☐alkotó művelődő közösségek 2. ☐klubok, körök, szakkörök 3. ☐képzések 4. ☐ismeretterjesztés 5. ☐táborok 6. ☐kiállítások, műsorok, rendezvények 7. ☐egyéb szolgáltatások 99. ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… ……..
álláskeresők	1. ☐alkotó művelődő közösségek 2. ☐klubok, körök, szakkörök 3. ☐képzések 4. ☐ismeretterjesztés 5. ☐táborok 6. ☐kiállítások, műsorok, rendezvények 7. ☐egyéb szolgáltatások 99. ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… ……..
hajléktalanok	1. ☐alkotó művelődő közösségek 2. ☐klubok, körök, szakkörök 3. ☐képzések 4. ☐ismeretterjesztés 5. ☐táborok	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… ……

	6. 7. 99.	☐kiállítások, műsorok, rendezvények ☐egyéb szolgáltatások ☐nincs válasz			…… …… …… ……..
szenvedélybetegek	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 99.	☐alkotó művelődő közösségek ☐klubok, körök, szakkörök ☐képzések ☐ismeretterjesztés ☐táborok ☐kiállítások, műsorok, rendezvények ☐egyéb szolgáltatások ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… …… ……..
tartós betegséggel küzdők	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 99.	☐alkotó művelődő közösségek ☐klubok, körök, szakkörök ☐képzések ☐ismeretterjesztés ☐táborok ☐kiállítások, műsorok, rendezvények ☐egyéb szolgáltatások ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… …… ……..
LMBTQ közösségek	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 99.	☐alkotó művelődő közösségek ☐klubok, körök, szakkörök ☐képzések ☐ismeretterjesztés ☐táborok ☐kiállítások, műsorok, rendezvények ☐egyéb szolgáltatások ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… …… ……..
egyéb, éspedig:…… …….	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 99.	☐alkotó művelődő közösségek ☐klubok, körök, szakkörök ☐képzések ☐ismeretterjesztés ☐táborok ☐kiállítások, műsorok, rendezvények ☐egyéb szolgáltatások ☐nincs válasz	…… … db	….. fő	…… …… …… …… …… …… …… …… …… …… ……..

VI.2/A Foglalkoztat az intézmény kifejezetten a hátrányos helyzetű csoportok támogatására, fejlesztésére vonatkozó feladatokat ellátó munkatársat?

1. ☐ igen, ….. főt
2. ☐ nem

99. ☐nincs válasz

VI.2/B Amennyiben igen, mi(k) a munkakör(ök) pontos megnevezése(i)?

……
……..……
……..

VI.2/C Heti hány órában foglalkoztatja az intézmény ezt a munkatársat? *(Több munkatárs esetén kérjük az óraszámot / jellel elválasztva megadni! pl. 20/40 óra/hét)*

……óra/hét

99. ☐nincs válasz

VI.2/D Határozatlan vagy határozott formában foglalkoztatja ez(eke)t a munkatársa(ka)t?

1. ☐ határozott., … fő
2. ☐ határozatlan, …. fő)

99. ☐nincs válasz

VI.2/E A munkatárs(ak) foglalkoztatása kapcsolódik pályázati vagy egyéb támogatáshoz kapcsolódó kötelezettséghez?

1. ☐ igen, … fő
2. ☐ nem, … fő

99. ☐nincs válasz

Köszönjük, hogy értékes válaszaival segítette vizsgálatunk eredményességét!

4. melléklet: Dokumentumelemzési szempontrendszer

Elemezni kívánt dokumentumok köre:

a. három szakmai dokumentum/ intézmény

b. bevont intézmények köre: egy intézmény/ Konvergencia régió, mindösszesen hat közművelődési intézmény

c. elemezhető dokumentumok: Éves munkaterv, Szolgáltatási terv, Éves beszámoló, Szervezeti- és Működési Szabályzat

Az egyes elemzési szempontok valamennyi dokumentum esetében külön vizsgálandók! (A megfelelő válasz aláhúzandó, amennyiben releváns a vizsgált eljárásrend a válasz szövegesen kifejtendő.)

1. Tanulás, képzés:

a. Szerepel-e a vizsgált dokumentumban rögzített eljárásrend az intézményben megvalósuló iskolán kívüli tanulási alaptevékenységekről?

igen, éspedig / nincs

b. Megjelenik a vizsgált dokumentumban rögzített eljárásrend az intézményben megvalósuló egész életre kiterjedő tanulásról?

igen, éspedig / nincs

a. Szerepel-e a vizsgált dokumentumban rögzített eljárásrend az intézményben megvalósuló felnőttképzési tevékenységre vonatkozólag?

igen, éspedig / nincs

2. Átalakult közművelődés:

a. Szerepel-e a vizsgált dokumentumban rögzített eljárásrend a paradigmaváltást követően átalakult intézmény- és tevékenységrendszer kapcsán?

igen, éspedig / nincs

b. Megnevezésre kerülnek az intézmény főbb célcsoportjai név szerint a vizsgált dokumentumban?

igen, éspedig / nincs

c. Megnevezésre kerülnek az intézmény főbb tevékenységi körei (a vonatkozó közművelődési alapszolgáltatások megnevezésével) a vizsgált dokumentumban?

igen, éspedig / nincs

d. Szerepel-e a vizsgált dokumentumban rögzített eljárásrend az intézményi tevékenység átalakulásáról a paradigmaváltást kapcsán (hivatkozás az átalakult tevékenységi körre, jogszabályi környezetre stb.)?

igen, éspedig / nincs

e. Megnevezésre kerülnek a dokumentumban az intézmény főbb adatai (megnevezése, képviselője, alapítás éve, fenntartója, működési formája, intézmény telephelyeinek száma, helye, intézmény felépítése, főbb szervezeti egységei)?

igen, éspedig / nincs

3.Humánerőforrás:

a. Szerepel-e a vizsgált dokumentumban rögzített eljárásrend a munkatársak foglalkoztatására (formája, munkatársak száma, összetétele, képzettsége) vonatkozólag?

igen, éspedig / nincs

b. Szerepel-e a vizsgált dokumentumban rögzített eljárásrend a munkatársak továbbképzésének rendjéről (pl. tanulmányi szabadság, eltérő munkarend, tanulmányi szerződés stb.)?

igen, éspedig / nincs

4. Kapcsolati hálózat:

a. Megnevezésre kerülnek a vizsgált dokumentumban az intézmény legfontosabb együttműködési partnerei?

igen, éspedig / nincs

b. Bemutatásra kerülnek a vizsgált dokumentumban az intézmény legjelentősebb eseményei, rendezvényei?

igen, éspedig / nincs

5. Hátránykompenzáció:

a. A vizsgált dokumentumban megjelennek térségi sajátosságokat érintő, arra reflektáló programok, rendezvények, produktumok, termékek (pl. térségi hagyományőrzés, helyi Értéktár)?

igen, éspedig / nincs

b. A vizsgált dokumentumban megnevezésre kerülnek hátrányos helyzetű csoportok az intézmény célcsoportjai között?

igen, éspedig / nincs

c. Szerepelnek a dokumentumban hátrányos helyzetű csoportokat célzó iskolán kívüli alaptevékenységi, illetve felnőttképzési tevékenységek?

igen, éspedig / nincs

d. Az intézmény legjelentősebb partnerei között szerepelnek hátrányos helyzetű csoportok?

igen, éspedig / nincs

5. melléklet: A részmintában szereplő (N=6) intézmények legfontosabb alapadatai a dokumentumelemzés tükrében, a felhasznált dokumentumok alapján. (saját szerk.)[77]

Észak-Magyarország

Az intézmény neve:	Egri Kulturális és Művészeti Központ
Rövidített elnevezése:	EKMK
Az intézmény székhelye, címe:	3300 Eger, Bartók Béla tér 6.
Jogelőd intézmény:	Forrás Gyermek és Ifjúsági Központ

Az intézmény telephelyei:

Telephely megnevezése:	Telephely címe:	Helyrajzi szám:
Forrás Gyermek és Ifjúsági Ház	Eger, Bartók Béla tér 6.	-
Bartakovics Béla Közösségi Ház	Eger, Knézich Károly u. 8.	-
Vitkovics Ház	Eger, Széchenyi út 55.	-
Lakossági Információs és Szolgáltató Iroda	Eger, Kallómalom u. 88.	-
Templom Galéria	Eger, Trinitárius u. 7242 hrsz.	-

Törzskönyvi nyilvántartási száma:	381315
Adóigazgatási azonosító szám:	15381347-2-10
Statisztikai számjel:	KSH 15381347-9101-322-10
Alapító Okiratszáma:	357/2015. (VIII. 27.)
Számlaszám:	12033007-00102638-00100007 Raiffeisen Bank
Telefon:	36/517-555
Telefax:	36/517-556
E-mail:	titkarsag@ekmk.eu
Internet honlap:	www.ekmkeger.hu
Gazdálkodási besorolása:	Gazdálkodási szervezettel nem rendelkező
Jogállása:	Költségvetési szerv
Típusa:	Önálló jogi személy
Az intézmény alapító szerve:	Közművelődési intézmény
Az intézmény fenntartó szerve:	Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
Az intézmény felügyeleti szerve:	Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata Eger Megyei Jogú Város Közgyűlése

[77] A melléklet a vizsgált intézmények Szervezeti- és Működési Szabályzatai alapján (AGORA Szombathelyi Kulturális Központ, 2022; Csabagyöngye Kulturális Központ, 2021b; Egri Kulturális és Művészeti Központ, 2022b; Pécsi Kulturális Központ, 2021b; Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2022a; Váci Mihály Kulturális Központ, 2020) került összeállításra, jellemzően szó szerinti tartalomátvétellel.

Az intézmény működési területe:	Eger
Az intézmény vezetője:	Eger Megyei Jogú Város Közgyűlése által évre kinevezett igazgató
Államháztartási szakágazati besorolása:	910110 Közművelődési intézmények tevékenysége

Észak-Alföld

Neve:	Váci Mihály Kulturális Központ
Rövidített neve:	VMKK
Jogelőd:	Váci Mihály Városi Művelődési Központ és Gyermekcentrum Nyíregyháza, Városi Galéria, Lakókörzeti Művelődési Házak Igazgatósága
Székhelye:	4400 Nyíregyháza, Szabadság tér 9. - hrsz.: 88/3
Adószám:	15761361-2-15
KSH statisztikai szám:	15761361-9329-322-15
Törzskönyvi azonosító szám:	761365

Telephelyei:

Telephely megnevezése:	Telephely címe:	Helyrajzi szám:
Alvégesi Művelődési Ház	4400 Nyíregyháza, Honvéd u. 41	4616, 4617
Borbányai Művelődési Ház	4405 Nyíregyháza, Margaretta u. 50.	9652/2
Butykai Közösségi Ház és Szabadidőközpont	4246 Nyíregyháza Butyka, BenkőIstván u. l .	17102
Felsősimai Közművelődési Színtér	4400 Nyíregyháza, Furulya u. 37.	
Jósavárosi Művelődési Ház	4400 Nyíregyháza, Ungvár stny 33.	
Kertvárosi Közösségi Ház	4400 Nyíregyháza, Prága u. 7	7186
Kistelekiszőlői Művelődési Ház	4400 Nyíregyháza, Koszorú u. 10.	26753
Kölyökvár	4400 Nyíregyháza, Dózsa György út25.	
Mandabokori Művelődési Ház	4400 Nyíregyháza, Jegenye u. 19.	13724
Nagyszállási Közösségi Ház	4400 Nyíregyháza Nagyszállás, Arató u. 4.	02362/415
Nyíregyházi Városi Galéria	4400 Nyíregyháza, Selyem u. 12.	144
Nyírszőlősi Közművelődési Színtér	4432 Nyíregyháza Nyírszőlős, Kollégium u. 54.	
Orosi Közművelődési Színtér Bem József Általános Iskola Hermann Ottó Tagintézmény	4551 Nyíregyháza Oros, Fő u. 60.	
Pál Gyula Terem	4400 Nyíregyháza, Vay Ádám krt. 18.	
Sóstóhegyi Közművelődési Színtér	4481 Nyíregyháza Sóstóhegy, Igrice u. 6.	
Vajdabokori Művelődési Ház	4400 Nyíregyháza, Csendes u. 20.	13465
Városmajori Közösségi Ház	4400 Nyíregyháza, Városmajor u. 3/5	777/21

Intézmény egységei:	nincs
Alapítás éve:	2008.01.01

Törzskönyvi bejegyzés dátuma:	2007.12.28
Alapító és fenntartó szerve és címe:	Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata 4400 Nyíregyháza, Kossuth tér 1.
Az irányító szerve és címe:	Nyíregyháza Megyei Jogú Város Közgyűlése - 4400 Nyíregyháza, Kossuth tér l.
Az alapító jogokat és a felügyeleti jogokat gyakorló szerv neve és székhelye:	Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata, Közgyűlése 4400 Nyíregyháza, Kossuth tér l.
A hatályos Alapító Okirat kelte:	Nyíregyháza, 2020. augusztus 29.
Okirat száma:	KULT/165-3/2020
Rendelkező határozat száma:	Nyíregyháza Megyei Jogú Város Közgyűlésének 95/2020 (VIII. 27.) számú határozata.
Hatálybalépés időpontja:	2020.11.01
Jogállása:	Jogi személy
Működési köre:	Nyíregyháza Megyei Jogú Város Közigazgatási Területe
Intézmény típusa:	Közművelődési és közgyűjteményi intézmény
Gazdálkodási besorolás:	Gazdálkodási szervezettel nem rendelkező költségvetési szerv
Az intézmény vezetőjének megbízása:	A költségvetési szerv vezetője az igazgató, akit Nyíregyháza Megyei Jogú Város Közgyűlése a Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) és a kulturális intézményekben foglalkoztatottak közalkalmazotti jogviszonyának átalakulásáról, valamint egyes kulturális tárgyú törvények módosításáról szóló 2020. évi XXXII. törvényhez kapcsolódó végrehajtási rendelet alapján, nyilvános pályázat útján legfeljebb 5 év határozott időtartamra nevez ki, illetve vonja vissza a kinevezését, továbbá gyakorolja felette a munkáltatói jogokat. A 2020. évi XXXII. törvény 3. 9. pontja alapján a közalkalmazotti jogviszony I. S (2) bekezdése szerinti átalakulása a fennálló vezetői megbízásokat nem érinti.
Az egyéb munkáltató jogokat gyakorolja.	Nyíregyháza Megyei Jogú Város Polgármestere
Az intézmény foglalkoztatottjainak jogviszonya:	Munkaviszonyban, illetve megbízási jogviszonyban történik.
Az intézmény képviseletére jogosultak:	Az intézmény mindenkori vezetője
Az intézmény elérhetősége:	
Cím:	4400 Nyíregyháza, Szabadság tér 9.
Telefon:	42/411-822
Web:	www.vacimuv.hu
E-mail cím:	titkarsag@vacimuv.hu
Az adatvédelmi tisztviselő elérhetősége:	
E-mail cím:	dpo@vacimuv.hu
A költségvetési szerv közfeladata:	A helyi közművelődési feladatok ellátása.
A költségvetési szerv fő tevékenységének államháztartási szakágazati besorolása:	

Szakágazat száma	Szakágazat megnevezése
910110	Közművelődési intézmények tevékenysége

Dél-Alföld

Megnevezése:	Csabagyöngye Kulturális Központ
Típusa:	Közművelődési intézmény
Székhelye, címe:	5600 Békéscsaba, Széchenyi u. 4.
Postacíme:	5601 Békéscsaba Postafiók 60.
Számlavezető:	OTP Bank Nyrt. Dél-alföldi Régió
Bankszámla száma:	11733003-15771810
Adószáma:	15771810-2-04
KSH statisztikai jele:	15771810-9329-322-04
Törzsszáma:	771818
Működési területe:	Békéscsaba Megyei Jogú Város közigazgatási területe
Elérhetőségei:	
Posta:	5601 Békéscsaba Postafiók 60.
Telefon:	06-66/449-222
Fax:	06-66/449-336
E-mail:	info@csabagyongye.com
Honlap:	www.csabagyongye.com
Épületi adottságok:	
Központi intézményegység:	5600 Békéscsaba, Széchenyi u. 4
Helyrajzi szám:	3922/1

Telephelyek:

Telephely megnevezése:	Telephely címe:	Helyrajzi szám:
Munkácsy Emlékház és Omaszta-park	Békéscsaba, Gyulai út 5. (Múzeumi felügyeleti szerve: Munkácsy Mihály Múzeum (Békéscsaba, Széchenyi u. 9.) Az építés ideje: 1843-50)	41, 42, 43, 48/4 hrsz.
Arany János Művelődési Ház	Békéscsaba VII. (Mezőmegyer) Kossuth u. 1.	11675
Meseház	Békéscsaba, Békési út 15-17.	4288, 4287
„Molnár-ház”	Békéscsaba, Harruckern utca 6.	6012/A/1 és 6012/B/1.
Jaminai Közösségi Ház	Békéscsaba, Orosházi út 101.	9401
Lencsési Közösségi Ház	Békéscsaba, Féja Géza tér 1.	1772/74

Az alapító megnevezése, az alapítás éve, alapítás dátuma:

Alapító szerv neve:	Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata	
Alapítás dátuma:	2010. január 1.	
Az Alapító okirat kelte:	2015. április 23.	
Az Alapító okirat száma:	235/2015. (IV.23.) közgy. határozat	
Alapító jogokkal felruházott és egyéb irányítási jogok gyakorlására jogosult irányító szerv neve, székhelye:	Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzatának Közgyűlése	5600 Békéscsaba, Szent István tér 7.

Alapító és fenntartó szerv neve, székhelye:	Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata
Az ingatlanok tulajdonosa:	Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata
Törvényességi felügyelet:	Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzatának Polgármesteri Hivatala

Az Intézmény jogelődei:

Ifjúsági és Úttörőház, Békéscsaba /1969. november 22-étől

Kulich Gyula Ifjúság és Úttörőház, Békéscsaba / 1971. április 1-jétől

Kulich Gyula Ifjúsági Ház, Békéscsaba / 1990. január 1-jétől

Békéscsabai Ifjúsági Ház / 1990. június 1-jétől

Békéscsabai Ifjúsági Ház és Általános Társaskör / 1992. május 1-jétől

Arany János Művelődési Ház / 1991. 11. 14-étől

Békési Úti Közösségi Házak / 1991. 05. 23-ától

Lencsési Közösségi Ház / 1991. 05. 23-ától

Békéscsabai Kulturális Központ / 2010. január 1-jétől

Közép-Dunántúl

A költségvetési szervmegnevezése:	Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ (SZKKK)
A költségvetési szerv székhelye:	8000 Székesfehérvár, Fürdő sor 3.

Telephelyek:

Telephely megnevezése:	Telephely címe:
Öreghegyi Közösségi Ház	8000 Székesfehérvár, Fiskális út 93.
Felsővárosi Közösségi Ház	8000 Székesfehérvár, Havranek József utca 27.
Kisfaludi Közösségi Ház	8000 Székesfehérvár-Kisfalud, Könyves Kálmán utca 10/ A.
Királykút Emlékház	8000 Székesfehérvár, Mikszáth Kálmán utca 25.
VízivárosiKözösségi Klub	8000 Székesfehérvár. Budai út 94.
Közösségi Központ - Feketehegy	8000 Székesfehérvár, Farkasvermi utca 2.
Szárazréti Kultúrudvar	8000 Székesfehérvár, III. Béla király tér 1.

A költségvetési szerv részére az irányító szerv által üzemeltetésébe átadott ingatlanok:

Tájház	576/2020. (IX. 20.) 8000 Székesfehérvár, Kertalja utca 8. közgyűlési határozat alapján
Csalai Közösségi Tér	300/2019. 2. (V.17.) közgyűlési határozat alapján 8000 Székesfehérvár-Csala, Fö utca 1.

A költségvetési szerv alapításával és megszűnésével összefüggő rendelkezések:

A költségvetési szerv alapításának dátuma:	1979. november 20.
A költségvetési szerv alapító okiratának kelte, száma:	2021. június 10., 398/2021. (V. 28.) / 2.

A költségvetési szerv irányítása, felügyelete:

A költségvetési szerv irányító szervének/felügyeleti szervének megnevezése:	Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlése
Székhelye:	8000 Székesfehérvár, Városház tér 1.

A költségvetési szerv fenntartójának megnevezése:	Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata
Székhelye:	8000 Székesfehérvár, Városház tér 1.
A költségvetési szerv főtevékenységének államháztartási szakágazati besorolása:	910110 Közművelődési intézmények tevékenysége

Nyugat-Dunántúl

A Társaság elnevezése:

Megnevezése:	AGORA Savaria Kulturális és Médiaközpont Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság
Rövidített neve:	AGORA Savaria Nonprofit Kft.

A Társaság székhelye, címe:

Székhelye:	9700 Szombathely, Március 15 tér 5.
Telefonszáma:	94/312-666
E-mail címe:	info@agora-savaria.hu
Internet címe:	www.agorasavaria.hu

A Társaság telephelyei:

Telephely megnevezése:	Telephely címe:	Helyrajzi szám:
AGORA Savaria Filmszínház	9700 Szombathely, Mártírok tere 1.	-
KRESZ Park	9700 Szombathely, Brenner park	8532hrsz.
Víztorony	9700 Szombathely, Brenner Park	8532 hrsz.
A Társaság fióktelepe:		
Felsőcsatári Gyermeküdülő	9794 Felsőcsatár, 851 hrsz.	

A Társaság alapítója:

Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata	9700 Szombathely, Kossuth Lajos utca 1-3.
Alapítói határozat száma:	140/1997. (V.29.) Kgy. számú határozat
A Társaság adószáma:	18886607-2-18
A Társaság számlaszáma:	11747006-20188841-00000000
Cégjegyzék száma:	Cg. 18-09-108728
Törzstőke:	4 700 000 Forint

Dél-Dunántúl

Az intézmény elnevezése:	Pécsi Kulturális Központ
Közfeladat ellátásának módja:	Helyi önkormányzati költségvetési szerv
Törzsszám:	478760
Címe:	7633 Pécs, Dr. Veress Endre u.6.
Bélyegző felirata:	Pécsi Kulturális Központ
Számlavezető bankfiók:	Magyar Államkincstár
Bankszámlaszám:	10024003-00339557-00000000
Intézmény gazdálkodási besorolása:	Előirányzatok felett részleges jogkörrel rendelkező költségvetési szerv

Intézmény fenntartója:	Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Intézmény irányító
Szerve:	Pécs MJV Önkormányzata Közgyűlése
Alapító okirat száma, kelte:	7/416-9/2019.

Intézmény alaptevékenysége:

Közművelődési tevékenység, mely magába foglalja programok, rendezvények szervezését, kulturális képzést, ifjúsági táborok, valamint sportlétesítmény (uszoda az Apáczai Csere János körtér 1/F épületben) üzemeltetését.

Alapító okirat:

A költségvetési szervet Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 273/1994.(09.08.) sz. határozata alapján Pécs M.J. Város Önkormányzata alapította.
Az alapító okirat tartalmazza a költségvetési szerv működésére vonatkozó legfontosabb adatokat, melyet Pécsi Megyei Jogú Város Önkormányzata adott ki.

A költségvetési szerv legfontosabb adatai:

A költségvetési szerv székhelye:	7633 Pécs, Dr. Veress Endre u. 6.

A költségvetési szerv telephelyei:

Telephely megnevezése:	Telephely címe:
Kresz-Park	7634 Pécs, Páfrány u. 42-44.
Gyermekvasút	7625 Pécs, Dömörkapu
1.sz. tábor	8646 Balatonfenyves-alsó, Mária u. 53.
3. sz. tábor	8646 Balatonfenyves-alsó, Mária u. 55.
Mihály lak	8646 Balatonfenyves-alsó, Mészáros L. u. 17.
2. sz. tábor	8646 Balatonfenyves-alsó, Mészáros L. u. 16.
Szent Mihály Közösségi Ház	7628 Pécs, Szabadságharc u. 1.
Patacsi Művelődési Ház	7634 Pécs-Patacs, Fő u. 20.
Belvárosi Közösségi Tér	7621 Pécs, Király u. 9.
ApáczaiMűvelődésiHáz	7632 Pécs, Apáczai Csere János körtér 1/D. ép.
Dr. Petrov Anatolij Uszoda	7632 Pécs, Apáczai Csere János körtér1/F. ép.
Apáczai Közösségi Ház	7632 Pécs, Tolsztoj u. 10.
Kodály Zoltán Művelődési Ház	7691 Pécs, Somogy u. 70.

Adóhatósági azonosítószám:	15478768-2-02
A költségvetési szerv törzskönyvi azonosító száma:	478760

Az irányító szerv megnevezése, székhelye:

Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlése	7621 Pécs, Széchenyi tér l.
Statisztikai számjel:	15478768 9329 322 02

A számlát vezető pénzforgalmi szolgáltató neve, címe:

Magyar Államkincstár	7621 Pécs, Apáca u. 6.
Pénzforgalmi számlaszáma:	10024003-00339557-00000000
Telefon/fax:	72-253-477
E-mail:	

info@pecsikult.hu

Internet honlap: www.pecsikult.hu

6. melléklet: Kapcsolati hálózatok összefoglalása intézmények szerint a dokumentumelemzés tükrében[78]

Észak-Magyarország (ÉM) (33 idézés)

Állami, önkormányzati, kisebbségi intézmények, szervezetek:
- Egri Hegyközség
- Egri Járási Hivatal Népegészségügyi Főosztály
- Emberi Erőforrások Minisztériuma Kultúráért Felelős Államtitkárság Közművelődési és Alkotóművészeti Főosztály
- Heves Megyei Kormányhivatal - Közlekedési, Műszaki Engedélyezési és Fogyasztóvédelmi Főosztály

Oktatási intézmények, szervezetek:
- Egri Tankerülti Központ
- Eszterházy Károly Egyetem (Andragógia és Közművelődési Tanszék)
- **Eventus Üzleti Művészeti Középiskola**
- **Farkas Ferenc Zeneiskola**
- **minden egri, illetve Eger környéki általános- és középiskola, óvoda**
- MTA Zenetudományi Intézet népzenei csoport

Kulturális, közösségi, szociális és oktatási célú civil szervezetek:
- **Babakocsi Fitnesz Klub**
- Cantus Agriensis Egyesület
- **Cukorbetegek Egri Egyesülete**
- Egri Egészség és Környezetvédő Egyesület
- **Dobó Katica Nyugdíjas Szervezet**
- **Egri Barátnők a Jövőért Egyesület**
- **Felépülők Egészségügyi Anonim Egyesülete**
- **Forrás Diákszínpad**
- **Forrás Fogyatékkal Élő Fiatalok Klubja**
- **Heves Megyei Család, Esélyteremtő és Önkéntes Ház**
- Heves Megyei Fotóklub
- Heves Megyei Népművészeti Egyesület
- Hun Fokos Szövetség Hagyományőrző Egyesület
- InSite Drama
- Itt és most társulat (TIE)
- **Kertbarátkör Egyesület**
- **Kék Kapocs Szülői Klub**
- **Közelbaba Csevegő Klub**
- **Nagycsaládosok Egri Egyesülete**
- Népművészeti Egyesületek Szövetsége
- Nézőművészeti Kft.
- Nyitott Kör Egyesület
- **Nyugdíjasok Heves Megyei Szövetsége**
- **Örökség Gyermek Népművészeti Egyesület**
- Szabad Labor Drámaműhely
- **Vakok és Gyengénlátók Integráló és Sportegyesülete**
- valamennyi kulturális, közgyűjteményi és művészeti szervezet, civil szervezet

Kulturális és sport intézmények:
- Agria Film Kft.
- **Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár (Gyermekkönyvtári részleg)**
- Dobó István Vármúzeum
- Egri Fertálymesteri Testület
- Gárdonyi Géza Színház
- **Harlekin Bábszínház**
- Heves Megyei Életreform Népfőiskola
- Miskolci Nemzeti Színház
- valamennyi kulturális, közgyűjteményi és művészeti intézmény

Megyei, országos és nemzetközi szakmai szervezetek:
- **Értelmi Fogyatékossággal Élők és Segítőik Országos Érdekvédelmi Szövetsége (ÉFOÉSZ)**
- Hagyományok Háza
- Heves Megyei Népművelők Egyesülete
- Kulturális Központok Országos Szövetsége
- Magyar Drámapedagógiai Társaság
- Magyar Fesztivál Szövetség
- Magyar Fotóművészeti Alkotócsoportok Országos Szövetsége (MAFOSZ)
- Magyar Garabonciás Szövetség
- Magyar Kórusok, Zenekarok és Népzenei Együttesek Szövetsége – KÓTA
- Magyar Népművelők Egyesülete
- **Magyar Zeneiskolák és Művészeti Iskolák Szövetség**
- Magyar Zeneművészek és Táncművészek Szakszervezete
- Martin György Néptáncszövetség
- **MATEHETSZ: Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége**
- Nemzeti Művelődési Intézet

[78] A felsorolt intézmények, szervezetek nevei a dokumentumelemzés során vizsgált dokumentumokban Egri Kulturális és Művészeti Központ, 2021, 2022a, 2022b; Váci Mihály Kulturális Központ, 2020, 2021, 2022; Csabagyöngye Kulturális Központ, 2021a, 2021b, 2022a, 2022b; Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ, 2021, 2022a, 2022b, AGORA Szombathelyi Kulturális Központ, 2021; AGORA Savaria Kft., 2022; AGORA Szombathelyi Kulturális Központ, 2022; Pécsi Kulturális Központ, 2021a, 2021b, 2022) kerültek nevesítésre, a melléklet forrásai a fenti dokumentumok.

Médiapartnerek:
● Líceum TV
● Média Eger Nonprofit Kft

Egyéb:
● Egererdő Zrt

Észak-Alföld (ÉA) (69 eset)

Állami, önkormányzati, kisebbségi intézmények, szervezetek:
● Csoóri Sándor Alap
● Emberi Erőforrások Minisztériuma
● kisebbségi önkormányzatok
● kistérségi megállapodások
● Nemzeti Kulturális Alap
● Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata
● Nyíregyháza Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Köznevelési, Kulturális és Ifjúsági Bizottság
● Nyíregyházi Városüzemeltető és Vagyonkezelő Nonprofit Kft.
● Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Kormányhivatal
● Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat
● Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központ
● Város-Kép Nonprofit Kft.
● NYÍRVV Nyíregyházi Városüzemeltető és Vagyonkezelő Nonprofit Kft

Oktatási intézmények, szervezetek:
● **Arany János Gimnázium, Általános Iskola és Gimnázium**
● **Bánki Donát Műszaki Középiskola és Kollégium**
● **Borbányai Tündérkert Keleti Óvoda Százszorszép Tagintézménye**
● **Nyíregyházi Arany János Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium Szabó Lőrinc Tagintézménye**
● Közintézményeket Működtető Központ
● **Oktatási és szociális intézmények - különös figyelemmel az intézmények iskolán kívüli kulturális tevékenységére, hagyományaira**
● **Leonardo Média Akadémia Gimnázium**
● **Petőfi Sándor Általános Iskola**
● **Szent Imre Katolikus Gimnázium, Általános Iskola, Kollégium és Óvoda**
● **Szőlőskerti Angol Kéttannyelvű Tagintézmény**

Kulturális, közösségi, szociális és oktatási célú civil szervezetek:
● **A Gyermekekért, a Fiatalokért és a Családokért Közhasznú Egyesület**
● **Alkoholizmus Ellenes Egyesület**
● Alkotók Városmajori Klubja - NYÍRI AFK Filmklub
● C-38 Galambász Egyesület
● Egri Érsekség
● Felsővárosi körzeti megbízott
● Heves Megyei Rendőrkapitányság
● Kaláka Fesztivál szervezői
● Marján Cukrászda
● Országos Mesevetélkedő szervezői

● **Cukorbetegekért Egyesület**
● Eastem Eaglés Line Dance Club
● **Egymásért-Családok Egyesülete**
● **Együtt a Családért Kulturális Egyesület**
● Érdekképviseleti szervezetek, egyesületek, kulturális társaságok
● **Évszakváltás Klub**
● **Gyermekeinkért 16 Alapítvány**
● **Gyertyafény Nyugdíjas Egyesület**
● Helios Art Fotóklub
● Igrice Néptáncegyüttes
● Mandala Dalszínház
● **Margaréta Nyugdíjas Egyesület**
● **NOE Családi Kör Egyesület**
● Nyírbálók Foltvarró Klub
● Nyíregyházi Cantemus Kórus
● Nyíregyházi Városközpont Polgárőr Egyesület
● Nyíregyháza Táncklub
● Nyírség Könyvtár Alapítvány
● Nyírség Táncegyüttes
● **Nyírszőlősi Nyugdíjas Klub**
● Nyitnikék Alapítvány
● **NOÉ Családi Kör Egyesület**
● Ózon Klub
● **Örökzöld Nyugdíjas Egyesület**
● **Rókahegyi Agapé Alapítvány**
● **Sóstóhegyi Gyerekvilág Alapítvány**
● **Sóstóhegyi Nyugdíjasok Szervezete**
● Szabolcsi Koncert Fúvószenekar és Mazsorett csoport
● Szabolcs Néptánc Egyesület
● **Szenvedélybetegekért Klub**
● TIT Jurányi Lajos Egyesülete
● **Változókorú Nők Egyesülete**
● V-286 Galambász Egyesület
● Városmajori Tirpák Népzenei Együttes

Kulturális és sport intézmények:
● Continental Aréna
● Jósa András Múzeum
● Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár
● Móricz Zsigmond Színház
● Nem önkormányzati fenntartású közművelődési intézmények
● Nyíregyházi Állatpark Nonprofit Kft.
● Nyírsuli Nyíregyházi Sportszolgáltató Nonprofit Kft.
● Nyírszőlős Fiókkönyvtár
● Területi Művelődési Intézmények Egyesületéhez (TEMI) tartozó művelődési házak

● VOKE Vasutas Művelődési Ház és Könyvtár — Nyíregyháza

Megyei, országos és nemzetközi szakmai szervezetek:
● Magyar Népművelők Egyesülete
● Nemzeti Művelődési Intézet
● Megyei Népművelők Egyesülete
● Magyar Kultúra Közvetítők Társasága

Médiapartnerek:
● Best FM rádió
● hellonyiregyhaza.hu
● Kölcsey Televízió
● Megyei Friss Média
● Mustár Rádió
● Mustárház
● Műsorkalauz
● Nyíregyházi Napilap
● Nyíregyházi Napló Kelet-Magyarország
● Nyíregyházi Városi Televízió
● Nyírségi Műsorkalauz

Dél-Alföld (DA) (125 idézés)

Állami, önkormányzati, kisebbségi intézmények, szervezetek:
● Békéscsaba megyei jogú város
● Békéscsabai Kulturális Ellátó
● Csanádapácai Községi Önkormányzat
● Emberi Erőforrások Minisztériuma
● EMMI Csoóri Program
● Északi és Keleti Városrészi Településrészi Önkormányzat
● József Attila Lakótelepi Részönkormányzat
● **Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat**
● Nemzeti Kulturális Alap
● Petőfi Kulturális Ügynökség

Oktatási intézmények, szervezetek:
● **Békéscsabai Tündérkert Óvoda**
● **Erzsébethegyi Általános Iskola**
● **Esély Pedagógiai Központ Óvoda, Általános Iskola, Szakiskola és Készségfejlesztő Iskola**
● **József Attila Általános Iskola**
● **Lencsési Általános Iskola és Óvoda**
● **Mackó-Kuckó Óvoda**

Kulturális, közösségi, szociális és oktatási célú civil szervezetek:
● Bartók Béla Kórusegyesület
● Be Active Egyesület
● Békés Megyei Károlyi-Huszár és Honvéd Hagyományőrző Egyesület
● Békés Megyei Szimfonikus Zenekar
● **Békéscsaba Városi Nagycsaládosok Egyesülete**
● Békéscsabai Darts Sport Egyesület
● **Békéscsabai Gazdák Nyugdíjas Egyesület**
● Retro Rádió
● Sunshine Rádió
● Európa Rádió
● Rádió 1.
● www.est.hu
● www.nyiregyhaza.hu
● www.nyiregyhazihir.hu
● www.szon.hu

Egyéb:
● Rendvédelmi szervek, szervezetek:
○ Borbányai Polgárőr Egyesület
○ Jósavárosi Polgárőr Egyesület
○ Országos Rendőr-főkapitányság
○ Miskolci Rendőr-főkapitányság
● Kulturális tevékenységet is végző gazdasági társaságok, vállalkozók
● Történelmi egyházak
● **Nyíregyházi Gyermekjóléti Alapellátási Intézmény**
● **Nyíregyházi Szociális Gondozási Központ**

● Békéscsabai Társastánc Klub
● Békéscsabai Turisztikai Egyesület
● Calandrella Kamarakórus
● Chopin Kórus
● Cuvée Klub Egyesület
● Csaba Fly Asztalitenisz Klub
● Csaba Kulturális Egyesület a Táncművészetért
● Csaba Nemzetiségi Néptáncegyüttes
● Csabai Társaskör Egyesület
● Együtt Mezőmegyerért Egyesület
● Fabatka Egyesület
● Féling Színház Kulturális Egyesület
● Filharmónia Magyarország
● **Jaminai Hagyományőrző Szlovák Klub**
● Károlyi- Huszár Honvéd Hagyományőrző és Kulturális Egyesület
● **Kossuth utcai Idősek Klubja**
● Körösvidéki Sporthorgász Egyesület
● Lakótelepi Tömegsport Egyesület
● **Magyar Vöröskereszt Békés Megyei Szervezete**
● Matróz Sporthorgász Egyesület
● **Meseházi Alapítvány**
● **Meseházi Családi Dalárda**
● Mezőmegyer Sportjáért Egyesület
● Mohácsy Mátyás Kertbarát Kör
● MUKKK Kulturális Egyesület (Sepsiszentgyörgy)
● Nyíri Lajos Táncsport Egyesület
● Oriens 2000 Alapítvány
● Petőfi Kulturális Ügynökség
● Shotokan Karate Egyesület
● Sorsfonó Önismereti Egyesület – Sorsfonó Társulat, Sorsfonó Műhely
● Stark Adolf Kertbarát kör
● Százlábú Egyesület
● Tűz-kör Közhasznú Kulturális Egyesület

● Világfa Zenekar

Kulturális és sport intézmények:
● Békés Megyei Könyvtár
● Békés Megyei Könyvtár Mezőmegyeri Fiókkönyvtár
● Kónya Ádám Művelődési Ház
● Munkácsy Múzeum
● **Napsugár Bábszínház**
● Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum

Megyei, országos és nemzetközi szakmai szervezetek:
● Kulturális Központok Országos Szövetsége
● Nemzeti Művelődési Intézet

Médiapartnerek:
● 104.0 Rádió 1

Közép-Dunántúl (KD) (33 idézés)

Állami, önkormányzati, kisebbségi intézmények, szervezetek:
● Nemzeti Kulturális Alap

Oktatási intézmények, szervezetek:
● **23 középiskolával van együttműködési megállapodásunk [IKSZ], nagyrészt székesfehérvári iskolák, de akad budapesti, velencei, abai, agárdi és dunaújvárosi iskola**
● **Tóparti Gimnázium és Művészeti Szakgimnázium**
● **Vörösmarty Mihály Általános Iskola Farkasvermi Tagiskolája**

Kulturális, közösségi, szociális és oktatási célú civil szervezetek:
● Alba Regia Szimfonikus Zenekar
● Szöllősi József Rádióklub
● **Vigyázó Kéz Alapítvány**

Kulturális és sport intézmények:
● **Hetedhét Játékmúzeum**

Nyugat-Dunántúl (NyD) (22 idézés)

Állami, önkormányzati, kisebbségi intézmények, szervezetek:
● EMMI államtitkárság illetékes osztályai
● Szombathely Megyei Jogú Város Közgyűlése gazdasági, költségvetési, valamint kulturális ügyekben illetékes bizottságai, egyéb bizottságai és irodái
● Szombathely Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Polgármesteri Kabinetiroda
● Szombathely Megyei Jogú Város testvérvárosai, valamint partnertelepülései
● Vas megye településeinek önkormányzatai

● Békéscsabai Médiacentrum
● Mediaworks Zrt.

Egyéb partnerek:
● Békéscsabai Kistérségi Egyesített Szociális Központ
● Csaba Center bevásárlóközpont
● Csabai Raktárszövetkezet
● Gyula és Békéscsaba Térségi Turisztikai Desztináció Menedzsment (TDM)
● Kiárusítás Kft.
● Rendvédelmi szervek, szervezetek
  - Békés Megyei Rendőr-főkapitányság
  - Városi Polgárőrség Egyesület
  - Békéscsaba Jaminai Polgárőr Egyesület
● Újforrás Baptista Gyülekezet
● Tourinform iroda

● Terkán Lajos Bemutató Csillagvizsgáló
● Székesfehérvári Balett Színház

Megyei, országos és nemzetközi szakmai szervezetek:
● Kulturális Központok Országos Szövetsége
● Magyar Fesztivál Szövetség
● Magyar Népművelők Egyesülete
● Nemzeti Művelődési Intézet

Médiapartnerek:
● fehervar.hir24.hu
● FehérVár Magazin
● Fehérvár TV
● Fejér Megyei Hírlap
● feol.hu
● Karc Fm Rádió
● okkfehervar.hu
● Rádió1
● szekesfehervar.hu
● teleelettel.hu
● Vörösmarty Rádió

Kulturális, közösségi, szociális és oktatási célú civil szervezetek:
● Civil szerveződések (országos, regionális, helyi)

Kulturális és sport intézmények:
● Vas megye kulturális szervezetei

Megyei, országos és nemzetközi szakmai szervezetek:
● Nemzeti Művelődési Intézet (Vas Megyei Igazgatósága)
● Szakmai szerveződések, képviseletek

Médiapartnerek:

● Vas megye médiaszervezetei

Egyéb:

● A városban és a megyében működő intézmények
● Társszervezetek (országos, regionális, helyi)

Dél-Dunántúl (DD) (37 idézés, 23 partner)

Állami, önkormányzati, kisebbségi intézmények, szervezetek:
● Pécs Megye Jogú Város Önkormányzata
● Pécsi Elszámolóház (Pécsi Ellátó Központ)
● Pécsi Közművelődési Kerekasztal
● Pécsi Ruszin Nemzetiségi Önkormányzat

Oktatási intézmények, szervezetek:
● **Bercze Nagy János Alapfokú Művészeti Iskola**
● **Eck Imre Alapfokú Művészeti Iskola**
● **megyei általános iskolák**
● **Pécsi Apáczai Csere János Általános Iskola, Kollégium, Gimnázium, Alapfokú Művészeti Iskola**
● **Pécsi Tankerület (és annak Igazgatósága)**
● PTE Pécsi Tanuló Város-Régió Fórum
● **Zsolnay Vilmos Technikum és Szakiskola**

Kulturális, közösségi, szociális és oktatási célú civil szervezetek:
● Ércbányász Koncertfúvós Zenekar
● Free Mobility Egyesület (KRESZ)
● Mecsek Kisvasútért Alapítvány
● Mecsek Táncegyüttes
● **Reménysugár Kulturális Egyesület**

Kulturális és sport intézmények:
● Csorba Győző Könyvtár Apáczai Csere János Fiókkönyvtára
● Csorba Győző Könyvtár Minerva Fiókkönyvtára

Megyei, országos és nemzetközi szakmai szervezetek:
● Hagyományok Háza
● Kulturális Központok Országos Szövetsége
● Magyar Népművelők Egyesülete
● Nemzeti Művelődési Intézet
● UNESCO Global Network of Learning Cities hálózat (Tanuló Városok Globális Hálózata)

A félkövérrel és aláhúzással jelölt partnerek feltételezhető, hogy célzottan hátrányos helyzetű csoportokat szólítanak meg.

7. melléklet: Félig strukturált intézményvezetői interjúvázlat

Az adatfelvétel előtt felolvasandó!

Üdvözlöm! Kuthy-Megyesi Judit vagyok, a Debreceni Egyetem 4. évfolyamos Neveléstudomány Ph.D hallgatója.

Kutatási témám a *„Kulturális tanulás Magyarország közművelődési intézményrendszerében”* címet viseli, témavezetőim Dr. Takács-Miklósi Márta és Dr. Juhász Erika. A vizsgálatunk célja értelmezni, hogy a kulturális tanulás hogyan jelenik meg a megújuló közművelődési intézmény- és tevékenységrendszerben Magyarországon.

Kutatásunk kvantitatív és kvalitatív vizsgálati módszereket is tartalmaz, a kvalitatív vizsgálat részeként a hazai közművelődés meghatározó intézményeinek vezetőivel készítünk interjúkat, ebben kérjük tisztelettel Intézményvezető Úr / Asszony segítségét.

Félig strukturált interjúvázlatunk segítségével az Ön vezetői véleményét, tapasztalatait szeretnénk megismerni a kulturális tanulás és a közművelődés kapcsolatáról.

Kutatásunk során kulturális tanulás alatt az alábbi fogalmat értjük: *„a kulturális tanulás a kultúra széleskörű intézményrendszere és eszközrendszere által megvalósuló nonformális és informális tanulási forma.”*[79] Kutatásunkban ezt a széleskörben értelmezett tanulási formát vizsgáljuk a közművelődés intézményrendszerében.

A kutatás adatait név nélkül dolgozzuk fel. Kérjük segítse munkánkat értékes észrevételeivel és válaszaival!

Szeretnénk biztosítani Önt arról, hogy válaszait szigorúan bizalmasan kezeljük az adatvédelmet szabályozó törvény előírásainak megfelelően. Válaszadása teljesen önkéntes, válaszai a későbbiekben visszavonhatók!

Kuthy-Megyesi Judit
Ph.D hallgató

Az interjúvázlatot látta és ellenőrizte:

Dr. Takács-Miklósi Márta és Dr. Juhász Erika
témavezetők

[79] (Juhász & Szabó, 2016:1)

Az intézmény és a válaszadó alapadatai

I. A válaszadó adatai

I.1. Mi az Ön beosztása?

1. ☐ intézményvezető

2. ☐ más vezető beosztású munkavállaló, éspedig: ……

I.2. Mióta munkatársa az intézménynek?

……

I.2. Mióta vezetője az intézménynek?

……

I.3. A válaszadó neme:

1. ☐ férfi

2. ☐ nő

99. ☐nincs válasz

I.4. Kérjük, adja meg születési évét!

……

I.5. Kérjük, jelölje meg legmagasabb iskolai végzettségét!

1. ☐ főiskolai diploma, BA/BSc

2. ☐ egyetemi diploma, MA/MSc

3. ☐ Ph.D, doktori fokozat

4. ☐ egyéb, éspedig: …….

99. ☐ nincs válasz

I.6. Kérjük, nevezze meg legmagasabb iskolai végzettségének szakját az oklevélben található módon!

…….

I.7 Milyen további iskolai végzettségekkel rendelkezik? Kérjük, sorolja fel az oklevélben található módon!

…….

…….

…….

II. Az intézménye településének besorolása *(Előre kitöltendő, adatfelvételkor ellenőrizendő!)*

II.1. Település megnevezése:

……

II.2. Település típusa, besorolása:

1. ☐ község, falu
2. ☐ város
3. ☐ megyei jogú város
4. ☐ főváros

II.3. Régió:

……

II.4. Megye:

……

II.5. Járás:

……

III. Az intézmény jellemzői

III.1. Mi intézménye hivatalos megnevezése?

……..

III.2. Kérjük, nevezze meg az intézmény első alapításának évét!

……

III.3. Kérem, az alábbiak közül válassza ki intézménye fenntartó szervezetének típusát!

1. ☐ központi költségvetési szerv
2. ☐ fővárosi önkormányzat
3. ☐ nemzetiségi önkormányzat
4. ☐ települési önkormányzat
5. ☐ egyház
6. ☐ alapítvány (közalapítvány)
7. ☐ gazdasági társaság
8. ☐ egyéb (pl. egyesület, szakszervezet, vállalkozó), éspedig: …….

99.☐ nincs válasz

III.4. Kérem, az alábbiak közül válassza ki intézménye működési formáját!

1. ☐ a fenntartótól önálló költségvetési szerv
2. ☐ nonprofit gazdasági társaság
3. ☐ a fenntartótól önálló egyházi jogi személy
4. ☐ civil szervezet
5. ☐ a fenntartótól nem önálló, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet

99.☐ nincs válasz

<u>Kulturális tanulás és közművelődés</u>

IV. Átalakuló intézmény- és tevékenységrendszer, a szakterület célcsoportjai

A 2010-es évek második felében a közművelődési szakterület a számos paradigmaváltáson ment keresztül a közösségeket újra megszólító és bevonó tartalmi jellemzők, az új intézménytípusok, az alapszolgáltatások, valamint a tárgyi és személyi minimumfeltételek tekintetében.

IV.1/A. Kérjük néhány mondatban fejtse ki, mi a véleménye a közművelődési szakterület 2010-es évek második felében elindult intézmény- és tevékenységrendszerének átalakulásáról általában?

IV.1/B. Saját intézményében tud azonosítani olyan változásokat, amelyek a szakterületi átalakulásból erednek?

IV.2/A. Milyen pozitív változásokat tapasztalt saját intézménye és a szakterület tekintetében?

IV.2/B. Kérem, nevezzen meg további fejlesztésre szoruló területeket saját intézménye és a szakterület tekintetében!

IV.3. Melyek saját intézményük főbb célcsoportjai?

IV.4. Az Ön véleménye alapján történt-e átalakulás a célcsoportok összetételében, létszámában az elmúlt 10-15 év során? Amennyiben igen, milyen irányba?

V. Közművelődés és humánerőforrás

Az átalakult intézményrendszeri jellemzők, az új alapszolgáltatások és a megújult intézménytípusok az egyes szervezetek humánerőforrás jellemzőit is újrakeretezték, a szakemberellátottságát összetételének módosítását is indokolttá tették.

V.1. Ön hogyan látja, a megújult feladatok ellátásához milyen humánerőforrás bázissal rendelkezik a hazai közművelődési intézményrendszer (pl. létszám, végzettség, területi megosztottságok alapján) általánosságban?

V.2. Véleménye szerint milyen hatás-, illetve feladatkör jellemzi a főállású / részmunkaidős munkatársakat, továbbá a szakmai és technikai feladatot ellátó munkavállalókat az egyes közművelődési intézményekben?

V. 3. Mi a véleménye saját intézményük humánerőforrásáról, annak mennyiségi és minőségi jellemzői alapján?

V.4. Intézményünk foglalkoztat közfoglalkoztatottakat? Amennyiben igen, milyen módon és milyen feladatra? Milyen tapasztalatokkal rendelkezik a közfoglalkoztatás tekintetében?

V.5. Milyen szerepet lát a közművelődésben az önkéntes segítőknek, iskolai közösségi szolgálatos diákoknak? Milyen tapasztalatokkal rendelkezik az önkéntesek foglalkoztatása tekintetében?

V.6. Van-e intézményüknek projekt terhére részben vagy teljes mértékben foglalkoztatott munkatársa? Amennyiben igen, milyen feladatokra foglalkoztatják a munkatársat/munkatársakat?

V.7. Az egyes feladat-, munka- és tevékenységkörök között Ön szerint mennyiben létezik átjárhatóság?

V.8. A humánerőforrás bázis fejlesztésében milyen szereppel bír a szakemberutánpótlás, a szakemberképzés és a továbbképzés? Hogyan vélekedik ezek hatékonyságáról?

VI. Kapcsolati háló a közművelődésben

Meghatározó jelentőséggel bírhat egy intézmény szakmai kereteinek jellemzőiben az, hogy vezetője, munkatársai milyen partneri kapcsolatokkal rendelkeznek, akár formalizált, akár informális formában. Ezek a kapcsolatok hatással lehetnek a működési feltételekre, a fejlesztési és szakmai irányokra, a szolgáltatási körökre, az aktuális és lehetséges projektekre.

VI.1. Kérem, meséljen arról, hogy intézménye milyen formalizált kapcsolati hálóval rendelkezik! Mi jellemzi ezeket a kapcsolatokat?

VI.2. Ki(k)nek vagy mi(k)nek a segítségével alakultak/alakulhatnak ki ezek az együttműködések? Mikor és hogyan? Ki(k) vagy mi(k) működteti(k) ezeket az együttműködéseket?

VI.3. Kérem, meséljen arról, hogy intézménye milyen informális kapcsolati hálóval rendelkezik! Mi jellemzi ezeket a kapcsolatokat?

VI.4. Ki(k)nek vagy mi(k)nek a segítségével alakultak/alakulhatnak ki ezek az együttműködések? Mikor és hogyan? Ki(k) vagy mi(k) működteti(k) ezeket az együttműködéseket?

VI.5. Az Ön véleménye szerint az intézményvezető saját kapcsolati tőkéje hatással bír az intézmény működési feltételeihez? Ha igen, ezek formális vagy informális kapcsolatok? Mi a hatás iránya? Melyek a legdominánsabbak?

VII. Társadalomföldrajzi sajátosságok

Az egyes közművelődési intézmények adott társadalomföldrajzi (elhelyezkedési jellemzők, társadalmi életjelenségek és életkörülmények, polgári igények összetétele) környezetben biztosítják tevékenység- és szolgáltatásrendszerüket, annak összeállításakor, működtetésekor a lokális társadalmi sajátosságokat is figyelembe veszik.

VII.1/A. Hogyan vélekedik régiója társadalmiföldrajzi adottságairól és tulajdonságairól általában?

VII.1/B. Véleménye szerint melyek azok a társadalomföldrajzi sajátosságok, amelyek leginkább hatással vannak az Ön intézményének szakmai tevékenységére?

VII.2/A. Meglátása szerint vannak-e prioritásbeli különbségek intézménye kulturális tanulási folyamataiban a térségbeli szükségletekhez és igényekhez való alkalmazkodás jegyében?

VII.2/B. Melyek azok a kulturális tanulási platformok, amelyek leginkább jellemzik az Ön intézménye cél-, tevékenység- és szolgáltatásrendszerét? Ezek eredeztethetők társadalomföldrajzi sajátosságokból?

VII.3. Ön szerint vannak a közművelődési intézményrendszerben történő kulturális tanulásnak olyan univerzális jellemzői, amelyek függetlenek a társadalomföldrajzi környezettől? Amennyiben igen, melyek ezek? Amennyiben nem, miért?

VIII. Hátránykompenzáció a közművelődésben

A hátrányos helyzetű, illetve speciális élethelyzetben, életkorban lévő társadalmi csoportok köre egy a közművelődésben megjelenő speciális célcsoport, amely a szakterületben felhalmozódó kulturális és társadalmi tőkék hátránykompenzáló funkcióit alkalmazza szolgáltatásai, programjai során. A hátránykompenzáció a sokféle hátrányos helyzetű csoport okán összetett tevékenység- és szolgáltatásrendszert feltételez.

VIII.1. Milyen hátrányos helyzetű csoportok jellemzik azt a települést, térséget, ahol intézménye működik? Megtudná ezeket a csoportokat név szerint nevezni?

VIII.2. Intézménye szolgáltatási palettáján vannak olyan szolgáltatások, események, programok vannak, amelyek kifejezetten ezeket a célcsoportokat szólítják meg? Amennyiben igen, melyek ezek? Amennyiben egyes csoportok nem kerülnek bevonásra, ennek mi az oka?

VIII.3. Foglalkoztat az intézmény kifejezetten a hátrányos helyzetű csoportok támogatására, fejlesztésére vonatkozó feladatokat ellátó munkatársat? Milyen keretek jellemzik a munkatárs alkalmazását (óraszám, munkaszerződés hatálya, finanszírozás forrása stb.)? Amennyiben nem, tervezik ilyen típusú feladatokat ellátó munkatárs foglalkoztatását? Milyen feltételek szerint?

VIII. 4/A. Melyek a saját hátránykompenzációhoz kapcsolódó közművelődésben szerzett tapasztalatai? Ezek alapján meg tudna fogalmazni lehetséges fejlesztési irányokat?

VIII. 4/B. Mik lennének ezek a fejlesztési területek? Miért (település adottsága, intézményi/közösségi/egyéni motiváció stb.)?

VIII.5. Milyen pozitív tapasztalatokat, eredményeket tud kapcsolni a hátrányos helyzetű csoportok részére életre hívott szolgáltatásokhoz?

VIII.6. Ismer olyan (további) hazai vagy nemzetközi jó gyakorlatokat, szolgáltatásokat ismer, amelyek véleménye szerint eredményesen adaptálhatók lehetnek intézményében a hátrányos helyzetű csoportok valamelyikénél? Kérem, röviden meséljen ezekről!

Köszönjük, hogy értékes válaszait, véleményét!

8. melléklet: Az interjús beszélgetésben résztvevő intézmények és válaszadók legfontosabb adatait összefoglaló táblázat a 2023-as adatfelvétel eredményei alapján. (saját szerk.)

Az intézmény településének alapadatai				**Az intézmény alapadatai**					**A válaszadó adatai**						
Régió	**Vármegye**	**Járás**	**Település**	**Település típusa**	**Intézmény hivatalos neve**	**Első alapításának éve**	**Fenntartójának típusa**	**Működési formája**	**Válaszadó beosztása**	**Munkaviszonyának kezdete az intézményben**	**Vezetői kinevezésének kezdete**	**Neme**	**Születési éve**	**Legmagasabb iskolai végzettsége típusa**	**Legmagasabb iskolai végzettség megnevezése**	**További iskolai végzettségei**
Észak-Magyarország	Heves	Egri	Eger	megyei jogú város	Egri Kulturális és Művészeti Központ	2008	települési önkormányzat	a fenntartótól önálló költségvetési szerv	intézményvezető (igazgató)	2022	2022	nő	1967	egyetemi diploma, MA/Msc	okleveles közgazdász	földrajz-rajz szakos tanár, kulturális menedzser (OKJ)
Észak-Alföld	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyíregyházi	Nyíregyháza	megyei jogú város	Váci Mihály Kulturális Központ	2008	települési önkormányzat	a fenntartótól önálló költségvetési szerv	intézményvezető (igazgató)	1998	2013	férfi	1970	egyetemi diploma, MA/Msc	okleveles kulturális mediátor	művelődésszervező, informatika-könyvtáros
Dél-Alföld	Békés	Békéscsabai	Békéscsaba	megyei jogú város	Csabagyöngye Kulturális Központ	1968	települési önkormányzat	a fenntartótól önálló költségvetési szerv	intézményvezető (igazgató)	1982(-1988), 1991	1991	férfi	1956	egyetemi diploma, MA/Msc	közművelődési munkatárs	népművelő-könyvtáros, közművelődési szakember
Közép-Dunántúl	Fejér	Székesfehérvári	Székesfehérvár	megyei jogú város	Székesfehérvári Közösségi és Kulturális Központ	1979	központi költségvetési szerv	a fenntartótól önálló költségvetési szerv	intézményvezető (igazgató)	2020	2021	nő	1971	egyetemi diploma, MA/Msc	művelődésszervező	általános iskolai tanító, jogi szakokleveles kultúraszervező menedzser, közművelődési szakértő, ifjúságsegítő népművelés - magyar nyelv és irodalom tanár, közművelődési szakember I., közművelődési szakértő
Dél-Dunántúl	Baranya	Pécsi	Pécs	megyei jogú város	Pécsi Kulturális Központ	1987	központi költségvetési szerv	a fenntartótól önálló költségvetési szerv	intézményvezető (igazgató)	2015	2020	férfi	1958	egyetemi diploma, MA/Msc	művelődési és felnőttképzési menedzser	
Nyugat-Dunántúl	Vas	Szombathelyi	Szombathely	megyei jogú város	Agora Savaria Kulturális és Médiaközpont Nkft.	2007/2022	települési önkormányzat	nonprofit gazdasági társaság	intézményvezető (ügyvezető)	2007	2020 (2022 Nkft.)	férfi	1982	egyetemi diploma, MA/Msc	okleveles alkalmazott nyelvész, okleveles andragógus, okleveles kulturális mediátor	művelődésszervező

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat. Az értekezésben használt fogalmak dimenziói és mérési lehetőségei (saját szerk.) 15
2. táblázat. A közművelődési tevékenység területi kiterjedése és az intézmények regionális elhelyezkedése közötti kapcsolat (N=197; %) (saját szerk.) (Kereszttábla) (Sig***=0,000) 109
3. táblázat. A közművelődési intézmények működési funkciója és azok regionális elhelyezkedése közötti kapcsolat (N=197; %) (saját szerk.) (Kereszttábla) (Sig*=0,033) 111
4. táblázat. A közművelődési intézmények nyitvatartási módja és azok regionális elhelyezkedése közötti kapcsolat (N=197; %) (saját szerk.) (Kereszttábla) (Sig***=0,001) 111
5. táblázat. A közművelődési intézmények alapterületének átlaga (m^2) és az intézmény regionális megoszlása közötti összefüggés (N=197; db) (saját szerk.) (ANOVA) (épület alapterülete F=2,292; Sig*=0,047) (ebből közművelődési célú alapterület F=2,783; Sig*=0,019) 114
6. táblázat. A kisebbségi, nemzetiségi közművelődési index és az intézmény regionális megoszlása közötti összefüggés (N=107; db) (saját szerk.) (ANOVA) (F=2,556; Sig*=0,032) 117
7. táblázat. A klubok, körök, szakkörök tagjainak átlagos száma és az intézmény regionális megoszlása közötti összefüggés (N=159 db) (saját szerk.) (ANOVA) (F=2,305; Sig*=0,047) 118
8. táblázat. A nem rendszeres művelődési formák szolgáltatási alkalmainak száma és az egyes közművelődési szervezetek regionális megoszlása közötti összefüggés (N=185 db) (saját szerk.) (ANOVA) (F=2,649; Sig*=0,025) 119
9. táblázat. Az egyes intézmények kiállításainak, műsorainak és rendezvényeinek számszerű összehasonlítása a szolgáltatók regionális megoszlásával (N=162 db) (saját szerk.) (ANOVA) (F=4,090; Sig**=0,002) 120
10. táblázat. A közművelődési csúcsintézmények célcsoportjainak korcsoport szerinti megoszlása (ANOVA) (saját szerk.) 121
11. táblázat. A társadalmi beágyazottság mérése két indexszám segítségével, a regionális megoszlás tükrében (N=197; db) (saját szerk.) (ANOVA) (Szerveződési aktivitás index: F=3,152; Sig**=0,009; Fejlesztési tevékenységi részvétel index F=3,179; Sig**=0,009) ... 123
12. táblázat. A társadalmi beágyazottság mérése székhely, illetve telephely bejegyzési lehetőséggel a regionális megoszlás tükrében (N=70; db) (saját szerk.) (ANOVA) (F=2,533; Sig*=0,037) 124
13. táblázat. A külföldön és a külföldiekkel szervezett események, programok regionális jellemzői (saját szerk.) (ANOVA) 126
14. táblázat. F1 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.) 131
15. táblázat. F2 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.) 131
16. táblázat. F3 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.) 132
17. táblázat. F4 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.) 132
18. táblázat. F5 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.) 133
19. táblázat. F6 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.) 133
20. táblázat. F7 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.) 134
21. táblázat. F8 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.) 134
22. táblázat. F9 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.) 135
23. táblázat. F10 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.) 135
24. táblázat. F11 főkomponens - komponens mátrix (saját szerk.) 136

25. táblázat. A részmintavételi eljárás legeredményesebb intézményei régiónként a kulturális tanulási index alapján (2019) (saját szerk.) 137
26. táblázat. Konvergencia régiók társadalmi és gazdasági mutatói (2019) (saját szerk.).... 138
27. táblázat. A vizsgált társadalmi és gazdasági mutatóik átlagértékei a Konvergencia Régiókban (2019) (saját szerk.)..... 139
28. táblázat. Az intézmények regionális elhelyezkedésének hatása az egyes intézmények kulturális tanulási indexértékére (lineáris regresszió) (2019) (ANOVA Sig. 0,318; F=1,192) (saját szerk.)..... 141
29. táblázat. Hátrányos helyzetű célcsoportok kulturális tanulási mutatói a vizsgált intézményekben (N=5 db)* (saját szerk.)..... 153
30. táblázat. A dokumentumelemzés során vizsgált iratok általános mutatói (saját szerk.) . 160
31. táblázat. A dokumentumelemzés során azonosított 290 megnevezett és további 39* együttműködő partner csoportosítása az egyes szervezetek tevékenysége alapján (saját szerk.) 175
32. táblázat. A félig strukturált interjús adatfelvételek időpontjai intézmények és helyszín szerint (saját szerk.) 187

Ábrák jegyzéke

1. ábra. Munkavállalók létszámának és teljesítményének Likert-skála szerinti értékelése (átlag) (N=6 db) (saját szerk.) 147
2. ábra. Szófelhő a vizsgált intézmények továbbképzési területeiről (2017-2022) (N=6 db) (saját szerk.)..... 149
3. ábra. Kódok, KÓDCSALÁDOK és idézési gyakoriságok a vizsgált dokumentumokban (saját szerk.)..... 164
4. ábra. Együttműködő partnerek hátrányos helyzetű célcsoportok szerinti megoszlása (db) (N=104) (saját szerk.)..... 176
5. ábra. Kódok, KÓDCSALÁDOK és idézési gyakoriságok az interjúátiratokban (saját szerk.) 191

Köszönetnyilvánítás

A legnagyobb köszönettel Dr. Takács-Miklósi Márta és Dr. Juhász Erika doktori témavezetőimnek tartozom. Sok éven keresztül végtelen türelemmel olvasták, csiszolták munkámat. Bátorítottak, egyengették utamat a neveléstudomány útvesztőjében. Jelenlétük nélkül nem sikerülhetett volna ez a disszertáció. Szeretettel köszönöm mindazt, amit értem tettek!

Tisztelettel köszönöm Prof. Dr. Pusztai Gabriellának, a doktori iskola vezetőjének és a doktori képzés oktatóinak azt a tartalmas tudásmagot, szemléletet és tudományos közösséget, amelyet lehetőségem nyílt magammal vinni doktori tanulmányaimból.

Köszönettel tartozom opponenseimnek, Dr. habil. Simándi Szilviának és Prof. Dr. Fónai Mihálynak, a bíráló bizottság elnökének Prof. Dr. Engler Ágnesnek és a bizottság tagjainak, Prof. Dr. Sári Mihálynak, Dr. Fintor Gábornak, akik elolvasták az értekezés műhelyvita kéziratát. Építő kritikával segítették az értekezés formálását, a terjedelmes elővita dolgozatot véleményezték, javaslataikkal hozzájárultak az értekezés jobbításához.

Köszönetemet szeretném kifejezni a részmintában szereplő intézmények vezetőinek, munkatársainak! Köszönöm a kérdésekre adott válaszaikat, a dokumentumok rendelkezésre bocsátását és az őszinte, kiváló szakmai párbeszédeket, amelyekbe az interjúk során lehetőségem volt bekapcsolódni. Köszönöm bizalmukat az adatfelvételek alkalmával.

Hálás szívvel gondolok a csoporttársaimra, arra a támogató, barátságos környezetre, amelyben megoszthattuk egymással kétségeinket, sikereinket és javaslatainkat, humorral és bajtársiassággal.

Köszönettel tartozom a Nemzeti Művelődési Intézetnek és munkatársainak a szakmai támogatásért, amelyet a doktori képzésem során és a szükséges adatok, információk elérésében biztosítottak.

Végül, de nem utolsó sorban a családomnak szeretném megköszönni támogatásukat. Külön szeretném megköszönni édesanyámnak, Megyesiné Agárdi Zsuzsannának és édesapámnak, Megyesi Mihálynak, hogy mindig hittek bennem és támogatták az álmaimat. Szeretettel köszönöm gyermekeimnek, Zórának és Mírának, hogy nélkülözték jelenlétemet, mosolyukkal, szeretetükkel támogatták tanulmányaimat. Hálásan köszönöm nővéremnek, Megyesi Zsuzsának a végtelen gyermekfelügyeletet és derűt, amire a legnehezebb pillanatokban nagy szükség mutatkozott. Hálásan köszönöm anyósomnak, Dr. Ambrózay Évának, hogy példaként állt előttem ambícióim körvonalazásában és támogatott azok

elérésében. Köszönöm barátaimnak, családtagjaimnak, mindenkori kollégáimnak a szeretetet és a támogatást, amellyel hozzájárultak fokozatszerzésemhez.

Utolsóként szeretnék köszönetet mondani férjemnek és társamnak, Kuthy Árpádnak. Nélküle ez az munka nem születhetett volna meg. Az értekezést Neki ajánlom.